

การปรับตัวทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายในสังคมไทย
ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

นาย อรรถวิท เจริญเวียงเวชกิจ

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

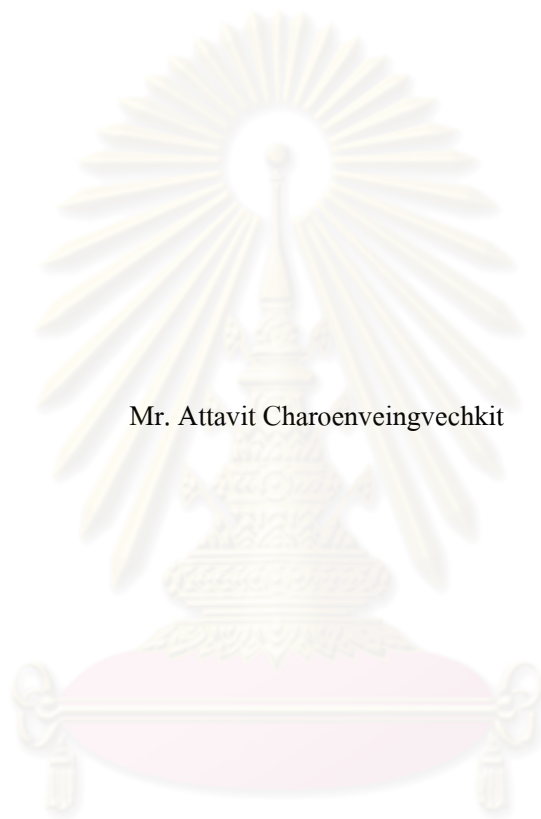
สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2553

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

TRANSFORMATION OF THAI ELITE CLASS AFTER THE POLITICAL CHANGE IN 1932

Mr. Attavit Charoenveingvechkit

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Political Economy

Faculty of Economics

Chulalongkorn University

Academic Year 2010

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การปรับตัวทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายในสังคมไทย
ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

โดย

นาย อรรถวิท เจริญเวียงเวชกิจ

สาขาวิชา

เศรษฐศาสตร์การเมือง

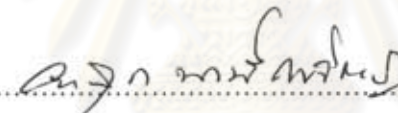
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

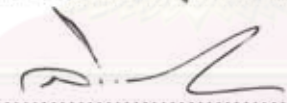
รองศาสตราจารย์ แล ศิลกวิทย์รัตน์

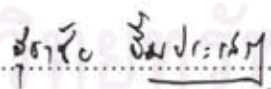
คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารธุรกิจ

..... คณบดีคณะเศรษฐศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร. ทิระณ พงศ์มพัฒน์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร. ผาสุก พงษ์ไพจิตร)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ แล ศิลกวิทย์รัตน์)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุทธชัย ยิมประเสริฐ)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา)

อรรถวิท เจริญเวียงเวชกิจ : การปรับตัวทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายในสังคมไทย
 ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 . (Transformation of Thai Elite Class
 after the Political Change in 1932) อ. ที่ปริกษาวิทยานิพนธ์หลัก : รศ. แล ดิลกวิทย
 รัตน์, 143 หน้า.

วิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาวะความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชนชั้น
 เจ้านายนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ภายใต้อาณัติสำคัญว่า ชนชั้นเจ้านายปรับวิธิตาเลียง
 ชีพทางเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับพัฒนาการของระบบทุนนิยมไทยนับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงระบอบ
 ปกครองอย่างไร โดยจากการศึกษาด้วยวิธีวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์พบว่า แม้หน้าที่รับ
 ราชการจะทำให้บรรดาเจ้านายเชื่อพระวงศ์ขาดโอกาสสะสมความชำนาญทางการค้าการลงทุน
 แต่เมื่อสูญเสียแหล่งเงินได้จากเงินปีและเงินเดือนราชการนับตั้งแต่รัฐบาลคณะราษฎรกำหนด
 ระเบียบจัดสรรงบประมาณแผ่นดินขึ้นใหม่ เจ้านายจำนวนหนึ่งจึงตัดสินใจพัฒนากิจกรรม
 การค้าการลงทุนขึ้น โดยนำปัจจัยการผลิตที่สะสมไว้ทั้งในรูปทรัพย์สินที่ไม่ก่อให้เกิด
 ผลตอบแทน และทรัพย์สินที่ก่อให้เกิดผลตอบแทนเช่น ตลาด ห้องแถว ที่ดินปล่อยเช่าแก่ชาวนา
 มาบริหารจัดการใหม่เป็นทุนหรือต้นทุนผลิตสินค้าบริการต่างๆที่สอดคล้องกับอำนาจการบริโภคนิยม
 ที่เพิ่มสูงขึ้นอันเป็นผลจากกระบวนการกำหนดนโยบายพัฒนาประเทศเข้าสู่สมัยอุตสาหกรรมเสรี
 นับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สาขาวิชา เศรษฐศาสตร์การเมือง.....ลายมือชื่อนิสิต.....
 ปีการศึกษา 2553.....ลายมือชื่อ อ.ที่ปริกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

5085344329 : MAJOR POLITICAL ECONOMY

KEYWORDS : ELITE CLASS / ECONOMIC TRANSFORMATION / THAI CAPITALISM

ATTAVIT CHAROENVEINGVECHKIT : TRANSFORMATION OF THAI ELITE CLASS AFTER THE POLITICAL CHANGE IN 1932. ADVISOR : ASSOC. PROF. LAE DILOKVIDHAYAERT, 143 pp.

This research aims to study the economic transformation of the Thai elites since 1932 to answer the research question on how the Thai elites adjust their way of living in order to comply with the growing capitalism after the end of absolute monarchy. Utilizing historical analysis research methodology, the research reveals that the Thai elites lost their monthly and annual incomes due to the new government budget administration set by Kanaratsadon. Despite the lack of trade and investment expertise, members of ruling class developed trade and investment activities since then. They managed to capitalize their accumulated assets by renting out their markets, row houses and lands. Such transformation conforms with the rising in domestic demands resulted from the country's capitalist development policy whose goal is to lead Thailand into the liberal industrial period, after the World War II.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Field of Study : ..... Political Economy .....

Academic Year : ..... 2010 .....

Student's Signature

Advisor's Signature

Attavit Charoenveingvechkit.

Lae Dilokvidhayaert

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้อาจไม่สามารถสำเร็จลุล่วงไปได้ หากขาดข้อเสนอแนะ ความช่วยเหลือ คำแนะนำ กำลังใจสนับสนุน โดยเฉพาะความอดทนในกระบวนการศึกษาที่ไม่ราบรื่นนักของผู้ทำวิทยานิพนธ์ จากรองศาสตราจารย์ แล คิลกวิทย์รัตน์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ศาสตราจารย์ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้คอยซักถามความคืบหน้าของกระบวนการศึกษาและให้กำลังใจผู้ทำวิทยานิพนธ์ทุกครั้งที่พบปะ รวมถึง ศาสตราจารย์ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุชาชัย ยิ้มประเสริฐ ที่ยินดีสละเวลามาช่วยเป็นประธาน และกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

นอกจากนั้น ยังใคร่ขอขอบพระคุณ ครอบครัวที่สนับสนุนให้ผู้ทำวิทยานิพนธ์ศึกษาในสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองอันเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ผู้ทำวิทยานิพนธ์ได้รับประสบการณ์การค้นคว้าทางวิชาการอย่างที่ไม่เคยได้รับในระดับเดียวกันมาก่อน อีกทั้งเพื่อนพ้องทั้งที่จุฬา และธรรมศาสตร์และอื่นๆ ที่ให้กำลังใจและมาโดยตลอด สุดท้าย ผู้ทำวิทยานิพนธ์จำเป็นต้องขอบคุณตัวเอง ที่พยายามเอาชนะ อุปสรรค ความเหน็ดเหนื่อยที่แวะมาเยี่ยมเยียนอย่างไม่ขาดสายภายในตนเองตลอดช่วงเวลาเขียนวิทยานิพนธ์ แม้หลายครั้งจะแทบรู้สึกเหมือนเดินทางมาถึงทางตันที่ไม่อาจไปต่อได้ก็ตามที ถึงกระนั้น ตลอดเส้นทาง หรือการค้นหาเส้นทางเดินใหม่ๆ กลับทำให้ผู้ศึกษารู้สึกว่า นั่นเป็นคุณประโยชน์สูงสุดที่ได้รับจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ตามที่อาจารย์ที่ปรึกษา เคยให้ข้อคิดเห็นไว้ประมาณว่า “จะมีโอกาสสักกี่ครั้งที่ช่วงชีวิตของคนคนหนึ่ง(ถ้าไม่ใช่ นักวิชาการอาชีพ) จะตัดสินใจดำเนินการค้นคว้าศึกษาเชิงวิชาการเรื่องหนึ่งใดอย่างชนิดที่เรียกว่าทุ่มเทกำลังอย่างหนักหน่วง หากไม่ใช่ได้รับโอกาสทำวิทยานิพนธ์สักเล่มหนึ่ง”

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา.....	3
1.3 ขอบเขตในการศึกษา.....	4
1.4 วิธีการวิจัย.....	4
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และวรรณกรรมปริทัศน์.....	6
2.1 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	6
2.1.1 รูปแบบการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สมัยพัฒนาอุตสาหกรรมทางสังคม.....	6
2.1.2 ปัจจัยสนับสนุนการถือครองปัจจัยการผลิตและกลไกแสวงหาความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของชนชั้นศักดินา ระหว่างช่วงรอยต่อและหลังเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สมัยพัฒนาอุตสาหกรรม.....	13
2.1.3 วิวัฒนาการการเข้าสู่สมัยพัฒนาอุตสาหกรรมของสังคมไทย ภายหลังพ.ศ. 2475 : กระบวนการกำหนดกติกาการจัดวางบทบาทสถานะทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายหลังผ่านพ้นสมัยศักดินา.....	20
2.2 วรรณกรรมปริทัศน์.....	22
บทที่ 3 ความเสื่อมถอยทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านาย ภายหลังเปลี่ยนแปลงระบอบปกครอง.....	26
3.1 ระบบเงินปีและเงินเดือนราชการของชนชั้นเจ้านายระหว่างปี พ.ศ. 2435 - พ.ศ. 2475: กลไกเศรษฐกิจที่รังสรรค์และผลิตซ้ำด้วยแรงสนับสนุนจากนโยบายปฏิรูปอำนาจ	

ปกครองแบบรวมศูนย์ในสมัยรัชกาลที่ 5.....	26
3.2 ปราบปรามการฉ้อโกงด้านทางการเงินของเจ้านายภายหลังรัฐบาลคณะราษฎร ดำเนินมาตรการตัดลดรายจ่ายส่วนพระมหากษัตริย์ เงินเดือนและเงินบำนาญของเจ้านาย.....	36
3.3 วิธีการค้าการลงทุนของชนชั้นเจ้านายในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์.....	49
บทที่ 4 กระบวนแสวงหารายได้ของกลุ่มคนในราชสกุลเจ้าฟ้าใต้พลวัตระบบเศรษฐกิจ ทุนนิยมไทยนับตั้งแต่ หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองกระทั่งทศวรรษ 2550.....	59
4.1 กระบวนแสวงหาทุนทางเศรษฐกิจของบุคคลในราชสกุลวงศ์จักรี หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง.....	63
4.1.1 วิธีแสวงหาทุนทางเศรษฐกิจบนฐานทรัพย์สินที่เจ้านายสะสมไว้ ก่อนเปลี่ยนแปลงระบอบปกครอง.....	67
4.1.2 วิธีแสวงหาทุนทางเศรษฐกิจจากแหล่งทรัพยากรภายนอก.....	73
4.2 วิวัฒนาการด้านการลงทุนทางธุรกิจของกลุ่มคนในราชสกุลเจ้า.....	84
4.2.1 การเปลี่ยนแปลงเชิงปริมาณ: ความหลากหลายทางการแสวงหาช่องทาง การลงทุนทางธุรกิจภายใต้ระบบทุนนิยมเสรี.....	86
4.2.2 การเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ: ความพยายามบริหารจัดการทุนให้เกิดประสิทธิภาพ ทางการแสวงหาผลตอบแทนสูงสุด ภายใต้พัฒนาการทุนนิยมไทย.....	96
บทที่ 5 กระบวนคลี่คลายทางเศรษฐกิจของเจ้านายภายใต้พลวัตการกำหนดและบังคับใช้ นโยบายเศรษฐกิจของไทย หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475.....	104
5.1 วิวาทะระหว่างคณะราษฎรกับราชสำนักภายใต้ กระบวนกำหนดนโยบายเศรษฐกิจของประเทศ.....	106
5.2 พัฒนาการทุนนิยมไทยหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง : การก้าวกระโดดของอุปสงค์ความต้องการที่ดินในภาคธุรกิจ.....	117
5.3 พลวัตการเมืองไทยนับตั้งแต่ พ.ศ. 2490 : ปัจจัยร่วมที่สนับสนุนการฟื้นตัวทางเศรษฐกิจของฝ่ายราชสำนัก.....	127

ณ

หน้า

บทสรุป.....130

รายการอ้างอิง.....135

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....143

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

ตาราง3.1	เงินรายได้แผ่นดินปี พ.ศ. 2416 – พ.ศ. 2447.....	29
ตาราง3.2	ตำแหน่งเสนาบดีแรกเริ่มทั้ง 12 กระทรวงในสมัยรัชกาลที่ 5.....	30
ตาราง3.3	การจัดสรรงบประมาณมหากษัตริย์เทียบเป็นร้อยละของงบประมาณรายจ่ายประจำปี พ.ศ. 2475-2485.....	41
ตาราง4.1	รายชื่อผู้ถือหุ้นรายใหญ่ 10อันดับแรกในบริษัท ไทยประกันภัย จำกัด (มหาชน) ในปีพ.ศ. 2551.....	78
ตาราง5.1	ตารางรายได้ต่อคนของประชากรในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร ปี พ.ศ. 2527-2531.....	122
ตาราง5.2	สรุปผลการอภิเษกอนุญาติให้ทำการจัดสรรที่ดิน ตั้งแต่ พ.ศ. 2517-2533.....	124

ศูนย์วิทยพัชการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความไม่เด็ดขาดของกระบวนการบังคับใช้อำนาจรัฐเพื่อเวนคืนทรัพย์สินจากชนชั้นศักดินา ภายหลังเปลี่ยนแปลงระบอบปกครอง แม้จะเป็นเหตุให้กลไกแสวงหารายได้บางส่วนของเจ้านาย เช่น การปล่อยเช่าที่ดินทำกินแก่ชาวนา ยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่องดังที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เสนอไว้ว่า

“คณะราษฎรไม่สามารถเวนคืนที่ดินของชนชั้นศักดินาเป็นของรัฐ ไม่สามารถปฏิรูปที่ดินได้ในลักษณะใดเลย การครอบครองปัจจัยการผลิต โดยเฉพาะที่ดินของเจ้าและขุนนางเดิมคงอยู่ต่อไปหลังการปฏิวัติ ไม่ว่าจะเป็นที่ดินในเมืองหรือในชนบท เจ้าและขุนนางเดิมยังคงสามารถเรียกเก็บค่าเช่าจากชาวนาได้เช่นเดียวกับก่อนการปฏิวัติ ... ในแง่ของราษฎรไทยเขายังไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ทำกิน ที่ดินที่ริมฝั่งคลองยังคงเป็นเจ้าของเดิม ราษฎรยังต้องส่งส่วยค่าเช่าเช่นเดิม หมายความว่าพันชนาการแบบศักดินาส่วนหนึ่งยังคงอยู่”¹

ถึงกระนั้น ผู้ศึกษาเชื่อว่า ถ้าพึงเงื่อนไชดังกล่าว ไม่ใช่เงื่อนไชที่จะตอบสนองความต้องการด้านการเงินที่แท้จริงของชนชั้นเจ้านายทั้งในระยะสั้นและระยะยาว นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา เนื่องจากสาเหตุดังนี้ (1) แหล่งเงินได้ของชนชั้นเจ้านายในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มิได้ขึ้นกับผลตอบแทนจากการลงทุนทางธุรกิจโดยตรงเท่านั้น หากแต่รวมถึงรายได้ที่ผันจากบงแผ่นดิน (เงินปีและเงินเดือนราชการที่พระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานให้แก่ข้าราชการเจ้านายทั้งฝ่ายในและฝ่ายหน้า) อีกทั้งยังมีผลประโยชน์จากระบบอุปถัมภ์ระหว่างข้าราชการกับพ่อค้าชาวจีน ดังนั้นการที่ราชสำนักต้องสูญเสียอำนาจปกครองให้กับ (รัฐบาล) คณะราษฎร จึงเป็นผลให้ระบบรายได้ที่มาพร้อมกับอภิสิทธิ์ทางการเมืองของพระราชวงศ์สะดุดลงซึ่งก็สอดคล้องกับถ้อยความอีกส่วนหนึ่งที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา กล่าวไว้ คือ

---

¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, “การแสวงหาระบบเศรษฐกิจใหม่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทย,” ในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2485, ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์, บรรณาธิการ. (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ร่วมกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527), หน้า 553-554.

“ระบบราชการกำหนดระบบกรรมสิทธิ์และรายได้ ดังนั้นการที่ชนชั้นศักดินาเสียดำนาจรัฐ จึงทำให้ชนชั้นนี้หมดโอกาสที่จะได้รับรายได้จากระบบการคลัง รายได้ของพระมหากษัตริย์จากงบประมาณถูกตัดลงอย่างมาก คือจากประมาณ 7-10 ล้านบาทต่อปี เหลือเพียง 1-2 ล้านบาทต่อปี เงินปีพระบรมวงศานุวงศ์ก็ถูกตัดลงตามส่วน ขุนนางเดิมถูกปลดออกจากราชการรับแต่เพียงบำนาญ นอกจากนี้เจ้านายและขุนนางเดิมยังสูญเสียรายได้ที่มากับตำแหน่งราชการ คือรายได้จากการให้อภิสิทธิ์คุ้มครองหรือให้อำนาจผูกขาดแก่พ่อค้าเงิน ... ทำให้ชนชั้นนี้ไม่สามารถถึงส่วนเกินจากระบบเศรษฐกิจมาเป็นของตัวเองได้มากเช่นแต่เดิม ตรงข้ามกลับต้องใช้ส่วนเกินที่เคยสะสมไว้ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของชนชั้นนี้ทรุดต่ำลง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สกัดกั้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจของชนชั้นศักดินาอย่างชัดเจน”²

(2) หากพิจารณาหลักการของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ทรัพย์สินจะก่อให้เกิดผลตอบแทนหรือมูลค่าส่วนเกินได้ก็ต่อเมื่อ ถูกใช้เป็นทุนผลิตสินค้าบริการที่สามารถแลกเปลี่ยนผ่านกลไกตลาดภาวะวิสัยการขยายตัวของกิจกรรมการลงทุนอุตสาหกรรมในประเทศ อันส่งผลให้ระดับความต้องการทุนและสินค้าบริการในตลาดเศรษฐกิจปรับสูงขึ้นอย่างรวดเร็วนับตั้งแต่หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นต้นมา (หรือปรากฏชัดเจนช่วงต้นทศวรรษ 2500) ก็น่าจะเป็นเหตุจูงใจให้เจ้านายปรารถนาที่จะแปลงทรัพย์สินที่ถือครองไว้ไปเป็นทุนที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดที่เปลี่ยนแปลง เพราะไม่เช่นนั้นแล้ว แม้เจ้านายจะยังคงถือครองทรัพย์สินไว้มากเพียงใด ก็อาจไม่ก่อให้เกิดอำนาจต่อรองมูลค่าส่วนเกินที่จัดสรรผ่านกลไกตลาดเศรษฐกิจสมัยใหม่ได้เท่าใดนัก

อย่างไรก็ตาม ทั้งที่ความข้างต้นทำให้ผู้ศึกษาตั้งข้อสมมุติฐานว่า การสูญเสียความสามารถแสวงหารายได้จำนวนมากในระบบศักดินา อีกทั้งการพัฒนาเข้าสู่สมัยทุนนิยมอุตสาหกรรมเสรีของไทย คือตัวแปรเร่งรัดชนชั้นเจ้านายให้ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะปรับตัวให้สอดคล้องกับพลวัตความเปลี่ยนแปลง (โดยเฉพาะเมื่อระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของเจ้านายมิได้ถูกทำลาย ก็เสมือนกระบวนสะสมทุนของเจ้านายไม่จำเป็นต้องตั้งต้นด้วยการขายแรงงานราคาถูก เช่นชาวจีนอพยพในสมัยต้นรัตนโกสินทร์) แต่ถึงกระนั้น หลักความคิดอีกชุดหนึ่งก็นำพาสสมมุติฐานอีกส่วนที่ย้อนแย้งกันเอง นั่นคือ ปัญหาความชำนาญด้านการลงทุนในฐานะชนชั้นนายทุนอิสระ ที่แตกต่างจากความพยายามลงทุนในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันมีพระมหากษัตริย์และกรมพระคลังข้างที่อุปถัมภ์ค่อนข้างมาก ด้วยประสบการณ์ความเป็นข้าราชการในสมัยศักดินามาโดยตลอด

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 553.

ความสามารถประกอบการค้าการลงทุนของเจ้านายจึงไม่เสมอเหมือนชนชั้นกระฎุมพีเชื้อสายจีน และหากเจ้านายต้องแข่งขันกับนักการผลิตที่ชำนาญกว่า (อันรวมไปถึงนายทุนต่างชาติ) ก็ย่อมเสี่ยงไม่ได้ที่จำต้องแบกรับความเสี่ยงที่อาจประสบปัญหาขาดทุนทางธุรกิจตามที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ เสนอไว้ว่า

“หลักการว่าเกิดมาแล้วต้องศึกษาเล่าเรียนให้มีความรู้เพื่อรับใช้พระเจ้าแผ่นดิน ข้อนี้นี้ เป็นหน้าที่สำคัญสูงสุด ...ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมดังกล่าวนี้ในด้านหนึ่งคือ ฐาน คำประกันรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ในอีกด้านหนึ่งได้กลายเป็นตัวสกัดกั้นมิให้ชน ชั้นสูงของไทยหลุดพ้นออกไปจากประเพณีที่สำคัญบางประการ อย่างเช่น การยึดติด กับค่าเช่าที่ดินซึ่งเป็นลักษณะหลักของความสัมพันธ์ทางสังคมและการผลิต ทำให้ชน ชั้นสูงมีอาจปรับตัวเป็นนายทุนธุรกิจแบบสมัยใหม่ไม่ได้ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ สอง แม้ว่าจะมีอยู่บางรายได้พยายามเป็นอย่างมากก็ตาม”³

ความขัดกันของสมมุติฐานทั้งสอง จึงเป็นเหตุนำผู้งานศึกษาว่า เจ้านายหรือบุคคลในราชสกุล เจ้าพยายามปรับวิถีดำรงอยู่ทางเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ(และการเมือง)ไทยที่ เปลี่ยนแปลงอย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

เพื่อศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงวิธีแสวงหารายได้ทางเศรษฐกิจของบุคคลในราชสกุลเจ้าวงศ์ จักรี ภายใต้โครงสร้างเศรษฐกิจทุนนิยมไทยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 โดย กำหนดประเด็นการศึกษาดังต่อไปนี้

1. อธิบายสภาวะความเสื่อมถอยทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายโดยรวม ภายหลัง เปลี่ยนแปลงระบอบปกครอง พ.ศ. 2475
2. ศึกษาพฤติกรรมการค้าเงินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของบุคคลในตระกูลเจ้าบางราชสกุล ตั้งแต่หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองจนกระทั่งปัจจุบัน (ประมาณต้นทศวรรษ 2550)
3. วิเคราะห์บริบทความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการค้าเงินกิจกรรมทางเศรษฐกิจข้างต้น กับพลวัตการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองไทยในระยะเวลาเดียวกัน

³ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475(กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน, 2546), หน้า 323.

1.3 ขอบเขตในการศึกษา

1. **ขอบเขตด้านเวลา** วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการศึกษากระบวนการปรับตัวทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายในระบบทุนนิยมภายหลังจากที่ชนชั้นดังกล่าวถูกคณะราษฎรบั่นทอนอภิสิทธิ์การผูกขาดอำนาจเศรษฐกิจการเมือง ดังนั้น แม้งานวิชาการบางกระแสอาจชี้แนะว่า โครงสร้างเศรษฐกิจไทยถูกรอบงำโดยอิทธิพลของระบบทุนนิยมการค้าจากตะวันตกตั้งแต่ พ.ศ. 2398 แต่บริบทการเมืองไทยหลังจากนั้นกลับยิ่งปรากฏกระบวนการขยายอิทธิพลการปกครองโดยอำนาจของเชื้อพระวงศ์ (ผลจากนโยบายการค้าเสรีในปลายพุทธศตวรรษที่ 24 คือหนึ่งในกระบวนการเร่งปฏิริยาคาความเป็นรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทยในระยะต่อมา) ด้วยเหตุนี้ หากพิจารณาตามเงื่อนไขทางการศึกษา ปี พ.ศ. 2475 จึงสอดคล้องกับขอบเขตด้านระยะเวลาตั้งต้นสูงสุด เนื่องด้วยปรากฏกระบวนการบั่นทอนอำนาจการเมืองของราชสำนักอย่างเป็นรูปธรรม ขณะเดียวกันเหตุผลที่งานศึกษาคลอบคลุมระยะเวลาถึงปัจจุบัน หรือประมาณทศวรรษ 2550 เนื่องจาก ทุกวันนี้ระบบทุนนิยมเสรี ไม่เพียงยังคงครอบงำโครงสร้างเศรษฐกิจไทย แต่พัฒนาการของระบบก็ทวีความซับซ้อนยิ่งขึ้นเรื่อยๆ การวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของเจ้านาย จึงไม่อาจอาศัยเพียงการฉายภาพระบบทุนนิยมไทยในช่วงใดช่วงหนึ่งได้

2. **ขอบเขตด้านเนื้อหา** งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งศึกษาพฤติกรรมการแสวงหารายได้ทางเศรษฐกิจของเจ้านายนับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2475 ด้วยวิธีศึกษาเปรียบเทียบบ้นัยความแตกต่างกับปรากฏการณ์ที่ปรากฏระหว่างช่วงสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และวิเคราะห์เงื่อนไขความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมนั้นๆ กับพลวัตทางเศรษฐกิจการเมืองไทยที่เปลี่ยนแปลง

3. **ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา** คือผู้ที่สืบเชื้อสายทางชาติกำเนิด หรือได้รับหรือเคยได้รับการแต่งตั้งให้เป็นบุคคลในราชสกุลวงศ์จักรี

1.4 วิธีการวิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้ การพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวิธีการแสวงหารายได้ทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายนับตั้งแต่ พ.ศ. 2475 จนกระทั่งปัจจุบัน โดยอาศัยการศึกษาด้วยวิธีทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach)

หลักฐานที่จะใช้ประกอบการค้นคว้าในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งให้ความสำคัญไปที่ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary source of data) ได้แก่ เอกสารต่างๆ ที่ปรากฏการตีพิมพ์ออกสู่สาธารณะ เช่น หนังสือวิชาการด้านประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ บทความจาก

วารสารต่างๆทั้งในเชิงวิชาการและทั่วไป ข้อมูลจากหนังสือพิมพ์ งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่ออธิบายสภาวะความเสื่อมถอยทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475
2. เพื่ออธิบายทิศทางการปรับตัวทางเศรษฐกิจของเจ้านายภายใต้ความสัมพันธ์กับพลวัตทุนนิยมไทยตั้งแต่หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง กระทั่งปัจจุบัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และวรรณกรรมปริทัศน์

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในที่นี้ อาศัยข้อมูลและแนวคิดด้วย รากฐานทางสังคมของระบบเผด็จการและระบอบประชาธิปไตย ในหนังสือ “Social origins of dictatorship and democracy”¹ ของบาร์ริงตัน มัวร์ (Barrington Moore) ซึ่งอธิบายว่า ความหลากหลายของแนวทางการเข้าสู่สมัยอุตสาหกรรมในสังคมหนึ่งๆ ที่มีนัยสัมพันธ์กับชนชั้นนำ การปฏิวัติล้มเลิกระบบศักดินา และแนวคิดด้วย “ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ”² ของฉัตรทิพย์ นาถสุภา อันมีลักษณะโครงสร้างเนื้อหาใกล้เคียงกัน อีกทั้งวรรณกรรมบางส่วนที่เกี่ยวข้อง มาตีความตามทฤษฎีของผู้ศึกษา โดยกำหนดกรอบเนื้อหา 3 ส่วน กล่าวคือ ส่วนแรกได้แก่ การศึกษาเปรียบเทียบความหลากหลายของชนชั้นนำการปฏิวัติล้มเลิกพันธุนาการศักดินาในสังคมหนึ่งๆ อันมีส่วนสัมพันธ์ต่อกระบวนการกำหนดโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองในช่วงสมัยพัฒนาอุตสาหกรรมที่แตกต่างกัน ส่วนที่สองได้แก่ การสกัดหาปัจจัยร่วมที่กำหนดบริบทความต่อเนื่องทางการผลิตซ้ำอำนาจทางเศรษฐกิจของชนชั้นศักดินาเจ้าที่ดิน ภายหลังจากสังคมนั้นๆ เคลื่อนผ่านเข้าสู่สมัยพัฒนาอุตสาหกรรม และส่วนสุดท้ายได้แก่ การนำองค์ความรู้ที่สกัดได้มาใช้คาดการณ์บริบททางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายไทยภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

วรรณกรรมปริทัศน์ที่ประกอบในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้แก่ เอกสารหลายแขนง เช่นเอกสารวิชาการ เอกสารประเภทบันทึกความทรงจำต่างๆ วิทยานิพนธ์ สิ่งพิมพ์ประเภทหนังสือพิมพ์ นิตยสารทั่วไป ดังจะกล่าวถึงเฉพาะบางชิ้นงานในลำดับต่อไป

2.1 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 รูปแบบการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สมัยพัฒนาอุตสาหกรรมทางสังคม

พื้นฐานทางทฤษฎี การจำแนกชนชั้นทางสังคมสมัยศักดินาโดยอาศัยมิติความสัมพันธ์ทางการผลิตเป็นเครื่องชี้วัด สามารถจัดกลุ่มคนออกเป็น 3 ส่วนหลักที่ถือครองเงื่อนไขความได้เปรียบเสียเปรียบทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน คือ ชนชั้นปกครองหรือชนชั้นศักดินาผู้กุมอำนาจจัดสรรทรัพยากรในแผ่นดินสูงสุด ทำให้ชนชั้นดังกล่าวครอบครองทรัพยากร โดยเฉพาะปัจจัยการผลิตที่ดินจำนวนมาก ชนชั้นได้ปกครองหรือชาวนาส่วนใหญ่ที่ขาดแคลนอำนาจถือครองที่ดินใน

¹ Barrington Moore, Jr, Social origins of dictatorship and democracy : lord and peasant in the making of the modern world (Boston : Beacon Press, 1993)

² ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ(กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2536)

ฐานะเจ้าของกรรมสิทธิ์เงินเป็นผลให้มักต้องเช่าหรืออาศัยที่ดินจากเจ้าที่ดินศักดินาเพื่อใช้ทำการผลิต และชนชั้นกรรมสิทธิ์หรือชนชั้นที่ถือเป็นอิสระจากพันธนาการความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบศักดินาสูงกว่าชาวนา (ด้วยเพราะส่วนใหญ่นิยมทำการค้ามากกว่าการเป็นผู้ผลิตโดยตรงเช่นชาวนาที่ต้องพึ่งพาที่ดินเป็นสำคัญ) สำหรับสองกลุ่มแรก เงื่อนไขความสัมพันธ์ทางการผลิตภายใต้พันธนาการศักดินาค่อนข้างแสดงผลแบ่งแยกกลุ่มชนผู้ได้เปรียบและเสียเปรียบที่ชัดเจน คือฝ่ายศักดินาเจ้าที่ดินสามารถเรียกร้องส่วนเกินที่ชาวนาผลิตได้ จากการอ้างสิทธิ์ความเป็นเจ้าของที่ดิน ผืนที่ชาวนาอาศัยเพื่อดำเนินการการผลิต (อาจรวมถึงการอ้างสิทธิ์ความเป็นเจ้าชีวิตในระบบไพร่ทาสหรือระบบแรงงานสังกัดมูลนาย) ส่วนสำหรับชนชั้นกรรมสิทธิ์ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นประกอบการค้าและการลงทุนอิสระ แม้มักมีใช้กลุ่มชนผู้มีส่วนได้เสียกับปัญหาการผูกขาดที่ดินของศักดินาเจ้าที่ดินโดยตรง แต่ก็มักประสบปัญหาไม่สามารถสามารถพัฒนากิจกรรมการค้าการลงทุนไปสู่หลังการผลิตในระบบอุตสาหกรรมได้มากนัก เมื่อทรัพยากรในแผ่นดินถูกครอบงำจากอิทธิพลของชนชั้นศักดินาและระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบศักดินา(ทั้งแรงงาน ที่ดิน) จนเป็นเรื่องยากที่ชนชั้นดังกล่าวจะแสวงหา/สะสมปัจจัยการผลิตอันพอเพียงสำหรับนำไปใช้จัดตั้งฐานอุตสาหกรรมการผลิต (ซึ่งผลสำเร็จจะนำไปสู่การปฏิรูปอำนาจผลิตมูลค่าส่วนเกินในระบบเศรษฐกิจอย่างทวีคูณ) เบื้องต้นจึงเสนอได้ว่า ชาวนา และกรรมสิทธิ์ คือฝ่ายที่สะสมความขัดแย้งกับโครงสร้างเศรษฐกิจแบบศักดินา จนถือเป็นเรื่องสมเหตุสมผลที่ทั้งสองชนชั้นจะเป็นกำลังนำการปฏิวัติล้มล้างระบบศักดินา ดังปรากฏในกรณี ประเทศ โซเวียต จีน หรือแม้แต่ฝรั่งเศส อย่างไรก็ตามก็ดี บางกรณี ศักดินาเจ้าที่ดินเองก็สามารถช่วงชิงบทบาทสถานะชนชั้นนำหรือร่วมมือกับกรรมสิทธิ์นำ การเปลี่ยนผ่านโครงสร้างไปสู่สมัยอุตสาหกรรมได้ กรณีนี้เช่นปรากฏในประเทศ เยอรมนี ญี่ปุ่น และอังกฤษ*

แม้ว่าทุกชนชั้นในสังคมเศรษฐกิจการเมืองยุคศักดินา จะมีเงื่อนไขและหลักการรองรับให้สามารถกลายเป็นชนชั้นนำพาสังคมเข้าสู่สมัยพัฒนาอุตสาหกรรม แต่ด้วยเงื่อนไขและหลักการที่ซึ่งต่างวาระกัน ก็ทำให้รูปแบบโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองที่รังสรรค์ขึ้นใหม่หลังผ่านพ้นยุคสมัยศักดินาปรากฏรูปแบบที่แตกต่างกับตามคติภาชนชั้นนำการเปลี่ยนผ่าน ดังอาจกำหนดโดยคร่าวๆได้ 3 มิติคือ เงื่อนไขความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิวัติโดยกรรมสิทธิ์ ชนชั้นปกครอง และชาวนาหรือ

* สุภา ศิริमानนท์กล่าวไว้ว่า “สำหรับประเทศอังกฤษ ความสลายตัวของระบบศักดินา หรือความสูญหายของพวกเลกมิได้เป็นไปเพราะอาการปรากฏขึ้นของอำนาจพ่อค้าอย่างเดียว หากเพราะเหตุว่าพวกเจ้าที่ดินเองก็ได้เร่งจูงหว่าให้แก่ความสลายอำนาจแห่งชนชั้นของตนด้วย...” สุภา ศิริमानนท์, *ถ้ำบรรยายแคบปีละลิสม์ บทวิเคราะห์ระบบสังคมเศรษฐกิจแห่งสหรัฐอเมริกา*(กรุงเทพฯ: ศยาม บริษัทเคสส์ไทย, 2536), หน้า 26.

มวลชน กับการเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ภายใต้รูปแบบทุนนิยมประชาธิปไตย ทุนนิยมฟาสซิสต์ และสังคมนิยม ตามลำดับเช่นคำกล่าวของบาร์ริงตัน มัวร์

“โดยถึงที่สุดการปฏิวัติกรรมพีในตะวันตกก่อเกิดประชาธิปไตย, การปฏิวัติจากเบื้องบนนำไปสู่ฟาสซิสต์, และการปฏิวัติโดยชาวไร่ชาวนานำไปสู่คอมมิวนิสต์...”³

ทุนนิยมประชาธิปไตย

บาร์ริงตัน มัวร์ ได้อธิบายลักษณะการเข้าสู่ระบบทุนนิยมประชาธิปไตยหรือทุนนิยมเสรีว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านจากสังคมศักดินาไปเป็นสังคมทุนนิยมเสรี โดยมีชนชั้นกรรมพี (Bourgeois revolutions) หรือลัทธิเศรษฐกิจแบบกรรมพี (ตามทฤษฎีของฟูกูเยา) เป็นอำนาจนำ กล่าวคือ ภายหลังจากชนชั้นกรรมพีสามารถบั่นทอนความเข้มงวดทางการควบคุมทรัพยากรทางเศรษฐกิจโดยชนชั้นศักดินา (ในอังกฤษเกิดขึ้นโดยมีการต่อสู้ที่รุนแรงต่ำกว่าหากเปรียบเทียบกับในกรณีของฝรั่งเศส) ชนชั้นดังกล่าวจึงดำเนินกระบวนการปฏิรูปนโยบายเศรษฐกิจของรัฐให้สอดคล้องต่ออุดมการณ์เศรษฐกิจเสรีนิยมสูงขึ้น เงื่อนไขสำคัญของการคลี่คลายเข้าสู่สมัยใหม่บนเส้นทางทุนนิยมประชาธิปไตย จึงตั้งอยู่บนคติที่ว่าด้วย (1) รัฐสนับสนุนกลไกจัดสรรปัจจัยการผลิตในแผ่นดินภายใต้หลักการเคารพระบบกรรมสิทธิ์เอกชน และ (2) วิธีการลงทุนประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจส่วนเอกชนดำเนินไปบนเงื่อนไขความเป็นอิสระจากอิทธิพลการครอบงำโดยภาครัฐทั้งในกิจกรรมการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรม (3) บทบาทสถานะแห่งรัฐได้ปรับลดภาระหน้าที่ให้คงเหลือขอบเขตอำนาจบริหารประเทศในมิติส่วนงานความมั่นคงด้านสังคมการเมืองมากกว่าจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวหรือแทรกแซงมิตีความมั่งคั่งของแผ่นดินโดยตรง กล่าวโดยสรุปโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองภายใต้ระบบทุนนิยมประชาธิปไตย ได้ส่งเสริมให้ชนชั้นนายทุนเอกชน ก้าวขึ้นสู่ความเป็นชนชั้นนำทางเศรษฐกิจแทนที่ชนชั้นศักดินาเจ้าที่ดิน อีกทั้งยังสนับสนุนให้กติกการแข่งขันกำหนดเงื่อนไขมีภาครัฐคอยสนับสนุนผ่านกระบวนการกำหนดนโยบายคุ้มครองระบบกรรมสิทธิ์เอกชนและนโยบายส่งเสริมการลงทุนเสรี ตัวอย่างประเทศต้นแบบที่สอดคล้องกับแนวทางดังกล่าว ได้แก่ ประเทศอังกฤษ และฝรั่งเศส

ทุนนิยมฟาสซิสต์

3

Barrington Moore, Jr, *Social origins of dictatorship and democracy : lord and peasant in the making of the modern world*, p. 413-414.

การเข้าสู่สมัยอุตสาหกรรมอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่ง บาริงตัน มัวร์ และนักทฤษฎีอาศัยประวัติศาสตร์เศรษฐกิจตั้งคมจากประเทศ ญี่ปุ่น และเยอรมนี เป็นฐานอธิบาย คือ การเป็นทุนนิยมฟาสซิสต์ ที่เกิดจากเงื่อนไขการปฏิวัติด้วยการนำของชนชั้นสูง หรือศักดินา (conservative revolutions from above) เงื่อนไขการเข้าสู่สมัยใหม่ในกรณีนี้ เริ่มต้นจากความที่ระดมพิภภายในสังคมนั้นๆ ไม่สามารถสะสมอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองที่เข้มแข็งพอที่จะนำไปใช้ต่อต้านชนชั้นศักดินาได้ หรืออีกนัยหนึ่งก็อาจจำเป็นต้องอาศัยชนชั้นศักดินาเป็นผู้สนับสนุนกิจกรรมทางเศรษฐกิจของตน ข้อจำกัดเช่นนี้ จึงเท่ากับเป็นเงื่อนไขส่งเสริมให้ชนชั้นปกครองได้เปรียบที่จะช่วงชิงอำนาจนำการเปลี่ยนผ่านสังคมเข้าสู่สมัยอุตสาหกรรม จนส่งผลให้ ทั่วยุโรป โครงสร้างเศรษฐกิจในสังคมนั้นๆ ยังคงถูกตรึงไว้ด้วยนโยบายการควบคุมกิจกรรมการลงทุน โดยรัฐภายใต้กระบวนการปฏิรูปกลไกปกครองที่ชนชั้นดังกล่าวยังคงดำรงอิทธิพลครอบงำ* (แตกต่างกับอังกฤษที่แม้เจ้าที่ดินศักดินาจะยึดอำนาจปกครองจากกษัตริย์ได้แต่ก็เลือกใช้อำนาจนั้นๆ ผ่านกลไกรัฐสภาที่โน้มเอียงไปในทิศทางที่กำหนดนโยบายเศรษฐกิจที่ค่อนข้างไปทางแนวคิดแบบเสรีนิยม)** ประเด็นนี้ตีความจากเนื้อหาในงานของบาริงตัน มัวร์ส่วนที่กล่าวไว้ว่า

“ช่วงเวลาระยะสั้น **รัฐบาลที่มาจากผู้ปกครองเดิม ถือข้อได้เปรียบโดยชัดเจน รัฐบาลเป็นทั้งผู้สนับสนุนและควบคุมความจำเป็นทางเศรษฐกิจไปพร้อมกัน**”⁴

กระบวนการพัฒนาโครงสร้างภาคอุตสาหกรรม จึงเท่ากับยังคงถูกครอบงำภายใต้กรอบอำนาจของชนชั้นศักดินาเจ้าที่ดินเดิม รัฐภายใต้คณะบริหาร(รัฐบาล)ที่ส่วนหนึ่งสถาปนาขึ้นจากชนชั้นปกครองศักดินาเดิม จึงมักเป็นทั้งภาคส่วนนำการการลงทุนในธุรกิจขนาดใหญ่ หรือถ้ารัฐปล่อยให้ภาคเอกชนเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ รัฐบาลก็เห็นชอบที่จะกำหนดนโยบายส่งเสริมความ

* “ในช่วงแรกเริ่มการนำระบบ รัฐสภาเข้ามาใช้ในการบริหารประเทศของญี่ปุ่น แม้ว่าสภาแห่งชาติส่วนหนึ่งจะมาจากการเลือกตั้ง แต่ก็ยังคงถูกจำกัดอำนาจอย่างมาก จากสภาสูงหรือวุฒิสภาที่มาจากการสืบตระกูลหรือการแต่งตั้งเกือบทั้งหมดที่มาจากขุนนางเก่าแก่ในราชสำนัก ขุนนางฟิวคัส...” เอ็ดวิน โอ โรเชาเออร์, ญี่ปุ่น(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2524), หน้า 98.

** “เจ้าที่ดินของอังกฤษสนับสนุนการค้าและการอุตสาหกรรม ต่างจากเจ้าที่ดินในภาพพื้นทวีปยุโรป ซึ่งมักมีลักษณะอนุรักษ์นิยม ...เมื่อเจ้าที่ดินแย่งอำนาจการปกครองจากกษัตริย์มาได้ เป็นผู้ครอบงำรัฐสภา ก็ปกครองไม่เข้มงวด ปล่อยให้อังกฤษมีเสรีภาพส่วนบุคคล เศรษฐกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลเต็มที่ เข้ายุ่งเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพียงเล็กน้อย...” จักรทิพย์ นาถสุภา, ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ, หน้า 4.

4

Barrington Moore, Jr, *Social origins of dictatorship and democracy : lord and peasant in the making of the modern world* , p. 441.

เข้มแข็งของกลุ่มทุนเอกชนผูกขาดขนาดใหญ่ (เช่นในญี่ปุ่นเรียกว่า zaibatsu) เพื่อเป้าหมายความมั่งคั่งแห่งชาติมากกว่ามุ่งสนับสนุนให้กลุ่มทุนเอกชนแข่งขันกันเองเพื่อเป้าหมายความมั่งคั่งส่วนบุคคล ดังบาร์ริงตัน มัวร์ กล่าวถึงกรณีของญี่ปุ่นดังนี้

“ความสำเร็จของธุรกิจขนาดใหญ่ในญี่ปุ่นเป็นผลจากลัทธิชาตินิยม ในสมัยที่กำลังทหารและระบบฟาสซิสต์มีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจ มูลค่าส่วนเกินจากภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นจาก 6 พันล้านเยนในปี ค.ศ. 1930 ไปเป็น 3หมื่นล้านเยนในปี ค.ศ. 1941 อีกทั้งสัดส่วนความเปลี่ยนแปลงระหว่างอุตสาหกรรมขนาดเบาและหนักก็แปรผกผันกัน จาก อุตสาหกรรมหนักที่สร้างมูลค่าส่วนเกินในภาคอุตสาหกรรมทั้งหมดร้อยละ 38 เมื่อปีค.ศ. 1930 เพิ่มสัดส่วนไปเป็นร้อยละ 73 ในปีค.ศ.1942 ซึ่งก็เป็นผลจากการควบคุมกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่โดยรัฐบาล .”⁵

กล่าวโดยสรุป ทุนนิยมฟาสซิสต์ กำหนดให้รัฐเป็นฝ่ายนำกระบวนการพัฒนาโครงสร้างเศรษฐกิจเข้าสู่สมัยใหม่ ด้วยผลักดันนโยบายการเมืองแบบชาตินิยมเผด็จการเพื่อเป้าหมายให้เกิดกระบวนการสะสมทุนภายในขนาดใหญ่บนวิถีทางความร่วมมือผ่านทุกภาคส่วนทางสังคมที่ยึดรัฐเป็นศูนย์กลาง ต่างจาก ทุนนิยมประชาธิปไตยที่ภาครัฐอาศัยการกระจายอำนาจทางเศรษฐกิจไปสู่ชนชั้นกระฎุมพี เพื่อให้ชนชั้นดังกล่าวเป็นผู้นำการพัฒนาเข้าสู่สมัยใหม่ภายใต้อุดมการณ์การแข่งขันเสรี แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น กรณีนี้ก็ยังคงถือเงื่อนไขทางเศรษฐกิจบางประการที่สอดคล้องกับหลักการทุนนิยมประชาธิปไตย คือการเคารพในระบบกรรมสิทธิ์เอกชน

สังคมนิยม

สำหรับการเข้าสู่สมัยอุตสาหกรรมในรูปแบบนี้ ต่างออกไปจากทรรศนะการพิจารณาภายใต้กรอบปฏิสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองศักดินาและชนชั้นกระฎุมพี เพราะความหมายของการเข้าสู่สังคมนิยมอุตสาหกรรมแบบสังคมนิยม มีมวลชนและกลุ่มผู้นำมวลชน (หรือชนชั้นผู้ยึดอุดมการณ์ต่อต้านระบบเศรษฐกิจทั้งในรูปแบบการครอบงำโดยอำนาจศักดินาและกระฎุมพี) เป็นชนชั้นนำการเปลี่ยนแปลง หลังจากทีชนชั้นดังกล่าวยึดอำนาจปกครองจากชนชั้นศักดินา กระบวนกำหนดนโยบายจัดสรรปัจจัยการผลิตเพื่อส่งเสริมพัฒนาการลงทุนอุตสาหกรรมการผลิตในประเทศ จึงแทบมิได้กำหนดให้ ทั้งศักดินาและกระฎุมพีถือครองปัจจัยการผลิตและอำนาจการลงทุนต่อไป แต่ปัจจัยการผลิตหรือหน่วยกิจกรรมการลงทุนแทบทั้งหมดถูกเวนคืนกลับสู่ฐานการ

⁵ Ibid., p. 301-302.

ลงทุนโดยรัฐในฐานะศูนย์กลางอำนาจบริหารจัดการหน่วยเศรษฐกิจเพื่อมวลชน กรณีนี้แม้เทียบเคียงกับรูปแบบทุนนิยมฟาสซิสต์ จะพบความเสมือนว่าทั้งสองรูปแบบต่างก็คลี่คลายไปในลักษณะการเข้ามาเป็นผู้ควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจของภาครัฐ แต่ความแตกต่างที่สำคัญคือ ทุนนิยมฟาสซิสต์ รัฐมิได้ปฏิเสธการเคารพในระบบกรรมสิทธิ์เอกชน ต่างจากสังคมนิยมที่รัฐปฏิเสธระบบกรรมสิทธิ์หากแต่กลับมุ่งส่งเสริมแนวทางการถือครองทรัพย์สินผ่านระบบกรรมสิทธิ์ร่วมในระดับสังคมนิยม

รูปแบบการคลี่คลายไปสู่สมัยพัฒนาอุตสาหกรรมในสังคมหนึ่งๆ ที่แตกต่างกันไปตามเงื่อนไขชนชั้นนำการสลายพันธนาการศักดินาที่ต่างกัน อาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่น่ามาใช้กำหนดสมมุติฐานเบื้องต้นคือ ถ้ายิ่งชี้ได้ว่ากรณีการเปลี่ยนแปลงระบอบปกครองของไทย ในปีพ.ศ. 2475 ใครคือชนชั้นนำการเปลี่ยนแปลง คำตอบนั้นก็อาจตอบโจทย์ได้ว่ารูปแบบการดำเนินโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองไทย นับตั้งแต่พ.ศ. 2475 ควรดำเนินไปในลักษณะใดที่จะบ่งชี้ว่า ชนชั้นเจ้านาย (ฝ่ายศักดินา) น่าจะเป็นกลุ่มชนผู้ได้ประโยชน์หรือเสียประโยชน์ทางเศรษฐกิจภายใต้พลวัตความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ซึ่งโดยความพยายามอธิบายบางกระแส เสนอว่า ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2475 คือการปฏิวัติโดยชนชั้นกลาง ซึ่งนิยามเช่นนี้มีได้สอดคล้องกับทรรศนะของผู้ศึกษา โดยเฉพาะหากตีความ “ชนชั้นกลาง” ในความหมาย “ชนชั้นกรรมพี” ในมิติทางเศรษฐกิจ เพราะด้วยพิจารณาฐานะของกลุ่มคนในคณะราษฎรส่วนใหญ่ครั้งสมัยสมบูรณ์อาณัติทริราชย์ ก็น่าจะใกล้เคียงกับชนชั้นปกครองศักดินาในระดับกลางถึงล่างลงมา (ข้าราชการ) หรืออาจเทียบเท่า “ชาмуไร” ในสังคมศักดินาญี่ปุ่น* มากกว่าถือสถานะ “ชนชั้นพ่อค้า” ด้วยเหตุนี้ ผู้ศึกษาจึงเห็นว่า ชนชั้นกรรมพีในสังคมไทยมิใช่ตัวการหลักที่สามารถรอบงำวิถีเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านาย เช่นในอังกฤษ หรือฝรั่งเศส หรืออีกนัยหนึ่ง ความสามารถผลิตซ้ำอำนาจทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายไทยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง จะดำเนินต่อเนื่องหรือเสื่อมถอยลง ก็ไม่น่าจะเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขเชิงปฏิสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นเจ้านายกับชนชั้นกรรมพีที่ไม่ว่าจะปรากฏในลักษณะการปะทะ (เช่นในฝรั่งเศส) หรือประสานความร่วมมือทางเศรษฐกิจ (เช่นในอังกฤษ)เท่าไรนัก

อย่างไรก็ตาม นัยของรายละเอียดที่ระบุว่า คณะราษฎร ถือเป็นข้าราชการศักดินาระดับกลางถึงล่างลงมา ก็ประการหนึ่งคือตัวแปรที่ทำให้ไม่สามารถประเมินได้ว่ากระบวนการผลิตซ้ำอำนาจผูกขาดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจภายในชนชั้นปกครองหลังเข้าสู่สมัยใหม่ของไทย หมายถึงการจัดสรรอำนาจทั่วทั้งโครงสร้างชนชั้นศักดินา เพราะเมื่อคณะราษฎรก็ไม่ถือว่าเป็น เจ้าที่ดินขนาดใหญ่ ที่หา

* ภายในชนชั้นปกครองของญี่ปุ่นสมัยโทกุกาวา สามารถแบ่งออกเป็นลำดับชั้นย่อยตามระดับอำนาจทางการปกครอง กล่าวคือ หากไม่นับรวมองค์จักรพรรดิ ที่ถูกจำกัดพระราชอำนาจไว้เพียงการเป็นสถาบันสูงสุดเชิงสัญลักษณ์ ภายในชนชั้นปกครองตามลำดับอำนาจชั้นสูงไปต่ำประกอบด้วย โชกุน ไดมียว และชามุไร

กินกับค่าเช่า อีกทั้งยังเป็นข้าราชการที่สะสมกำลังขึ้นเพื่อจุดประสงค์การต่อต้านชนชั้นปกครอง คักดินาระดับสูง อีกทั้งยังประกาศอุดมการณ์การก่อการกำเริบไปเพื่อต้องการปลดปล่อยมวลชน จากพันธนาการคักดินา ข้อปรากฏดังกล่าวจึงเสมือนเป็น การประกาศตัวเป็นฝ่ายต่อต้านชนชั้นคักดินามากกว่าสนับสนุนให้ชนชั้นคักดินาสืบทอดอำนาจเศรษฐกิจการเมืองต่อไป ดังนั้น แทนที่ชนชั้นเจ้านายจะได้ประโยชน์จากกระบวนการเปลี่ยนผ่านยุคสมัยทางสังคมด้วยไม่ต้องเผชิญหน้ากับแรงปะทะกับชนชั้นกรรมกรหรือมวลชน ชนชั้นเจ้านายกลับต้องเผชิญกับพลังเคลื่อนไหวต่อต้านกลไกผลิตซ้ำอำนาจเศรษฐกิจและการเมืองจากข้าราชการเดิมที่เคยอยู่ภายใต้อำนาจควบคุมของตน บริบทความขัดแย้งภายในระดับชนชั้นคักดินาในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งคลี่คลายไปในลักษณะการปะทะกันระหว่างเจ้าอำนาจเก่ากับเจ้าอำนาจใหม่ที่ปฏิเสธรากเป็น ส่วนหนึ่งของกลุ่มชนผู้ฝึกฝ้ออำนาจเก่า ทำให้ขณะที่กลไกจัดสรรความมั่งคั่งในแผ่นดินถูกรอบงำผ่านนโยบายเศรษฐกิจเผด็จการชาตินิยม นอกจากฝ่ายราชสำนักจะแทบมิได้ถือสิทธิ์ร่วมเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ไปพร้อมกับรัฐบาลคณะราษฎรแล้ว ราชสำนักเองยังต้องประสบปัญหาความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจจากกระบวนการบังคับใช้อำนาจการเมืองจากรัฐบาลคณะราษฎร เพื่อเป้าหมายบั่นทอนเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของฝ่ายราชสำนัก เช่นการตัดลดงบประมาณส่วนพระมหากษัตริย์ การปฏิรูประเบียบการบริหารจัดการสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ด้วยโอนอำนาจดูแล ควบคุมผลประโยชน์ให้ขึ้นตรงต่อกระทรวงการคลังในระยะหนึ่ง เป็นต้น

ถึงกระนั้น ด้านหนึ่งซึ่งรัฐบาลคณะราษฎรไม่สามารถแทรกแซงได้อย่างเด็ดขาด คือฐานทรัพย์สินที่ถูกประเมินแล้วว่าเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัวของทั้งเจ้านายและพระมหากษัตริย์ ซึ่งประเด็นนี้ไม่เพียงสอดคล้องกับหลักการเข้าสู่สมัชชุนิยมฟาสซิสต์ในประเด็นว่าด้วยบทบาทของรัฐกับการคุ้มครองระบบกรรมสิทธิ์เอกชนอย่างเข้มงวด แต่ยังทำให้ผู้ศึกษาตีรูปแบบการเข้าสู่สมัชชุนิยมออกจากตัวแปรนำการวิเคราะห์โครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองไทยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทั้งที่อุดมการณ์ซึ่งคณะราษฎรประกาศไว้ในประกาศฉบับที่ 1 รวมทั้งการจัดทำเค้าโครงการเศรษฐกิจโดย นายปรีดี พนมยงค์ อาจถูกตีความได้ว่าเป็นความพยายามปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจด้วยอาศัยหลักการบางอย่างที่สอดคล้องกับลัทธิสังคมนิยม* (ประเด็นนี้จะเสนอบทวิเคราะห์ลำดับถัดไป)

* เช่น ชาสุกิจ ขาดาบ ทูตญี่ปุ่นประจำประเทศสยามระหว่าง พ.ศ. 2472- พ.ศ. 2479 เสนอว่า “แม้ว่าหลวงประดิษฐ์มนูธรรมไม่เรียกร้องการยึดทรัพย์สินเป็นของรัฐ โดยวิธีการที่ผิดกฎหมาย แต่วัตถุประสงค์สุดท้ายก็คือการเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจไปเป็นแบบคอมมิวนิสต์อย่างค่อยเป็นค่อยไป” ชาสุกิจ ขาดาบ, บันทึกของทูตญี่ปุ่นผู้เห็นเหตุการณ์ปฏิวัติ 2475 การปฏิวัติและการเปลี่ยนแปลงในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: มติชน, 2550), หน้า 85. อีกงานหนึ่งที่พยายามวิเคราะห์เค้าโครงการเศรษฐกิจว่าเป็น “ซ้ายจัด” ก็บทความสั้นๆ ชื่อ “ความผิดพลาดทางประวัติศาสตร์ของปรีดี พนมยงค์” ที่เขียนโดย สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล อ่านได้ใน สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง (กรุงเทพฯ: 6 ตุลารำลึก, 2544), หน้า 3-8.

ความต่อเนื่องทางการผลิตซ้ำอำนาจถือครองทรัพย์สินที่สะสมไว้ตั้งแต่สมัยศักดินาของฝ่ายราชสำนัก สะท้อนได้ว่าแม้คณะราษฎรผู้นำการเข้าสู่สมัยใหม่ของไทยจะปฏิเสธการเป็นตัวแทนปกป้องอำนาจเศรษฐกิจการเมืองของชนชั้นศักดินา แต่เพราะผลึกสำนึกคิดแบบชนชั้นศักดินาที่ตกค้างภายในคณะราษฎรเอง กลับแฝงอิทธิพลครอบงำคณะราษฎรให้กลายเป็นผู้ร่วมปกป้องกลไกผูกขาดทรัพยากรแบบรวมศูนย์ จนคลี่คลายไปเป็นกระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจทุนนิยมฟาสซิสต์ที่มีได้วางอยู่บนหลักการปฏิเสธระบบกรรมสิทธิ์เอกชนเฉกเช่นการเข้าสู่สมัยใหม่แบบสังคมนิยม

อย่างไรก็ตาม แม้ชนชั้นเจ้านายมิได้สูญเสียอำนาจทางเศรษฐกิจอย่างสิ้นเชิงหลังพ.ศ. 2475 (ต่างจากเจ้านายในฝรั่งเศส โขเวียต หรือจีน ที่ถูกยึดปัจจัยการผลิตทั้งหมด แต่ก็มีการรวบรัดโดยทันทีว่า ชนชั้นเจ้านายสามารถดำรงความสามารถทางการผลิตรายได้อย่างต่อเนื่อง (หมายถึงความสามารถแสวงหารายได้ที่สูงกว่าหรือเสมอตัว) ภายใต้พลวัตกลไกเศรษฐกิจที่เริ่มขับเคลื่อนเข้าสู่สมัยอุตสาหกรรม ด้วยเพราะจำต้องประเมินก่อนว่า ชนชั้นเจ้านายสะสมทักษะการค้าการลงทุนมาตั้งแต่สมัยศักดินาไว้มากน้อยเพียงไร ด้วยเหตุนี้ ส่วนวิเคราะห์เปรียบเทียบ 2 ลำดับถัดมา คือ (1) เพราะเหตุใดความขัดแย้งว่าด้วยปัญหาความเหลื่อมล้ำทางอำนาจถือครองทรัพยากร โดยเฉพาะที่ดินระหว่างศักดินาเจ้าที่ดินกับชาวนาในสังคมไทย จึงมิได้คลี่คลายไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เช่นเดียวกับในฝรั่งเศส โขเวียต หรือจีน (วิเคราะห์เปรียบเทียบบทบาทการมีส่วนร่วมต่อการต่อต้านพลังศักดินาโดยมวลชน) และ (2) วิเคราะห์กระบวนการสะสมความสามารถทางการค้าการลงทุนชนชั้นศักดินาไทยช่วงก่อนเปลี่ยนผ่านพลังการผลิตแบบเกษตรกรรมไปสู่อุตสาหกรรม (เปรียบเทียบกับอังกฤษ และเยอรมนี)

2.1.2 ปัจจัยสนับสนุนการถือครองปัจจัยการผลิตและกลไกแสวงหาความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของชนชั้นศักดินา ระหว่างช่วงรอยต่อและหลังเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สมัยพัฒนาอุตสาหกรรม

มิติด้านการคงอำนาจถือครองปัจจัยการผลิตอย่างต่อเนื่องของชนชั้นศักดินา

ไม่เสมอไปที่สภาวะการสูญเสียอำนาจถือครองครอบงำปัจจัยการผลิต โดยเฉพาะที่ดินของชนชั้นศักดินา จะปรากฏให้เห็นเฉพาะกรณีการเปลี่ยนผ่านไปสู่สมัยสังคมนิยม เพราะการเข้าสู่สมัยทุนนิยมประชาธิปไตยในบางกรณีเช่น ประเทศฝรั่งเศส ปรากฏการณ์เช่นนี้ก็เกิดเป็นรูปธรรมขึ้น

อย่างไรก็ดี แม้จะเกิดความไม่แน่นอนที่รูปแบบโครงสร้างการเข้าสู่สมัยใหม่หนึ่งใด (นอกจากสังคมนิยม) จะชี้วัดว่าสังคมนั้นๆจำเป็นหรือไม่จำเป็นต้องคลี่คลายไปสู่เงื่อนไขการสลายอำนาจถือครองปัจจัยการผลิตของชนชั้นศักดินาให้บังเกิดเป็นรูปธรรม แต่ตัวแปรร่วมที่ตอบโจทย์ได้ในระดับหนึ่ง ก็คือ โดยทั่วไปสังคมที่อาศัยพลังมวลชนเข้าร่วมหรือนำการปฏิวัติล้มล้างศักดินา ความเป็นไปได้ที่ชนชั้นศักดินาจะสูญเสียความต่อเนื่องทางอำนาจถือครองปัจจัยการผลิตและทรัพย์สินที่สะสมไว้ มักสูงกว่าในกรณีที่ความเปลี่ยนแปลงมิได้ดำเนินไปบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมจากพลังมวลชน เนื่องจาก ความที่มวลชนหรือผู้ได้ปกครอง จัดเป็นชนชั้นถูกเบียดเบียนผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากชนชั้นปกครองโดยตรงภายใต้กติกาการจัดการจัดสรรทรัพยากร โดยเฉพาะที่ดินภายใต้อำนาจควบคุมของศักดินา (ทำให้ผลผลิตจากกำลังแรงงานทั้งหมดกลับถูกหักไว้ส่วนหนึ่งเพื่อหล่อเลี้ยงการยังชีพ ที่เหลืออีกส่วนหนึ่งจำต้องส่งมอบแก่เจ้าที่ดินศักดินาในรูปค่าเช่า) การดำรงตนเป็นฝ่ายเสียประโยชน์จากภาวะวิสัยความขาดแคลนปัจจัยการผลิตที่ผลิตเข้าไปตามนโยบายการจัดการจัดสรรทรัพยากรแบบกระจุกตัวไว้ที่ชนชั้นปกครองและเพื่อสนองผลประโยชน์ของชนชั้นปกครองมาตลอดสมัยโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองศักดินา จึงเท่ากับภายหลังที่มวลชนหรือชาวนาสามารถต่อสู้กับอำนาจรัฐอย่างเปิดเผยจนประสบความสำเร็จ โอกาสที่จะอ้างความมีส่วนร่วมทางอำนาจที่ยึดมาจากฝ่ายศักดินามาใช้ผลักดันมาตรการบังคับเอาที่ดินจากขุนนาง เจ้านาย มาจัดสรรใหม่จึงมักปรากฏขึ้น ในกรณีมวลชนของฝรั่งเศสที่มีได้ต่อสู้กับอำนาจศักดินาโดยลำพังหากแต่เป็นการประสานพลังร่วมกับชนชั้นกรรมวิธี การปฏิรูประบบการจัดการทรัพยากรของรัฐจึงวางอยู่บนเงื่อนไขการประนีประนอมผลประโยชน์ระหว่างกัน คือชนชั้นกรรมวิธีอาจสนับสนุนให้ชาวนาเข้าจับจองที่ดินที่ยึดจากขุนนาง เจ้านาย แต่ก็วางกติกาให้กลไกบริหารจัดการทรัพยากรของรัฐชำระไปตามหลักการเคารพในระบบกรรมสิทธิ์เอกชน ขณะที่ประเทศโซเวียตและจีนที่อาศัยการปฏิวัติผ่านกำลังมวลชน(ภายใต้กลุ่มผู้นำมวลชนที่ภายหลังสถาปนาขึ้นเป็นตัวแทนบริหารกลไกปกครองรัฐแบบสังคมนิยม) โดยมิได้ร่วมมือกับชนชั้นกรรมวิธี การกำหนดนโยบายบริหารจัดการทรัพยากรในประเทศนอกจากมุ่งเป้าไปที่การเวนคืนปัจจัยการผลิตจากชนชั้นปกครองศักดินาเดิมแล้ว ก็ยังรวมไปถึงการปฏิรูประบบแนวทางการจัดสรรภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์เอกชน ตัวอย่างเช่นในสหภาพโซเวียต ภายหลังพรรคบอลเชวิคล้มเลิกการปกครองภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้ ก็ดำเนินการประกาศใช้กฎหมายที่ดินโดยกำหนดนัยสำคัญคือ การยกเลิกกรรมสิทธิ์ที่ดินเอกชน ดังสัญชัย สุวังบุตร เสนอไว้ว่า

“ส่วนกฎหมายที่ดินที่ประกาศใช้ในวันเดียวกันกับกฎหมายสันติภาพนั้น ได้ยกเลิกกรรมสิทธิ์ที่ดินอย่างถาวร โดยไม่มีการชดเชยและเวนคืนที่ดินทุกประเภทไม่ว่าจะเป็น

ของเอกชน เจ้าขุนมูลนาย ราชวงศ์ ศาสนจักร และอื่นๆเป็นของรัฐ ให้ที่ดินรวมทั้งปศุสัตว์และเครื่องจักรในการผลิตอยู่ในความควบคุมดูแลของสภาโซเวียตชาวนา (Peasant Soviet) หรือคณะกรรมการท้องถิ่น รัฐอนุมัติให้ชาวนาใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรเป็นการถาวรและจัดสรรที่ดินให้ชาวนาบนพื้นฐานของการถือครองที่ดินอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน กฎฎีกาที่ดินทำให้ชาวนากว่า 25 ล้านคนมีที่ดินทำกินเป็นของตนเองและไม่ต้องเสียค่าซื้อและค่าเช่าที่ดินรวมกันเป็นเงินปีละ 700 ล้านรูเบิลอีกต่อไป ทั้งยังยกเลิกฐานันดรและระบบอภิสิทธิ์ที่ดินด้วย...”⁶

โดยทั่วไป มักพบได้น้อยกรณีมากที่มวลชนกับศักดินาในสังคมหนึ่งๆจะประสานความร่วมมือเพื่อแสวงหาวิถีบริหารจัดการผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่กำหนดให้ทั้งสองฝ่ายได้ประโยชน์ไปพร้อมๆกัน หากกรณีที่ปรากฏบ่อยครั้งกว่านอกจากการประนีประนอมหาผลประโยชน์ร่วมระหว่างมวลชนกับกรรมสิทธิ์เช่นในฝรั่งเศส คือ การประนีประนอมระหว่างกรรมสิทธิ์กับศักดินาเพื่อเป้าหมายการร่วมมือสะกดกระบวนจัดขึ้นอำนาจรัฐโดยกำลังมวลชนเพื่อเปลี่ยนผ่านสังคมไปสู่สมัยสังคมนิยม กล่าวคือ แม้ทั้งสองชนชั้นจะสะสมความขัดแย้งระหว่างกันในแง่ความต้องการบังคับใช้นโยบายเศรษฐกิจที่แตกต่าง (ฝ่ายหนึ่งเห็นชอบกับการควบคุมกลไกเศรษฐกิจโดยรัฐ อีกฝ่ายหนึ่งเห็นชอบที่จะปล่อยให้เอกชนดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างเสรี) แต่ก็เชื่อได้ว่าทั้งสองฝ่ายต่างก็ไม่ต้องการสูญเสียสิทธิและผลประโยชน์ในทรัพยากรที่แสวงหาและสะสมไว้ไปเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมสำหรับมวลชนหรือสังคม ประเด็นนี้ตั้งสมมุติฐานได้ว่า ไม่ว่าจะกระบวนเปลี่ยนผ่านสังคมหนึ่งใดเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ จะตั้งต้นจากการที่ศักดินาหรือกรรมสิทธิ์เป็นอำนาจนำความเปลี่ยนแปลง จุดร่วมเดียวกันก็คือ สังคมนั้นๆจะยังคงมีชนชั้นนำผู้ยังคงพยายามรักษาทิศทางอำนาจรัฐให้เป็นเครื่องมือปกป้องระบบกรรมสิทธิ์เอกชนเสมอมา

กลับเข้ามาสู่การเปรียบเทียบกับบริบทสังคมไทย ด้วยวิธีตั้งคำถามว่าคำว่า ชาวนาซึ่งเป็นการกำลังมวลชนสำคัญในสังคมสยามก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปลดปล่อยพลังต่อต้านชนชั้นศักดินาและระบบศักดินามากน้อยเพียงไร คำตอบที่พบอาจคือ ด้วยบทบาทที่ปรากฏกลับเป็นการแสดงออกผ่านอุดมการณ์ของคณะราษฎรมากกว่าที่ชาวนาจะเป็นฝ่ายเคลื่อนไหวต่อต้านอำนาจรัฐศักดินาโดยตรง ด้านอัตวิสัย แม้คณะราษฎรเสมือนประหนึ่งตัวแทนมวลชนผู้นำการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างปรากฏเป็นรูปธรรม หากในด้านภาวะวิสัยเมื่อมวลชนแทบมิได้มีส่วนร่วมก่อการเพียงแต่เป็นผู้ร่วมรู้เห็น(หรือเป็นผู้ถูกกล่าวอ้าง) ความแปลกแยกออกจากพื้นที่สิทธิการร่วมใช้อำนาจที่คณะราษฎรยึดมาจากพระมหากษัตริย์ตลอดจน

⁶ ลัญช์ สุวังบุตร, เลนินกับการสร้างรัฐสังคมนิยมโซเวียต(กรุงเทพฯ: สักดิโสภณการพิมพ์, 2553), หน้า 54.

ข้าราชการเจ้านายระดับสูง จึงน่าจะถือเป็นบริบทความรู้ที่ใกล้เคียงสำนึกคิดโดยรวมของมวลชน ขณะนั้น ข้าหากแม้มวลชนบางส่วนต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมปฏิรูปนโยบายเศรษฐกิจ คำถามคือจะ เริ่มต้นจากการเข้าต่อรองภายในพื้นที่อำนาจตรงไหนและอย่างไรเมื่อคณะราษฎรตั้งพื้นที่แทบ ทั้งหมดไว้แล้ว ด้วยเหตุนี้ ถึงแม้อุดมการณ์ตั้งต้นของคณะราษฎรจะมุ่งเสนอการปฏิรูปโครงสร้าง เศรษฐกิจทั้งระบบสังคมให้เกิดความเสมอภาค แต่ด้วยข้อจำกัดด้านเสถียรภาพทางอำนาจเนื่องจาก คณะราษฎรแทบไม่สามารถระดมพันธมิตรกับชนชั้นใดเลยเพื่อสนับสนุนการต่อต้านอำนาจศักดินา (ทั้งกรรมพีและมวลชน) ข้าจึงจำเป็นต้องอาศัยขุนนางข้าราชการศักดินาบางส่วนเข้าร่วมเป็นกำลัง บริหารงานปกครองภายใต้ระบอบรัฐสภาที่สถาปนาขึ้นใหม่ กระบวนการเข้าแทรกแซงทรัพย์สิน ของฝ่ายราชสำนักอันถือเป็นการตัดสินใจที่กระทบต่อความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจทั้งระบบในมิติ การคุ้มครองระบบกรรมสิทธิ์เอกชน จึงถูกล้อมกรอบข้อจำกัดหลายชั้น ตั้งแต่การอาจถูกต่อต้าน อย่างรุนแรงจากกรรมพี ราชสำนัก ข้าราชการประจำฝ่ายอนุรักษนิยม และข้าราชการเมืองที่ ประกอบไปด้วยขุนนางเก่าและฝ่ายคณะราษฎรจำนวนหนึ่งซึ่งถือครองทรัพย์สินความมั่งคั่งจำนวนมาก กล่าวได้ว่า ทั้งผลึกศักดินาที่ตกค้างภายในคณะราษฎร และวิถีจัดสรรอำนาจการเมืองใน สถาบันรัฐสภาที่คณะราษฎรจำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนจากขุนนางศักดินา คือตัวแปรสำคัญที่ ทำให้อุดมการณ์ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจเพื่อมวลชนที่คณะราษฎรประกาศไว้ครั้งแรก ไม่สามารถวิวัฒน์ต่อเนื่องไปสู่การกำหนดและบังคับใช้อำนาจรัฐเพื่อสลายกลไกจัดสรรทรัพยากร แบบกระจุกตัวไว้ที่ชนชั้นปกครองทั้งเก่าและใหม่ได้อย่างมีนัยความเปลี่ยนแปลงซึกเท่าใด เช่นที่ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ให้ข้อคิดที่น่าสนใจดังนี้

“แนวคิดของคณะราษฎรนั้น ไม่ว่าจะจงใจหรือไม่จงใจก็ตาม ผลที่ออกมาได้แก่การ นำประชาชนส่วนใหญ่ที่หลุดลอยจากระบบอุปถัมภ์แบบเก่าตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ให้ มาอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ดูแลของรัฐสมัยใหม่นั้นเอง ด้วยเหตุนี้ สิ่งที่ถูกตีความว่าเป็น การกิจของระบอบประชาธิปไตย จึงกลายเป็นเรื่องบริการจากรัฐมากกว่าการ สถาปนาความสัมพันธ์ทางอำนาจที่เสมอภาคขึ้นในสังคม... กรณี 2475 ซึ่งถือเป็นจุด เริ่มของประชาธิปไตย ที่จริงแล้วไม่ได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างตามที่เรียกขานกัน แต่ เป็นการรับช่วงโครงสร้างอำนาจรวมศูนย์จากสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาขยายต่อ ให้แผ่กิ่งก้านสาขาต่อไป ไม่ว่าผู้นำยุคนั้นจะหวังดีซึกปานใด แต่ผลที่ออกมาในระยะ ยาวก็คือทำให้สังคมควบคุมรัฐยากยิ่งขึ้นอีก ... การรับช่วงโครงสร้างอำนาจเช่นนี้ มาเป็นฐานการปกครองระบอบรัฐสภา รวมทั้งการขยายโครงสร้างดังกล่าว...แม้ใน

ระยะหลังๆ หนึ่งชนชั้นนำจากระบบราชการจะอ่อนพลังลงไป แต่กรอบคิดและกลไกการทำงาน
ของระบบราชการก็ยังมีฐานะครอบงำ”⁷

มิติด้านความต่อเนื่องทางการแสวงหาความมั่งคั่งของชนชั้นศักดินาช่วงรอยต่อการเปลี่ยนผ่านพลัง
การผลิตจากเกษตรกรรมไปสู่อุตสาหกรรม

ทั้งที่ค่าเช่าที่ดิน ถือเป็นรากฐานรายได้สำคัญของชนชั้นศักดินา แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ชนชั้นศักดินา
ในหลายประเทศไม่ว่าทั้ง เยอรมนี หรืออังกฤษ ก็สนใจที่จะดำเนินบทบาทการค้าการลงทุนเอกชน
ชนชั้นกระฎุมพี รวมถึงความสนใจที่จะปรับปรุงเทคโนโลยีการผลิตอันนำไปสู่การปฏิวัติพลังการ
ผลิตแบบอุตสาหกรรม ซึ่งลักษณะเช่นนี้ ถือเป็นกระบวนการปรับตัวที่ดำเนินการควบคู่ไปกับสภาพ
เศรษฐกิจการเมืองสมัยศักดินา ในประเทศอังกฤษ ชุนนางเจ้าที่ดิน ได้ปฏิเสธการปล่อยให้ชาวนาใช้
ประโยชน์จากที่ดินส่วนกลางในเขตชนบทมาตั้งแต่ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 16 พร้อมทั้ง
ดำเนินการล้อมรั้วที่ดิน (encloser) เพื่อปรับที่ดินไปใช้ผลิตวัตถุดิบ(เลี้ยงแกะ)สำหรับรองรับการ
ขยายตัวของอุตสาหกรรมการผลิตและตลาดความต้องการสินค้าเครื่องนุ่งห่มขนสัตว์ อีกทั้งชนชั้น
ศักดินาก็มักนิยมทำการค้า การลงทุน โดยถือเป็นเรื่องปกติของชนชั้นดังกล่าวต่างจากในประเทศ
ฝรั่งเศส ตามข้อเสนอของนักทฤษฎี นาดสุภา คือ

“แม้ว่าชนชั้นสูงของฝรั่งเศสร่ำรวย...เจ้านายก็ไม่ได้ลงไปจัดการไร่นาด้วยตัวเอง ต่าง
จากในอังกฤษที่เจ้านายลงไปจัดการผลิตระดับหมู่บ้านมากกว่าในระบบแบบฝรั่งเศส
การเปลี่ยนแปลงทางการผลิตเกษตรมีน้อย เพราะชาวบ้านไม่มีทรัพยากรเหลือที่จะ
ลงทุน ขณะที่พวกเจ้านายก็ไม่สนใจลงทุนในการเกษตร ใช้จ่ายส่วนเกินในการ
บริโภค โดยเฉพาะซื้อของฟุ่มเฟือยและบริการที่ไม่จำเป็น...”⁸

ในประเทศเยอรมนี ชนชั้นศักดินาจัดเป็นผู้ดำเนินการปรับปรุงประสิทธิภาพในพลังการผลิต ตั้งแต่ภาค
เกษตรไปถึงภาคอุตสาหกรรมที่สำคัญไม่ด้อยไปกว่าชนชั้นกระฎุมพี(หรืออาจมีบทบาทสูงกว่า)
ตามคำอธิบายของนักทฤษฎี นาดสุภา คือ

⁷ เสกสรร ประเสริฐกุล, การเมืองภาคประชาชนในระบบประชาธิปไตย(กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2548), หน้า 24-26.

⁸ นักทฤษฎี นาดสุภา, ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ, หน้า 31.

“คำอธิบายอีกประการหนึ่งว่า ทำไมชนชั้นเจ้าที่ดิน (ในเยอรมนี-ผู้ศึกษา) ยังคงรักษาอำนาจอยู่ได้ แม้ในช่วงที่เศรษฐกิจเปลี่ยนไปสู่ระบบทุนนิยม ก็คือความสำเร็จในการพัฒนาประสิทธิภาพการผลิตทางเกษตรของพวกเขาชนชั้นเจ้าที่ดินเองในช่วงที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรม ในระหว่างค.ศ. 1840-1876 เกิดการปรับปรุงเกษตรกรรม ขนาดของฟาร์มใหญ่ขึ้น การจัดการดีขึ้น อีกทั้งการยกเลิกสิทธิของเจ้าที่ดินแบบในระบบฟิวคัล หลังค.ศ. 1848 ก็ทำให้ชนชั้นเจ้าที่ดินได้รับเงินตอบแทนจากชาวนา รวมทั้งการขายธัญพืชเป็นสินค้าออก เงินเหล่านี้พวกเขาที่ดินเอกไปลงทุนเป็นผู้จัดการเองเลยในเมืองแร่ถ่านหิน และสังกะสี ต้มสุรา ตัดไม้และทำผ้าขนสัตว์ และลงทุนในบริษัทร่วมหุ้น (joint stock company) ในกิจการอุตสาหกรรมในภาคตะวันตก เจ้าที่ดินจึงมีฐานเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง มีความมั่นใจในการต่อรองกับพวกกรรมกรฟิ พวกกรรมกรฟิอุตสาหกรรมหลายคนถึงกับหันมาซื้อที่ดินทางตะวันออก และพยายามเลียนแบบพฤติกรรมของพวกเขาที่ดิน...”⁹

ไม่เพียงเท่านั้น ผู้ปกครองในเยอรมันยังเชื่อมั่นว่า ถ้าจะลงทุนให้ได้ผลตอบแทนกลับคืนสูงสุดในระยะยาว ข้อมต้องมุ่งเน้นการพัฒนาประสิทธิภาพทางการผลิตเป็นอันดับแรก โดยเฉพาะการสร้างนวัตกรรมและเทคโนโลยีทางอุตสาหกรรมการผลิตสมัยใหม่ ธุรกิจเอกชนขนาดใหญ่จึงได้รับการอุดหนุนจากรัฐในส่วนของ พลังการผลิต จากการลงทุนทางการศึกษา รัฐได้ก่อตั้ง สถาบันเทคนิคอาชีวศึกษา (polytechnical institutes) เพื่อใช้เป็นศูนย์กลาง ในการวิจัยทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยเริ่มต้นที่ Karlsruhe ในปี ค.ศ. 1825 และได้ขยายไปสู่ Darmstadt, Munich, Dresden, และ Stuttgart ในระยะต่อมา¹⁰

ประสบการณ์การค้างการลงทุนที่สะสมมาตั้งแต่สมัยศักดินา อีกทั้งการเป็นชนชั้นสนับสนุนพัฒนาการด้านเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ในสังคม ทำให้ฝ่ายศักดินาเจ้าที่ดินในประเทศเหล่านี้ นอกจากถือเป็นชนชั้นผู้ร่วมส่งเสริมรากฐานการพัฒนาสังคมเข้าสู่สมัยอุตสาหกรรม ยังรวมถึงสามารถปรับตัวไปเป็นชนชั้นนายทุนสมัยใหม่ได้ เช่นศักดินาเจ้าที่ดินในอังกฤษ ตามคำกล่าวของบาริงตัน มัวร์

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

¹⁰ Diether Raff, *A history of Germany: from the medieval empire to the present*, ; translated by Bruce Little (Oxford: Berg, 1988) p. 98.

“จากเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ แสงให้เห็นว่า เจ้าที่ดินในอังกฤษปรับปรุงระบบการผลิตก่อนเหตุการณ์ Civil War ... การค้าได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชนชั้นผู้ดี อีกทั้งเจ้าที่ดินก็เป็นผู้มีส่วนกำหนดระบบการเมืองให้สนับสนุนกิจกรรมการค้าการลงทุนอุตสาหกรรม..... ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 เจ้าที่ดินกับการลงทุนทางธุรกิจเป็นเรื่องที่บรรจบกันอย่างยากที่จะแยกออก...”¹¹

ประเด็นนี้ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับชนชั้นศักดินาในสังคมไทยสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จะพบความไม่เหมือนกันเสียทีเดียว กล่าวคือ แม้ชนชั้นศักดินาไทยจะเก็บเกี่ยวความมั่งคั่งทั้งในรูปแบบทรัพยากรและมูลค่าส่วนเกินจำนวนมากภายใต้กลไกจัดสรรอำนาจปกครองในระบบราชการรวมศูนย์อำนาจ แต่การจะนำความมั่งคั่งส่วนนี้มาใช้ขยายผล ไปลงทุนทำการผลิตต่างๆ นอกกรอบการแสวงหาค่าเช่นที่ดิน หรือใช้ลงทุนปรับปรุงเทคโนโลยีทางการผลิต ก็มีได้ปรากฏให้เห็นเท่าไรนัก ด้วยเหตุที่ว่า กลไกจัดสรรความมั่งคั่งภายในชนชั้นศักดินาไทย มิได้จำกัดรูปแบบการจัดแบ่งผลประโยชน์เฉพาะถือเอาที่ดินเป็นหลักเท่านั้น หากยังส่งเสริมกระบวนได้มาซึ่งเงินได้โดยตรงจากการที่พระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานเงินปีและเงินเดือนราชการอย่างต่อเนื่องเป็นระบบ ความที่พระมหากษัตริย์รังสรรค์ระบบผลิตซ้ำการเงินแก่ข้าราชการศักดินาเพิ่มเติมไปจากหลักการพระราชทานที่ดินตามบรรดาศักดิ์ ประเมินผลที่ตามมาได้ในฐานะตัวแปรขัดขวางวิวัฒนาการการสะสมทักษะความชำนาญทางการลงทุนและทักษะการปรับปรุงเทคโนโลยีทางการผลิตของชนชั้นศักดินาสองแ่งมุมคือ (1) ระบบเงินปีและเงินเดือนราชการได้ก่อให้เกิดกระบวนแตกตัวทางโครงสร้างรายได้หลักของศักดินาเพิ่มเป็นอีกส่วนจากฐานการแสวงหาผลประโยชน์ผ่านอำนาจถือครองที่ดิน (เจ้าที่ดิน) กลไกรายได้ที่เพิ่มขึ้น แม้จะมีได้ส่งผลให้เกิดวิถีทางการปรับลดกลไกผลิตซ้ำค่าเช่าที่ดินจากชาวนา แต่ก็อาจส่งผลให้ศักดินาขาดแรงจูงใจที่จะพัฒนากระบวนการผลิตทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณอย่างจริงจัง ด้วยอาจเห็นว่าฐานเศรษฐกิจของตนมั่นคงพอสำหรับตอบสนองความปรารถนาในขณะนั้น และ (2) การแตกตัวทางโครงสร้างรายได้ไปเป็นระบบเงินพระราชทานมิใช่ผลประโยชน์ที่ชนชั้นศักดินาได้มาอย่างปราศจากเงื่อนไขแลกเปลี่ยนเสียทีเดียวนัก เพราะขณะเดียวกันชนชั้นดังกล่าวก็จำเป็นต้องถวายกำลังแรงงานคืนกลับแก่พระมหากษัตริย์ผ่านกลไกราชการ ดังนั้นในเมื่อ กำลังแรงงานถือเป็นทรัพยากรที่มีจำกัด การปันกำลังส่วนใหญ่ไปใช้สนองภาระงานราชการจึงย่อมเท่ากับโอกาสที่ศักดินาจะใช้กำลังของตนแสวงหาประสบการณ์ด้านเศรษฐกิจอย่างเสรีจึงต่ำกว่าชนชั้นกระฎุมพีมากนัก ด้วยเหตุผลนี้ สมมุติฐานก่อนการพิสูจน์

11

Barrington Moore, Jr, *Social origins of dictatorship and democracy : lord and peasant in the making of the modern world* , p. 29-30, 36.

กระบวนการปรับตัวทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงตั้งต้นบนความเชื่อว่าชนชั้นเจ้านายขาดทักษะความชำนาญในโลกธุรกิจการค้าการลงทุน โดยเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพลังการผลิตด้านอุตสาหกรรม

2.1.3 วิวัฒนาการการเข้าสู่สมัยพัฒนาอุตสาหกรรมของสังคมไทยภายหลังพ.ศ. 2475 : กระบวนการกำหนดกติกาการจัดวางบทบาทสถานะทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายหลังผ่านพ้นสมัยศักดินา

แม้ทุนนิยมฟาสซิสต์ จะประหนึ่งคือรูปแบบการเข้าสู่สมัยใหม่ที่ปรากฏบนช่วงรอยต่อหลังสิ้นสุดสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสังคมไทย (ตามทรรศนะของผู้ศึกษา) แต่ก็เช่นเดียวกับครั้งหนึ่งที่ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เปลี่ยนจากบริบทความเป็นสมัยใหม่ซึ่งวิวัฒน์ขึ้นแทนที่ระบบศักดินาแบบกระจายอำนาจระหว่างกษัตริย์กับขุนนางไปเป็นภาวะก่อนสมัยใหม่ภายหลังทุนนิยมฟาสซิสต์ก่อกำเนิดขึ้นช่วงกลางทศวรรษ 2470 ดังนั้น ความที่อิทธิพลแห่งลัทธิทุนนิยมเสรีจากฝั่งตะวันตกขยายอำนาจครอบงำโครงสร้างสังคมเศรษฐกิจการเมืองไทยภายหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา จึงเท่ากับเป็นการผลักระบบทุนนิยมฟาสซิสต์ให้หลุดพ้นจากภาวะความเป็นสมัยใหม่ในสังคมไทยไปโดยปริยายในมิติเศรษฐกิจ แต่อาจยังคงไว้ซึ่งภาวะวิสัยกลไกจัดสรรอำนาจการเมืองแบบรวมศูนย์ภายใต้เงื่อนไขการผลิตซ้ำกลไกการทำงานของระบบราชการ กล่าวคือกระบวนการจัดระเบียบสังคมโลกฝั่งลัทธิทุนนิยมเสรีหลังสงครามโลกครั้งที่สองอันมีสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศนำ อีกทั้งความอ่อนไหวทางอธิปไตยของไทยที่เสมือนประเทศกึ่งแพ้สงครามด้วยรัฐบาลจอมพลป. พิบูลสงคราม ประกาศให้รัฐไทยเข้าร่วมสนับสนุนกับฝ่ายอักษะ จึงทำให้รัฐบาลเห็นชอบที่จะวางตัวเป็นพันธมิตรกับสหรัฐและระบบทุนนิยมโลก หรืออีกนัยหนึ่งคือ การเลือกที่จะปกป้องอำนาจอธิปไตยทางการเมืองภายในด้วยแลกเปลี่ยนกับการยอมสูญเสียอำนาจอธิปไตยทางเศรษฐกิจให้กับกลไกทุนนิยมโลกระหว่างที่สังคมไทยยังคงเสียเปรียบในที่จะแข่งขันบนฐานพลังการผลิตอุตสาหกรรม* อำนาจอธิปไตยทางการเมืองภายในที่รัฐบาลรักษาไว้ได้จึงยังผลให้กลไกจัดสรรอำนาจการเมืองของไทยเป็นอิสระจากการแทรกแซงจากระบบการเมืองระหว่างประเทศ ซึ่ง

* ต่างจากกรณีของญี่ปุ่นหรือเยอรมันที่แม้จะพ่ายแพ้สงครามก็ต้องถูกอิทธิพลของระบบทุนนิยมโลกครอบงำ แต่ด้วยความเป็นประเทศที่สะสมทักษะการประสิทธิภาพการผลิตอย่างต่อเนื่องและเข้มขึ้นมาโดยตลอด การฟื้นฟูประเทศขึ้นนำทางเศรษฐกิจ จึงไม่ใช่ดำรงสถานะประเทศรับการถ่ายทอดคนวัตกรรมการผลิตสมัยใหม่หรือฐานทรัพยากรที่ถูกใช้ประโยชน์จากประเทศอื่น แต่กลายเป็นประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจที่ถือเป็นศูนย์กลางสร้างนวัตกรรมการผลิตชั้นนำในบริบทสังคมโลก

อิสระที่ว่านี้ หมายถึงทำให้รัฐบาลเผด็จการทหารครอบงำกลไกปกครองรัฐได้ต่อเนื่อง เพียงแต่รัฐบาลก็จำเป็นต้องร่วมมือกับชาติตะวันตกโดยเฉพาะอเมริกาในการยินยอมโอนถ่ายอำนาจการลงทุนไปให้แก่ภาคเอกชนทั้งภายในและภายนอกประเทศแทนการผูกขาดอำนาจดังกล่าวไว้โดยรัฐ

กล่าวโดยสรุป เส้นทางวิวัฒนาการเข้าสู่สมัยพัฒนาอุตสาหกรรมของไทย เป็นเส้นทาง การเปลี่ยนผ่านจากสมัยศักดินาไปสู่ทุนนิยมประชาธิปไตย โดยมีทุนนิยมฟาสซิสต์แทรกกระหว่างช่วงรอยต่อระยะหนึ่ง (หรือประมาณ 2 ทศวรรษ) ซึ่งก่อนที่สังคมไทยจะประกาศตัวเข้าร่วมเป็นฝืนเพียงหนึ่ง ที่ช่วยขับเคลื่อนระบบทุนนิยมเสรีในสังคมโลกหลังสงครามโลกครั้งที่สอง พัฒนาการทางเศรษฐกิจไทยอาจโน้มเอียงไปสู่การผูกขาดอำนาจและส่วนเกินจากการลงทุนอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรม โดยรัฐบาลเผด็จการยิ่งกว่าในประเทศต้นแบบลัทธิเช่นเยอรมนีหรือญี่ปุ่นที่รัฐบาลยังส่งเสริมให้นายทุนเอกชนร่วมพัฒนาการผลิตภาคอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ไปพร้อมกับภาครัฐ เพราะรัฐบาลเผด็จการของไทยนอกจากจะมีได้ผลักดันนโยบายในลักษณะเดียวกันแล้ว ยังพยายามที่จะเข้าไปแทรกแซงหรืออุดหนุนส่วนเกินจากกลุ่มทุนเอกชนไปสะสมไว้ในรูปความมั่งคั่งส่วนตัว เมื่อเปรียบเทียบกัน กรณีการเข้าสู่ทุนนิยมฟาสซิสต์ของไทยจึงปรากฏสภาพความเข้มงวดในนิติการรวมศูนย์อำนาจการเมืองไว้ที่ชนชั้นปกครองกลุ่มหนึ่ง ที่มีได้อาศัยอภิสิทธิ์ทางอำนาจนั้นๆ เพื่อประโยชน์แก่การสะสมทุนหรือปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตในสังคมได้เทียบเท่าในเยอรมนีและญี่ปุ่น อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี วิธีการสร้างความเจริญในระบบรัฐวิสาหกิจของรัฐบาลคณะราษฎร อาจจำนำยทั้งข้อได้เปรียบเสียเปรียบแก่ชนชั้นเจ้านาย กล่าวคือ ในแง่ความได้เปรียบ แม้คณะราษฎรจะละเลยกลไกการทำงานของระบบทุนนิยมในนิติการลงทุนเสรีโดยภาคเอกชน แต่ก็ยังส่งเสริมกลไกการทำงานของระบบกรรมสิทธิ์เอกชน ซึ่งนั่นย่อมหมายถึงเงื่อนไขที่ช่วยธำรงไว้ซึ่งสิทธิ และความชอบธรรมทางการถือครองทรัพย์สินและปัจจัยการผลิตที่ชนชั้นเจ้านายสะสมไว้ในสมัยศักดินาสามารถผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องหลังสมัยศักดินา และสำหรับข้อเสียเปรียบ ความเข้มงวดที่จะดำเนินนโยบายการลงทุนของรัฐ ก็ทำให้ชนชั้นเจ้านายเสมือนถูกจำกัดโอกาสที่จะพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจในฐานะนายทุนเอกชน ด้วยไม่เพียงเป็นการลงทุนที่จำต้องแบกรับความเสี่ยงจากการแข่งขันกับพ่อค้าเชื้อสายเงินที่มีประสบการณ์ทางธุรกิจเหนือกว่า แต่ยังคงเผชิญกับการแข่งขันกับอิทธิพลการดำเนินธุรกิจของรัฐ ที่ครอบงำตลาดเศรษฐกิจในช่วงเวลานั้น

กระทั่งหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง อิทธิพลของลัทธิทุนนิยมเสรี โดยเฉพาะจากสหรัฐอเมริกาผู้จัดเป็นประเทศมหาอำนาจหลังภาวะสงคราม สามารถดำเนินมาตรการแทรกแซงนโยบายเศรษฐกิจของไทย จนยังผลไปสู่การร่วมมือระหว่างรัฐบาลเพื่อปฏิรูปนโยบายเศรษฐกิจเสรีแนวโน้มกิจกรรมแสวงหาปัจจัยการผลิตและกิจกรรมการลงทุนของเอกชนจึงขับเคลื่อนอย่างก้าวกระโดด โดยเฉพาะนับตั้งแต่ ต้นทศวรรษ 2500 เรื่อยมา พร้อมการปรับลดบทบาทการผูกขาด

อำนาจเศรษฐกิจของภาครัฐ (คงเหลือเพียงหน่วยงานรัฐวิสาหกิจขนาดใหญ่บางส่วนซึ่งถือเป็นกิจการที่เกี่ยวข้องกับการผลิตสินค้าบริการที่จำเป็นในระดับสาธารณะซึ่งรัฐยังคงรับผิดชอบ) ทุนเอกชนที่ไม่ว่าจะปรากฏแหล่งที่มาจากทุนพ่อค้าเชื้อสายจีน ทุนต่างชาติ หรือทุนศักดินา เมื่อถือได้ว่าเป็นทุนที่เป็นอิสระจากอำนาจรัฐสูงกว่าเดิม เสรีภาพการการลงทุนทำการต่างๆที่เปิดกว้างขึ้น จึงมิได้เฉพะเจาะจงไปที่กลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่งเป็นสำคัญรวมทั้งชนชั้นเจ้านาย จึงกล่าวได้ว่า บริบทความผ่อนคลายนโยบายทุนนิยมโดยรัฐไปสู่การบังคับใช้นโยบายการลงทุนเสรีที่เข้มข้นขึ้นในสังคมไทย หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง คือปัจจัยกระตุ้นให้โอกาสการแสวงหาระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ของชนชั้นเจ้านายเปิดกว้างกว่าเดิม

2.2 วรรณกรรมปริทัศน์

จากการสำรวจเอกสารชั้นทุติยภูมิต่างๆที่เกี่ยวข้องกับ การปรับตัวทางเศรษฐกิจการเมืองของชนชั้นเจ้านายในสังคมไทย ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ผู้ศึกษาแบ่งวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องออกเป็น 2 กลุ่มได้แก่ (1) กลุ่มวรรณกรรมที่สะท้อนภาวะวิสัยทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายภายหลังจากเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2475 โดยตรง (2) กลุ่มวรรณกรรมที่อธิบายพลวัตความเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองในสังคมไทยหลังพ.ศ. 2475 ทั้งจากงานสายประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์การเมือง

สำหรับวรรณกรรมกลุ่มแรก แบ่งกลุ่มเอกสารออกเป็นสองส่วนตามประเด็นศึกษาต่างนัยกัน คือ (1) ในประเด็นว่าด้วยการพิจารณาภาวะความไร้เสถียรภาพทางเศรษฐกิจของเจ้านายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ผู้ศึกษาอาศัยทั้งวรรณกรรมด้านบันทึกความทรงจำจากเจ้านายโดยตรง และการตีความผ่านนักวิชาการ เอกสารสำคัญในกรณีแรกเช่น “สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น” ของหม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล “ชีวิตเหมือนฝัน” ของ คุณหญิงมณี สิริวราสาร และ “บันทึกหม่อมเจ้าหญิงฤดีวรวรรณ” ของ หม่อมเจ้า ฤดีวรวรรณ ซึ่งรายละเอียดบางส่วนในทั้งสามชิ้นงานอธิบายบนจุดร่วมเดียวกันได้ว่า ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง การดำเนินวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของเจ้าประสบความยากลำบากอย่างมาก ทั้งในแง่การถูกตัดแหล่งรายได้จากเงินพระราชทานจนก่อให้เกิดปัญหาความขาดสภาพคล่องทางการเงิน อีกทั้งความยากลำบากที่จะประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจเช่น พ่อค้าเชื้อสายจีน ส่วนเอกสารสำคัญในกรณีหลัง เช่น “การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475” ของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และ ละครการเมือง 24 มิถุนายน 2475 ของ แกรมสุข นุ่มนนท์ ที่เนื้อหาส่วนหนึ่งตีความให้เห็นถึงปัญหาความยากลำบากทางการปรับตัวทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายภายหลังปี พ.ศ. 2475 อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความซึ่งชนชั้นดังกล่าวถูกระบบราชการและความสัมพันธ์

ทางการผลิตแบบศักดินา (ค่าเช่า) พันธนาการไว้อย่างแน่นอนหาในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (2) ในประเด็นว่าด้วยความพยายามแสวงหาระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ของชนชั้นเจ้านายภายใต้พลวัตทุนนิยมเสรีไทย เอกสารสำคัญ คือ บันทึกข่าวสารรวมทั้งบทวิเคราะห์กิจกรรมการลงทุนทางธุรกิจของราชสกุลเจ้าต่างๆ ในฐานะนายทุนเอกชนที่ปรากฏในวารสารประเภท หนังสือพิมพ์รายวัน นิตยสาร เช่น สิ่งพิมพ์ในเครือผู้จัดการ เป็นต้น รวมถึง บทความวิชาการ เรื่อง “สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์กับบทบาทการลงทุนทางธุรกิจ” โดย พอพันธ์ อูยานนท์ ได้ชี้ให้เห็นถึง การปรับตัวในเชิงธุรกิจของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ หรือสถาบันทางเศรษฐกิจอันถือเป็นแหล่งทุนและองค์กรดำเนินกิจกรรมการลงทุนขนาดใหญ่ในสังคมไทย

สำหรับวรรณกรรมกลุ่มที่สอง ตัวอย่างเอกสารสำคัญเช่น งานของชาอุวิทย์ เกษตรศิริ เรื่อง “ประวัติการเมืองไทย 2475-2500” โดยงานชิ้นนี้ได้บรรยายและวิเคราะห์ สถานะการก่อตัวของระบอบรัฐธรรมนูญในสังคมไทยครั้งหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ด้วยฉายภาพให้เห็นความพยายามของทั้งฝ่ายอำนาจเก่า และฝ่ายอำนาจใหม่ที่ต้องการจะช่วงชิงอำนาจปกครองภายใต้กลไกการทำงานของระบอบรัฐธรรมนูญและกลไกรัฐสภา ด้วยการเคลื่อนไหวทางการเมืองทั้งในระบบและนอกระบบ(การรัฐประหาร) ซึ่งไม่ว่าอย่างไรก็ตาม โดยภาพรวม ฝ่ายที่ช่วงชิงอำนาจปกครองเหนือกว่าคือฝ่ายอำนาจใหม่ โดยเฉพาะรัฐบาลคณะราษฎรฝ่ายทหาร อีกทั้งกว่า 2 ทศวรรษหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง สังคมไทยก็มิได้ปรากฏการหวนกลับไปดำรงอยู่ภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ วรรณกรรมส่วนนี้ ทำให้ผู้ศึกษาใช้กำหนดสมมุติฐานตั้งต้นได้ว่า การที่ชนชั้นเจ้านายจะอาศัยกลไกอำนาจรัฐคอยอุปถัมภ์บริบทการผลิตซ้ำระบบรายได้ของตนเองนับตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ถือเป็นเงื่อนไขที่ยากลำบากขึ้น เพราะ (1) วิถีปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญมิใช่เครื่องมือบริหารจัดการอำนาจรัฐที่ยึดมั่นคติการคัดกรองผู้ใช้อำนาจด้วยยึดถือเกณฑ์ชาติกำเนิด เฉกเช่นวิถีปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รัฐธรรมนูญจึงมิใช่ระบบอำนาจอันรับประกันความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายนอกเสียจากว่าชนชั้นเจ้านายหรือฝ่ายนิยมเจ้าสามารถเข้าครอบงำรัฐธรรมนูญได้ และ (2) ความที่ชนชั้นเจ้านายหรือฝ่ายนิยมเจ้าเองก็มิใช่ฝ่ายอำนาจครอบงำรัฐธรรมนูญที่ได้เปรียบสูงสุดหลังพ.ศ. 2475 การพิจารณาไกลการเมืองการปกครองในฐานะเครื่องมือสนับสนุนผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของเจ้านายจึงมิได้ปรากฏนัยความสัมพันธ์ที่ชัดเจนเท่าไรนัก

เอกสารสำคัญอีกชิ้นงานในส่วนนี้คือ “กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย บทวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง พ.ศ. 2475-2530” ของ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ ในงานชิ้นนี้ บ่งถึงพัฒนาการการเข้าสู่สมัยทุนนิยมเสรีของไทยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง นับตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมาโดยเฉพาะหลังพ.ศ. 2516 ด้วยชี้แนะว่า พ่อค่านายทุนเอกชนเริ่ม

กลายเป็นกลุ่มชนผู้เข้ามาบีบบาทครอบงำระบบเศรษฐกิจไทย ทั้งในมิติการขยายอำนาจต่อรองกระบวนการกำหนดอุปทานของนโยบายเศรษฐกิจและกระบวนการกำหนดอุปสงค์ของนโยบายเศรษฐกิจ** อีกทั้งยังชี้ให้เห็นอิทธิพลของระบบทุนนิยมโลกอันถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่ครอบงำชนชั้นการเมืองไทยให้ปรับกลไกเศรษฐกิจภายในให้สอดคล้องกับการทำงานของระบบทุนนิยมโลก เหล่านี้ด้วยประเมินเนื้อหาโดยตรงอาจเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับพลวัตความเปลี่ยนแปลงไปสู่สมัยทุนนิยมเสรีของไทยที่ซึ่งเน้นความสำคัญไปที่บทบาททางเศรษฐกิจของชนชั้นนายทุนที่เพิ่มสูงขึ้น แต่ผู้ศึกษาก็เห็นว่าสามารถนำมาเชื่อมโยงกับชนชั้นเจ้านายได้ระดับหนึ่ง ด้วยเพราะหากหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ชนชั้นเจ้านายสูญเสียความสามารถทางการผูกขาดสถานะชนชั้นนำทางอำนาจ (ข้าราชการระดับสูงทั้งประจำและการเมือง) นัยการฟ้องถ่ายอำนาจเศรษฐกิจส่วนใหญ่จากกลุ่มข้าราชการชั้นสูงไปสู่กลุ่มนายทุนเอกชน ก็ย่อมมิได้สะท้อนต่อกลไกแสวงหาความมั่งคั่งของชนชั้นเจ้านายเท่าไรนัก (กรณีนี้หากเกิดในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์แนวทางพิจารณาก็อาจวางอยู่อีกลักษณะหนึ่งอันเชื่อได้ว่า ชนชั้นเจ้านายจำต้องตกเป็นกลุ่มผู้เสียประโยชน์โดยตรง) กลับกัน บริบทการเข้าสู่ยุคสมัยที่รัฐกำหนดให้ภาคเอกชนเป็นกำลังนำประเทศเข้าสู่สมัยใหม่ ประกอบกับเงื่อนไขการถูกถอดออกจากสถานะข้าราชการระดับสูงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็น่าจะเป็นปัจจัยผลักดันเจ้านายบางส่วนให้ผันตัวไปเป็นชนชั้นนายทุนเอกชนได้ ด้วยเพราะไม่เพียงสามารถแสวงหาวิถีชีวิตอย่างเป็นอิสระได้เหนือกว่าสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (ภาระบังคับให้เข้ารับราชการ) แต่ยังเห็นถึงช่องทางการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เปิดกว้างกว่าสมัยการบังคับใช้นโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมในสมัยรัฐบาลคณะราษฎร

* ความบางส่วนในเอกสารซึ่งรังสรรค์ ธนพรพันธุ์อ้างอิงข้อมูลมาอีกต่อหนึ่ง เช่น “เมื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของคณะรัฐมนตรีโดยจำแนกเป็นช่วงเวลา เราจะพบแบบแผนที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ในระหว่างปี พ.ศ. 2475-2518 รัฐมนตรีที่มีภูมิหลังอาชีพรับราชการมีถึงร้อยละ 86.7 แต่ในช่วงของรัฐบาลประชาธิปไตยระหว่างปี 2518-2519 สัดส่วนนี้ลดลงเหลือ 20 % แล้วกลับเพิ่มขึ้นเป็น 82.4% ในยุครัฐบาลเผด็จการระหว่างปี 2519-2522 แต่ในยุคประชาธิปไตยครั้งที่ 2 ระหว่างปี 2522 จนถึงเดือนธันวาคม 2531 สัดส่วนนี้ลดลงเหลือ 42.3 % ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่า ในช่วงที่หลังประชาธิปไตยเข้มแข็ง สัดส่วนของรัฐมนตรีที่มาจากข้าราชการจะมีน้อย การเปลี่ยนแปลงอีกด้านหนึ่งที่เกิดขึ้นควบคู่กันก็คือ การเพิ่มความสำคัญของนักธุรกิจในองค์ประกอบของคณะรัฐมนตรีจาก 3.1% และ 11.8% ในช่วงปี 2475-2518 และ 2519-2522 ตามลำดับ เป็น 39.7% ในช่วงปี 2522- เดือนธันวาคม 2531” รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย บทวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง พ.ศ. 2475-2530(กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2546), หน้า 115-116.

**

“การเติบโตทางเศรษฐกิจหลังปี 2504 ทำให้กลุ่มพ่อค้านายทุนเริ่มมีอิทธิพลมากขึ้นในกระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจ อิทธิพลดังกล่าวมิได้ปรากฏเฉพาะแต่พลังการเรียกร้องและผลักดันนโยบายของสมาคมการค้าที่มีมากขึ้นเท่านั้น หากยังปรากฏในรูปของการสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับชนชั้นนำทางอำนาจ และการเข้าร่วมในกระบวนการทางการเมืองอีกด้วย” เรื่องเดียวกัน, หน้า 209.

จากวรรณกรรมปริทัศน์ที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ทั้งหมดคืองานที่เป็นรากฐานความคิดและแหล่งข้อมูลจำเป็นเบื้องต้นเพื่อสนับสนุนการตอบปัญหาวิจัยที่ผู้ศึกษากำหนดขึ้น กล่าวคือ แม้วรรณกรรมกลุ่มแรกจะหมายถึงต้นทุนข้อมูลความรู้ที่ผู้ศึกษานำมาใช้อธิบายพลวัตความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายได้โดยตรง แต่ถึงกระนั้น ในฐานะที่พลวัตความเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายเองมิใช่เงื่อนไขที่ชนชั้นเจ้านายจะควบคุมได้อย่างเป็นอิสระจากกติกาทางเศรษฐกิจการเมืองระดับนโยบายแห่งรัฐ องค์ความรู้ว่าด้วยพลวัตความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองไทย จึงถือเป็นอีกต้นทุนความรู้ที่จำเป็นต้องใช้ร่วมวิเคราะห์ในฐานะปัจจัยแวดล้อมอันมีอิทธิพลกำหนดทิศทางการปรับตัวทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายอย่างไม่อาจปฏิเสธได้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

ความเสื่อมถอยทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายภายหลังเปลี่ยนแปลงระบอบปกครอง

กระทั่งรัชกาลที่ 5 ทรงปฏิรูปกลไกปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ก็อาจมิได้หมายความว่า อำนาจบริหารจัดการทรัพยากรในแผ่นดินจะตกเป็นสิทธิขาดของพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้ด้วยเงื่อนไขเชิงภูมิศาสตร์ (ทั้งอาณาบริเวณของรัฐสยามและรัฐบรรณาการ เช่น เชียงใหม่) อีกทั้งภาระการปกครองหลายส่วนงาน ทำให้พระมหากษัตริย์จำต้องกระจายอำนาจแก่ข้าราชการให้เป็นตัวแทนบริหารงานปกครองแผ่นดินต่างพระเนตรพระกัณฑ์ ขณะเดียวกันเพื่อประกันว่าข้าราชการจะมีทำการใดอันขัดต่อความมั่นคงทางการเมืองและเศรษฐกิจของพระองค์ รวมถึงแผ่นดินของพระองค์ รัชกาลที่ 5 จึงกำหนดหลักการคัดสรรและควบคุมข้าราชการขึ้นจนกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติตลอดสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือ ทรงสงวนตำแหน่งราชการสำคัญๆ ไว้ที่เจ้านายเชื้อพระวงศ์ (ปรากฏชัดในสมัยรัชกาลที่ 5 และ 7) และทรงใช้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจหรือระบบพระราชทานเงินปีและเงินเดือนราชการเป็นค่าตอบแทนความภักดีของข้าราชการที่ถวายกำลังส่วนตนเพื่อใช้แบ่งเบาภาระงานของพระองค์ ดังนั้น หากระบบราชการก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นดังเครื่องมือกระจายอำนาจและความมั่งคั่งจากพระมหากษัตริย์ไปสู่ชนชั้นเจ้านาย กระบวนขับพระมหากษัตริย์และราชวงศ์ออกจากศูนย์กลางของระบบราชการหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ก็ย่อมส่งผลให้กลไกการจัดสรรเงินงบประมาณของรัฐไปเป็นเงินปีและเงินเดือนราชการแก่เจ้านายเสื่อมถอยลง

เพื่อขยายความตรรกะความคิดข้างต้น ผู้ศึกษาจึงกำหนดเนื้อหาในบทออกเป็น 3 ส่วนหลักคือ (1) อธิบายที่มาและความสำคัญของระบบเงินปีและเงินเดือนราชการก่อนพ.ศ. 2475 ในฐานะแหล่งเงินได้หลักของชนชั้นเจ้านาย (2) อธิบายวิธีการบั่นทอนระบบเงินได้ดังกล่าวโดยรัฐบาลคณะราษฎรจนเป็นเหตุให้เจ้านายจำนวนมากประสบปัญหาทางการเงิน และ (3) อธิบายพฤติกรรมการลงทุนทางธุรกิจของพระราชวงศ์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพื่อสร้างเงื่อนไขตั้งต้นก่อนใช้เปรียบเทียบสกัดหานัยความแตกต่างกับวิธีการลงทุนทางธุรกิจหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง (บทศึกษาถัดไป)

3.1 ระบบเงินปีและเงินเดือนราชการของชนชั้นเจ้านายระหว่างปี พ.ศ. 2435 - พ.ศ. 2475: กลไก

เศรษฐกิจที่รัฐสรรค์และผลิตซ้ำด้วยแรงสนับสนุนจากนโยบายปฏิรูปอำนาจปกครองแบบรวมศูนย์ในสมัยรัชกาลที่ 5

วิธีจัดเก็บมูลค่าส่วนเกินจากภาคการผลิตของสังคมเข้าสู่รัฐในระบบเจ้าภาษีนายอากรก่อนสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กลายเป็นชนวนเหตุขัดแย้งระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนาง โดยเฉพาะตระกูลขุนนาง เนื่องจาก ระบบประมวลภาษีของรัฐและการจัดเก็บของเอกชนแบบกินเมืองหรือเหมาเมือง¹ สนับสนุนให้เกิดการอุปถัมภ์กันเองระหว่างขุนนางและเจ้าภาษีนายอากร จนเป็นการยากที่พระมหากษัตริย์จะสามารถควบคุมการไหลออกของเงินภาษีอากรก่อนส่งเข้าส่วนกลาง ประเด็นดังกล่าวญาติ ประภาพันธุ์ได้ชี้แจงไว้ดังนี้

“ผู้ที่ประมวล (ตำแหน่งเจ้าภาษี นายอากร - ผู้เขียน) ได้มักจะต้องมีอิทธิพลหนุนหลังอยู่ อาจโดยสมาคมลับหรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ทรงอิทธิพล ในระบบประมวลภาษีนั้น เปิดโอกาสให้ข้าราชการทำการทุจริตได้มาก เนื่องจากการติดต่อทำภาษีนั้นยังไม่มีระบบที่รัดกุม ... นอกจากนั้นเจ้าภาษีกับเจ้าพนักงานยังสมคบกันเบียดบังรายได้ของหลวงไว้ด้วยเสมอ อาจกล่าวได้ว่าการที่ข้าราชการผู้เป็นกลไกของรัฐไม่ซื่อสัตย์ ย่อมเป็นช่องทางสำคัญที่ทำให้รัฐเสียดายได้ ความร่วมมือของเจ้าภาษีกับข้าราชการ ในการทุจริตทำให้เงินภาษีซึ่งเก็บได้มากมายตกถึงมือรัฐบาลเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ”²

การบิดเบือนกลไกภาษีอากรของรัฐไปเป็นกลไกแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวของขุนนางและเจ้าภาษีนายอากร จึงถือเป็นตัวแปรให้ฐานะทางการเงินของพระมหากษัตริย์ขาดความมั่นคง* จนไม่สามารถอุปถัมภ์ขุนนางและเจ้านายเชื้อพระวงศ์ได้มากไปกว่าเบี้ยหวัดเงินปี** อย่างไม่มีระบบ

¹ ญาติ ประภาพันธุ์, ระบบเจ้าภาษีนายอากรสมัยกรุงเก่า ยุคต้น(กรุงเทพฯ: พันธกิจ, 2548), หน้า 130 . ในงานเดียวกันนี้ยังขยายความต่อไปว่า “ การกินเมือง ก็คือการที่ข้าราชการได้รับอำนาจจากกษัตริย์ในการปกครองบ้านเมือง และการที่เขาไม่มีเงินเดือนทำให้ข้าราชการต้องคาดคะเนว่า ตนเองควรชักด้วยสิ่งของเงินทองของประชาชน ที่จะส่งเข้าไปยังกษัตริย์โดยผ่านมือเขาเป็นจำนวนเท่าไร”

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 150.

* ประเด็นนี้ เดช บุญนาค เสนอไว้ว่า “การที่พระมหากษัตริย์ทรงขาดพระราชอำนาจที่จะควบคุมกระทรวงที่สำคัญที่สุดส่งผลโดยตรง ทรงยากจนลง โดยเปรียบเทียบขั้นต้นสุดได้แก่ ไม่มีผู้ใดที่จะเรียกร้องให้นำเงินภาษีทั้งหมดถวายต่อพระมหากษัตริย์ ครั้งหนึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯทรงมีพระราชดำรัสว่า เงินรัชฎากรของรัฐลดลงปีแล้วปีเล่าจนแทบจะไม่มีพอใช้จ่ายรายเดือน” เดช บุญนาค, การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศไทย พ.ศ. 2435-2458(กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), หน้า 15.

**

จากเชิงอรรถที่ 1 หน้า 13 ในงานของพรเพ็ญ ได้อธิบายเรื่อง เบี้ยหวัดเงินปีโดยรวบรวมจากเอกสารหลายชิ้น ว่าเป็นเงินที่พระราชทานให้เป็นปี ซึ่งไม่ได้กำหนดจำนวนที่แน่นอน แต่พระราชทานให้ตามพระราชอัชฌาศัย ในบางครั้งก็ไม่ได้พระราชทานเป็นเงิน แต่พระราชทานเป็นสิ่งของ แต่สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน นอกจากจะได้รับเบี้ยหวัดเงินปีแล้วยังได้รับเงินเดือน เงินกลางปีและสิ่งของอื่นๆอีกด้วย พรเพ็ญ อ้นตระกูล, “การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ

ที่ชัดเจน* กระทั่งรัชกาลที่ 5 เป็นอิสระจากอำนาจผู้สำเร็จราชการแทน ประกอบกับกลุ่มขุนนางสำคัญฝ่ายอนุรักษนิยมเริ่มเสื่อมอำนาจลงตามอายุไข พระองค์จึงเริ่มดำเนินมาตรการปรับปรุงกลไกการเงินการคลังของรัฐขึ้นใหม่ นับตั้งแต่ทรงปฏิรูปกลไกบริหารงานราชการส่วนกลางออกเป็น 12 กระทรวง โดยแต่ละกระทรวงถูกจำแนกส่วนงานบริหารไว้แล้วอย่างเด็ดขาด³ ทั้งนี้ก็เพื่อขจัดปัญหาความไร้ระบบของส่วนอำนาจจัดสรรเงินภาษีอากรในศูนย์กลางเดิมที่ประกอบด้วยอัครมหาเสนาบดีสองตำแหน่ง และเสนาบดีจตุสดมภ์ (เวียง วัง คลัง นา อีก 4 ตำแหน่ง) ทรงแต่งตั้งข้าราชการไปเป็นกำลังจัดเก็บภาษีอากรตั้งแต่ต้นทางแทนที่เจ้าภาษีนายอากร อีกทั้ง ยังทรงเพิ่มเสถียรภาพทางการเงินส่วนพระมหากษัตริย์ ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2416 ด้วยการตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ขึ้นเป็นหน่วยงาน (ออฟฟิศ) ควบคุมการจัดเก็บภาษีอากรของรัฐ พร้อมทรงตราพระราชบัญญัติอันมีผลให้หน่วยงานนี้มีลักษณะขึ้นตรงกับพระราชอำนาจของพระองค์** จากการปฏิรูปกลไกการเงินการคลังของรัฐขึ้นใหม่อย่างค่อยเป็นค่อยไปนี้ ส่งผลให้ปริมาณเงินภาษีอากรไหลเข้าส่วนกลางเพิ่มมากขึ้น (ตารางที่ 3.2) จนพระมหากษัตริย์สามารถปรับปรุงวิถีจัดสรรผลตอบแทนแก่บรรดาข้าราชการ

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2453-68,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517), หน้า 13.

* ความไร้เสถียรภาพนั้นปรากฏให้เห็นอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ต้นสมัยปกครองในราชสกุลจักรีวงศ์ ดังหลักฐานในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 ความว่า “...เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น พระราชทรัพย์ขาดสนเงินทองพระคลังจะแจกข้าราชการไม่พอ ต้องลดครึ่งแลแบ่งสามให้สองแทบทุกปี เงินไม่มียอดเอาผ้าใให้ก็มีบ้าง ...” ประกาศเรื่องจะพระราชทานเบี้ยหวัดพระราชโอรสพระธิดาในพระบรมราชวัง ใน ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโคโยต้าประเทศไทยร่วมกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548), หน้า 465. จนเข้าสู่ต้นสมัยรัชกาลที่ 5 “เงินเบี้ยหวัดปีละ 11,000 ซึ่งก็วังตาแตก ได้เงินในคลังมหาสมบัติซึ่งเงินเข้าที่ที่ต้องวังหาเงินนั้น นอกนั้นก็ปล่อยให้ค้าง ที่ได้ตัวเงินจริงมีประมาณสัก 20,000 ซึ่งเท่านั้น เงินไม่พอจ่ายราชการ ต้องเป็นหนี้ตั้งแต่งานพระบรมศพ (รัชกาลที่ 4-ผู้ศึกษา) ตลอดมาจนถึงปีมะแมนี้ เป็นเงิน 100,000 ซึ่ง” พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อวันที่ 28 ตุลาคม รัตนโกสินทรศก 122 ใน พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน และ พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปมากับ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2540), หน้า 328-329.

3 เตช อนุนาถ, การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศไทย พ.ศ. 2435-2458, หน้า 73.

** โดยรวมของพระราชบัญญัติดังกล่าวประกอบด้วยหลายมาตราที่ให้เห็นถึงการตัดผลประโยชน์ของผู้เคยมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดเก็บภาษีอากรของรัฐ ด้วยการวางระเบียบที่รัดกุมทั้งเจ้าพนักงานในหน่วยงาน และเจ้าภาษีผู้มีหน้าที่ส่งเงินตามกำหนด ศึกษาเพิ่มเติมได้ใน ว.ช. ประสงค์, “พระราชบัญญัติสำหรับหอรัษฎากรพิพัฒน์ เมื่อวันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ. 2416,” ใน ประวัติกรมสรรพากรฉบับสมบูรณ์. (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานคร, 2514)

ขึ้นเป็นระบบเงินปีและเงินเดือนราชการประจำ* คำถามคือเงินปีและเงินเดือนราชการกลายเป็นรายได้หลักของชนชั้นเจ้านายตลอดสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้อย่างไร

ตาราง 3.1

เงินรายได้แผ่นดินปี พ.ศ. 2416 – พ.ศ. 2447

พ.ศ.	รายได้ (ล้านบาท)	พ.ศ.	รายได้(ล้านบาท)
2417	5.9	2435	259.3
2420	5.7	2438	305.0
2423	113.5	2441	481.3
2426	123.7	2444	611.8
2429	230.5	2447	779.6
2432	203.3		

ที่มา : พรเพ็ญ สันตระกูล, “การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2453-68,” หน้า 28.

ประเด็นที่สามารถตอบโจทย์นี้คือ เมื่อกระบวนคัดสรรกลุ่มคนเข้าดำรงตำแหน่งข้าราชการเป็นอีกมิติหนึ่งที่ราชการที่ 5 ทรงตระหนักไม่น้อยไปกว่ามิติการปฏิรูปกลไกบริหารราชการแบบรวมศูนย์อำนาจ เนื่องจาก ประสบการณ์ที่ทรงถูกไล่ออนอำนาจบริหารงานแผ่นดินภายใต้อิทธิพลของขุนนางตระกูลขุนนาง อาจทำให้พระองค์ประสงค์ใช้พระราชวงศ์ผู้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์สูงกว่า (อย่างน้อยก็ด้วยความสัมพันธ์ทางชาติกำเนิด) เข้าดำรงตำแหน่งข้าราชการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* ความสำคัญของระบบเงินเดือนราชการอาจชี้ให้เห็นได้จากการเป็นส่วนงบรายจ่ายขนาดใหญ่เมื่อเทียบกับงบประมาณประจำปี เช่น “ปี พ.ศ. 2452 กินสัดส่วนถึงร้อยละ 39.33 และเพิ่มเป็น 41.31 ในปีต่อมา” สุทธาดา เลขไวจอร์ย์, “การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 64. กระทั่งสมัยรัชกาลที่ 6 เงินจ่ายราชการก็ยังคงเป็นภาระหลักของรายจ่ายแผ่นดินที่ ตามหลักฐานการใช้จ่ายสมัยพระองค์บ่งชี้ว่า การขยายตัวของรายจ่ายอย่างรวดเร็วที่สุดของรัฐบาลในด้านการบริหารนั้น ที่สำคัญคือรายจ่ายประเภทเงินเดือนของข้าราชการ โดยเฉพาะเงินเดือนซึ่งคิดเฉลี่ยเป็น 40% ของเงินรายจ่ายทั้งหมด พรเพ็ญ สันตระกูล, “การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2453-68”, หน้า 171.

ประจำในกระทรวงทั้ง 12 และตำแหน่งตำแหน่งสมุหเทศาภิบาล (เทียบเคียงผู้ว่าราชการจังหวัดในปัจจุบัน) ในส่วนภูมิภาค^{4*}

ตาราง 3.2

ตำแหน่งเสนาบดีแรกเริ่มทั้ง 12 กระทรวงในสมัยรัชกาลที่ 5

กระทรวง	ตำแหน่งเสนาบดี (เจ้ากระทรวง)
กระทรวงมหาดไทย	พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ
กระทรวงการต่างประเทศ	พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงษ์
กระทรวงมรุชาธร	พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา
กระทรวงนครบาล	พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์
กระทรวงเกษตรพานิชการ	พระยาสุรศักดิ์มนตรี
กรมยุทธนาธิการ	นายพลเอก สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช
กระทรวงกลาโหม	เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์
กระทรวงธรรมการและศึกษาธิการ	เจ้าพระยาภาสกรวงษ์
กระทรวงโยธาธิการ	พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์
กระทรวงวัง	พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม
กระทรวงยุติธรรม	พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ
กระทรวงพระคลัง	สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงษ์

ที่มา : เรียบเรียงจาก ส. ตูลยานนท์, กระทรวงกับเสนาบดี ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึง รัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2435-2475) และ ตราประจำตำแหน่ง (เชิงราย: โรงพิมพ์ บริษัท เชียงรายรุ่งโรจน์ จำกัด, 2544)

การผนวกคุณสมบัตินิติทางชาติกำเนิดไปเป็นเกณฑ์คัดสรรข้าราชการระดับสูงที่รัชกาลที่ 5 ทรงกำหนดขึ้นจึงกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่พระมหากษัตริย์ไทยสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทรง

* “ระหว่างปี พ.ศ. 2435-2458 ตำแหน่งข้าหลวงใหญ่กับตำแหน่งสมุหเทศาภิบาล 47 คน แปรคนเป็นเจ้า และคนหนึ่งเป็นหม่อมราชวงศ์” เดช บุญนาค, การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศสยาม พ.ศ. 2435-2458, หน้า 210.

ผลิตซ้ำไปพร้อมกับกลไกบริหารราชการแผ่นดินแบบรวมศูนย์ ดังอรรถจักร สัตยานุรักษ์วิเคราะห์ไว้ดังนี้

“การที่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ขีดเส้นแบ่งกลุ่มคนด้วยชาติกำเนิด... หลักชาติวุฒิจะมี ความสำคัญสูงสุดในการที่องค์อธิปัตย์จะใช้ในการเลือก หรือเลื่อนคนมาดำรง ตำแหน่งสำคัญๆ การให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกสำหรับตำแหน่งสูงๆ ในสมัย รัชกาลที่ 5 ทำให้คนที่มีโอกาส เจริญก้าวหน้าในระบบราชการ..จำกัดตัวอยู่ในวงที่ แคบมาก.. องค์อธิปัตย์ทรงทำให้สังคมประกอบด้วยคนเพียง 2 ระดับ คือ พระราชวงศ์ กับราษฎร ขุนนางซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของชนชั้นสูง หรือชนชั้นมูลนายถูกลด สถานภาพให้เป็นข้าราชการ ที่ต้องอยู่ภายใต้พระราชอำนาจอย่างแท้จริง...องค์อธิปัตย์ สามารถเลือกพระราชวงศ์ ซึ่งถือว่าเป็นชาติวุฒิสูงมาดำรงตำแหน่งสำคัญๆ ได้ พระ ราชวงศ์จึงได้รับสิทธิ์ต่างๆ มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นทางสังคมหรือการเมือง”⁵

ดังนั้น แม้จะปรากฏความเปลี่ยนแปลงบางประการในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่พระองค์นิยมให้ขุน นางข้าราชการรุ่นใหม่เข้ารับราชการได้สนองพระเดชพระคุณ จนมีส่วนทำให้เจ้านายชั้นสูงหลาย พระองค์แสดงสถานะแยกห่างจากฝ่ายข้าราชการ แต่นั่นก็มิได้สั่นคลอนรากฐานของระบบ ราชการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ชนชั้นเจ้านายโดยรวมมากนัก พระราชวงศ์โดยทั่วไปยังทรงมีสถานะ ทางการเมืองที่เด่นที่สุดอยู่⁶ อีกทั้งความโดดเด่นก็ยังปรากฏชัดขึ้นครั้งผลิตแผ่นดินเข้าสู่รัชกาลใหม่ เมื่อรัชกาลที่ 7 ทรงประสงค์ให้เจ้านายจำนวนมากผลัดเวียนสู่ตำแหน่งเสนาบดี และอภิรัฐมนตรี จนกระทั่งก่อนปีพ.ศ. 2475

“ผู้ซึ่งสมควรจะเป็นสมาชิกจำเป็นต้องเป็นผู้ซึ่งมีความคุ้นเคยและชำนาญงานราชการมาก มาแต่ก่อน และประกอบด้วยเกียรติคุณทั้งความสามารถ สมควรเป็นที่ไว้วางพระ ราชหฤทัยของพระเจ้าแผ่นดิน ตลอดจนมหาชนทั้งหลาย เราจึงได้เลือกสรร สมเด็จเจ้า ฟ้าฯ กรมพระภาณุพันธุวงศวรเดช พระองค์ 1 สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครสวรรค์ รพินิต พระองค์ 1 สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ พระองค์ 1 กรมพระ ดำรงราชานุภาพ พระองค์ 1 กรมพระจันทบุรีนฤนาถ พระองค์ 1 ด้วยทั้ง 5 พระองค์นี้

⁵ อรรถจักร สัตยานุรักษ์, การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 – พ.ศ. 2475(กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 238-239.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 239.

ทรงรับราชการในตำแหน่งสำคัญมาแต่รัชกาลที่ 5 เคยเป็นที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัย
ทั้งได้คุ้นเคยทราบกระแสพระราชดำริ และพระบรมราโชบายของสมเด็จพระพุทธเจ้า
หลวงมาแต่ก่อน ล้วนทรงพระปรีชาสามารถและมีเกียรติคุณจะหาผู้อื่นเสมอเหมือนได้
โดยยาก เราจึงให้เจ้านายผู้ใหญ่ทั้ง 5 พระองค์เป็น อภิรัฐมนตรีแต่บัดนี้ต่อไป”⁷

การที่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์กำหนดธรรมเนียมปฏิบัติสำหรับผู้ดำรงอยู่ในราชสกุลจักรีวงศ์
ให้จำเป็นต้องเข้ารับราชการ จึงประหนึ่งเป็นวิถีครอบงำเชิงอำนาจให้เจ้านายส่วนใหญ่ไม่อาจมี
อิสระที่จะแสวงหาเส้นทางดำรงชีวิตด้านอื่นๆ นอกเหนือจากการรับราชการ และด้วยนัยความแทบ
ไร้ซึ่งอิสระเช่นนี้ จึงส่งผลให้พัฒนาการทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายก่อนปี พ.ศ. 2475 อ้างอิงอยู่
บนรากฐานการรับพระราชทานเงินได้จากพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญตามที่ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์
วิเคราะห์ไว้

“เนื่องด้วยเจ้านายทั้งชายและหญิงถือธรรมเนียมว่าเกิดมาเป็นเจ้านายแล้วต้องทำ
ราชการ จึงไม่ปรากฏหลักฐานว่าเจ้านายประกอบอาชีพอื่นๆ จึงอาจกล่าวได้ว่าเงินที่
ได้รับพระราชทานทั้งที่เป็นรายเดือนและรายปีเป็นรายได้หลักสำคัญสำหรับเจ้านาย
โดยทั่วไป”⁸

และแม้ผู้ศึกษาจะไม่สามารถพิสูจน์ได้ ว่าถึงที่สุดแล้วสำนึกคิดโดยรวมของชนชั้นเจ้านายก่อน
เปลี่ยนแปลงระบอบปกครอง ต้องการต่อต้านพันธนาการความเป็นข้าราชการของพระมหากษัตริย์
ที่ร้อยรัดตนเองเพื่อแสวงหาความเป็นอิสระในการดำรงอยู่มากน้อยเพียงไร* แต่เท่าที่สืบพบ
หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ผู้ศึกษาก็แทบไม่พบมูลเหตุบ่งชี้พฤติกรรมการขัดธรรมเนียมการรับ

⁷ พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 ณ. พระที่นั่งอมรินท
รวินิจฉัย ใน ส. ตูลยานนท์, กระทรวงกับเสนาบดี ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึง รัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2435-2475) และตราประจำตำแหน่ง,
หน้า 122.

⁸ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475(กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน, 2553), หน้า 45.

* คงไม่อาจสรุปได้ว่าเจ้านายทั้งหมดปราศจากความรู้สึกขัดแย้งกับหน้าที่ราชการ ดังเช่นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตกล่าวว่า “การที่ท่านทำราชการมาก็มิใช่เพราะมักใหญ่ใฝ่สูง แม้ทหารท่านก็
ไม่ได้อยากเรียน ท่านอยากเรียนคนตรี อยากจะเป็นนักคนตรี แต่ขัดพระบรมราชโองการไม่ได้ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า
หลวงได้ทรงอ้าอยู่เสมอว่า เกิดมาเป็นเจ้า ต้องทำราชการช่วยบ้านเมือง ” บันทึกพระจริยวัตรส่วนพระองค์ของสมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และเหตุการณ์ในวันเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน
2475 โดย นายสิงโต วัฒนสมบัติ ใน พระราชประวัติพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุไรรัตนสิริมาน และบทพระนิพนธ์ใน
พระองค์(กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์, 2544), หน้า 201.

ราชการของเจ้านาย นอกจากบางกรณี เช่น หม่อมเจ้า สิทธิพร กฤดากร (โอรสของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ) และหม่อมศรีพรหมา ที่ปฏิเสธการรับราชการและมุ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรม*

เมื่อปรากฏดังนี้จึงอุปมานได้ว่า นอกจากค่านิยมว่าด้วยภาระหน้าที่ของชั้นในสังคมศักดินา รวมถึงอภิสิทธิการถือครองอำนาจการเมืองตามนโยบายปกครองแผ่นดินภายใต้ระบบราชการแบบราชสำนัก จะเป็นตัวแปรที่สกัดกั้นสำนึกคิดของชนชั้นเจ้านายออกจากวิถีดำรงอยู่ในสถานะชนชั้นอิสระแล้ว (เช่น กระฎุมพีชาวจีน หรือราษฎร)** ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ได้เจ้านายพึงได้จากเงื่อนไขความเป็นข้าราชการ ก็อาจมั่งคั่งและมั่นคงพอจนกลายเป็นกระบวนบ่มเพาะทรศนะทางความคิดความเชื่อมั่นว่าตนเองไม่จำเป็นต้องดิ้นรนพัฒนาความสามารถทางการผลิต การค้าและการลงทุน เฉกเช่น ชาวนา หรือพ่อค้าชาวจีน ซึ่งหากขยายความต่อเนื่องจากเพราะเหตุใดผู้ศึกษาจึงนิยามความมั่งคั่งและมั่นคงลงบนระบบเงินปีและเงินเดือนราชการของชนชั้นเจ้านาย ก็อาจอธิบายได้คือในแง่ความมั่งคั่งหรือพิจารณาจากปริมาณเงินได้พระราชทาน โดยปรกติแล้วข้าราชการผู้ใหญ่และเสนาบดีมีเงินเดือนมากกว่าข้าราชการระดับล่างประมาณ 20 เท่า⁹ และเพื่อแสดงภาพความแตกต่างของเงินเดือนให้ชัดเจน อาจเทียบจากข้าราชการระดับล่างสุดคือเสมียน ได้รับพระราชทานเงินเดือนประมาณเดือนละ 20 บาท ซึ่งนี่ก็เป็นรายได้ที่สูงมากแล้วสำหรับราษฎรโดยทั่วไปก่อนปี พ.ศ. 2475 ข้าราชการวิสามัญบางสาย เช่นครู โรงเรียนประชาบาลในต่างจังหวัด ได้รับค่าจ้างสอนไม่ถึงเดือน

* “หลังการสมรสท่านทั้งสองจึงตัดสินใจละทิ้งชีวิตสังคมเมืองหลวงไปตั้งหลักปักฐานประกอบอาชีพเกษตรกรรมอยู่ที่ ฟาร์มบางเบิด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งในสมัยนั้นสถานที่นี้ตามความรู้สึกของคนทั่วไปคือ อยู่นอกฟ้าป่าหิมพานต์ เพราะทั้งการเดินทางและความเป็นอยู่แสนลำบากยากเข็ญทุรกันดาร” และ “ม.จ. สิทธิพร ทรงศึกษาที่ประเทศอังกฤษ และเมื่อกลับมา ยังสยามก็เข้ารับราชการในกระทรวงพระคลัง นอกจากการได้เลื่อนตำแหน่งอย่างรวดเร็วแล้ว สมัยแรกๆของการรับราชการของพระองค์ก็ไม่ได้แตกต่างจากพระราชวงศ์อื่นๆที่กลับมาจากต่างประเทศในยุคนั้น อย่างไรก็ตามในปี 1921 ทรงได้ทำให้ครอบครัวและเพื่อนฝูงตกใจด้วยการทรงลาออกจากราชการ และเสด็จออกจากกรุงเทพฯ ไปเป็นชาวนาที่ภาคใต้” ความส่วนแรกอ้างใน ศันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, ลูกท่านหลานเธอที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จในราชสำนัก (กรุงเทพฯ: มติชน, 2552), หน้า 188. ความส่วนหลังอ้างใน เบนจามิน เอ. บัทสัน, อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม, บรรณาธิการแปลโดย กาญจณี ละอองศรี และอุษา ชุมจันทร์ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2547), หน้า 148-150.

** “อนึ่งในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ยังมีการเน้นด้วยว่าการประกอบการค้าหรือการประกอบการใดๆ เพื่อหากำไรมาเป็นของตนเองมิใช่เพื่อประโยชน์หรือความเจริญของบ้านเมืองโดยตรง เป็นสิ่งที่เจ้าไม่พึงกระทำ เพราะเป็นการเสื่อมเสียพระเกียรติยศของเจ้า สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพก็ทรงยึดมั่นในจารีตทางความคิดเช่นนี้ด้วย ดังนั้นแม้ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว พระองค์ก็ยังทรงเน้นให้เจ้าเข้ารับราชการเพื่อทำประโยชน์แก่บ้านเมืองด้วยความรู้ความสามารถที่มีอยู่ เมื่อใดที่บ้านเมืองไม่ต้องการแล้วจึงจะเป็นอิสระแก่ตัว” สายชล สัตยานุรักษ์, สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ การสร้างอัตลักษณ์เมืองไทยและชนของชาวสยาม (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 189.

⁹ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475, หน้า 45.

ละ 10 บาท¹⁰ ขณะที่ข้าราชการระดับสูงได้รับพระราชทานเงินเดือนในหลักหลายร้อยถึงพันขึ้น ความต่างของอัตราเงินเดือน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ อธิบายไว้ดังนี้

“ตัวอย่างเช่น ในสมัยรัชกาลที่ 7 ซึ่งเป็นเวลาที่ระบบราชการแบบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้วิวัฒนาการมา 3 ทศวรรษเศษ เสนาบดีได้รับพระราชทาน เงินเดือนระหว่างเดือนละ 2,300 จนถึง 4,500 บาท จนถึงปีสุดท้ายของระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ มีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ได้รับพระราชทานเงินเดือนเดือนละ 2,000 บาทขึ้นไปอยู่ 25 คน ข้าราชการระดับรองถัดไปจำนวน 31 คนได้รับ พระราชทานเงินเดือนเดือนละประมาณ 1,700 บาท...”¹¹

การกำหนดชั้นตำแหน่งข้าราชการในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จึงไม่เฉพาะเป็นมาตรวัดที่ พระมหากษัตริย์ทรงใช้ควบคุมกำลังราชการว่าใครควรเข้าถึงและใช้อำนาจปกครองได้มากน้อย เพียงไร แต่ยังเสมือนดังเครื่องมือช่วยชี้หน้าพระองค์ว่า แต่ละภาระหน้าที่งานราชการที่ต่างกันนั้น สมควรแก่การพระราชทานเงินตอบแทนเท่าไร ดังนั้น เมื่อชนชั้นเจ้านายคือกลุ่มชนที่ พระมหากษัตริย์ทรงไว้วางใจให้ช่วยบริหารงานสำคัญๆ* (ตัวแสดงคือการมักดำรงตำแหน่งราชการ ระดับสูง) สักส่วนเงินพระราชทานที่ได้รับจึงย่อมตกในเกณฑ์ระดับสูงตามธรรมเนียมปฏิบัติ นอกจากนั้น ความที่ระเบียบจัดสรรเงินได้ของข้าราชการก่อนพ.ศ. 2475 ยังคงมีลักษณะการควบคุม จากพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์โดยตรง ไม่ใช่ระเบียบที่กำกับภายใต้ข้อบังคับใช้ทาง กฎหมายเช่นปัจจุบัน การพระราชทานเงินปีและเงินเดือนราชการจึงเป็นธรรมเนียม (ไม่ใช่ ข้อกำหนด) ที่พระมหากษัตริย์ทรงปรับเปลี่ยนได้ตามพระราชประสงค์** ซึ่งก็อาจเชื่อถือได้ว่า ชน ชั้นเจ้านายได้ประโยชน์จากเงื่อนไขไม่น้อยในช่วงที่ดุลงบประมาณแผ่นดินของรัฐมีเสถียรภาพ เมื่ออ้างอิงจากบันทึกความทรงจำของ หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ศิสกุล

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 81.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 80.

* หรืออีกนัยหนึ่งคือทรงเห็นชอบที่จะใช้พระราชวงศ์เป็นฐานสนับสนุนความมั่นคงของราชสำนักและพระราชอำนาจ ของพระมหากษัตริย์

** “มักกล่าวกันว่าเวลาที่ข้าราชการไม่ได้ขึ้นเงินเดือนบ้างหรือถูกลดเงินเดือนบ้าง เป็นสาเหตุของการปฏิวัติในคราว นั้น นี่เป็นคำวินิจฉัยที่วางอยู่บนความเข้าใจระบบราชการสมัยใหม่โดยแท้ โดยไม่ได้ตระหนักว่าในพัฒนาการทาง ประวัติศาสตร์นั้นมีระบบราชการของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือระบบราชการแบบราชสมบัติอยู่ชนิดหนึ่ง ซึ่งข้าราชการ หรือข้าราชการบริพารในระบบเข้าใจกันเป็นอย่างดีว่า เงินเดือนเป็นสิ่งที่พระมหากษัตริย์พระราชทานลงมาให้ ดังนั้นย่อมจะขึ้น หรือเปลี่ยนแปลงไปได้” นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475, หน้า 11.

“ตามปกติในหลวงมักพระราชทานเพิ่มเงินเข้าในเวลาที่เราเห็นว่าได้ทำประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นพวกทำราชการ ถ้าผู้ใดทำงานได้เป็นเรื่องเป็นราวแล้ว นอกจากจะได้ยศตามทางการแล้ว ยังได้พระราชทานเงินปีเพิ่มขึ้นเป็นรางวัลส่วนพระองค์”¹²

สำหรับประเด็นความมั่นคง หรือพิจารณาจากกระบวนการทำงานของระบบเงินปีและเงินเดือนราชการของเจ้านายโดยเฉพาะในช่วงตลอดสมัยรัชกาลที่ 7 ที่รัฐบาลประสบปัญหาการการเงินอย่างหนัก อันเนื่องมาจากวิกฤตการณ์ความผันผวนของระบบเศรษฐกิจโลก* ปรากฏว่าแม้รัฐบาลรวมทั้งพระมหากษัตริย์จะทรงพยายามแก้ปัญหาการคลังของแผ่นดินให้เข้าสู่ดุลยภาพมากที่สุด แต่รัชกาลที่ 7 กลับทรงแทบไม่สามารถบังคับใช้นโยบายการเงิน (กลไกภาษี) ของรัฐเพื่อการใด ๆ อันจะส่งผลให้พระราชวงศ์เสียผลประโยชน์ เช่นรายงานที่ส่งถึงทูตอังกฤษ ความว่า “ก็เข้าใจว่าการปฏิรูปเกี่ยวกับการภาษีนั้นจะต้องมีการเก็บภาษีทรัพย์สินของพระองค์ท่านทั้งหลาย และจากเท่าที่ข้าพเจ้ารับทราบมา พวกเขาพยายามคัดค้านเรื่องนี้เป็นอย่างมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเองดูจะไม่มีความสามารถไปบังคับพวกเขาได้เลย..”¹³ อีกทั้งนโยบายการคลัง เช่นการตัดลดเงินจัดสรรส่วนราชการ ก็ปรากฏในทิศทางเดียวกัน คือ พระมหากษัตริย์ไม่อาจทรงถ่ายภาระนี้ให้กับข้าราชการเจ้านายเทียบเท่าข้าราชการขุนนางในระดับกลางลงมาทั่วทั้งหมดทั้งในแง่การถูกลดเงินเดือน หรือกระทั่งถูกคุดออกจากราชการจำนวนมาก กล่าวกันว่า ในขณะนั้นเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ยังมีเงินเดือนมาก และก็เป็นที่เลื่องลือกันว่า บางรายก็ใช้ชีวิตหรูหราฟุ่มเฟือย ช้ำยังผูกขาดการปกครองในตำแหน่งที่สามารถกุมนโยบายแห่งรัฐไว้อีกด้วย หาได้ถูกตัดออกจากราชการหรือลดเงินเดือนลงแต่อย่างใดไม่ และในขณะที่มีการลดเงินเดือนข้าราชการตามกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ นั้น เจ้านายที่อยู่ในตำแหน่งสูงกลับได้เลื่อนขึ้นเงินเดือนก็มี¹⁴

กล่าวโดยสรุป ระบบราชการ ราชสำนัก และพระมหากษัตริย์ถือเป็นองค์ประกอบแห่งชีวิตของชนชั้นเจ้านายทั้งทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจอย่างแทบไม่สามารถแยกออกจากวิถีดำรงอยู่ตลอดสมัยปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้ จนอาจทำให้โลกทัศน์ทางความคิดของ

¹² หม่อมเจ้า พูนพิศมัย ดิศกุล, สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น ประวัติศาสตร์เปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 (กรุงเทพฯ: มติชน, 2552), หน้า 29.

* ประเด็นดังกล่าว ศึกษาเพิ่มเติมได้จาก มยุรี นกยูงทอง, “ปัญหาเศรษฐกิจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468-2477),” ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึงพ.ศ. 2484, ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์, บรรณาธิการ. (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527), หน้า 494-533.

¹³ เบนจามิน เอ. บัทสัน, อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม, หน้า 287.

¹⁴ เกียรติชัย พงษ์พานิชย์, ปฏิวัติ 2475 (พระนคร : แพร่พิทยา, 2514), หน้า 64-65.

ชนชั้นเจ้านายโดยรวมก่อนพ.ศ. 2475 เชื่อมั่นว่า ไม่ว่าอย่างไรก็แล้วแต่ พระมหากษัตริย์และระบบราชการแบบราชสำนัก ก็จะต้องคงทำหน้าที่ความมั่งคั่งตลอดจนความมั่งคั่งแก่ตนเอง แม้ว่าจะมีข้าราชการขุนนางหรือราษฎรที่เริ่มตั้งคำถามถึงความไม่ชอบธรรมในระบบการปกครองแบบผูกขาดอำนาจและทรัพยากรทางเศรษฐกิจไว้ที่ราชวงศ์จักรีแล้วก็ตาม* จนเมื่อโลกทัศน์ทางความคิดดังกล่าวถูกคณะราษฎรทำลายอย่างรุนแรงภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ดังจะกล่าวถึงต่อไป

3.2 ปรากฏการณ์ความผันผวนด้านการเงินของเจ้านาย ภายหลังรัฐบาลคณะราษฎรดำเนิน

มาตรการตัดลดรายจ่ายส่วนพระมหากษัตริย์ เงินเดือนและเงินบำนาญของเจ้านาย

จากแรงข่มขู่ด้วยปากกระบอกปืน ทหาร และรถถัง รวมทั้งสภาวะความผันผวนของกำลังราชการที่พระมหากษัตริย์และเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ไม่อาจประเมินได้ว่ากำลังคนในอำนาจครอบงำของคณะปฏิวัติมีสัดส่วนมากน้อยเพียงใด ย่อมเป็นเหตุให้พระมหากษัตริย์ และเจ้านายบางพระองค์ตัดสินใจแสดงท่าทีประนีประนอมกับแนวทางการปกครองในระบบรัฐธรรมนูญที่สถาปนาขึ้นโดยคณะราษฎร แต่ไม่นานหลังประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 ถูกแถลงสู่สาธารณะในเดือนมิถุนายน คณะราษฎรก็ได้ทูลขอให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประกาศปลดพระบรมวงศานุวงศ์ที่เป็นเสนาบดี 6 พระองค์ รองเสนาบดี 1 พระองค์¹⁵ จนเกิดการออกประกาศผลัดเปลี่ยนเสนาบดี ปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างๆ ในเดือนเดียวกันและได้ทยอยออกมาเรื่อยๆ** กระทั่งคณะราษฎรจัดตั้งข้าราชการการเมืองขึ้นเป็นส่วนอำนาจควบคุมข้าราชการประจำอีกชั้นหนึ่ง (รวมถึงเสนาบดีประจำกระทรวง) โดยมีรายละเอียดที่ศึกษาจากหนังสือ ปฏิวัติ 2475 ที่เขียนโดยชาลววิทย์ เกษตรศิริ และธารรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ กล่าวไว้ดังนี้

* ดังหม่อมเจ้า พูนพิสมัย ดิศกุล ทรงบันทึกไว้ความว่า “เจ้าชั้นหลังของเราจึงกลับมาพร้อมด้วยความเสื่อมจนทำให้ใจเราเศร้าอย่างมหัศจรรย์ ทุกคนพากันซุบซิบนินทาว่า เจ้านายชุดนี้ไม่ทำประโยชน์ให้ประเทศเช่นเจ้านายในรัชกาลที่ 4 ข้าพเจ้าเคยเดือนเจ้าชั้นพระราชนัดดาเหล่านี้ว่า ในหลวงไม่ทรงมีพระราชโอรสมาถึง 2 รัชกาลแล้ว ฉะนั้นการรับผิดชอบในเรื่องพระราชวงศ์ก็จำเป็นจะต้องตกมาถึงชั้นหลานๆ จึงถึงเวลาที่จะต้องบำเพ็ญบารมีให้ผู้คนเลื่อมใส แต่คำตอบที่ข้าพเจ้าได้ก็คือ ใครว่าก็ช่างเป็นไร อย่างไรๆเราก็ไม่คอยตาย...” หม่อมเจ้า พูนพิสมัย ดิศกุล, สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็นภาคจบ(กรุงเทพฯ: มติชน, 2551), หน้า 59.

¹⁵ แลมสุข นุ่มนนท์, ละครการเมือง 24 มิถุนายน 2475(กรุงเทพฯ: หอรัตนชัยการพิมพ์, 2545), หน้า 29.

** รายละเอียดในประกาศต่างๆ ศึกษาได้จาก ร้อยตำรวจโท เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 45 กฎหมาย พ.ศ. 2475(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นิติเวช, 2483)

“ไม่เพียงมีการเปลี่ยนชื่อจาก ประธานกรรมการราษฎร คณะกรรมการราษฎร และ กรรมการราษฎร มาเป็น นายกรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรี และรัฐมนตรี เท่านั้น แต่ ความหมายและโครงสร้างหน้าที่ของฝ่ายบริหารตามรัฐธรรมนูญฉบับถาวรก็ได้ เปลี่ยนแปลงไปด้วย กล่าวคือ ฝ่ายบริหารชุดใหม่ได้รวมเอาคณะกรรมการราษฎรซึ่งมี อำนาจควบคุมด้านนโยบาย และเสนาบดีกระทรวงต่างๆ ซึ่งมีหน้าที่ปฏิบัติงานไปตาม ระเบียบโดยรับผิดชอบต่อ คณะกรรมการราษฎร ซึ่งมีอำนาจถอดถอนและแต่งตั้ง เสนาบดี มารวมกันไว้เป็นคณะรัฐมนตรี”¹⁶

ก็ทำให้ว่าจะเป็นส่วนกลไกอำนาจที่เปิดโอกาสให้พระราชวงศ์เข้าร่วมได้ ดังปรากฏตามบัญญัติ กฎหมายรัฐธรรมนูญถาวรฉบับแรกของไทย (10 ธันวาคม 2475) ในหมวด 1 มาตราที่ 11 ความว่า “พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปโดยกำเนิดหรือโดยแต่งตั้งก็ตามย่อมดำรงอยู่ในฐานะ เหนือการเมือง”¹⁷

กระบวนบังคับใช้อำนาจรัฐ (ทั้งในรูปข้อบังคับใช้ และตัวบทกฎหมาย) เพื่อจำกัดสิทธิทาง การเมืองของเจ้านายเชื้อพระวงศ์ และพระมหากษัตริย์ อย่างต่อเนื่อง มีส่วนสำคัญให้ระดับความ ชัดแย้งระหว่างราชสำนักกับคณะราษฎรที่ก่อตัวครั้งเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองทวีสูงขึ้น จนเจ้านายบางส่วนรวมทั้งข้าราชการผู้ซึ่งยังคงกักตื้อราชสำนักกลุ่มหนึ่งเริ่มตัดสินใจวางแผนล้มล้างรัฐบาลคณะราษฎรอย่างลับๆจนนำไปสู่เหตุการณ์ต่อสู้กับรัฐบาลอย่างเปิดเผยในเดือน ตุลาคม พ.ศ. 2476* การต่อสู้ครั้งนั้น แม้จบลงด้วยความปราชัยของคณะก่อการ แต่ร่องรอยความขัดแย้งทาง การเมืองที่ถูกเปิดเผยแล้ว ก็ทวีให้รัฐบาลเพิ่มความเข้มงวดในการควบคุมความเคลื่อนไหวของราช สำนักมากยิ่งขึ้น ดังเช่นการอาศัยความเด็ดขาดแห่งอำนาจตุลาการ** จัดการเอาผิดกับเจ้านาย

¹⁶ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, ปฏิวัติ 2475(กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ มนุษย์ศาสตร์, 2547), หน้า 222.

¹⁷ “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม 10 ธันวาคม 2475,” ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัชดิยา กรรณสูต, เอกสาร การเมืองการปกครองไทย พ.ศ. 2417-2477 (กรุงเทพฯ: สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2532), หน้า 180.

* ทราบโดยทั่วไปในนาม “กบฏบวรเดช” การก่อการครั้งนั้น กล่าวกันว่าเป็นการกระทำของกลุ่มอำนาจเก่าซึ่ง เกิดขึ้นด้วยแรงสนับสนุนจากกลุ่มเจ้านายบางส่วน เช่น พระองค์เจ้าบวรเดช อีกทั้งรัฐก็ยังตั้งข้อสงสัยว่า รัชกาลที่ 7 ทรงอยู่เบื้องหลังการก่อการในครั้งนั้น

** การบังคับใช้ พ.ร.บ. จัดตั้งศาลพิเศษ พ.ศ. 2476 พ.ศ. 2478 และพ.ศ. 2481

ผู้เกี่ยวข้องให้ตกเป็นนักโทษทางการเมือง เช่นกรณี หม่อมเจ้า สิทธิพร กฤดากร * รวมทั้งการสั่งปลดเจ้านายอีกหลายพระองค์ออกจากราชการเพิ่มเติม ไม่ว่าจะเป็น หม่อมเจ้าวิบูลย์สวัสดิวงศ์ สวัสดิกุล หม่อมเจ้าสุขปรารถ กมลลาสน์ หม่อมเจ้า วิเศษศักดิ์ ชยางกูร¹⁸ และสำหรับเจ้านายอื่นๆที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง บทโทษอันเข้มงวดนี้ก็ได้ใช้ได้ในลักษณะของการเขียนเสื่อให้วัวกล้ว เจ้านายจำนวนมากเลือกที่จะไม่ยุ่งเกี่ยวทางการเมืองโดยตรง รวมทั้งรัชกาลที่ 7 และเจ้านายชั้นสูงหลายพระองค์ก็จำต้องลี้ภัยออกนอกประเทศดังที่ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ อธิบายไว้ว่า

“สรุปได้ว่าภายในเวลาไม่ถึง 2 ปีภายหลังจากยึดอำนาจของบุคคลสำคัญๆของระบอบเก่าต่างทยอยออกต่างประเทศ และส่วนใหญ่ก็สิ้นพระชนม์นอกสยาม เริ่มจาก กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ครั้งหลังการกบฏบวรเดช สมเด็จพระยาตำราญราชานุภาพ ก็เสด็จออกไปปีหนึ่ง กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธินเสด็จออกไปอยู่สิงคโปร์”¹⁹

ยิ่งไปกว่านั้นความหวาดระแวงของคณะราษฎรยังไม่อาจยุติลงทั้งหมด เพราะในปี พ.ศ. 2481 ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการศาลพิเศษอีกครั้ง เพื่อพิจารณาคดีเกี่ยวกับผู้คิดร้ายต่อรัฐบาล ในการณ์นี้ ส่วนน้อยของเจ้านายชั้นสูงที่หลงเหลือในประเทศ เช่น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร ถูกตั้งข้อกล่าวหาด้านความมั่งคั่งจากที่พระองค์เสด็จออกต่างประเทศเพื่อพบปะกับเจ้านายอื่นๆ จนผลสุดท้าย พระองค์ถูกศาลพิเศษพิพากษาตัดสินประหารชีวิต แต่ได้รับการลดโทษเหลือจำคุกตลอดชีวิต²⁰ ในสมัยแรกของรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม

การที่รัฐบาลคณะราษฎรสามารถผันกลไกอำนาจรัฐจากครั้งหนึ่งซึ่งดำรงฐานะเครื่องมือผลิตซ้ำอำนาจการเมืองของพระราชวงศ์ไปเป็นเครื่องมือผลิตซ้ำภาวะความตกต่ำทางการเมืองแก่พระราชวงศ์ จึงเสมือนข้อบ่งชี้ได้ว่า ราชสำนักสูญเสียพื้นที่เชิงอำนาจภายในโครงสร้างระบบการเมืองไทยหลังเปลี่ยนแปลงระบอบปกครองลงอย่างมาก และแน่นอนว่าข้อสูญเสียดังกล่าวยังผลให้เกิดพลวัตความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของพระราชวงศ์ในทิศทางเดียวกันกล่าวคือ เมื่อ

* หลังจากคดียึดเชื้อมากกว่า 2 ปีหลังเหตุการณ์ จึงถูกพิพากษาให้จำคุกตลอดชีวิต และต่อมาถูกส่งตัวไปกวมขังที่เกาะตะรุเตา เมื่อปีพ.ศ. 2482 ภายหลังจากได้รับการปล่อยตัวในปีพ.ศ. 2487 มีความเป็นไปได้สูงว่า เหตุผลหลักที่ทำให้ต้องทรงถูกจำคุกเป็นเพราะทรงเป็นพระเชษฐาของพระองค์เจ้าบวรเดช ทั้งที่ทรงละทิ้งอำนาจหรือบรรดาศักดิ์ในระบบราชการมาแล้วตั้งแต่ พ.ศ. 2464 เพื่ออุทิศกำลังทั้งหมดไปใช้เพื่อการกสิกรรม

¹⁸ แกรมสุข นุ่มนนท์, ละครการเมือง 24 มิถุนายน 2475, หน้า 101.

¹⁹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ประวัติการเมืองไทย 2475-2500(กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2544), หน้า 162-163.

²⁰ แกรมสุข นุ่มนนท์, ละครการเมือง 24 มิถุนายน 2475, หน้า 103-104.

กระบวนกำหนดนโยบายจัดสรรเงินงบประมาณแผ่นดินขึ้นกับชนชั้นการเมือง ด้วยฐานะของพระราชวงศ์ส่วนใหญ่ที่เป็นเสมือนจำเลยทางการเมืองของรัฐบาลมากกว่าพันธมิตร จึงเป็นไปได้ยากที่พระราชวงศ์จะมีอำนาจต่อรองกับรัฐบาลคณะราษฎรให้คงไว้ซึ่งธรรมเนียมการใช้จ่ายเงินแผ่นดินเพื่อเลี้ยงดูข้าราชการสำนักเช่นในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อีกทั้งรัฐบาลเองก็ตระหนักถึงความเคลื่อนไหวของกลุ่มอำนาจฝ่ายอนุรักษนิยมที่พยายามส่งมอบอำนาจคืนแก่พระมหากษัตริย์และราชสำนักผ่านกลไกรัฐธรรมนูญมาโดยตลอด (เช่นกรณีกบฏบวรเดช) การจำกัดฐานการเงินของพระราชวงศ์ รวมถึงพระมหากษัตริย์ จึงหมายถึงมาตรการทางเศรษฐกิจที่รัฐบาลคณะราษฎรใช้เพื่อเพิ่มหลักประกันความมั่นคงทางอำนาจแห่งตนเอง(ประหนึ่งก็เพื่อจำกัดทุนทางเศรษฐกิจสำหรับใช้เพื่อกิจกรรมต่อต้านรัฐบาล) ด้วยเหตุนี้ เบื้องต้น รัฐบาลคณะราษฎรจึงเห็นสมควรให้งดจ่ายเงินเดือนแก่เจ้านายบางพระองค์ที่ถูกบังคับให้สิ้นสภาพความเป็นข้าราชการของรัฐ (หรือถือเป็นการดำเนินมาตรการโดยอ้างหลักการของระบบราชการโดยตรง คือเมื่อผู้นั้นไม่ใช่กำลังคนของแผ่นดินแล้ว รัฐก็ไม่มีหน้าที่จำเป็นต้องจ่ายค่าตอบแทน) เช่นกรณีการตัดเงินเดือนทั้งหมดของกรมพระยาดำรงราชานุภาพภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากเดิมซึ่งทรงมีรายรับจากตำแหน่งอภิรัฐมนตรีถึงเดือนละ 3,700 บาท²¹ นอกจากนี้ แม้ว่าการที่เจ้านายถูกคุดออกจากระบบราชการจะยังคงถือสิทธิรับเงินบำนาญ แต่ในความเป็นจริง สัดส่วนเงินบำนาญที่เจ้านายควรได้รับตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดขึ้นในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ก็ยังถูกรัฐบาลตัดทอนลง ดังสะท้อนผ่านบันทึกอัตตชีวประวัติพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร

“พ่อ (หมายถึงพระบิดาของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา- ผู้ศึกษา)
.. จึงนอนกินบำนาญซึ่งถูกขอไปบำรุงชาติที่รักของเราเสียเกือบหนึ่งในสามส่วน พ่อก็
อยู่ไปอย่างอืดๆ จะว่าอดคัดก็ได้”²²

อีกทั้งสำหรับเจ้านายบางพระองค์ซึ่งตกเป็นจำเลยของรัฐบาลในฐานะนักโทษการเมืองด้วยแล้ว อาจถึงขั้นต้องสูญเสียกระทั่งสิทธิการรับเงินบำนาญเลี้ยงชีพ ซึ่งประเด็นดังกล่าวหากพิจารณาโดยยึดฝ่ายอำนาจเก่าเป็นตัวตั้งก็อาจเชื่อได้ว่ามีมูลความจริงอยู่บ้าง เพราะเป็นเรื่องที่พระปกเกล้าฯ ทรงต้องลงทุนออกหน้าต่อรองกับรัฐบาลด้วยพระองค์เอง

²¹ ถอดความจาก เรื่องเดียวกัน, หน้า 94.

²² พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, อัตตชีวประวัติพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศิรินสาร, 2517), หน้า 112.

“...ข้าราชการที่ถูกปลดจากราชการ โดยฐานถูกสงสัยว่าจะมีความผิดทางการเมืองก็ดี หรือที่ถูกหาว่า กล่าวร้ายรัฐบาล ถูกลงโทษและพ้นโทษไปแล้วก็ดี แต่ถูกตัดสิทธิในการที่จะรับเบี้ยบำนาญหนึ่งบำนาญ ขอให้เขาได้กลับได้รับบำนาญตามที่เขาจะมีเกณฑ์จะได้ในวันที่ถูกปลด...”²³

อย่างไรก็ดี กระบวนบันทอนเสถียรภาพทางการเงินของเจ้านาย มิได้ถูกรัฐบาลคณะราษฎร แทรกแซงเฉพาะในส่วนฐานการเงินที่ขึ้นตรงกับระบบเงินเดือนราชการเท่านั้น หากยังรวมถึงเงินปีพระราชทานที่ขึ้นตรงกับพระราชทรัพย์ของพระมหากษัตริย์ หรือทรัพย์สินส่วนพระคลังข้างที่

ความเปลี่ยนแปลงทางบทบาทและสถานะของกรมพระคลังข้างที่ระหว่างปีพ.ศ. 2475- ต้นทศวรรษ 2490

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่นานนัก รัฐบาลคณะราษฎรก็พยายามปฏิรูประบบการเงินใน กรมพระคลังข้างที่ของพระมหากษัตริย์ขึ้นใหม่ ด้วยเริ่มต้นจากการแบ่งแยกสถานะทรัพย์สินของ กรมพระคลังข้างที่ ออกเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์กับทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ในปีพ.ศ. 2476ตามข้อมูลที่ปรากฏในบทความเรื่อง “สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์กับบทบาทการ ลงทุนทางธุรกิจ” ของ พอพันธ์ อูยานนท์ ดังนี้

“ในปีพ.ศ. 2476 รัฐบาลได้เข้าไปจัดการทรัพย์สินของกรมพระคลังข้างที่ โดยแบ่ง ทรัพย์สินของกรมพระคลังข้างที่ออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ทรัพย์สินส่วนพระองค์ ซึ่ง หมายถึงทรัพย์สินหรือสิทธิในทรัพย์สินที่พระมหากษัตริย์ทรงมีก่อนที่จะเสด็จขึ้น ครองราชย์ หรือทรงได้มาหลังจากครองราชย์สมบัติแล้วจากบุคคลใดๆที่ไม่ได้เป็น พระมหากษัตริย์ ทรัพย์สินส่วนสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ซึ่งหมายถึงทรัพย์สินใน พระมหากษัตริย์ซึ่งใช้เพื่อประโยชน์ของแผ่นดิน โดยเฉพาะ เช่นพระราชวัง และ ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (สถาบันพระมหากษัตริย์) ซึ่งหมายถึงทรัพย์สิน นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้ว”²⁴

²³ “พระราชบันทึก 3 ข้อที่พระปกเกล้าฯทรงเสนอต่อคณะรัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎร”ใน แดมสุข นุ่มนนท์, ละครการเมือง 24 มิถุนายน 2475, หน้า 150.

²⁴ พอพันธ์ อูยานนท์, “สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์กับบทบาทการลงทุนทางธุรกิจ,” ใน การต่อสู้ของทุนไทย การเมือง วัฒนธรรม เพื่อความอยู่รอด 2, ผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ. (กรุงเทพฯ : มติชน, 2549), หน้า 51-52.

ตามมาด้วยการบังคับให้กลไกจัดสรรหรือบริหารทรัพย์สินทั้งสองส่วนตกเป็นหน้าที่รับผิดชอบของรัฐบาลและหน่วยงานของรัฐ (กระทรวงการคลัง) ในเวลาต่อมา จนส่งผลให้พระมหากษัตริย์ทรงสูญเสียเงินได้จำนวนมาก ทั้งรายได้จากการจัดสรรงบประมาณรายจ่ายประจำปีจากรัฐบาล (อันถือเป็นรายได้ส่วนพระองค์) และรายได้จากผลตอบแทนจากการลงทุนในกิจการต่างๆของกรมพระคลังข้างที่ (รายได้ส่วนพระมหากษัตริย์)* กล่าวคือ สำหรับรายได้ส่วนแรก สืบเนื่องจากอุคตการณ์ที่คณะราษฎรประกาศไว้ในประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 ว่าด้วยความไม่ชอบธรรมของพระมหากษัตริย์ที่ทรงผูกขาดภาษีของรัฐไว้เป็นพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์** จึงแทบไม่มีความจำเป็นอันใดที่รัฐบาลจำเป็นต้องจัดสรรเงินแผ่นดินจำนวนมากไปให้พระมหากษัตริย์เช่นที่แล้วมา หากแต่กลับเห็นสมควรที่จะตัดลบงบส่วนดังกล่าวลง

ตาราง 3.3

การจัดสรรงบประมาณพระมหากษัตริย์เทียบเป็นร้อยละของงบประมาณรายจ่ายประจำปี พ.ศ. 2475-2485

ปี พ.ศ.	ร้อยละ	ปี พ.ศ.	ร้อยละ
2475	5.42	2481	1.08
2476	4.56	2482	0.33
2477	3.63	2483	0.33
2478	1.52	2484	0.30
2479	0.94	2485	0.33
2480	0.91		

ที่มา : คัดแปลงจาก “ตารางแสดงการจัดสรรงบประมาณสำหรับงบต่างๆเทียบเป็นร้อยละของงบประมาณรายจ่าย

* แต่เดิมกรมพระคลังข้างที่หรือ “แหล่งที่มาของรายได้หรือพระราชทรัพย์ของพระมหากษัตริย์มาจาก 2 แหล่งใหญ่ คือ รายได้จากการจัดสรรงบประมาณประจำปีจากรัฐบาล และรายได้จากค่าเช่า กำไร และผลประโยชน์จากการลงทุนในกิจการต่างๆ ของกรมพระคลังข้างที่” เรื่องเดียวกัน, หน้า 46. ดังนั้น ภายหลังจากที่คณะราษฎรจำแนกสถานะของรายได้ขึ้น รายได้จากงบประมาณประจำปีจึงถือเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์ ตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ว่าเป็นทรัพย์สินที่ทรงได้มาหลังจากครองราชย์สมบัติแล้วจากบุคคลใดๆที่ไม่ได้เป็นพระมหากษัตริย์ และสำหรับรายได้จากค่าเช่า กำไร และผลประโยชน์จากการลงทุนในกิจการต่างๆ ของกรมพระคลังข้างที่ ก็ถือเป็นทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ในสังกัดสำนักงานทรัพย์สินฯภายใต้อำนาจกำกับโดยกระทรวงการคลัง

** ความช่วงหนึ่งในประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 “รัฐบาลของกษัตริย์ได้ถือเอาราษฎรเป็นทาส (ซึ่งเรียกว่าไพร่บ้าง ข้าบ้าง) เป็นสัตว์เดรัจฉาน ไม่นึกว่าเป็นมนุษย์ เพราะฉะนั้นแทนที่จะช่วยราษฎร กลับพากันทำบาปหลังราษฎร จะเห็นได้ว่าภาษีอากรที่บีบบังคับเอามาจากราษฎรนั้น กษัตริย์ได้หักเอาไว้ใช้ส่วนตัวปีหนึ่งเป็นจำนวนหลายล้าน”

ประจำปี พ.ศ. 2450-2485” ใน ชาลิต วายุกัตตร์, “การปฏิรูปเศรษฐกิจในประเทศไทย พ.ศ. 2475-2485,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ แผนกวิชาเศรษฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 181-182.

และสำหรับรายได้ส่วนหลัง การก่อตั้งสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (สำนักงานทรัพย์สินฯ) ขึ้นเป็นหน่วยงานกำกับดูแลทรัพย์สินและผลตอบแทนจากการลงทุนในทรัพย์สินที่โอนถ่ายมาจากกรมพระคลังข้างที่ในปีพ.ศ. 2480 (ตามพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พ.ศ. 2479) ก็ทำให้ว่า รัฐบาลยินยอมให้สินทรัพย์และผลตอบแทนจากการลงทุนบนฐานสินทรัพย์ในสำนักงานทรัพย์สินฯ ตกอยู่ภายใต้อำนาจบริหารจัดการตามพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์ เนื่องจากรัฐบาลกำหนดให้หน่วยงานของรัฐหรือกระทรวงการคลังเป็นภาคส่วนกำกับดูแลสำนักงานทรัพย์สินโดยตรง* (ผลบังคับใช้ตลอดทศวรรษ 2480) ทั้งนี้ก็อาจเพื่อจุดประสงค์ของรัฐบาลที่ต้องการนำสินทรัพย์ในสำนักงานทรัพย์สินฯ ไปใช้เพื่อเป็นฐานการเงินของรัฐ หรือแม้แต่ของรัฐบาลคณะราษฎรเอง** ซึ่งอย่างไรก็แล้วแต่ นั่นก็เป็นเหตุให้พระมหากษัตริย์ทรงแทบไม่สามารถเรียกร้องผลตอบแทนจากการลงทุนในทรัพย์สินที่เคยสังกัดกรมพระคลังข้างที่

คงไม่ใช่เฉพาะพระมหากษัตริย์เท่านั้นที่ตกเป็นผู้เสียประโยชน์จากกระบวนการตัดลดงบประมาณส่วนพระมหากษัตริย์ เพราะเมื่อจบส่วนนี้คือฐานการเงินสำคัญที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้สำหรับจัดสรรเงินปีแก่บรรดาเจ้านายเชื้อพระวงศ์ ดังนั้น โดยภาพรวม ชนชั้นนำในราชสำนักจึงถือเป็นนิยามที่ครอบคลุมกว่า หากจะประเมินว่าใครคือผู้ได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงในนโยบายจัดสรรงบประมาณครั้งนั้น ตัวอย่างสำคัญของเจ้านายที่ได้รับผลกระทบ เช่นกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ที่ถูกตัดเงินปีลงกว่า ร้อยละ 80 ของเงินที่ควรได้รับ*** รวมทั้งเจ้านายที่ลี้ภัยออกนอกประเทศ เช่นกรมพระยาดำรงราชานุภาพที่เชื่อได้ว่าถูกรัฐบาลตัดเงินปีลงทั้งหมดด้วย

* ตามมาตราที่ 5 ในพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พุทธศักราช 2479 (ประกาศใช้เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2480) กำหนดว่า “ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์... ให้อยู่ในความดูแลรักษาของกระทรวงการคลัง” เสถียร ลายลักษณ์, *ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 50 ภาค 1* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นิติเวช, 2480), หน้า 702.

** “หลัง 2475 เป็นเวลากว่า 10 ปี (จนถึง 2491) ไม่มีการแยกทรัพย์สินของรัฐส่วนที่ใช้จ่ายสำหรับสถาบันกษัตริย์ออกจากการควบคุมของรัฐบาล อันที่จริง ในระหว่างนั้น มีการนำเงินจากทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ไปใช้จ่ายในการบริหารประเทศของรัฐบาลบ่อยครั้ง (นึกถึงการสร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยด้วยเงินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เป็นต้น)” สมศักดิ์ เข็มธีรสกุล “สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์คืออะไร” ใน *ฟ้าเดียวกัน* ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 มกราคม-มีนาคม 2549

*** “เบี้ยหวัดพระราชทานปีละสองพันกว่าบาทนั้นก็ถูกตัดลงไปเหลือเพียงสี่ร้อยเศษ” พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, *อดีตชีวิตประวัติพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร*, หน้า 112.

เหตุผลการไปประทับอยู่นอกประเทศ ตามจดหมายที่ออกโดยกระทรวงวังเลขที่ 1185/2478 อันมีเนื้อความว่า

“รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัง ขอพระราชทานกราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ด้วยกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรีได้แจ้งมติคณะรัฐมนตรีในเรื่องเงินปีพระบรมวงศานุวงศ์ที่ประทับอยู่ ณ ต่างประเทศมายังกระทรวงวังว่า พระบรมวงศานุวงศ์ที่ไปประทับอยู่ ณ ต่างประเทศเกิน 6 เดือนให้ตัดเงินปี แต่ถ้ามีเหตุผลในการไปประทับอยู่ ณ ต่างประเทศจึงจะรับพิจารณาว่าจะควรตัดเงินปีหรือไม่เป็นรายๆ ไป ... ถ้าพระบรมวงศานุวงศ์องค์ใดมีเหตุผลพิเศษว่าไม่ควรถูกตัดเงินปีก็ให้กระทรวงวังเสนอไปยังคณะรัฐมนตรี และขอทราบว่าจะพระบรมวงศานุวงศ์ที่ไปประทับอยู่ ณ ต่างประเทศเกิน 6 เดือนนั้น พระองค์ใดจะเสด็จเข้ามาบ้าง ถ้าไม่เสด็จเข้ามาตามเงื่อนไขจำเป็นจะต้องตัดเงินปีสำหรับพระองค์โดยเฉพาะออก เพื่อประโยชน์แห่งราชวงศ์พระองค์อื่นที่ประทับอยู่ในราชอาณาจักร และเนื่องด้วยงบประมาณจะต้องทำในเดือนกันยายน จำต้องได้รับคำตอบในเดือนกันยายนศกนี้ ถ้าไม่ได้รับตอบก็จะต้องดำเนินการตัดเงินปีต่อไป...”²⁵

ทั้งที่พระมหากษัตริย์ทรงรับทราบถึงปัญหาของพระราชวงศ์ที่ถูกรัฐบาลตัดลดเงินปี แต่หากพระองค์จะรับผิดชอบภาระการเงินของพระญาติ ด้วยปันเงินส่วนพระองค์ที่รัฐบาลจ่ายให้ก็แทบเป็นไปได้ เพราะเงินส่วนดังกล่าวก็ถูกตัดลงอย่างมากเช่นเดียวกันซ้ำเงินส่วนนี้ก็ยังคงเสียภาษีกลับคืนแก่รัฐ* อีกทั้งการที่พระองค์จัดสรรรายได้จาก ค่าเช่า กำไร หรือดอกเบี้ยจากการลงทุนของสำนักงานทรัพย์สินไปเป็นรายได้หรือสินทรัพย์ส่วนตัวของเจ้านาย ก็กระทำไม่ได้เสมอเหมือนครั้งที่ทรัพย์สินอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของกรมพระคลังข้างที่ก่อนปีพ.ศ. 2475** เพราะนั่นถือเป็น

²⁵ หม่อมเจ้า พูนพิศมัย ดิศกุล, สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็นภาคจบ, หน้า 125.

* ตามมาตราที่ 8 ในระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พุทธศักราช 2479 ศึกษาเพิ่มเติมใน เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 50 ภาค 1, หน้า 703.

** หลักฐานบ่งชี้ว่า พระมหากษัตริย์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทรงมีอำนาจชอบธรรมที่จะโอนสินทรัพย์จากกรมพระคลังข้างที่ไปให้เจ้านายตามแต่พระราชประสงค์ เช่น “ที่โกสวัดสารพัดช่าง ตั้งเตรียมลำนน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออกมาจนถึงถนนสามเสน ตำบลหนึ่ง ข้าพเจ้า (หมายถึงรัชกาลที่ 5 – ผู้เขียน) ได้ให้เจ้าพนักงานจัดซื้อไว้ด้วยเงินพระคลังข้างที่ ... ที่ตำบลซึ่งกล่าวมาแล้วนี้ ข้าพเจ้ามีความประสงค์จะทำเป็นบ้านให้ลูกชาย เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์กรมขุนมไหสุริยสงขลาได้อยู่เป็นสิทธิเป็นทรัพย์สินของตนสืบไป ... แลที่จะได้ปลูกสร้างลงในที่นี้ต่อไปมากน้อยเท่าใดให้เป็นสิทธิเป็นทรัพย์สินแก่ลูกชายเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมขุนมไหสุริยสงขลาตามความประสงค์ของข้าพเจ้า” “พระประวัติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์

อำนาจที่ขึ้นกับกระทรวงการคลัง กระทั่งผลิตแผ่นดินเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ 8 แห่งราชวงศ์จักรี ปลายทางเศรษฐกิจก็ยิ่งลดบทบาทการเป็นตัวแปรร่วมผลิตซ้ำระบบความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับพระราชวงศ์อย่างเห็นได้ชัด ดังปรากฏผ่านข้อเรียกร้องของพระปกเกล้าฯ ซึ่งเสนอให้รัชกาลที่ 8 ช่วยจัดการดูแลส่วนเงินเลี้ยงดูเจ้านายให้มากขึ้น หากแต่ท้ายที่สุดกลับแทบไม่สัมฤทธิ์ผลใดๆ²⁶ หรือตามที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ เสนอไว้คือ

“ในช่วงนี้ การใช้จ่ายเงินงบประมาณในพระมหากษัตริย์ มีการเปลี่ยนแปลงใหม่ แบ่งออกเป็น 4 หมวด ... และเนื่องด้วยงบประมาณโดยรวมนั้นลดลง เงินในแต่ละหมวดก็มียอดน้อยลงตามไปด้วย...และหมวดที่สำคัญที่สุดซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงแบบแผนความสัมพันธ์ภายในหมู่เจ้านาย คือหมวดเงินปีพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งมีการตัดเงินปีของเจ้านายลงไปมาก บางพระองค์ทรงถูกตัดทั้งหมด”²⁷

นอกจากมิติความเปลี่ยนแปลงของกลไกรายได้ อีกมิติหนึ่งที่สะท้อนบริบทความสัมพันธ์ระหว่างสถานะความเชื่อมโยงของระบบเงินปีและเงินเดือนราชการแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับสถานะความตกต่ำทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายโดยรวมหลังพ.ศ. 2475 คือความเปลี่ยนแปลงในมติดอกไกรายจ่ายหรือกำลังความสามารถทางการบริโภคที่ถดถอยลงของชนชั้นเจ้านายเมื่อเทียบเทียบกับพฤติกรรมการบริโภคในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กล่าวคือ แม้ชนชั้นเจ้านายในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์จะมีรายได้มาก แต่ก็มีการจ่ายมากเช่นกัน ซึ่งภาระรายจ่ายนี้สืบเนื่องจากความจำเป็น(หรือความรู้สึกว่าเป็นเรื่องจำเป็น) ทางการบริโภคตามวัฒนธรรมการบริโภคในราช

กรมพระนครสวรรค์วรพินิต (เรียบเรียงโดยพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง)” ใน พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และพระโอรสธิดาหลายพระองค์ สมเด็จพระปิตุลาเจ้า สุขุมามารศรี พระอัครราชเทวี และพระประวิติฯ (หนังสือพิมพ์เนื่องในการพระราชทานเพลิงศพ พันเอก หม่อมราชวงศ์ถวัลย์มงคล โสณกุล โรงพิมพ์เรือนแก้ว, 2534), หน้า 182-183. และ “เงินค่าที่จะใช้สอยในการเล่าเรียนกินอยู่แห่งทั้งปวงนั้น จะใช้เงินพระคลังข้างที่ คือเงินที่เป็นส่วนสิทธิ์ขาดแก่ตัวพระองค์ (รัชกาลที่ 5 - ผู้เขียน) ..แต่เงินนี้ฝากไว้ในแบงก์คงจะมีดอกเบียดมากขึ้น เหลือการเล่าเรียนแล้วจะได้ใช้ประโยชน์ของตัวเองตามชอบใจเป็นส่วนยกให้...” “พระบรมราชาบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าฟ้าพัฒนาศักดิ์ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระองค์เจ้าประวิตรวิมลโฉม กรมหลวงปราจิณกิติบดี พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ พระองค์เจ้าจิรประวิตรเดช กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช”พระบรมราชาบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ2428ใน หม่อมเจ้า พูนพิศมัย ดิศกุล, สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น (กรุงเทพฯ : คลังสมอง, 2534), หน้า 274.

²⁶ สรุปความจาก แถมสุข นุ่มนนท์, ละครการเมือง 24 มิถุนายน 2475, หน้า 95.

²⁷ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475, หน้า 70.

สำนัก ทั้งส่วนที่ถือเป็นธรรมเนียม เช่นเจ้านายระดับพระองค์เจ้าขึ้นไปก็ควรอาศัยอยู่ให้สมพระเกียรติในวังไมใช่บ้านแบบขุนนาง พ่อค้า หรือสามัญชน หรือเจ้านายระดับตั้งแต่หม่อมเจ้าลงมา ก็มักถวายตัวไปเป็นข้าราชการบริพารของเจ้านายชั้นสูงและอาศัยในวังของเจ้านายนั้นๆ (ทำให้เจ้านายชั้นสูงต้องรับภาระค่าใช้จ่ายเพื่อเลี้ยงดูคนในอุปถัมภ์จำนวนมาก) และส่วนที่ถือเป็นรสนิยมการบริโภค ทั้งที่เจ้านายสรรสร้างขึ้นจากรสนิยมส่วนตัว* และรับมาจากวัฒนธรรมการบริโภคของชนชั้นสูงในสังคมตะวันตก** เช่น การบริโภคสินค้าจากต่างประเทศ*** การนิยมพักผ่อนตากอากาศนอกเมืองหลวง (ค่านิยมการสร้างที่พักตากอากาศส่วนตัวขึ้นเช่นที่หัวหิน) หรือแม้แต่การบริโภคความรู้จากตะวันตก (การศึกษาในต่างประเทศ) เป็นต้น

สำหรับคนภายนอกเขตรั้ววังโดยเฉพาะชาวนา พฤติกรรมการบริโภคของราชสำนัก อาจดูดีค่าเป็นความฟุ่มเฟือยที่ยากจะเข้าใจได้ว่า หลายสิ่งอย่างมีส่วนสำคัญอย่างไรต่อการดำรงอยู่ แต่สำหรับชนชั้นเจ้านายผู้ซึ่งดำรงในวงสังคมซึ่งโอบล้อมไปด้วยชนชั้นที่มีรสนิยมใกล้เคียงกับตนเอง ก็อาจพึงรับรู้อีกลักษณะว่า วิถีบริโภคเช่นนี้เป็นเรื่องทั่วไปที่เจ้าปฏิบัติกัน การปฏิเสธที่จะบริโภคในวิถีทางดังกล่าวต่างหากที่จะทำให้ตนเองแปลกแยกจากสังคม จนเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็ไม่ได้หมายความว่าความกระหายที่จะบริโภคแบบชนชั้นสูงได้ลบล้างออกจากสำนักคิดของชนชั้นเจ้านาย เพียงแต่ ด้วยแหล่งรายได้ที่พร่องลง ทำให้กำลังทรัพย์ของเจ้านายส่วนใหญ่จำกัดจนไม่

---

* ตัวอย่างเช่น เรื่องของการบริโภคพื้นฐานเช่นข้าว ขณะที่ราษฎรส่วนใหญ่มุ่งให้ความสำคัญกับกระบวนการผลิตข้าวในเชิงปริมาณ (เพื่อขายต่อเป็นสินค้าหรือกันส่วนหนึ่งไว้เพื่อใช้บริโภคทั้งปี) เจ้านายในเขตรั้ววังกลับมุ่งให้ความสำคัญกับกระบวนการผลิตข้าวในที่ดินของตนเองเพื่อสนองความต้องการทางการบริโภคของตนเองเป็นสำคัญ ตามที่สันสนีย์ กล่าวไว้ว่า “ชนิดของข้าว คนในวังสามารถที่จะเลือกได้ตามความพอใจ เพราะเจ้านายแต่ละตำหนักโดยมากทรงเป็นเจ้าของที่นา ทั้งที่ทรงซื้อด้วยทรัพย์ส่วนพระองค์ หรือที่เป็นมรดกตกทอด จึงมีสิทธิ์ที่จะเลือกชนิดของข้าวได้ตามความพอใจ อย่างเช่นข้าวเสวยของพระราชธิดาทั้งสองพระองค์ ของพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏฯ จะต้องเป็นข้าวจากนครชัยศรี เรียกว่า ข้าวไร่ ได้จากรวงข้าวที่ยังไม่แก่จัด เอามาเข้าเครื่องสี เม็ดข้าวจะหักมากเพราะข้าวยังอ่อนอยู่ จึงต้องเลือกคัดเอาแต่เม็ดดีๆ ใส่อ่างผ้าดิบถูกละประมาณ 3 ลิตร ใส่มากกว่านั้นไม่ได้ เพราะจะทับกันทำให้เม็ดข้าวหัก แล้วจึงปิดปากถุงติดรา ผูกประทับครึ่ง” สันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, หอมติดกระดาน(กรุงเทพฯ: มติชน, 2551), หน้า 2-4.

** การรับรู้ของชนชั้นเจ้านายที่มีต่อวิถีบริโภคแบบชนชั้นสูงในสังคมตะวันตก อาจเกิดผ่านเงื่อนไข 2 ทาง คือ การถ่ายทอดจากรัชกาลที่ 5 หลังทรงเสด็จประพาสยุโรปทั้งสองครั้ง และการรับรู้เชิงประจักษ์ระหว่างใช้ชีวิตในยุโรปช่วงที่ถูกล่าไปศึกษาเล่าเรียนต่างประเทศ

*** “การซื้อปิ้งของเจ้านายนั้นมิใช่จะซื้อปิ้งเฉพาะข้าวของภายในประเทศเท่านั้น แม้ภายนอกประเทศก็ยังทรงสั่งให้ซื้อ โดยเฉพาะบรรดาเจ้านายที่มีพระโอรสทรงศึกษาอยู่ต่างประเทศ ทรงมีลายพระหัตถ์สั่งให้ซื้อส่งเข้ามา เช่น รถจักรยาน เครื่องแก้ว เครื่องถ้วยชานเนื้อดีแบบลวดลายสวยงาม การสั่งซื้อแบบนี้นอกจากจะซื้อเพราะต้องพระราชประสงค์แล้ว ยังเป็นการแข่งขันประกวดประชันกันอยู่ในที่” สันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, หอมติดกระดาน, หน้า 219.

อาจารย์ระดับความสามารถทางการบริโภคสินค้าและบริการเทียบเท่าแต่เดิม* ความเปลี่ยนแปลงด้านกำลังการบริโภคสะท้อนผลลัพธ์เชิงรูปธรรมหลายมิติด้วยกัน ตั้งแต่ การสูญเสียความต่อเนื่องทางการศึกษาในต่างประเทศเพราะพระมหากษัตริย์หรือพระญาติในสกุลวงศ์ไม่สามารถอุปถัมภ์อีกต่อไป** การสูญเสียความสามารถทางการบริโภคสินค้าและบริการฟุ่มเฟือย*** หรือแม้แต่สินค้าพื้นฐาน**** อีกทั้งค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ดต่างๆ*****

โดยไม่ต้องสงสัยว่า หลักการพื้นฐานสำหรับแก้ปัญหาการขาดสภาพคล่องด้านการใช้จ่าย คือ การแสวงหารายได้ให้มากขึ้น ซึ่งก็ดูเหมือนว่า เบื้องต้นเจ้านายจำนวนไม่น้อยเลือกวิธีการได้มาซึ่ง

---

* หลักฐานบ่งชี้สภาพปัญหาการใช้จ่ายของเจ้านายที่งานวิชาการนิยมอ้างอิงกัน คือคำตัดพ้อของสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอตุลยาเจ้า ที่ทรงกล่าวว่า “ฉันได้ถูกลดเงินปี เงินเดือน ถึงบาทละสลึงเต็มที เศรษฐกิจก็ตกต่ำ...ในบ้านที่โซ่อยู่อย่างไรก็ไม่สำเร็จตั้งเดือนกว่า นั่งคิดอยู่ทุกวันจะให้พอกับรายได้” อ้างจาก แกรมสุข นุ่มนนท์, ละครการเมือง 24 มิถุนายน 2475, หน้า 94.

** พระองค์เจ้า จุลจักรพงษ์ กล่าวว่า “เนื่องด้วยรายได้ของพระองค์ท่าน (รัชกาลที่ 7) ลดน้อยลง ทูลหม่อมอา จำเป็นต้องขกเลิกทำนุบำรุงนักเรียนนอกหลายคน” พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เกิดวังปารุสก์ฉบับสมบูรณ์ (กรุงเทพฯ: ริเวอร์ บุ๊คส์, 2547), หน้า 287. นัยของพระองค์จุลฯ ก็ยังสอดคล้องกับจดหมายของกรมดำรงฯ ที่เขียนว่า “อนึ่งขียนิดถูกกรมหลวงอดิศรายถูกเรียกกลับจากมหาวิทยาลัย Princeton ที่อเมริกา เหมือนกับชายใหม่ของเรา และมาหาพอกับชายแรงของสมเด็จพระยาเทววงศ์ฯ ซึ่งถูกเรียกกลับเหมือนกัน” จดหมายกรมดำรงฯทรงเขียนถึง หม่อมเจ้า จงจิตรนอม ดิศกุล เมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2477 ใน กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ถึงหญิงใหญ่ ลายพระหัตถ์ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ประทาน ม.จ. จงจิตรนอม ดิศกุล พระธิดาพระองค์ใหญ่ (พระนคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ร่วมกับสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2508), หน้า 70.

*** “แล้วเรา(เจ้านายราชสกุลดิสกุลที่ป็น- ผู้ศึกษา) ก็ตั้งต้นจัดชีวิตของเราให้เข้าระเบียบพอจะอยู่ได้ด้วยตัดรายจ่ายลงไปอีก ไม่มีมีการซื้อของ Luxury จะแหวะดูก็แต่ที่มีลดราคา (sale price) ไว้หน้าร้าน การไปดูหนังก็แยกกันไปนั่งที่ละ 50 เซนต์ข้างล่าง 2 คน ไปเป็นเพื่อนเสด็จพ่อ (กรมพระยาดำรงฯ - ผู้ศึกษา) ข้างบนคราวละคน ... การเล่น golf เลิกเป็นเอาจไปจอดแล้วเดินเล่นไปไกลๆ แทน การออกไปกินอาหารแปลกๆ ตามโธเต็ลที่ต้องงด ... สิ่งที่เราเดือดร้อนคือการเปลี่ยนอากาศประจำปีของเสด็จพ่อ เพราะท่านทรงเคยไปเที่ยวหรือตรวจการอย่างน้อยปีละครั้งมาตั้งแต่ยังเป็นหนุ่ม เงินปีละ 6,000 บาทที่ถูกตัดนี้พอจะทำ trip ได้เสมอตามเคย เราจึงไปเที่ยวสุมาตราและชวาในตอนแรกได้สะดวก ครั้งพอเงินนี้หายไปเราต้องหยุดการเปลี่ยนอากาศ...” หม่อมเจ้าพูนพิสมัย ดิศกุล, สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็นภาคจบ, หน้า 126-127.

**** ตัวอย่างเช่น ความตามประทานสัมภาษณ์ของสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในราชกิจจานุเบกษา ความว่า “ตอนที่ลูกเกิดปี 2488 เวลานั้นจนมากนะ... เวลานั้นสงคราม ลูกคนนี้ก็ไม่ได้กินของดีมากนัก ตอนนั้นฉันได้เงินน้อยมาก ..ตอนนั้นที่แม่ให้เป็นเงินเดือนก็ประมาณ 600 ฟรังก์ ถ้าเทียบสมัยนี้ก็ 1,200 บาท จะทำอะไร ได้ ต้องเช่าบ้าน กินข้าว เลี้ยงลูก กินอยู่กัน 3 คนทุกอย่าง จนถึงขนาดที่ว่า เวลานั้นไปเรียนกลับมา ต้องซื้อกับข้าว ก็ต้องซื้อของกินก็ต้องเลือกเอา จะกินขนมดีหรือจะกินเนื้อ จะเอาทั้งสองอย่างไม่ได้ ต้องประหยัด” มติชน (4 มกราคม 2551): 33.

***** “ใจของพ่อ(กรมพระยาดำรงฯ-ผู้ศึกษา)ถ้าหากเรามีเงินทอง เพียงลูกหลานผลัดกันออกมาเยี่ยม ได้ซักเดือนละคนก็จะพอใจหนักหนา นี่มีที่ไม่เห็นหน้ากันตั้งปีอยู่หลายคน ก็ออกคิดถึงนี่เอง” จดหมายกรมดำรงฯทรงเขียนถึง หม่อมเจ้า จงจิตรนอม ดิศกุล เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2477, ใน กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ถึงหญิงใหญ่ ลายพระหัตถ์ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ประทาน ม.จ. จงจิตรนอม ดิศกุล พระธิดาพระองค์ใหญ่, หน้า 65.

รายได้ดังกล่าวจากการตัดสินใจขายทรัพย์สินสมบัติที่สะสมไว้ เช่น สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี จากที่เคยทรงมีฐานรายได้ร่วมกับรัชกาลที่ 7 ประมาณ 3 ล้านบาทในช่วงก่อนปีพ.ศ. 2475 (มูลค่านี้คือฐานที่ปรับลดแล้วจากฐานเดิมคือ 6 ล้านบาท) หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง แม้พระมหากษัตริย์ (น่าจะเข้าใจได้ว่าเป็นรัชกาลที่ 9) จะทรงพระราชทานให้ปีละประมาณ 6 หมื่นบาท แต่ก็ยังเป็นจำนวนที่ลดลงหลายเท่าตัวนัก ดังทรงประทานสัมภาษณ์ว่า

“ส่วนเงินที่ใช้จ่ายอยู่ทุกวันนี้ก็ได้รับพระมหากษัตริย์จากพระเจ้าอยู่หัว เป็นเงินที่ทรงเฉลี่ยไปตามพระบรมวงศานุวงศ์ ส่วนของฉันได้ปีละ 6 หมื่นบาท เฉลี่ยแล้วก็เดือนละห้าพัน ก็ต้องขายของเก่ากิน ไปบ้างเป็นธรรมดา”²⁸

การขายวังบูรพาของเจ้านายราชสกุล ภาณุพันธุ์ คืออีกตัวอย่างสำคัญ เพราะไม่เพียงพระองค์เจ้าพีระฯ (หนึ่งในทายาทในราชสกุล) จะชิงขายส่วนแบ่งที่ดินวังบูรพาให้กับคุณหญิง สิ้น ภัคดี นรเศรษฐ์ เพื่อทรงนำเงินก้อนนี้ไปใช้ที่เมืองนอกช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ก่อนที่จะเกิดข้อตกลงการแบ่งที่ดินและตัววังบูรพาที่ตั้งอยู่ใจกลางพระนคร²⁹ ท้ายที่สุดที่ดินและวังทั้งหมดก็ถูกขายให้นักลงทุนเอกชน ดังที่คุณหญิงมณี สิริวารสารบันทึกไว้ว่า

“สำหรับที่ดินวังบูรพา ได้มีพ่อค้ามาประมูลซื้อในขณะนั้นในราคา 10 ล้านบาท และบรรดาทายาทได้ตกลงใจขายและรับเงินมาแบ่งกันคนละล้านกว่าบาท ซึ่งผู้ที่ซื้อไปได้ก่อสร้างศูนย์การค้าแห่งแรกขึ้นในเมืองไทย และสร้างโรงหนังร้านค้าต่างๆ โดยประมาณว่าผู้ซื้อไปนั้นได้กำไรจากที่ดินไม่น้อยกว่า 100 ล้านบาท”³⁰

การขายทรัพย์สินของเจ้านายยังปรากฏในกรณีหม่อมเจ้าหญิงฤดีวรวรรณ พระธิดาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ซึ่งทรงบันทึกไว้ว่า

“ฉันตกอยู่ในภาวะที่มีปัญหาทางการเงินอย่างรุนแรง ในวันเก่าๆที่แสนจะร่ำรวยของฉันนั้น ฉันได้ใช้ชีวิตที่ทรุทร่าและสุรุษสุร่าย ไม่มีการระมัดระวังในเรื่องการใช้

²⁸ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี, “พระราชบันทึกทรงเล่า,” ใน เบื้องแรกประชาธิปไตย บันทึกความทรงจำของผู้ อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475-2500 (กรุงเทพฯ: สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, 2516), หน้า 15.

²⁹ คุณหญิง มณี สิริวารสาร, ชีวิตเหมือนฝัน (กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์, 2544), หน้า 551.

³⁰ เรื่องเดียวกัน

จ่าย มีแต่ใช้ออกไปโดยไม่คิดและยังคงติดนิสัยการใช้จ่ายฟุ่มเฟือยมาจากสมัยที่ยัง
พำนักอยู่ในวังของพระนางเชลลิกษมีลาวิน เมื่อพระสวามีของฉันทกษัตริย์ถามถึงเรื่องการ
ใช้จ่าย ฉันทได้แก้ปัญหาเรื่องการนำเงินดั้งเดิมของส่วนตัวออกมาใช้ในการสร้างบ้าน
ของตัวเอง การลงทุนในธุรกิจต่างๆล้มเหลวไปทั้งหมด ฉันทได้ทำให้ความร่ำรวยที่
ได้มาจากหม่อมแม่และเสด็จพ่อของฉันทเองหมดไป ... ฉันทเริ่มขายของทุกอย่างที่มีอยู่
รวมทั้งเครื่องประดับเพชรพลอย เพื่อนำเงินมาใช้จ่าย...”³¹

เนื่องด้วยเงินที่เจ้านายหาได้จากการขายทรัพย์สิน (บนเงื่อนไขการนำเงินไปใช้เพื่อภาคการ
บริโภคนิยม) ย่อมไม่อาจทดแทนเงินได้จากเงินปีและเงินเดือนราชการที่สูญเสียไป เพราะเมื่อเงินปีและ
เงินเดือนราชการเป็นเงินที่พระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานให้อย่างเป็นทางการ ขณะที่เงินได้จาก
การขายทรัพย์สิน ไม่สามารถยังผลให้เกิดกลไกผลิตซ้ำรายได้อย่างต่อเนื่อง (เงินต่อเงิน) ดังนั้น หาก
เจ้านายปรารถนาที่จะแสวงหากลไกเศรษฐกิจรูปแบบอื่นๆเพื่อทดแทนกลไกรายได้ในระบบเงิน
พระราชทานที่เสียไป การแปลงทรัพย์สินไปเป็นทุน และนำทุนที่ตนเองถือครองไว้นั้นไปใช้ลงทุน
ทางธุรกิจ ก็น่าจะตอบใจได้สักว่า เพราะตราบดีที่เจ้านายยังคงถือกรรมสิทธิ์ในทุนนั้นๆ
ผลตอบแทนจากการลงทุน (ทั้งในรูปแบบกำไร ค่าเช่า ดอกเบี้ย และ ค่าจ้าง) ก็จะตกเป็นผลประโยชน์
ของเจ้านายตามเงื่อนไขของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาไม่ได้ต้องการเสนอว่า
ชนชั้นเจ้านาย เพิ่งริเริ่มแสวงหารายได้ผ่านกิจกรรมการค้าการลงทุนหลังเปลี่ยนแปลงระบอบ
ปกครอง* เพียงแต่ต้องการชี้ว่า วิถีทางการลงทุนของเจ้านายจบจวนวาระสุดท้ายของระบอบ
สมบูรณาญาสิทธิราชย์ ถือเป็นกระบวนการคลี่คลายทางเศรษฐกิจรูปแบบหนึ่งของระบบศักดินา
มากกว่าจะพิจารณาได้นั้นคือ ความพยายามเรียนรู้หรือทดลองแสวงหาระบบเศรษฐกิจผ่านโลก
ทัศน์แบบชนชั้นกระฎุมพีชาวจีน

³¹ หม่อมเจ้าหญิง ฤดีวรวรรณ, บันทึกท่านหญิง ม.จ. หญิงฤดีวรวรรณ, แปลโดย แก้วสุวรรณ(กรุงเทพฯ: ดับเบิล
ไดนามิก, 2541), หน้า 217.

* หากจะกล่าวไปแล้ว สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ยังไม่ใช่วุฒิสภาที่ชนชั้นนำในราชวงศ์จักรีริเริ่มทำการค้าการลงทุน
(เช่นการลงทุนของพระคลังข้างที่) เพราะด้วยสืบย้อนไปก่อนหน้านั้นในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น ตามแนวทางการศึกษาของนิธิได้
เสนอไว้ว่า “กษัตริย์ในราชวงศ์จักรีให้ความสำคัญแก่การค้าต่างประเทศมาตั้งแต่ต้น คู่จะสะท้อนความเคยชินและ
ประสบการณ์อันกว้างขวางที่ราชวงศ์จักรีและขุนนางชั้นผู้ใหญ่อื่นๆ ในต้นรัตนโกสินทร์รู้จักมาอย่างคึกคักตั้งแต่สมัยอยุธยา
การค้าสำเภาของหลวงได้รับการส่งเสริมขึ้นอย่างคึกคัก ” นิธิ เอียวศรีวงศ์, วัฒนธรรมกระฎุมพีกับวรรณกรรมต้น
รัตนโกสินทร์ (เอกสารวิชาการหมายเลข 20 เพื่อประกอบการสัมมนา สองศตวรรษรัตนโกสินทร์: ความเปลี่ยนแปลงของ
สังคมไทย จัดโดย สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และอื่นๆ, 2525), หน้า 84.

3.3 วิธีการค้าการลงทุนของชนชั้นเจ้านายในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

กระบวนปลดปล่อยกำลังแรงงานภายใต้พันธนาการศักดินาไปเป็นแรงงานเสรีภายหลังยกเลิกระบบไพร่ทาสในสมัยรัชกาลที่ 5 หากใช้ว่าจะเป็นเหตุให้กลไกความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างเจ้าที่ดิน (ชนชั้นศักดินา) กับชาวนายืดลง เพราะเมื่อฝ่ายศักดินายังคงรักษากรรรมสิทธิ์ได้ขาดในที่ดิน³² ชาวนาหรือราษฎรส่วนใหญ่จึงจำต้องเช่าที่ดินทำกินจากเจ้าขุนมูลนาย จนเมื่อปริมาณที่ดินสำหรับเพาะปลูกข้าวเริ่มไม่เพียงพอต่อความต้องการผลิตข้าว(ในฐานะสินค้าส่งออก) เจ้านายจึงพยายามแสวงหาที่ดินผืนใหม่โดยการร่วมลงทุนในโครงการขนาดใหญ่ที่สัมพันธ์ต่อการสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ที่ดิน โดยเฉพาะการขุดคลองชลประทานอันเป็นโครงการลงทุนที่มองเห็นแล้วว่า ภายหลังความสำเร็จจะนำมาซึ่งการเปลี่ยนที่ดินจำนวนมากบริเวณสองฝั่งคลองให้มีศักยภาพเพียงพอสำหรับใช้เพื่อผลิตข้าว ดังตัวอย่างหนึ่งที่ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยมักใช้อ้างอิงได้แก่โครงการขุดคลองรังสิตในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งกำเนิดการลงทุนแรกเริ่มโดย บริษัทขุดคลองและกุณาสยาม ของพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ การลงทุนครั้งนั้นไม่เพียงหมายถึงเจ้านายสายสกุลสนิทวงศ์จะสามารถจับจองที่ดินริมฝั่งคลองจำนวนมากเพื่อปล่อยเช่าแก่ชาวนา หากต่อมาเจ้านายอื่นๆก็ได้ถูกเชิญให้เข้าร่วมถือครองที่ดินดังกล่าว กล่าวกันว่า ระหว่างปี พ.ศ. 2430-2446 ที่ดินอย่างน้อยจำนวนแสนไร่เป็นของพระมหากษัตริย์และเจ้านายใกล้ชิด³³

อย่างไรก็ตาม หากใช้กิจกรรมการลงทุนดำเนินโครงการพัฒนาที่ดินขนาดใหญ่เพื่อเป้าหมายเชิงธุรกิจของชนชั้นเจ้านายเช่นนี้ ขยับเคลื่อนภายใต้กรอบกติกาการลงทุนเสรี หากแต่เป็นการลงทุนภายใต้แรงสนับสนุนของระบบศักดินาอันมีพระมหากษัตริย์ทรงอุปถัมภ์ ดังปรากฏในสัญญาใช้ดินในเขตทุ่งรังสิต รัชกาลที่ 5 ทรงกำหนดเงื่อนไขการจับจองที่ดินเชิงผูกขาดตามข้อที่ 1 และ 4 ตามลำดับว่า “ให้ผู้รับอนุญาต(ซึ่งก็คือเชื้อพระวงศ์ - ผู้ศึกษา)มีโอกาที่จะเป็นผู้ได้รับเลือกก่อนผู้อื่นในที่ทั้งปวง ซึ่งเป็นพระราชอาณาเขตสยาม” และ “แผ่นดินสองฝั่งคลอง เว้นจากที่หลวงหนึ่งเส้นขึ้นไปฟากละสี่สิบเส้น... ผู้หนึ่งผู้ใดจะมาจับจองที่นาในกำหนดนี้ไม่ได้” นอกจากนี้ยังปรากฏข้อสัญญาอื่นๆที่ผลครอบคลุมต่อการจำกัดโอกาสแข่งขันทางธุรกิจว่า “ถ้าจะมีผู้ใดผู้หนึ่งมาขออนุญาตขุดคลองในที่ตำบล ... ก็จะต้องแจ้งความให้ผู้รับอนุญาตทราบ ถ้ามผู้รับอนุญาตก่อนว่า คลองตำบลนั้นๆ ผู้รับอนุญาตจะขุดหรือไม่ ถ้าผู้รับอนุญาตไม่ขุดจึงจะยอมให้ผู้ขออนุญาตขุดตาม

³² ชวลิต วายุภักตร์, “การปฏิรูปเศรษฐกิจในประเทศไทย พ.ศ. 2475-2485,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 79.

³³ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ(เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม, 2546), หน้า 23.

ความประสงค์...”³⁴ ยิ่งไปกว่านั้น บางครั้งเจ้านายก็ใช้อำนาจโดยไม่ต้องผ่านความเห็นชอบจากพระมหากษัตริย์ ดังที่บริษัทชุดคลองแลคูนาสยามนำพลตระเวรไปจับไล่ชาวนาออกจากหลังจากที่แพ็คดีบริษัทในปี พ.ศ. 2443 ด้วยวิธีเอาเพลิงเผาบ้านเรือนและโรงนาของชาวนาประมาณ 100 หลังคาเรือน³⁵

ไม่เฉพาะที่ดินสำหรับใช้ในฐานะปัจจัยการผลิตภาคการเกษตรเท่านั้นที่เจ้านายมุ่งสะสมเพื่อปล่อยเช่าแก่ชาวนา หากภาวะวิสัยการเติบโตของเมือง ก็เป็นตัวการให้เจ้านายพยายามแสวงหาช่องทางการลงทุนพัฒนาที่ดินในเขตเมือง ไม่ว่าจะเป็นการปลูกห้องแถว หรือการลงทุนทำตลาด ดังที่สมภพ มานะรังสรรค์ กล่าวไว้ว่า “ธุรกิจที่ตามมาพร้อมกับการตัดถนนสายใหม่ๆ ก็คือ ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ Real estate business ด้านการลงทุนการปลูกห้องแถวขายของพระเจ้าแผ่นดิน และเจ้านายขุนนางชั้นสูง และธุรกิจนี้ก็เฟื่องฟูมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณชุมชนหนาแน่นต่างๆ”³⁶ ซึ่งเมื่อพิจารณาวิถีการลงทุนในส่วนนี้ นอกจากจะตั้งอยู่บนหลักการหาผลประโยชน์บนพื้นฐาน “ค่าเช่า” เช่นเดียวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินในภาคการเกษตร ที่มาของที่ดินยังคงผูกพันกับกลไกจัดสรรทรัพยากรในระบบศักดินาเป็นสำคัญ เนื่องจากโดยส่วนมาก พระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานที่ดินใจกลางเมืองให้เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัวของเจ้านาย** และหากเจ้านายบางพระองค์ต้องการครอบครองที่ดินอื่นๆ นอกเหนือจากส่วนได้รับพระราชทาน การใช้อำนาจราชการบังคับ

³⁴ สังคีต พิริยะรังสรรค์, ทุนนิยมขุนนางไทย พ.ศ. 2475-2503(กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2526), หน้า 46-47.

³⁵ “เจ้าพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 14 กันยายน ร.ศ. 119” ใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 203.

* การลงทุนทำตลาดเพื่อปล่อยเช่าส่วนมากเจ้านายมักนิยมให้พระคลังข้างที่เป็นผู้บริหารจัดการผลประโยชน์ แต่ก็มีส่วนน้อยที่เข้าบริการผลประโยชน์ด้วยตนเอง เช่นพระองค์เจ้าสายสนธิวงศ์

³⁶ สมภพ มานะรังสรรค์, แนวโน้มพัฒนาการเศรษฐกิจไทยในช่วงก่อนและหลังการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่งานวิจัยฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 44.

** การพระราชทานที่ดินแก่เจ้านายเฟื่องฟูมากในสมัยรัชกาลที่ 5 และที่สานต่อมาในรัชกาลที่ 6 ดังอรรถิพย์ กล่าวไว้ว่า “ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ข้าราชการและพระบรมวงศานุวงศ์ที่เข้ารับราชการจะมีเงินเดือนและเบี้ยหวัดประจำปีกันแล้วก็ตาม แต่การพระราชทานที่ดินก็ยังคงมีอยู่ โดยเฉพาะบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ที่สมเด็จพระราชาบิดาทรงสั่งราชการไว้ครั้งค้างยังไม่ทันพระราชทานยกกรรมสิทธิ์ให้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเรียกบัญชีที่ดินหลวงจากกระทรวงวังไปตรวจดู ... มีการพระราชทานที่ดิน ป้อมปิจจามิตร ตำบลปากคลองกรุงเกษมริมวังพระเจ้าพี่ยาเธอกรมหลวงจันทบุรีนฤนาถให้แก่กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ” อรรถิพย์ เทสศิริ, “การถือครองที่ดินในประเทศไทย พ.ศ. 2444-2475 : ศึกษาเฉพาะกรณีมณฑลกรุงเทพฯ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 102.

เวรคือที่ดินจากรายฎฐาก็สามารถกระทำได้ จากการศึกษาเอกสารจดหมายเหตุสยามไสมย จ.ศ. 1246 ค้นพบข่าวสารบางส่วนที่สอดคล้องกับข้อเสนอดังนี้

“ที่ตำบล สำเพ็งกับข้าในกรมใหญ่บางคน มาขู่ตะคอก หลอกหลวงว่า ในกรมที่ตัวเป็น ข้านั้น จะต้องการที่ในตรอกตำบล สำเพ็ง จะบังคับ กดขี่แลหลอกหลวงด้วยอำนาจ กับ ราษฎรในที่นั้นว่า ไฟร้อนฤ ยังไม่เท่าร้อนครั้งนี้ เพราะในกรมที่เขาอ้างนั้น จะต้อง ประสงค์ซื้อที่ในที่ตำบลนั้น จะให้ราษฎรขายที่ให้แก่กรมนี้ ฝายราษฎรบรรดาอยู่ใน ที่ กลัวอำนาจกรมท่านผู้ใหญ่ซึ่งเปนเจ้า ก็จำใจจะต้องขายที่ที่มี...”³⁷

ความสามารถผูกขาดที่ดินทั้งในเขตศูนย์กลางและปริมณฑล จึงทำให้เจ้านายเรียกเก็บค่าเช่าได้จาก ทั้งชาวนา และกรรมสิทธิ์ชาวจีนรายย่อยจำนวนมากที่ขาดแคลนที่ดินทำกิน ที่ผู้ศึกษาเชื่อเช่นนี้ อาศัย การอ้างตามอีกคำร้องทุกข์ในจดหมายเหตุสยามไสมย วันพุธ เดือนสิบ แรมสามค่ำ ปีมะแม เบญจ ศก 1245 ความว่า “พวกจีนพ่อค้าเขาชวนกันดิเดียนว่า ..ขุนนางเจ้านายมีแต่เงินเข้าไม่มีเงินออก ท่าน ผู้มีทรัพย์มากควรจะสมเคราะห์แก่คนจน จัดหาซื้อที่ยกสวนยกนาปลูกตึกแถว โรงร้านบ้านเรือน ตามริมแถวถนนให้คนเช่า ผลประโยชน์ก็จะมามากขึ้น ซึ่งปลูกตึกเรือนบ้าน คนจนก็จะได้อาไศรย รับจ้าง ทรัพย์นั้นก็จะได้สาดไปเทมา”³⁸

ถึงกระนั้น บนพื้นฐานความได้เปรียบทางการถือครองปัจจัยการผลิตของเจ้านาย (ทรัพย์สิน ทั้งในส่วนอสังหาริมทรัพย์ และสังหาริมทรัพย์เช่นเงินตรา) กลับแทบไม่ปรากฏความสามารถ ทางการใช้แสวงหาผลตอบแทนในรูปแบบอื่นๆ นอกเหนือจาก “ค่าเช่า” เท่าไรนัก เช่นการแสวงหาผล กำไรจากการค้าโดยเฉพาะการค้าข้าวหรือการลงทุนทำโรงสีข้าวอันถือเป็นธุรกิจที่เฟื่องฟูในสมัย นั้น ซึ่งนั่นอาจเป็นเพราะ แม้ธุรกิจโรงสีข้าวจะถือเป็นธุรกิจที่สามารถเรียกผลกำไรจากกระบวนการ ขยายข้าวกับต่างประเทศโดยตรง (เพราะตลาดต่างประเทศต้องการข้าวผ่านการขัดสีไม่ใช่ข้าวเปลือก) แต่ความที่ธุรกิจดังกล่าวเป็นกิจกรรมที่จำเป็นต้องใช้ความสามารถบริหารจัดการข้าวทั้งก่อนแปรรูป และหลังแปรรูปอีกทั้งชาวจีนเองก็เป็นผู้ผูกขาดกิจกรรมนั้นๆมาตั้งแต่ต้น* จึงไม่ใช่การง่ายที่เจ้านาย

³⁷ คำร้องทุกข์ในจดหมายเหตุสยามไสมย วันพุธ เดือน แปด ทุขยสาธ แรมสิบค่ำ ประกา สัปตศก 1243 จดหมายเหตุ สยามไสมย เล่มที่ 3 จ.ศ. 1246 (กรุงเทพฯ: สมาคมกิจวัฒนธรรม, 2549), หน้า 619.

³⁸ จดหมายเหตุสยามไสมย เล่มที่ 2 จ.ศ. 1245 (กรุงเทพฯ: สมาคมกิจวัฒนธรรม, 2548), หน้า 26.

* ขณะที่การกวนซื้อข้าวเปลือกกตอยู่ในมือของพ่อค้าคนกลางชาวจีน ตลาดบริษัทต่างประเทศใหญ่ๆที่ซื้อข้าวสยาม ได้แก่ สิงคโปร์ ฮองกง และจีน ส่วนใหญ่ก็เป็นของชาวจีน สรุปความจากจี. วิลเลียม สกินเนอร์, *สังคมจีนในไทย*, แปลโดย พรณี นัทรพลรักษ์ และคนอื่นๆ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโคโยต้าร่วมกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548), หน้า 106.

จะช่วงชิงส่วนแบ่งทางการลงทุนในธุรกิจนี้จากพ่อค้าชาวจีน แม้ตนเองจะพยายามทดลอง ประกอบการด้วยตนเอง แล้วก็ตามคังกรณีเจ้าพระยาพงษ์พิพัฒน์* แรกเริ่มโรงสีของท่านที่เคยทำเอง ก็ต้องเปลี่ยนเป็นการปล่อยเช่า เพราะการค้าข้าวไม่ใช่ของง่ายอย่างที่คิด ลงทุนทำก็ได้กำไรไม่เท่าค่าเช่า จึงเลิกทำแล้วให้เช่าแต่เก็บเงิน ก็เกิดรายได้ดีกว่าที่ทำเอง³⁹ โดยภาพรวม เจ้านายที่มีโรงสีเป็นของตนเอง (ส่วนใหญ่คือโรงสีที่กรมพระคลังข้างที่ยึดมาจากพ่อค้าชาวจีน) ส่วนมากก็ทรงนำไปใช้หาประโยชน์ด้วยการปล่อยเช่ามากกว่าเข้าประกอบการด้วยตนเอง ซึ่งก็สอดคล้องกับที่ สังคีต พิริยะรังสรรค์ เสนอไว้

“ในปี พ.ศ. 2461 โรงสีข้าวในกรุงเทพฯ กว่าครึ่งเป็นของพระคลังข้างที่ กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์มีโรงสีอยู่ที่อยุธยา เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธอยู่ที่ฉะเชิงเทรา โรงสีบางกอกไรซ์มิล ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าอภัยวงศ์เดชาวุธ อยู่ที่กรุงเทพฯ โรงสีเม่งหงของสมเด็จพระมหาลงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ และ โรงสีเจียมมุข ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม โรงสีเหล่านี้เจ้านายมักจะไม่ใช่ผู้ดำเนินการเองโดยตรง แต่จะให้นายทุนจีนเป็นผู้เช่าไปทำและจ่ายค่าตอบแทนในรูปของค่าเช่ามากกว่า”⁴⁰

รวมถึงบางส่วนในวิทยานิพนธ์ของพรณี บัวเล็ก ที่กล่าวไว้ว่า

“เจ้าของโรงสีได้กู้ยืมเงินจากพระคลังข้างที่ไปใช้ในการลงทุนมาก โดยนำโรงสีของตนมาจำนำไว้ เมื่อกิจการขาดทุน ก็ไม่อาจถ่วงคืน โรงสีเหล่านั้นได้ ในที่สุดพระคลังข้างที่จึงกลายเป็นเจ้าของโรงสีขนาดใหญ่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมักมอบโรงสีที่ชาวจีนมาจำนำเหล่านั้นให้แก่พระราชโอรส และบรรดาเชื้อพระวงศ์ต่างๆ เพื่อให้มีรายได้จากค่าเช่า...”⁴¹

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* เจ้าพระยาพงษ์พิพัฒน์ โดยไล่เรียงตามบรรดาศักดิ์ ถือยศเป็นหม่อมราชวงศ์ ในสายราชสกุล อิศรเสนา ด้วยนับต้นสายจาก พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้ากรมหมื่นกษัตริย์ศรีศักดิเดช เจ้านายชั้นสูงในสมัยต้นรัตนโกสินทร์

³⁹ หม่อมหลวง ชัยศักดิ์ อิศรเสนา, “ประวัติเจ้าพระยาบวรพงษ์พิพัฒน์,” ใน ประวัติเจ้าพระยาบวรพงษ์พิพัฒน์ พระยาภิรมย์ภักดี และประวัติโรงเบียร์ โชคชะตาในชีวิตที่พอใจ(กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา ,2506), หน้า 66.

⁴⁰ สังคีต พิริยะรังสรรค์, ทุนนิยมขุนนางไทย พ.ศ. 2475-2503, หน้า 49-50.

⁴¹ พรณี บัวเล็ก, “ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2457-2482,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุุณัฐบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2543), หน้า 68-69.

ไม่เฉพาะกรณีธุรกิจโรงสีข้าวเท่านั้นที่สะท้อนให้เห็นข้อจำกัดด้านความสามารถประกอบการค้าการลงทุนของเจ้านาย แต่ไม่ว่าจะเป็นการลงทุนผลิตสินค้าและบริการที่ค่อนข้างไปทางการส่งเสริมพัฒนาการด้านพลังการผลิตภาคอุตสาหกรรมอื่นๆ เช่น กิจการรกราง หรือการก่อตั้งบริษัทรกรางไทยทุนจำกัดขึ้นในปีพ.ศ. 2448 ดังที่กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมมากูร กล่าวว่า “ในปี พ.ศ. 2448 ได้มีกลุ่มคนไทยซึ่งประกอบด้วย พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ และขุนนางในราชสำนักจำนวนหนึ่ง เข้าหุ้นร่วมกันจัดตั้งบริษัทรกรางขึ้นในกรุงเทพฯ เป็นครั้งแรกในนาม บริษัทรกรางไทยทุนจำกัด หรือที่เรียกกันว่า รกรางสายแดง ซึ่งนับเป็นบริษัทรกรางแห่งแรกที่ดำเนินกิจการโดยคนไทย”⁴² นอกจากนี้ยังมี อุตสาหกรรมป่าไม้ กิจการรถไฟสายพระพุทธบาท เป็นต้น แต่สุดท้ายแล้วเจ้านายแทบไม่สามารถแสวงหาผลกำไรได้ ซ้ำร้ายบางประเภทยังต้องเผชิญกับภาวะขาดทุนอย่างหนัก จนบังคับให้ต้องเลิกกิจการลง อาจคงเหลือเพียงธุรกิจการค้าที่ดินที่เจ้านายมีความชำนาญทางการประกอบการในระดับที่สามารถเรียกผลกำไรคืนกลับ ตามถ้อยความที่กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์กล่าวต่อรัชกาลที่ 5

“เมื่อข้าพระพุทธเจ้า (กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์- ผู้ศึกษา) ใคร่ครวญแลทดลองการค้าขายมาหลายประการแล้วเห็นด้วยเกล้าฯว่า มันทหากิจการใดๆ ในกรุงสยามสำหรับผู้ดีไทย (เจ้านาย-ผู้ศึกษา) ที่ควรจะทำเพื่อหาเลี้ยงชีพหาเพื่อใช้ทุนสืบผลอันมั่นคงในปีตยุบนี้ ยากจะมีดีเสมอการค้าที่ดิน...”⁴³

อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่เจ้านายทุกพระองค์จะพยายามทดลองลงทุนทำธุรกิจต่างๆ บนขีดจำกัดทางความสามารถทางการประกอบการของตนเอง เพราะโดยส่วนมากแล้ว เจ้านายเลือกที่จะปฏิเสธภาระการบริหารจัดการทรัพย์สินโดยตรง แต่ฝากทรัพย์สินนั้นๆ ให้กรมพระคลังข้างที่เป็นผู้บริหารจัดการผลประโยชน์แทน จนเมื่อพระคลังข้างที่สามารถบริหารจัดการทรัพย์สินในดูแลให้เกิดค่าเช่า กำไร หรือดอกเบีย เจ้านายจึงคอยรับผลตอบแทนดังกล่าวตามสัดส่วนทรัพย์สิน (ต้นทุน) ที่เป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง ในงานของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ซึ่งแจงประเด็นนี้ไว้อย่างน่าสนใจคือ

“เมื่อก่อนเจ้านายได้รับพระราชทานทรัพย์สินทั้งที่เป็นที่ดินและเงินทองเป็นการถาวร กลุ่มเจ้านายก็สามารถนำเอาทรัพย์สินส่วนนั้น ไปฝากกับพระคลังข้างที่เพื่อให้พระคลังข้างที่ดูแลและจัดการให้มีดอกผลขึ้นมาได้... พระคลังข้างที่จึงมีบทบาทสำคัญทั้งใน

⁴² กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมมากูร, ในวังแก้ว (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า2545, 2548), หน้า 261.

⁴³ พรรณี บัวเล็ก, “ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2457-2482”, หน้าเดียวกัน.

ส่วนของการดูแลทางทรัพย์สินของพระมหากษัตริย์รวมไปกับส่วนที่เป็นของสมาชิก
กลุ่มเจ้านาย”⁴⁴

จึงถือความเป็นไปได้สูงว่า วิธีนี้ได้มาซึ่งผลตอบแทนจากการลงทุนลักษณะนี้ เจ้านายแทบไม่จำเป็นต้องเข้าไปข้องเกี่ยวกับภาระหน้าด้านการบริหารจัดการทรัพย์สินเท่าใดนัก* ซึ่งก็อาจเป็นอีกเหตุผลที่ทำให้เจ้านายขาดโอกาสสั่งสมประสบการณ์ทางการประกอบการ แม้ตนเองจะถือเป็นนายทุนที่สามารถนำทรัพย์สินไปใช้แสวงหาผลตอบแทนจากการลงทุนก็ตาม

กล่าวโดยสรุป แม้พระมหากษัตริย์จะไม่ได้ทรงห้ามเจ้านายประกอบการค้าการลงทุนส่วนตัว อีกทั้งยังทรงอุดหนุนทรัพย์สินที่สามารถผันไปเป็นปัจจัยการผลิตจำนวนมากให้บรรดาเจ้านายเชื้อพระวงศ์ แต่ก็ได้ไม่ได้หมายความว่า เจ้านายจะสามารถแสดงบทบาทการค้าการลงทุนได้เสมอเหมือนหรือเหนือกว่ากระฎุมพีชาวจีน เพราะ (1) เมื่อสถานะข้าราชการนำมาซึ่งระบบรายได้ที่มั่นคงแก่ชนชั้นเจ้านายอยู่แล้ว การแสวงหาระบบเศรษฐกิจอื่น ๆ จึงเสมือนเป็นเพียงส่วนต่อขยายความมั่นคงจากเงินปีและเงินเดือนราชการ แตกต่างจากกระฎุมพีชาวจีนส่วนใหญ่ที่ไม่ได้รับราชการ (หรือหากเข้ารับราชการ ส่วนใหญ่ก็เพื่อต้องการสร้างความสัมพันธ์กับราชสำนักเพื่อให้ราชสำนักคอยช่วยอุดหนุนกิจกรรมการค้าการลงทุนของตน เช่นการกู้ยืมเงินทุนจากพระคลังข้างที่ หรือการใช้สายสัมพันธ์เพื่อให้ข้าราชการระดับสูงจ่ายสิทธิพิเศษทางการลงทุน ดังเป็นการสร้างระบบอุปถัมภ์ให้ได้มาซึ่งอำนาจผูกขาดค่าเช่าทางเศรษฐกิจ) ความจำเป็นต้องดำรงชีพจากการค้าการลงทุนของเจ้านายจึงเทียบไม่ได้กับกระฎุมพีชาวจีนที่อาศัยการค้าการลงทุนเป็นระบบรายได้หลัก และ (2) หากปฏิเสธเหตุผลข้อแรกโดยอ้างหลักการว่า ความมั่นคงทางเศรษฐกิจคือความปรารถนาที่ไร้ขีดจำกัดในทุกชนชั้น ซึ่งเจ้านายเองก็อาจต้องการประกอบกิจกรรมการค้าการลงทุนไม่ต่างจากกระฎุมพีชาวจีน ถึงกระนั้น ต้องไม่ลืมว่ากำลังประกอบการถือเป็นทุนทางเศรษฐกิจประเภทหนึ่งที่มีขีดจำกัด ดังนั้น ด้วยสถานะความเป็นข้าราชการจึงทำให้เจ้านายต้องจ่ายกำลังความสามารถส่วนตนไปใช้สนองงานราชการแผ่นดิน มากกว่าที่จะสามารถนำกำลังไปใช้สั่งสมประสบการณ์ค้าขายหรือลงทุนอย่างอิสระเช่นกระฎุมพีชาวจีน และก็ไม่ใช่โดยง่ายถ้าเจ้านายจะปฏิเสธระบบราชการภายใต้พันธนาการค่านิยมทางชนชั้นที่รัชกาลที่ 5 ทรงปลูกสร้างขึ้นดังจารีตประเพณีชั้นสูงในพิธีการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ที่ข้าราชการเจ้านายต้องร่วมพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณว่า

⁴⁴ นกรินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475, หน้า 48.

* “เนื่องด้วยการดำเนินการของพระคลังข้างที่ถือเป็นของพระมหากษัตริย์ ซึ่งเจ้านายแต่ละพระองค์ไม่อาจเข้าไปมีบทบาทร่วมกำหนดการดำเนินการต่างๆได้” เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

“...พวกข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายนี้ จะขอร่วมกันเป็นนำหนึ่งใจเดียว ตั้งใจทำราชการสนองพระเดชพระคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้สำเร็จตามบรมราชประสงค์ทุกสิ่งทุกประการ ... พวกข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจะดำรงอยู่ในสัจย์สุจริต ไม่คิดหาผลประโยชน์ส่วนตัว เป็นต้นว่าเบี้ยหวัดหรือเงินเดือนนอกจากที่จะได้รับพระราชทานเป็นอันขาด”⁴⁵

“กรรมกรไร่ร้าง”⁴⁶ ที่กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรทรงเปรียบเปรยสถานะของตนหลังถูกคณะราษฎรบีบบังคับให้ออกจากระบบราชการ จึงเป็นนิยามอันสะท้อนช่วงเวลาแห่งความสูญเสียเสถียรภาพหรือความสามารถหารายได้ของชนชั้นเจ้านายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ชัดเจนด้วยเหตุนี้ แม้ภายหลังเปลี่ยนแปลงระบอบปกครอง จะ “ยังเหลือซากแห่งการใช้ที่ดินขูดรีดเบียดเบียนชาวนา โดยมีอำนาจรัฐสนับสนุนในแง่ การเคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของเอกชน”⁴⁷ แต่การปล่อยเช่าที่ดินแก่ชาวนา ก็ไม่ใช่ระบบรายได้ที่ช่วยให้เจ้านายระดับความมั่งคั่งทางการเงินเช่นเดิม เพราะค่าเช่าส่วนนี้ ถือได้ว่าเป็นรายได้ที่มีมาก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองอยู่แล้ว (รายได้จากค่าเช่าที่เรียกเก็บจากชาวนาจึงเป็นส่วนคงเหลือไม่ใช่ส่วนทดแทนรายได้จากเงินปีและเงินเดือนพระราชทาน) ค่าการจะเรียกร้องให้ชาวนาจ่ายค่าเช่าที่เพิ่มสูงขึ้น ก็ดูเหมือนจะเป็นการยากเนื่องจากบรรยากาศการค้าข้าวของสยามตลอดช่วงทศวรรษ 2470 ดำเนินไปในทิศทางถดถอยอย่างต่อเนื่อง* นอกจากนั้น การปล่อยให้พระคลังข้างที่เป็นผู้ดูแลและบริหารจัดการผลประโยชน์ในทรัพย์สินส่วนตัวตนเองก็ดูเหมือนจะยุ่งยากมากขึ้นสำหรับเจ้านาย ส่วนหนึ่งจึงตัดสินใจถอนทรัพย์สินที่ฝากไว้ทั้งหมดออกมา ดังกรณี พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ฯ

“มูลหม่อมอา (รัชกาลที่ 7 - ผู้ศึกษา) มีลายพระหัตถ์มาว่า เมื่อบัดนี้ท่านไม่ทรงเป็นมหาอำมาตย์สมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้ว ฉะนั้นจะควบคุมการใช้จ่ายของข้าพเจ้าและ

⁴⁵ จากบันทึกส่วนตัวของ จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ใน วัฒนพรรณ ปีตรวิชัย, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพฯ1984 จำกัด, 2547), หน้า 103.

⁴⁶ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, อุดมชีพประวัติพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, หน้า 111.

⁴⁷ ขวลิต วายุกัตต์, “การปฏิรูปเศรษฐกิจในประเทศไทย พ.ศ. 2475-2485”, หน้า 262.

* “สืบเนื่องจากราคาข้าวตก ตกลงประมาณเศษสองส่วนสามในระยะ 6-7 ปีที่ผ่านมา ผลคือชาวนาไม่มีเงิน... ในขณะที่หลายคนมีหนี้สินพันตัว” เบนจามิน เอ. บัทสัน, อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม, หน้า 298. ด้วยความที่ราคาข้าวในตลาดลดลงอย่างมาก เงินได้จากการขายข้าวจึงอาจไม่พอแก่การปันเพื่อจ่ายค่าเช่านาด้วยซ้ำ เช่นนี้การจะเรียกเก็บค่าเช่านาเพิ่มเติมจึงแทบจะถือเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้

การถอนเงินออกจากพระคลังข้างที่ไม่ได้ ข้าพเจ้าต้องการเงิน ก็ขอให้ส่งไปยังกรมพระคลังข้างที่ เมื่อได้รับข่าวเช่นนั้นข้าพเจ้าก็ส่งไป แต่ก็ไม่ได้เงินเพราะเขากราบบังคมทูลถามไปก่อนทุกที และสั่งห้ามเสียทุกคราวไป.. ทูลหม่อมอาท่านว่าไม่ควรเอาเงินออกจากประเทศไปใช้สุรุ่ยสุร่าย แต่ภายหลังก็ทรงแนะนำให้แยกเงินออกไปไว้ทำทุนสักเล็กน้อยที่เมืองนอก เพื่อเกิดเหตุร้ายกาจอะไรในเมืองไทย อยู่ทางนี้จะได้ออกตาย.. ครั้นข้าพเจ้าส่งไปให้ส่งเงินออกมาบ้างจริงๆ ก็ถูกห้ามอีก ..หนทางแก้ไขป้องกันได้โดยทางเดียวคือ ถอนทุนทรัพย์สมบัติออกจากพระคลังข้างที่ และยกเลิกหน้าที่การดูแลโดยพระคลังข้างที่เสียเลย”⁴⁸

ด้วยปัญหาความขาดสภาพคล่องทางการเงินที่เจ้านายต้องเผชิญหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ชำการจะหันกลับไปที่พึ่งพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ พระองค์ก็ได้ทรงอยู่ในฐานะที่จะช่วยเหลือได้มากนัก การมุ่งแสวงหาระบบเศรษฐกิจอื่นๆ ที่มากกว่าจำกัดเฉพาะการปล่อยเช่าที่ดินเพื่อการเกษตร การทำตลาด หรือห้องแถว หรือแม้กระทั่งการขายแรงให้กับหน่วยธุรกิจต่างๆ ที่ไม่ใช่หน้าที่รับราชการ บนพื้นฐานการใช้กำลังและทุนทรัพย์ของตนเองอย่างเป็นอิสระจากระบบเศรษฐกิจการเมืองแบบศักดินา จึงประหนึ่งเป็นหนทางแก้ปัญหาค่าเงินที่เหลืออยู่สำหรับเจ้านาย และก็เชื่อได้ว่าเจ้านายพึงรับทราบถึงความจำเป็นที่จะต้องเผชิญกับการดำรงอยู่ทางเศรษฐกิจภายใต้วิถีดังกล่าว บันทึกลงของหม่อมเจ้าหญิงฤดีวรวรรณ คือหลักฐานชิ้นหนึ่งที่สะท้อนปัญหาความเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายได้ค่อนข้างชัดเจน

“ชีวิตของฉันเดี๋ยวนี้ ช่างแตกต่างจากสภาพชีวิตที่เคยรู้จักและคุ้นเคยมาก่อนเสียเหลือเกิน เป็นคนเสียเกียรติ และเกือบจะสิ้นไร้ไม้ตอกอีกด้วย... ในอดีตที่ผ่านมามีบางเวลาที่ฉันรู้สึกกระตือรือร้นและมีท่าทางออกมาในทิศทางนี้ แต่เดี๋ยวนี้ ไม่ใช่เฉพาะเป็นท่าทางเท่านั้น แต่ต้องมีผลตอบแทนด้วย ฉันต้องการหาเงินเพื่อความอยู่รอดของตัวเอง ไม่อย่างนั้นก็อดตาย ..... โลกของฉันที่ผ่านมามีเพียงแต่พระราชวงศ์เท่านั้น เดี่ยวนี้ฉันได้ออกมาสู่โลกภายนอกแล้ว... ฉันได้ปัญญากับตนเองว่า ต้องเรียนรู้ที่จะยืนหยัดบนสองขาของตัวเอง โดยปราศจากความช่วยเหลือจากผู้อื่นใด ฉันต้องสร้างชีวิตที่แตกต่างห่างไกลจากชีวิตชาววังของกรุงเทพฯ ชีวิตที่เป็นของฉันแต่เพียงผู้เดียว”⁴⁹

48 พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เกิดวังปารุสก์ฉบับสมบูรณ์, หน้า 285.

49 หม่อมเจ้าหญิงฤดีวรวรรณ, บันทึกท่านหญิง ม.จ. หญิงฤดีวรวรรณ, หน้า 217-219.

อย่างไรก็ดี ความที่ชนชั้นเจ้านายผูกพันกับระบบราชการตลอดสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ชำ
 ประสพการณ์ชีวิตที่สะสมจากภาระบริหารงานราชการแผ่นดิน ก็ไม่ใช่ต้นทุนที่เจ้านายสามารถโอน
 ถ่ายไปใช้เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจในโลกธุรกิจเท่าไรนัก
 สำหรับเจ้านายกลุ่มที่สืบสายสัมพันธ์ทางชาติกำเนิดโดยตรงกับรัชกาลที่ 4 ถึง 5 หรือผู้ที่กว่าครึ่ง
 ชีวิตผูกพันกับการรับใช้พระมหากษัตริย์ในระบบราชการ การจะตั้งต้นแสวงหาระบบเศรษฐกิจ
 ใหม่ภายใต้พลวัตทุนนิยมไทยหลัง พ.ศ. 2475 ในช่วงท้ายของชีวิตจึงแทบเป็นไปได้* ด้านหนึ่ง
 จึงปรากฏว่า ภายหลังจากที่บรรยากาศทางการเมืองไทยเริ่มผ่อนคลายความขัดแย้งระหว่งรัฐบาล
 และราชสำนักลง ตลอดช่วงชีวิตของเจ้านายกลุ่มนี้ก็ได้ปฏิเสธที่จะหวนเข้ารับราชการหากรัฐหรือ
 พระมหากษัตริย์(ในระบอบรัฐธรรมนูญ)ยังคงต้องการใช้ประโยชน์จากตน แต่สำหรับเจ้านายรุ่น
 หลังสืบมา ที่ส่วนใหญ่ถือเป็นผู้ที่ยังแทบไม่มีประสบการณ์ด้านงานราชการเพราะยังคงกำลังศึกษา
 อยู่ (ทั้งในและนอกประเทศเพื่อเตรียมตัวเข้ารับราชการ) หรือเพิ่งเริ่มรับราชการไม่นานนัก นอกจาก
 จะขาดประสบการณ์ที่ใช้ต่อรองให้รัฐเรียกตัวไปใช้เพื่องานราชการแล้ว ค่านิยมที่จำต้องเข้ารับ
 ราชการก็อาจไม่เข้มงวดเฉกเช่นเจ้านายกลุ่มแรก แม้กระนั้นการมุ่งไปสู่วิถีชีวิตในภาคธุรกิจก็เป็น
 เรื่องที่ต้องอาศัยพยายามอยู่มาก เนื่องจาก ตนเองรวมทั้งครอบครัวไม่ได้เตรียมพร้อมหรือมีมรดก
 ทางความคิดเพื่อการวางสร้างรากฐานวิถีชีวิตในโลกธุรกิจตั้งแต่ต้น จึงถือเป็นเรื่องที่ทำทนายไม่ใช่
 น้อยที่เจ้านายกลุ่มนี้จะพิสูจน์ตนเองให้เป็นที่ยอมรับในภาคธุรกิจ ดังหม่อมเจ้าหญิงศุภฉวีวรรณ
 รวมทั้งกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้กล่าวตามลำดับ

“งานไม่ได้ทำกันง่าย ๆ ฉันพบว่าตัวเองไม่มีความรู้ความชำนาญ และประสบการณ์อัน
 เป็นที่ต้องการในโลกของธุรกิจเลย”⁵⁰ และ “ชายนิคบอกกับพ่อว่า เดิมคิดจะออกเที่ยว
 รับจ้างเขากินในอเมริกาเหมือนกับลูกกรมราชศักดิ์ฯ คน 1 แต่ราชทูตไม่ยอม จึงต้อง
 กลับมา แล้วปรึกษาพ่อ (กรมดำรงฯ – ผู้เขียน) ถึงการที่จะทำงานหาเลี้ยงชีพที่ใน
 กรุงเทพฯ พ่อนึกขึ้นถึงที่เคยทราบว่ามีสเตอร์โฮสต์ พ่อใจรักเด็กไทยที่ได้ไปเรียนใน
 อเมริกา จึงแนะนำนิคไปว่า ถ้าหากงานที่อื่นไม่ได้ให้ลองถามมีสเตอร์โฮสต์ ...”⁵¹

* เพราะไม่ใช่เพียงเจ้านายกลุ่มนี้ไม่มีความรู้ความสามารถในเชิงธุรกิจ แต่ยังมีคนนับต่อบรรทัดฐานความเป็นเจ้าที่
 เหมาะกับอาชีพรับราชการ หากจะลดพระเกียรติไปใช้ชีวิตแบบพ่อค้าเต็มตัว (เจ๊ก) ก็ถือเป็นการกระทำที่เสื่อมเสียพระเกียรติ
 เป็นอย่างยิ่ง

50 หม่อมเจ้าหญิงศุภฉวีวรรณ, บันทึกท่านหญิง ม.จ. หญิงศุภฉวีวรรณ, หน้า 217.

51 กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ถึงหญิงใหญ่ ภายหลังพระหัตถ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประทาน ม.จ. จงจิตร
 อนุอม ดิศกุล พระธิดาพระองค์ใหญ่, หน้า 70-71.

คาดการณ์ได้ว่า ระยะเวลาหนึ่งหลังพ.ศ. 2475 เจ้านายจำนวนไม่น้อยยังคงประทับประคองฐานะทางการเงินผ่านวิธีขายทรัพย์สินมากกว่านำทรัพย์สินไปลงทุนเพิ่มเติม หรือหากจะลงทุนอันใดก็ยังคงจำกัดในบริบทของการปล่อยเช่าทรัพย์สินเป็นสำคัญ กระทั่งสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง ความพยายามขยายกรอบการลงทุนทางธุรกิจที่กว้างและหลากหลายจึงเริ่มปรากฏชัดขึ้นดังจะอภิปรายในบทถัดไป

ศูนย์วิทยพัชยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

กระบวนการแสวงหารายได้ของกลุ่มคนในราชสกุลเจ้าภายใต้พลวัตรระบบเศรษฐกิจทุนนิยมไทย นับตั้งแต่ หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองกระทั่งทศวรรษ 2550

จากบทศึกษาก่อนหน้า ผู้ศึกษาได้ชี้ว่า สถานะการสูญรายได้จากระบบเงินปีและเงินเดือนพระราชทาน คือปัจจัยที่มีส่วนกระตุ้นเจ้านายให้ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องเร่งพัฒนาศักยภาพด้านการลงทุนทางธุรกิจยิ่งขึ้น ซึ่งทั้งนี้ทั้งนั้น ผู้ศึกษาเชื่อว่ามีอีกปัจจัยหนึ่งที่คงอิทธิพลครอบงำระบบความคิดของเจ้านายให้ตัดสินใจปฏิรูปบทบาทการลงทุนทางธุรกิจของตนเองโดยที่ยังไม่ได้กล่าวไว้ในบทก่อนหน้า คือ บริบทการเติบโตของตลาดอุปสงค์และอุปทานในประเทศอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่รัฐบาลเริ่มทอนอำนาจผูกขาดกิจกรรมการลงทุนลง เพื่อเปิดช่องทางให้นักลงทุนภาคเอกชน(ทั้งภายในและภายนอก)เข้ามามีบทบาทสำคัญในฐานะกำลังพัฒนาประเทศไปสู่ความเจริญทางอุตสาหกรรมตามแบบอย่างตะวันตก

ความเปลี่ยนแปลงข้างต้น เริ่มปรากฏตั้งแต่สหรัฐอเมริกาก้าวขึ้นเป็นศูนย์กลางระบบทุนนิยมโลกแทนที่ประเทศมหาอำนาจฝั่งยุโรปหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง และในฐานะที่ไทยตกเป็นจำเลยสงครามในสายตานานาชาติส่วนใหญ่ (จากที่รัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามประกาศเข้าร่วมสงครามกับฝ่ายอักษะไม่ว่าจะเต็มใจหรือจำยอมก็ตาม)* ความพยายามปลุกสร้างความสัมพันธ์อันดีกับสหรัฐอเมริกาจึงกลายเป็นเรื่องจำเป็นหากรัฐบาลไทยต้องการฟื้นตัวจากความสูญเสียในภาวะสงครามรวมทั้งเพื่อเลี่ยงความสูญเสียหลังสงครามให้มากที่สุด** ขณะเดียวกันเมื่อ

---

* “เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองได้แผ่ขยายเข้าสู่ย่านเอเชีย-แปซิฟิก ดังที่เรียกชื่อเฉพาะกันว่าสงครามมหาเอเชียบูรพานั้น ไทยได้กลายเป็นพันธมิตรที่สำคัญของญี่ปุ่น โดยเริ่มจากการที่ญี่ปุ่นบุกไทยเมื่อ 8 ธันวาคม 2484 พร้อมๆกับการโจมตีฐานทัพอากาศเพิร์ลฮาร์เบอร์ของสหรัฐฯ ในที่สุดไทยได้ลงนามในนิตินามเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นเมื่อ 21 ธันวาคม และต่อมาได้ประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐฯเมื่อ 25 มกราคม 2485 ดังนั้นในสงครามครั้งนี้ไทยก็ดูเหมือนจะเข้าอยู่ฝ่ายอักษะโดยสมบูรณ์และมีความสัมพันธ์พิเศษกับญี่ปุ่น” ชาญวิทย์ เกษนครศิริ, ประวัติศาสตร์เมืองไทย 2475-2500(กรุงเทพฯ:มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2544), หน้า274.

** ทั้งรัฐบาลพลเรือน (นายปรีดี พนมยงค์) หรือรัฐบาลทหาร (การขึ้นสู่ตำแหน่งสูงสุดครั้งที่สองของจอมพล ป.พิบูลสงคราม) ก็เห็นความจำเป็นที่จะต้องก่อร่างความสัมพันธ์อันดีกับสหรัฐอเมริกา ดังสร้อยมาศ เสนอไว้ในวิทยานิพนธ์ไว้ว่า “รัฐบาลพลเรือนในช่วงเวลาหลังสงครามต้องเผชิญกับทั้งปัญหาด้านเศรษฐกิจและการเมือง ได้แก่ ปัญหาภาวะเศรษฐกิจตกต่ำและปัญหาการแก่งแย่งอำนาจการเมืองภายในกับกลุ่มทหารผู้กุมอำนาจเก่า รวมไปถึงปัญหาการตกลงกับประเทศมหาอำนาจเพื่อรักษาสถานภาพของประเทศไทยไม่ให้ตกเป็นผู้แพ้สงคราม สหรัฐอเมริกากลายเป็นพันธมิตรที่สำคัญที่ทำให้ประเทศไทยสามารถรักษาเอกราชและอธิปไตยของชาติไว้ได้” และ “ในยุคของจอมพล ป. พิบูลสงคราม สหรัฐอเมริกาเริ่มให้เงินช่วยเหลือด้านความมั่นคงและการทหารให้กับรัฐบาลไทย โดยประเทศไทยเองก็ดำเนินนโยบายสนับสนุนสหรัฐอเมริกาอย่างแข็งขัน โดยเฉพาะด้านความมั่นคง ปัญหาความไม่มั่นคงและภาวะการณ์ขาดเสถียรภาพในฐานะอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม บังคับให้ท่านเริ่มที่จะเอนเอียงเข้าหาพันธมิตรตะวันตกมากขึ้น ...” สร้อยมาศ รุ่งมณี, “การเปลี่ยนแปลงบทบาทของทุนอเมริกัน

อเมริกาต้องการให้ไทยเข้าร่วมเป็นกำลังเสริมสร้างความมั่นคงของระบบทุนนิยมโลก ข้อเสนอจากรัฐบาลอเมริกาไม่ว่าจะขอให้ใช้ไทยเป็นฐานกำลังสำหรับต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ที่กำลังแพร่ขยายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้* รวมทั้งการแสดงความเจตจำนงให้รัฐบาลไทยปรับนโยบายเศรษฐกิจแห่งชาติให้สอดคล้องกับวิถีลงทุนแบบเสรี** จึงเป็นข้อเสนอ(หรือข้อเสนอแนะ)ที่รัฐบาลไทยแทบไม่อาจเพิกเฉย หรือปฏิเสธได้ โดยเฉพาะภายหลังจากจอมพล ป.พิบูลสงครามถูกทำรัฐประหารในปี พ.ศ.

ต่อเศรษฐกิจการเมืองไทยระหว่างปี พ.ศ. 2501-2533,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชา เศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา, 2548), หน้า 34,37.

*

ความปราชัยหลังสงครามของญี่ปุ่น[เยอรมนี อาจทำให้อุดมการณ์เศรษฐกิจการเมืองแบบฟาสซิสต์ (Fascism) สูญเสียอิทธิพลครอบงำสังคมโลกลงไป แต่ก็ต้องไม่ลืมว่าสหภาพโซเวียต คืออีกประเทศมหาอำนาจที่จัดอยู่ในกลุ่มประเทศฝักใฝ่ลัทธิสังคมนิยมผู้มีชัยหลังสงคราม ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2480 เป็นต้นมา กระบวนจักรระบอบเศรษฐกิจการเมืองในสังคมโลก จึงประกอบไปด้วยฝ่ายลัทธิเศรษฐกิจการเมืองแบบเสรีนิยมที่มีอเมริกาเป็นศูนย์กลาง และสังคมนิยมที่มีสหภาพโซเวียตเป็นศูนย์กลาง โดยต่างฝ่ายก็พยายามช่วงชิงพันธมิตรทางอุดมการณ์เศรษฐกิจการเมืองของตนในสังคมโลก (โซเวียตสามารถสถาปนาสังคมนิยมขึ้นในยุโรปตะวันออก) จนกลายเป็นกระบวนต่อสู้บนความขัดแย้งทางอุดมการณ์เป็นที่ตั้ง หรือเรียกกันว่าสงครามเย็น อย่างไรก็ตามเย็น มิได้จำกัดวงเฉพาะฝั่งตะวันตกเท่านั้น แต่ยังขยายวงกว้างมาถึงฝั่งตะวันออก ตลอดทศวรรษ 2490 การคุกคามของคอมมิวนิสต์ (หากมองจากฝั่งอเมริกา) ได้ขยายอิทธิพลทั่วทั้งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และตะวันออก เกิดการตั้งเงาเหนือขึ้นเป็นรัฐสังคมนิยม พรรคคอมมิวนิสต์จีนขึ้นสู่อำนาจปกครองหลังสิ้นสุดสงครามกลางเมืองในปี พ.ศ. 2492 การสถาปนาขึ้นเป็นรัฐสังคมนิยมของเวียดนามหลังชัยชนะในการต่อสู้กับเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศส นอกจากนั้นกระแสการต่อต้านรัฐบาลโดยกลุ่มจัดตั้งหรือพรรคคอมมิวนิสต์ก็ปรากฏขึ้นในบางประเทศ เช่น บางส่วนของพม่า มาเลเซีย ลาวหรือแม้แต่ไทย ดังนั้น การที่ลัทธิสังคมนิยมได้ขยายอิทธิพลครอบงำนานาประเทศอย่างรวดเร็วในภูมิภาคตะวันออกหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ย่อมทำให้สหรัฐอเมริกาตระหนักถึงภัยคุกคามกระบวนจักรระบอบการปกครองโลกใหม่ภายใต้กรอบคณาธิปไตยเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีที่ตนเองจะต้องเร่งแก้ไข และในฐานะที่รัฐบาลไทยก็มีได้แสดงท่าทีเห็นชอบต่อลัทธิคอมมิวนิสต์ อีกทั้งด้วยเงื่อนไขเชิงภูมิศาสตร์ของไทยที่ถูกโอบล้อมด้วยประเทศที่(อาจจะ) กำลังหันเหไปเป็นคอมมิวนิสต์ไทย จึงถูกประเมินให้เป็นตั้งจุดยุทธศาสตร์สำคัญที่สหรัฐฯจะใช้เป็นฐานต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคแถบนี้

**

การที่รัฐบาลสหรัฐฯผลักดันให้รัฐบาลไทยปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจไปสู่แนวทางเสรีนิยม นอกจากถือเป็นกลวิธีการใช้มิติด้านเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือยับยั้งการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์เพราะ “ผู้กำหนดนโยบายของสหรัฐอเมริกาเชื่อว่า วิธีการที่จะใช้ต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ได้ดีที่สุด คือช่วยให้ไทยมีรัฐบาลที่เข้มแข็งและทำให้เศรษฐกิจเจริญเติบโตขึ้นบนพื้นฐานของทุนเอกชน” ผาสก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเกอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ (เชียงใหม่: ชิลด์เวอร์ม, 2546), หน้า 155 . ยังเชื่อได้ว่าเป็นการแฝงเจตจำนงที่ต้องการดึงไทยเข้าร่วมเป็นแหล่งทรัพยากรหนึ่งสำหรับการหล่อเลี้ยงกระบวนผลิตซ้ำระบบทุนนิยมของอเมริกาเอง “การสิ้นสุดสงครามทำให้สหรัฐอเมริกาเกรงว่าเศรษฐกิจของตนจะชะงักงันเนื่องจากแต่ละประเทศจะพยายามฟื้นฟูเศรษฐกิจของตนเองหลังสงครามและจะพึ่งพาสินค้าส่งออกของสหรัฐอเมริกาน้อยลง ดังนั้น ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง สหรัฐอเมริกาจึงแสดงความพยายามที่จะขยายการค้าและการลงทุนออกไป และให้ประเทศต่างๆยึดมั่นในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี ดังที่ ดีน อัจชีสัน (Dean Acheson) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศอเมริกาได้กล่าวต่อรัฐสภาkongเกรสในกรณีที่สหรัฐฯให้อังกฤษกู้เงินเมื่อปลาย พ.ศ. 2488 ว่า เราไม่ได้สนใจที่จะให้อังกฤษกู้เงินเพื่อรักษาสัมพันธไมตรีอันดีมากไปกว่าเพื่อช่วยธำระระบบเศรษฐกิจซึ่งเป็นพื้นฐานของวิถีชีวิตของเรา อันได้แก่ ระบบการค้าเสรีโดยเอกชน” อ้างจาก สิทธิพล เจริญรัฐติกา, “สถาบันพระมหากษัตริย์กับนโยบายต่างประเทศของไทยในยุคสงครามเย็น,” ฟ้าเดียวกัน 4 (ตุลาคม- ธันวาคม 2551): 158.

2500 พร้อมด้วยการจัดตั้งคณะรัฐบาลชุดใหม่ภายใต้การเข้ามามีอำนาจปกครองเบ็ดเสร็จของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ. 2501) คำแนะนำเชิงบังคับให้รัฐบาลยกเลิกมาตรการผูกขาดการลงทุนในรัฐวิสาหกิจและปรับบทบาทไปเป็นผู้สนับสนุนให้เกิดบรรยากาศการลงทุนเสรีที่ถูกลำนำไปปฏิบัติให้เกิดเป็นรูปธรรมชัดเจนขึ้น* เช่น ในปี พ.ศ. 2502-2503 รัฐบาลได้ออกนโยบายส่งเสริมการลงทุน (พระราชบัญญัติ) ขึ้น โดยมีสาระสำคัญหนึ่งคือการเอื้อประโยชน์ทางการลงทุนแก่เอกชนผ่านการใช้นโยบายทางภาษี หรือการลดอัตราภาษีนำเข้าสินค้าทุน หลังจากนั้นไม่นาน รัฐบาลยุบรัฐวิสาหกิจในกิจการค้าปลีก ขายโรงงานบางแห่งให้แก่เอกชน และไม่มีที่ตั้งรัฐวิสาหกิจเพื่อผลิตสินค้าอุตสาหกรรมอีกยกเว้นรัฐวิสาหกิจที่ดำเนินกิจการประเภทสาธารณูปโภค¹ อีกทั้งรัฐบาลยังประกาศนโยบายไม่แข่งขันกับเอกชน ตัวอย่างเช่น ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ 6 ปีแรกระบุไว้ว่า “รัฐจะไม่ดำเนินรัฐวิสาหกิจใหม่ที่จะแข่งขันกับธุรกิจเอกชน”²

การเปิดประเทศเข้าสู่ยุคสมัยการลงทุนเสรีที่รัฐบาลจอมพล สฤษดิ์ (กับรัฐบาลสหรัฐฯ) สร้างขึ้น ได้กลายเป็นมรดกที่รัฐบาลแทบทุกสมัยในระยะต่อมาปรับไปใช้เป็นแนวทางหลักสำหรับพัฒนา ระบบเศรษฐกิจของประเทศ** ตลอดทศวรรษ 2500 อัตราการลงทุนคงที่มวลรวมภายในประเทศเติบโต กว่า 13.5 – 18 เปอร์เซ็นต์³

---

* ความเป็นไปได้ที่สหรัฐฯสามารถโน้มน้าวหรือกดดันรัฐบาลไทยให้เร่งปฏิรูปนโยบายการลงทุนแบบเสรี ก็คือการใช้มาตรการเพิ่มเงินช่วยเหลือต่างๆ โดยเฉพาะเงินอุดหนุนด้านการทหารกับรัฐบาลทหาร ขณะเดียวกันก็อาจตัดเงินหากรัฐบาลมีท่าทีนี้ขงกับข้อเสนอของตน

1 ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, หน้า 157.

2 เจมส์ ซี อินแกรม, การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย 1850-1970, แปลโดย ชูศรี มณีพฤษย์ และเฉลิม พจน์ เอี่ยมกมล (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, 2552), หน้า 342.

** “การณั้ได้ปรากฏชัดตั้งแต่หลังการรัฐประหารปี 2501 ซึ่งจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้วว่า เส้นทางพัฒนาสังคมเศรษฐกิจไทยเส้นทางใหม่เป็นเส้นทางเศรษฐกิจเสรีนิยม ตลอดช่วงเวลาระหว่างปี 2500-2515 เป็นช่วงเวลาที่รัฐบาลอเมริกันสามารถเข้ามามีบทบาทและอิทธิพลในกระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจไทยอย่างมาก ... และแม้ความรู้สึกต่อต้านการลงทุนของชาวต่างประเทศทวีความเข้มข้นมากขึ้นระหว่างปี 2516-2519 ภายหลังกการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินเดือนตุลาคม 2519 ระบบเศรษฐกิจกลับเข้าแถวสู่แนวทางเศรษฐกิจเสรีนิยมตามเดิม... นับแต่นั้นมาปรากฏการณ์การแตกแถว ออกจากแนวทางเศรษฐกิจเสรีนิยมและการตีตนออกห่างจากระบบทุนนิยมโลกมิได้ปรากฏให้เห็นอีก” รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย บทวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง พ.ศ. 2475-2530 (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2546), หน้า 49-50.

3 เจมส์ ซี อินแกรม, การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย 1850-1970, หน้า 342.

ข้าราชการกำหนดภานำเข้าสินค้าบริโภคในอัตราขั้นสูง (เมื่อเทียบกับอัตราภานำเข้าสินค้าประเภท
 ทุน) * ก็ถือเป็นวิธีการที่รัฐปกป้องตลาดในประเทศไว้เพื่อรองรับสินค้าที่ผลิตในประเทศตาม
 นโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรมการลงทุนเพื่อทดแทนการนำเข้า หลังวิกฤตเศรษฐกิจช่วงทศวรรษ
 2520 ไปจนถึงตลอดทศวรรษ 2530 ปริมาณเงินทุน กิจกรรมการลงทุน รวมถึงพื้นที่ตลาดรองรับสินค้า
 และบริการ ก็ยิ่งก้าวกระโดดอย่างรวดเร็วภายใต้การปรับนโยบายไปสู่เป้าหมายการลงทุน
 อุตสาหกรรมเพื่อส่งออก ** (นอกจากการส่งออกสินค้าหรือบริการบางประเภทแล้ว การลงทุน
 พัฒนาธุรกิจภาคบริการในประเทศเพื่อดึงดูดตลาดบริโภคจากต่างประเทศเข้าในประเทศก็ขยายตัว
 ขึ้น เช่น ธุรกิจบริการภาคการท่องเที่ยว) กระทั่งหลังวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 กระทั่งปัจจุบัน
 นโยบายส่งเสริมการลงทุนอุตสาหกรรมเพื่อส่งออก ก็คงถือเป็นกรอบแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจที่
 รัฐบาลคงยึดมั่นเสมอมา

สภาวะการลงทุนในประเทศที่ขยายตัว อีกทั้งก็ยังมิตลาดอุปสงค์จากทั้งในและนอกประเทศ
 เป็นฐานระบายสินค้าและบริการ ย่อมเชื่อมโยงไปสู่บริบทการเพิ่มระดับปริมาณมูลค่าส่วนเกินที่
 จัดสรรภายในระบบเศรษฐกิจของไทยจำนวนมหาศาล ถึงกระนั้น เมื่ออำนาจการลงทุนส่วนใหญ่
 ตกอยู่ในมือของทุนเอกชน (ทั้งในและนอกประเทศ) ส่วนมากของมูลค่าส่วนเกินหรือผลตอบแทน
 จากการลงทุนก็ถือเป็นกรรมสิทธิ์โดยชอบธรรมของนายทุนเอกชน แม้บางส่วนจะถูกหักไว้ผ่าน
 ระบบภาษีเพื่อเป็นรายได้ของรัฐ หรือจ่ายนอกระบบแก่ข้าราชการทั้งประจำและการเมืองเพื่อแลก
 กับสิทธิ์พิเศษหรือการอำนวยความสะดวกทางธุรกิจก็ตาม

ด้วยเหตุนี้ จากที่เจ้านายส่วนใหญ่สูญเสียแหล่งรายได้และความเชื่อมั่นในระบบรายได้จากเงิน
 ปีเงินเดือนพระราชทาน ประกอบกับบริบทความมั่งคั่งที่ไหลเวียนผ่านกลไกการลงทุนภาคเอกชน
 นับจากหลัง 2 ทศวรรษหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเรื่อยมา จึงเป็นไปได้ที่เจ้านายหรือบุคคลใน
 ราชสกุลวงศ์จักรีจำนวนหนึ่ง ต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมเก็บเกี่ยวความมั่งคั่งนั้นๆ ผ่านกลไกลงทุน
 ในรูปแบบต่างๆอย่างสอดคล้องกับพัฒนาการทุนนิยมไทย (ทั้งฐานะนายทุนเอกชน หรือการสร้าง
 ความสัมพันธ์กับองค์กรธุรกิจเอกชนบนพื้นฐานการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจระหว่าง
 กัน) หากแต่การจะรังสรรค์กิจกรรมการลงทุนทางธุรกิจใดๆ จะปรากฏเป็นรูปธรรมได้ก็ต่อเมื่อ
 เจ้านายถือครองทุนทางเศรษฐกิจพื้นฐาน ไม่ว่าจะทั้ง เงินทุน ที่ดิน แรงงาน หรือกำลังประกอบการ

* “การศึกษาถึงอัตราให้ความคุ้มครองทางภาษีใน พ.ศ. 2503 พบว่า อัตราภานำเข้าเฉลี่ยสำหรับสินค้าคงทนคือร้อยละ 42 สำหรับสินค้าบริโภคคือร้อยละ 34 ขณะที่อัตราภานำเข้าเฉลี่ยของสินค้าทุนเพียงร้อยละ 19” ศาสตราจารย์ไพจิตร และคริส เบเกอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, หน้า 159.

** “อัตราความเจริญของ GDP พุ่งขึ้นไปถึงร้อยละ 13.3 ในพ.ศ. 2531 ... ระหว่างพ.ศ. 2528-2534 สินค้าส่งออกทั้งหมดของไทยมีมูลค่าเพิ่มขึ้นสี่เท่า” เรื่องเดียวกัน, หน้า 191.

ในระดับหนึ่งที่สอดคล้องกับการเป็นปัจจัยการผลิตในระบบทุนนิยม กระบวนแสวงหา/สะสมทุนที่มีเงื่อนไขแตกต่างออกไปจากสมัยศักดินา (หรือช่วงดำรงอยู่ภายใต้รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์) จึงถือเป็นกระบวนปรับตัวทางเศรษฐกิจของเจ้านายในมิติหนึ่งหลังพ.ศ. 2475 ดังผู้ศึกษาจะขยายความต่อไป

4.1 กระบวนแสวงหาทุนทางเศรษฐกิจของบุคคลในราชสกุลวงศ์จักรีหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ความหมายของการถือครองทุนกับการถือครองทรัพย์สินนั้น ถือเป็นเรื่องที่แตกต่างกันอยู่มากตามหลักคิดในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม กล่าวคือ ขณะที่ทุน คือสินทรัพย์ทางเศรษฐกิจที่กำหนดวิถีใช้ประโยชน์ผ่านการนำไปลงทุนผลิตสินค้าและบริการบางอย่างเพื่อเป้าหมายการได้มาซึ่งผลตอบแทนหรือมูลค่าส่วนเกินผ่านกลไกตลาด แต่ทรัพย์สิน คือสินทรัพย์ทางเศรษฐกิจที่ไม่สามารถก่อให้เกิดอำนาจเรียกมูลค่าส่วนเกินใดๆจากกลไกตลาดได้ เพราะยังไม่ได้ถูกนำไปใช้เพื่อการผลิตใดๆ ดังนั้นแม้หลังเปลี่ยนแปลงระบอบปกครองไม่นานนัก จะปรากฏการตั้งข้อสังเกตในพื้นที่สาธารณะต่อความมั่งคั่งของเจ้านายดังเช่น

“เมื่อวันยึดอำนาจและในระยะถัดมา หนังสือพิมพ์บางฉบับก็ได้พยายามสืบสวนนำจำนวนทรัพย์สินสมบัติของเจ้านายมาเปิดเผยตอบสนองเสียงเล่าลือกันขึ้นว่า เจ้านายพระองค์นั้นมีเงินเท่านั้นล้าน เท่านั้นล้าน สุดแล้วแต่ใครจะตั้งหน้าตั้งตาสะสมไว้เป็นเวลานานเพียงไร เช่นสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เท่าที่ตรวจสอบแล้วมีเงินอยู่ในราว 400 ล้านบาทเศษ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ พระนครสวรรค์วรพินิจ มีเงินอยู่ 300 ล้านบาทเศษ รวมให้รัฐบาลใหม่กู่เป็นจำนวนเงิน 30 ล้านบาท กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธินมีเงิน 167 ล้านบาทเศษ...”⁴

แต่ผู้ศึกษาก็ยังตั้งข้อสงสัยว่า ความมั่งคั่งแห่งทรัพย์สินมัตินั้นๆ (ถ้าเชื่อว่าเป็นข้อเท็จจริง) เจ้านายถือครองในรูปทุนมากน้อยเพียงใด หรือแทบทั้งหมดคือทรัพย์สินส่วนตัวหรือทุนส่วนใหญ่ที่มีได้ก่อให้เกิดประโยชน์ในเชิงธุรกิจมากไปกว่าที่ดินปล่อยเช่าแก่ชาวนา ตึกแถวและตลาดบางแห่งอย่างไรก็ดี แม้ผู้ศึกษาไม่สามารถระบุสถานะตั้งต้นของสินทรัพย์นั้นๆ ให้ชัดเจนได้ (ว่าส่วนใดถูกสำรองไว้เพื่อการบริโภคและส่วนใดถูกสำรองไว้เพื่อการลงทุนทางธุรกิจ) แต่จากการศึกษาข้อมูล

⁴ ชาลวิทย์ เกษตรศิริ และธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, ปฏิวัติ 2475 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2547), หน้า 309.

ประเภทบันทึกความทรงจำต่างๆ ก็ปรากฏเงื่อนไขและพฤติกรรมบางอย่างที่สะท้อนได้ ว่าทรัพย์สินสมบัติส่วนใหญ่ที่ราชสกุลเจ้ายังคงรักษาสีทธิครอบครองไว้ระหว่างหลังเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครอง กระทั่งหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง น่าจะคงสถานะในรูปทรัพย์สินมากกว่าที่จะเป็นทุน กล่าวคือ ขณะที่รัฐบาลทั้งสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์(ช่วงปลายสมัย)และสมัยรัฐธรรมนูญให้ความสำคัญกับระบบกรรมสิทธิ์เอกชน* ฝ่ายพระราชวงศ์เองก็มีความเคลื่อนไหวในลักษณะเดียวกันคือราชสกุลเจ้าหลายสกุลได้ดำเนินการจัดแบ่งทรัพย์สินสมบัติในราชสกุลออกเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนปัจเจกแทนการถือร่วมกันภายใต้ระบบครอบครัว กรณีของราชสกุลสนิทวงศ์ หม่อมราชวงศ์ สืบศักดิ์สนิทวงศ์ หมุ่สาย ได้บันทึกเหตุการณ์การแบ่งมรดกของพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ซึ่งมีศักดิ์เป็นลุงของตนเองไว้ดังนี้

“เมื่อจัดแบ่งของเคลื่อนที่เสร็จแล้ว จะต้องแบ่งที่ดินบริเวณ ว่างกันอีก บรรดาทายาทก็ตกลงให้ข้าพเจ้าจัดการอีกแต่ให้แบ่งที่ดินออกเป็น 18 แปลง แปลงหนึ่งให้เป็นบริเวณตึกค่านักและให้มีที่ดินรวมอยู่เป็นชลาเพื่อจะยกให้เป็นสถานศึกษาของรัฐบาล อีก 17 แปลงจะจัดการจับสลากแบ่งกันคนละแปลง ข้าพเจ้าจึงคัดสำเนาแผนที่หลังโฉนดออกพิจารณา และกะตัดถนนสายหนึ่งตั้งแต่ริมถนนกรุงเกษมเข้าไปสุดเนื้อที่ซึ่งมีจดกับเนื้อที่ด้านตะวันตกริมวัดพลับพลาไชย... แล้วข้าพเจ้ากะแบ่งที่ดินสองฟากถนนออกเป็น 17 แปลงและเขียนสลากเพื่อจะได้ให้จับกันอย่างคราวก่อน...”⁵

ในบันทึกประวัติชีวิต พจน์ สารสิน ผ่านการเรียบเรียงโดย วิมลพรรณ ปีตรวิชัย กล่าวไว้ว่า

“ผม (หมายถึง พจน์ สารสิน- ผู้ศึกษา) เริ่มทำงานครั้งแรกที่สำนักงานกฎหมายเทพศรีหริศ... นับเป็นสำนักงานกฎหมายที่มีชื่อเสียงเด่นที่สุดในสมัยนั้น เพราะมีบรรดาเจ้านาย ขุนนาง ข้าราชการ พ่อค้าและนักธุรกิจใหญ่ๆ ไปใช้บริการกันมาก และสำนักงานกฎหมายแห่งนี้ก่อตั้งเป็นปีกแผ่นขึ้นมาได้ก็เพราะรายได้อันเกิดจากการ

* แม้คณะราษฎรจะยึดอำนาจจากชนชั้นปกครองเดิมและสถาปนาคณะรัฐบาลใหม่ขึ้น แต่รัฐบาลชุดใหม่(ภายใต้การนำของคณะราษฎร)ก็ยังคงให้ความสำคัญคุ้มครองทรัพย์สินส่วนเอกชน ดังขวลิตเสนอว่า “ถึงแม้ระบบศักดินาจะเสื่อมลงไปมาก แต่ก็ยังเหลือซากแห่งการใช้ที่ดินขูดรีดเบียดเบียนชาวบ้าน โดยมีอำนาจรัฐสนับสนุนในแง่ การเคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของเอกชน” ขวลิต วายุกัตร์, “การปฏิรูปเศรษฐกิจในประเทศไทย พ.ศ. 2475-2485,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาเศรษฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 262.

⁵ พระยาสิทธิศักดิ์สนิทวงศ์, “โชคชะตาในชีวิตที่พอใจ,” ใน ประวัติเจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์ พระยาภิรมย์ภักดีและประวัติโรงเบียร์ โชคชะตาในชีวิตที่พอใจ(กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2506), หน้า 402-403.

จัดการทรัพย์สินมรดกของพระองค์ขาว หรือพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าหญิง อัมพันศรีปรา พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว .. สำนักงานกฎหมายแห่งนี้..ที่ผู้ให้บริการให้ความไว้วางใจและเชื่อถืออย่างยิ่งก็คือ สามารถในการที่จะจัดการดูแลผลประโยชน์ด้านต่างๆของธุรกิจการค้า ทั้งผลประโยชน์นานาของตระกูลวงศ์ต่างๆที่ใหญ่โตจำนวนมาก โดยเฉพาะราชตระกูลที่สำคัญๆ”⁶

เช่นเดียวกับทรัพย์สินมรดกในราชสกุลดิศกุลและในส่วนของพระปกเกล้าฯก็มีการแบ่งสันปันส่วนให้เสร็จสิ้นลงเช่นกัน กรณีของราชสกุลดิศกุล หม่อมเจ้าพูนพิศมัยบรรยายไว้ว่า

“เราประชุมวงศ์ญาติ ให้พระยาบริหารฯหมอบความมาเปิดพระพินัยกรรม..ข้าพเจ้าจึงฟัง ร่ำรายละเอียดว่าเสด็จพ่อทรงตั้งกรรมการไว้ 5 คน..ให้ 5 คนนี้จัดการพระศพและแบ่ง ทรัพย์สินสมบัติ ซึ่งมีคำสั่งดังนี้ พื้นที่ดินและตัวตึกของเสด็จพ่อตกเป็นของพี่ชายใหญ่ พื้นที่และเรือนของคุณย่าเป็นของพี่หญิงใหญ่ นอกจากนั้นประทาน โอนให้เป็นห้องๆ แล้วรวมทั้งข้าพเจ้าและหญิงพิลัยด้วย ส่วนนาและสวนที่มีอยู่เท่าไรให้ขายหมด แล้วแบ่งเป็นเงินจำนวนเท่าๆกันให้ลูกทุกคนทั้งหญิงชาย...”⁷

ส่วนกรณีมรดกของพระปกเกล้าฯ คุณหญิงมณีได้บรรยายว่า สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีได้เรียก ท่านไปเพื่อจัดการแบ่งมรดกของพระปกเกล้าฯให้เสร็จสิ้น โดยเร็วระหว่างส่วนขององค์เองกับส่วนของทายาทที่เหลือคุณหญิงมณีเป็นตัวแทน ที่ดินกว่า 20 แปลงได้ถูกแบ่งอย่างเสมอกันด้วยการจับฉลาก และส่วนทรัพย์สินในวังสุโขทัย ก็ได้แบ่งเท่าๆกันทั้งในรูปสิ่งของและเงินจากการให้พ่อค้าเข้ามาประมูลซื้อไป⁸

แม้จะไม่สามารถชี้ชัดโดยตรง ว่าทรัพย์สินมรดกของราชสกุลเจ้าต่างๆที่ถูกจัดสรรปันส่วน ส่วนใหญ่คือมรดกที่เหล่าทายาทได้รับในรูปทรัพย์สินหรือทุน แต่ก็สามารถอุปมานได้ว่าน่าจะเป็นรูปของทรัพย์สินที่ยังมิได้ถูกใช้เพื่อการลงทุนประกอบธุรกิจมากนักด้วยเหตุผลสำคัญคือ หากพิจารณาเปรียบเทียบกับกระบวนการบริหารจัดการทรัพย์สินมรดกของตระกูลพ่อค้าชาวจีนระหว่างหลังสงครามโลกครั้งที่สองกระทั่งกลางทศวรรษ 2510 (ผู้ถือเป็นชนชั้นนำทางการค้าการลงทุนใน

⁶ วัฒนพรรณ ปีตวัชชัย, สารสินสวามิภักดิ์ (กรุงเทพฯ: กายมารุต, 2543), หน้า 76.

⁷ หม่อมเจ้า พูนพิศมัย ดิศกุล, สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็นภาคจบ(กรุงเทพฯ: มติชน, 2551), หน้า 59.

⁸ สรุปความรวมทั้งศึกษาเพิ่มเติมได้ใน คุณหญิง มณี สิริวารสาร, ชีวิตเหมือนฝัน(กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์, 2544), หน้า 634-640.

สังคม) การกระจายทรัพย์สินสมบัติของตระกูลให้เป็นสิทธิขาดของทายาทแต่ละคนแยกเช่นแนวทางการแบ่งมรดกที่ราชสกุลเจ้ากระทำ ถือเป็นเรื่องที่ผิดวิสัยการทำธุรกิจสำหรับตระกูลพ่อค้าชาวจีนอยู่มาก เพราะโดยส่วนมากทรัพย์สินสมบัติในตระกูลคือสินทรัพย์ทางเศรษฐกิจในรูปทุนการค้า การลงทุนในธุรกิจต่างๆ ดังนั้นเพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้กระบวนสะสมทุนทางธุรกิจของครอบครัวลดประสิทธิภาพลง* วิธีถือครองทรัพย์สินสมบัติในรูปกองสีหรือการใช้ระบบครอบครัวร่วมกันบริหารจัดการผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในตระกูลจึงเป็นวิธีที่นิยมกว่า(ในช่วงเวลานั้น)** ขณะเดียวกัน การที่ราชสกุลเจ้าจำนวนมากเลือกที่จะกระจายทรัพย์สินสมบัติออกเป็นส่วนตัวโดยกำหนดให้แต่ละส่วนต่างก็เป็นอิสระจากกัน(ตามแต่ละอำนาจถือครองส่วนบุคคล) ก็น่าจะบ่งชี้ได้ว่าพื้นฐานทรัพย์สินสมบัติในราชสกุลหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองจนกระทั่งตลอดช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ยังแทบมิได้ถูกวางแผนหรือกำหนดใช้เพื่อเป้าหมายการลงทุนทางธุรกิจเท่าไรนัก เพราะไม่เช่นนั้น การตัดสินใจแบ่งแยกสินทรัพย์ออกเป็นส่วนตัวเช่นนี้ ก็ถือเป็นเรื่องที่ขัดแย้งกับวิถีทางธุรกิจในช่วงเวลานั้นไม่น้อย ด้วยถือเป็นการทำลายกลไกสะสมทุนที่มีผลให้หน่วยธุรกิจของครอบครัวตัวเอง อาจต้องเผชิญกับภาวะความเสียหายเปรียบทางการแข่งขันกับกลุ่มทุนอื่นๆ โดยเฉพาะกลุ่มพ่อค้าชาวจีน

อย่างไรก็ดี หากเชื่อว่าสถานะทางสินทรัพย์ของราชสกุลเจ้าหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง ส่วนมากคือทรัพย์สินที่ยังมิได้ถูกใช้เป็นทุน การแบ่งมรดกของราชสกุลเจ้า ก็อาจหมายถึงเงื่อนไขที่ช่วยสนับสนุนให้เจ้านายบางส่วนตัดสินใจลงทุนทางธุรกิจเร็วขึ้น เพราะเมื่อเจ้านายคนใดคนหนึ่งต้องการริเริ่มลงทุนทำการต่างๆ ก็สามารถตัดสินใจนำสินทรัพย์ส่วนตัวของตนไปใช้เป็นทุนได้ทันทีโดยไม่ต้องรอความเห็นชอบและอำนาจตัดสินใจร่วมจากบุคคลอื่นในครอบครัว ที่ก็อาจมิได้ร่วมเห็นชอบกับการตัดสินใจนั้นๆแต่ถือสิทธิความเป็นเจ้าของร่วมในสินทรัพย์(ที่ยังคงถือกรรมสิทธิ์

---

* เพราะนอกจากทุนจะไม่ถูกจัดสรรออกเป็นส่วนๆอันเป็นผลให้อาจเกิดความเสียหายเชิงแข่งขันทางธุรกิจแล้วระบบธุรกิจแบบครอบครัวหรือกองสี ยังถือเป็นวิธีช่วยสะสมกำลังประกอบการทางหนึ่งโดยอาศัยแรงคนในครอบครัวเข้าร่วมกันบริหารจัดการ

**

งานรวบรวมพัฒนาการทางธุรกิจของตระกูลพ่อค้าสำคัญหลายตระกูลในไทย โดยธนวัฒน์ ทรัพย์ไพฑูริย์ ชี้ให้เห็นว่า ก่อนกลางทศวรรษ 2510 ลักษณะการดำเนินธุรกิจของตระกูลพ่อค้าส่วนใหญ่ยังคงนิยมใช้ระบบธุรกิจครอบครัวหรือระบบกองสี เช่น ตระกูลจิราธิวัฒน์ “ย้อนอดีตภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองได้ยุติลงประมาณสองปี คือปี 2490 ครอบครัวจิราธิวัฒน์ก็ได้ย้ายจากบางขุนเทียนไปปักหลักอยู่ที่ตึกแถวหนึ่งคูหาเล็กๆ บริเวณปากตรอกกับต้นบุษ ถนนเจริญกรุงที่เรียกกันว่า แถวสี่พระยาโดยไปเปิดร้านจำหน่ายสินค้าแบบห้างสรรพสินค้าโดยใช้ชื่อว่า ห้างเซ็นทรัลเทรดดิ้ง ทั้งนี้ เจิ้ง นีเตียง (ต้นตระกูล) เป็นทั้งเจ้าแถมและหลงผู้ดำเนินธุรกิจแบบครอบครัวเช่นเดียวกับคนอื่นๆในยุคนั้น” หรือตระกูลตั้งคารวคุณผู้บุกเบิกอุตสาหกรรมสีในประเทศไทย “ว่ากันว่า ในการบริหารกิจการสียุคแรกซึ่งเป็นยุคบุกเบิกนั้น ผู้นำตระกูลตั้งคารวคุณก็บริหารเช่นเดียวกับการบริหารธุรกิจของตระกูลอื่นๆ คือบริหารในลักษณะระบบครอบครัว หรือที่ชาวจีนเรียกว่าระบบกองสี” เป็นต้น ธนวัฒน์ ทรัพย์ไพฑูริย์, 55 ตระกูลดัง ภาค1(กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯธุรกิจ, 2543), หน้า 55,155.

ครอบครองร่วมกัน) นอกจากนี้ ในกรณีที่ทายาทแทบทั้งหมดในราชสกุล ไม่ได้มีความชำนาญทางธุรกิจ แทนที่ทรัพย์สินภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมจะมีโอกาสพัฒนาไปเป็นปัจจัยการผลิตเพื่อใช้ลงทุนทำธุรกิจของครอบครัว (เช่นเดียวกับตระกูลพ่อค้าชาวจีน) ก็กลับกลายเป็นว่าทรัพย์สินยิ่งถูกจำกัดให้ไม่สามารถพัฒนาไปเป็นปัจจัยการผลิตเพื่อนำไปใช้ลงทุนแม้ว่าทรัพย์สินนั้นๆจะแฝงไว้ซึ่งมูลค่าทางเศรษฐกิจมากเพียงใดก็ตาม เนื่องจากถูกถือครองในมือกลุ่มคนที่ยึดจุดร่วมเดียวกันคือขาดความรู้ความสามารถทางธุรกิจ ตัวอย่างเช่นการขายวังบูรพาภิรมย์ของเจ้านายราชสกุลภานุพันธ์ ที่คุณหญิงมณี สิริวารสาร ได้ให้ความเห็นไว้ดังนี้

“ส่วนวังบูรพาภิรมย์นั้น ทายาทส่วนมากทรงเห็นว่าไม่มีทางใดนอกจากพยายามขายให้ได้และนำเงินมาแบ่งกัน ทุกองค์มองว่าวังนี้เป็นลักษณะ ช่างเผือก ไม่มีใครต้องการหรือสนใจปรับปรุงเป็นอย่างอื่นเลย พระทายาทของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงมีห้วงทางการค้าเลื่อมล้ำคุณค่านหาศาลของที่ดินผืนนี้ ซึ่งสามารถทำกำไรให้เจ้าของได้มากมายมหาศาล หากรู้จักวิธีดำเนินการที่ถูกต้อง”⁹

สำหรับทายาทในราชสกุลต่างๆที่นำส่วนแบ่งในทรัพย์สินของราชสกุลไปใช้เพื่อสนองความต้องการด้านการบริโภคเป็นสำคัญ นั่นก็เป็นเรื่องที่สุดแล้วแต่อำนาจการตัดสินใจตามแต่ละปัจเจก แต่สำหรับทายาทที่ต้องการแสวงหากิจกรรมการลงทุนในโลกธุรกิจแล้ว การได้รับสิทธิขาดในทรัพย์สินสมบัติของราชสกุล(แม้จะไม่ใช่ทั้งหมด) ย่อมมีผลอย่างมากให้กระบวนแปลงทรัพย์สินไปเป็นปัจจัยการผลิต รวมทั้งกระบวนตัดสินใจนำปัจจัยการผลิตส่วนตนเข้าร่วมลงทุนกับกลุ่มทุนภายนอกคล่องตัวขึ้น ด้วยเพราะไม่จำเป็นต้องตัดสินใจดำเนินการผ่านอำนาจเห็นชอบจากบุคคลอื่นใด(ทั้งที่ถือเป็นคนในครอบครัว)ดังที่เสนอไว้แล้วข้างต้น

4.1.1 วิธีแสวงหาทุนทางเศรษฐกิจบนฐานทรัพย์สินที่เจ้านายสะสมไว้ก่อนเปลี่ยนแปลงระบอบปกครอง

สำหรับต้นทุนบางประเภทเช่น ที่ดิน หรือเงินทุน เมื่อต้นเจ้านายและบุคคลในราชสกุลเข้ากลุ่มหนึ่ง อาจตั้งต้นแสวงหาได้โดยการนำสินทรัพย์ที่ตนเองถือครองไว้ไปใช้ลงทุนผลิตสินค้าและบริการได้โดยตรง หรือหมายถึง กระบวนแปลงทรัพย์สินไปเป็นทุนด้วยเน้นปรับเป้าหมายการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินนั้นๆเพื่อจุดประสงค์เชิงธุรกิจ โดยอาจปรากฏทั้งในรูปแบบการแปลง

⁹ คุณหญิง มณี สิริวารสาร, *ชีวิตเหมือนฝัน*, หน้า 566.

ทรัพย์สินดังกล่าวไปเป็นทุนโดยตรง (เงินสะสมเป็นเงินทุน หรือที่ดินว่างเปล่าเป็นทุนที่ดิน) เช่น การลงทุนทำธุรกิจภาพยนตร์ของพระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล (บริษัทไทยฟิล์ม) ก่อนเกิดสงครามโลกครั้งที่สองไม่กี่ปี ทรงเห็นชอบที่จะนำที่ดินว่างเปล่าของท่านในเขตทุ่งมหาเมฆไปเป็นต้นทุนก่อตั้งโรงภาพยนตร์ไทยฟิล์ม ดังปรากฏในหนังสือว่าด้วยชีวประวัติของพจน์ สารสิน ซึ่งเสนอโดย วิมลพรรณ ปิตรวัชชัย ว่า

“พจน์ (พจน์ สารสิน- ผู้ศึกษา)มาช่วยกันทำหนังไทยใหม่ ผม(พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล- ผู้ศึกษา)มีที่ดินว่างๆอยู่ตรงทุ่งมหาเมฆ ตั้งใจว่าจะใช้สร้างเป็น โรงภาพยนตร์ แล้วร่วมหุ้นกันผลิตภาพยนตร์ออกฉาย”¹⁰

รวมทั้งการก่อตั้งบริษัทอุตสาหกรรมใหม่ไทยของจอมปี่สันที่เจ้านายกลุ่มหนึ่งเข้าร่วมหุ้น(การนำเงินสะสมไปเป็นเงินลงทุน) หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง ดังข้อมูลที่ปรากฏในวารสาร ศิลปวัฒนธรรม ฉบับเดือน มกราคม พ.ศ. 2544

“ปลายปี 2491 จอม ปี่สัน ได้ก่อตั้งบริษัท อุตสาหกรรมใหม่ไทย จำกัด ขึ้น โดยมีผู้ร่วมก่อตั้งจากหนังสือบริคณสนธิ ดังนี้ 1. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระชัยนาทนเรนทร 2. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล 3. หม่อมเจ้าวิวัฒนาการ เกษมศรี 4. หม่อมเจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ รังสิต...”¹¹

และการแปลงทรัพย์สินจากรูปหนึ่งไปเป็นทุนอีกรูปหนึ่ง (เป็นไปได้ทั้งการแปลงที่ดินไปเป็นเงินทุนหรือการแปลงเงินสะสมไปเป็นทุนที่ดิน) ตัวอย่างที่ปรากฏชัดคือการลงทุนอสังหาริมทรัพย์ของคุณหญิงมณี สิริวารสาร(ประมาณช่วงทศวรรษ 2530) ที่นำที่ดินบางแปลงไปขายเป็นเงินเพื่อนำมาใช้เป็นเงินทุนทำธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ในที่ดินบริเวณถนนเพลินจิต ประเด็นนี้กล่าวอ้างจากข้อมูลในวารสาร ผู้จัดการรายเดือน (พฤษภาคม 2542) ความว่า

“ต่อมาภายหลังเมื่อคุณหญิงมณีแต่งงานใหม่กับนายแพทย์ ปชา สิริวารสาร ก็ได้มีความคิดที่จะพัฒนาที่ดิน ขึ้น โดยโครงการแรกก็คือการสร้างอาคารพาณิชย์สูง 7 ชั้นซึ่ง

¹⁰ วิมลพรรณ ปิตรวัชชัย, สารสินสามมิกดิ์, หน้า 99.

¹¹ ปราบินทร์ เครือทอง, “สะกดรอย จอม ปี่สัน ราชาใหม่ไทย หรือสายลับ,” ศิลปวัฒนธรรม 255 (มกราคม 2544): 57.

เป็นที่ดินในบริเวณบ้านบนถนนเพลินจิต ผลก็คือประสบความสำเร็จอย่างดี มีผู้เช่า
จองเต็มทุกชั้นและใช้เวลาเพียง 2 ปีก็คืนทุนอีก 3 ปีต่อมาอาคาร "สิริณี" ซึ่งเป็น
โครงการที่ 2 ก็เกิดขึ้น คราวนี้ด้วยความมั่นใจก็เลยสร้างเป็นตึกสูงถึง 10 ชั้น และก็
สามารถประสบความสำเร็จเช่นเดียวกับโครงการแรก สามารถคืนทุนได้ภายในระยะ
ประมาณ 2 ปีเช่นกัน เมื่ได้เงินที่ได้นำมาลงทุนในการก่อสร้างตึกทั้ง 2 หลังนั้นคุณหญิง
มณีใช้วิธีขายที่ดินแปลงอื่นไปเมื่อได้เงินสดมาก็เอามาลงทุน ไม่ได้กู้ยืมเงินจาก
สถาบันการเงิน ไม่ต้องมีการจ่ายดอกเบี้ย ในขณะที่ที่ดินที่ใช้ในการก่อสร้างก็เป็นของ
ตนเอง..."¹²

รวมถึงกรณีสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (พิจารณาในฐานะองค์กรดำเนินการลงทุน
ทางธุรกิจที่สัมพันธ์กับราชสกุลมหิดล) ที่ตัดสินใจนำที่ดินบริเวณทุ่งพญาไทไปแลกเปลี่ยนกับหุ้น
ธนาคารไทยพาณิชย์ส่วนที่ถือครองโดยกระทรวงการคลังในช่วงทศวรรษ 2540 ตามที่สมถวิล ลีลา
สุวรรณ เสนอไว้ในวารสารฟ้าเดียวกันดังนี้

“กรณีของแบงก์ไทยพาณิชย์ ซึ่งฟื้นตัวอย่างรวดเร็วหลังวิกฤตเศรษฐกิจ โดยปี 2544
สามารถพลิกทำกำไรได้สูงสุดอยู่ในระดับแถวหน้าของวงการแบงก์พาณิชย์ ในขณะที่
แทบทุกธนาคารยังต้องคืนรนและถูกบังคับให้เพิ่มเงินทุนสำรอง ในฐานะผู้ถือหุ้น
ใหญ่ธนาคาร ไทยพาณิชย์ สำนักงานทรัพย์สินฯ จำเป็นต้องหาวิธีใส่เงินเพิ่มทุนทุก
วิถีทางเพื่อรักษาสถานภาพ คิดเป็นวงเงินลงทุน 8,000 ล้านบาท ในที่สุดสำนักงาน
ทรัพย์สินฯ จึงตัดสินใจนำที่ดินที่มีอยู่ไปแลกกับหุ้นแบงก์ไทยพาณิชย์ในส่วนที่
กระทรวงการคลังถือหุ้นอยู่ประมาณ 13 เปอร์เซ็นต์...”¹³

แม้เจ้านายบางส่วนจะตัดสินใจแปลงทรัพย์สินไปเป็นทุนบนพื้นฐานการเลือกช่องการลงทุน
เฉพาะทางที่สอดคล้องกับความสนใจหรือความถนัดดั้งเดิม ซึ่งอาจถือเป็นกระบวนการแปลง
ทักษะความรู้ความสนใจเฉพาะด้านของตนเองไปเป็นทุนประกอบการวิธีหนึ่ง (เช่นพระองค์เจ้า
ภาณุพันธุ์ยุคลก็ทรงสนใจในศาสตร์ด้านภาพยนตร์เป็นพิเศษ หรือหม่อมราชวงศ์ นริศรา จักรพงษ์

¹² “คุณหญิงมณีได้ผู้ร่วมทุนใหม่ สานต่อโครงการยักษ์ของตระกูล,” ผู้จัดการรายเดือน 188 (พฤษภาคม 2542): 29.

¹³ สมถวิล ลีลาสุวรรณ, “จุดเปลี่ยนแห่งทศวรรษ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์,” ฟ้าเดียวกัน 2 (เมษายน-
มิถุนายน 2550): 129.

ทายาทของพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ที่อาจทำธุรกิจสำนักพิมพ์ก็เพราะท่านสนใจงานวรรณกรรม) แต่สำหรับเจ้านายอีกส่วน ก็มีได้ลงทุน โดยอาศัยความถนัดส่วนตัวเป็นเครื่องมือชี้นำ หากแต่ดำเนินการแปลงทรัพย์สินไปเป็นทุนด้วยเพราะเห็น โอกาสประกอบธุรกิจจากภาวะการขยายตัวของตลาดสินค้าและบริการในระบบเศรษฐกิจ หรือแม้แต่ความจำเป็นต้องรับช่วงกิจการของครอบครัว ต่อ ซึ่งทั้งสองกรณีอาจหมายถึง การเข้าสู่โลกธุรกิจโดยที่เจ้านายกลุ่มนี้ยังขาดทักษะความรู้ความสามารถทางการบริหารจัดการทุนอยู่ไม่น้อยจนเป็นเหตุให้จำเป็นต้องเร่งแสวงหาทักษะประกอบการแก่ตนเอง* กรณีหม่อมราชวงศ์ ปรีชนันทนา รังสิต หรือทายาทเจ้านายสายราชสกุล รังสิตท่านหนึ่ง สะท้อนประเด็นดังกล่าวไว้ดังนี้

“ตอนที่หญิงกลับมาอยู่เมืองไทย ท่านพ่อเป็นเสาหลักที่สำคัญในชีวิต หญิงทำอพาร์ทเมนต์ให้เช่า... พอถึงปี 2533 ท่านพ่อสิ้นฯ หญิงจึงเริ่มรับภาระกิจการหนักทางธุรกิจตั้งแต่นั้นมา จากความเป็นนักประวัติศาสตร์มาสู่นักธุรกิจนั้น คุณหญิงปรีชนันทนาต้องปรับตัวอย่างสุดชีวิตทั้งในด้านการงานและแนวความคิด สมัยเรียนหนังสือหญิงไม่ถนัดวิชาเลข พ่อต้องมารับช่วงงานแทนท่านพ่ออย่างกะทันหัน แรกๆ ไม่ค่อยรู้เรื่องบัญชี แต่บังเอิญรู้จักอาจารย์เต็มศักดิ์ ฤกษ์งามระ เลยขอให้ท่านส่งอาจารย์จากจุฬามาสอนวิธีอ่านงบดุลให้ จนเข้าใจพื้นฐานของบัญชี เรียกว่าต้องปรับปรุงตัวเองอย่างกะทันหันจริงๆ แต่ก็ทำได้ในที่สุด ท่านพ่อบริษัทในเครือหลายบริษัท และตอนหลังหญิงมาทำด้านอสังหาริมทรัพย์เองอีกด้วยคือ โครงการบ้านปิยะสาทร และบ้านเทพลิต ภายได้ชื่อของบริษัทนั้นหนา และ โลมา โฮลดิ้ง ขณะนี้ธุรกิจดำเนินไปได้ด้วยดี...”¹⁴

* การหาผลตอบแทนจากนำทรัพย์สินไปลงทุน โดยที่เจ้านายไม่ต้องอาศัยกำลังประกอบการของตนเองแต่อาศัยพ่อค้าชาวจีนเป็นผู้ดำเนินการลงทุนแทนแล้วแบ่งสรปันส่วนมูลค่าส่วนเกินจากการลงทุนตามเงื่อนไขการลงทุน ก็ถือเป็นเรื่องที่ทำกระทำได้และอาจถือเป็นวิธีการที่ได้รับความนิยมมากสำหรับชนชั้นสูงหลังสงครามครามโลกครั้งที่สอง โดยเฉพาะการให้ชาวจีนลงทุนสร้างตึกแถวบนที่ดินเปล่าของตนเอง โดยกำหนดระยะเวลาให้ชาวจีนใช้ประโยชน์ที่แน่นอน พร้อมระหว่างนั้นก็ยังได้รับสิทธิ์เก็บค่าเช่า โดยพ่อค้าชาวจีนจะได้รับค่าเบี่ยะของตึกแถว แต่อย่างไรก็ดี วิธีเช่นนี้ก็ทำให้เจ้านายมักต้องประสบปัญหาการผิดสัญญาหรือถูกพ่อค้าชาวจีนเอาเปรียบบ่อยครั้ง ดังคำอธิบายว่า “มีพ่อค้าชาวจีนมาขอเช่าที่ดินตรงตรอกฮ่องกงเซียงไฮ้ (ที่ดินของราชสกุลกาญจนาภิเษก) เพื่อสร้างตึกแถวสี่ชั้นประมาณ 20 คูหา ...แต่เมื่อครบสิบปี พ่อค้าจีนคนนี้ก็กลับบ่ายเบี่ยงหลายประการ และยังได้เก็บค่าเบี่ยะล่วงหน้าก่อนกำหนดที่สัญญาจะหมดเพียงเล็กน้อย และยังได้ก่อความยุ่งยากต่าง ๆ นานา...” คุณหญิงมณี สิริวารสาร, *ชีวิตเหมือนฝัน*, หน้า 644-645. ด้วยเหตุนี้ ผู้ศึกษาเชื่อว่า ถึงที่สุดการอาศัยกำลังประกอบการของผู้อื่นทั้งหมดให้ถืออำนาจบริหารจัดการทรัพย์สินของตนในเชิงพาณิชย์ จึงไม่ใช่วิธีที่เจ้านายปรารถนาทำไว้นัก

วิธีแสวงหาทักษะประกอบการผ่านกลไกการศึกษาของหม่อมราชวงศ์ ปรีดิยัณทนา รังสิต ถือเป็นแนวทางการสะสมทุนประกอบการที่นิยมกันในราชสกุลเจ้าต่างๆ ด้วยปรากฏว่า เจ้านายและทายาทเจ้านายหลากหลายราชสกุลเลือกที่จะซื้อบริการทางการศึกษาในสาขาวิชาที่เน้นจำหน่ายความรู้เชิงธุรกิจ ตัวอย่างบางส่วนเช่น หม่อมราชวงศ์ศุภดิศ ดิศกุลศึกษาปริญญาโท จากมหาวิทยาลัยนอร์ทดาโคต้า (North Dakota State University) สาขาการวางแผนภาค (Community and Regional Planning) หม่อมราชวงศ์ปรีดิยาธร เทวกุลศึกษาปริญญาตรี สาขาเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และได้ทุนจากธนาคารกสิกรไปศึกษาต่อสาขาบริหารธุรกิจ (MBA) ที่สหรัฐอเมริกา หม่อมหลวงทองมฤฎ ทองใหญ่ศึกษาปริญญาตรีด้านการออกแบบอุตสาหกรรม ประเทศออสเตรเลีย และต่อด้วย ปริญญาโทด้านบริหารธุรกิจที่สหรัฐอเมริกาและ หม่อมหลวงภาสันต์ สวัสดิวัตน์ศึกษาปริญญาโทภาคการบริหารจัดการธุรกิจด้านการเงินที่สหรัฐอเมริกา เป็นต้น

บริบทการซื้อบริการทางการศึกษา หรือการแปลงทรัพย์สินไปเป็นทุนปัจจัยการผลิตผ่านการซื้อบริการจากองค์กรการศึกษาทั้งภายในและภายนอกประเทศ อันจะนำมาซึ่งโอกาสให้ผู้ซื้อบริการมีทักษะต่อรองผลประโยชน์ภายใต้กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนในระบบทุนนิยมยิ่งขึ้น แม้จะถือเป็นความปกติแห่งยุคสมัยปัจจุบันที่ทุกชั้นในสังคมปฏิบัติกัน* แต่หากพิจารณาในเชิงกระบวนการคลี่คลายทางประวัติศาสตร์ ก็จะพบว่า โดยพื้นฐานแล้ว ค่านิยมการส่งบุตรหลานไปศึกษาเพื่อเก็บเกี่ยวความรู้เชิงพาณิชย์ ไม่ใช่วัฒนธรรมที่ชนชั้นเจ้านายสมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองถือปฏิบัติ** ซ้ำการที่ชนชั้นเจ้านายจะนำความรู้ที่ร่ำเรียนมาไปใช้เพื่อมุ่งหาประโยชน์เพื่อการใดการหนึ่งที่ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ของแผ่นดิน (สนองงานราชการ) ก็ยังเป็นเรื่องขัดแย้งกับโลกทัศน์ของชนชั้นเจ้านายในสมัยนั้นอย่างยิ่ง ดังปรากฏในรายพระหัตถ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพถึง หม่อมเจ้าดิศฐานุวัตร ดิศกุล ความว่า

“การเป็นนักเรียนไปรเวตนี้มีประโยชน์อย่างหนึ่งซึ่งเมื่อกลับมาเรามีอิสระจะทำการอันใดก็ได้ตามใจ ไม่จำต้องรับราชการแผ่นดิน แต่ประโยชน์ข้อนี้ไม่ใช่สำหรับเจ้า ผู้ซึ่งเกิดมาในราชสกุลพระบรมราชจักรีวงศ์ มีหน้าที่ต่อบ้านเมืองผิดกับผู้อื่น ด้วยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกพระองค์ ตลอดจนเจ้านายซึ่งเป็นต้นตระกูลแต่ก่อน ได้ทรงปกปัก

* เช่นชวานาจำนวนหนึ่งก็พยายามส่งลูกหลานเข้าเรียนในระดับสูงที่สุดตามกำลังการหาเงินซื้อบริการการศึกษา เพื่อคาดหวังว่า ลูกหลานของตนจะมีอนาคตที่ดีกว่าหากสามารถประกอบอาชีพเป็นลูกจ้างในบริษัทเอกชนหรือแรงงานคอปกขาวมากกว่าการประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรม

** ทั้งเจ้าฟ้าและพระองค์เจ้าในสายราชสกุลรัชกาลที่ 5 ส่วนมากทรงถูกส่งไปรับการศึกษาด้านการทหารที่ตะวันตก รวมถึงหม่อมเจ้าหลายพระองค์ก็ทรงศึกษาในสาขาวิชาดังกล่าวต่อเนื่องมาเช่นกัน

ความเป็นอิสระของชาติไทย ส่งสืบต่อมาจนถึงชั้นพ่อและชั้นเชอ หน้าที่อันผู้ซึ่งเกิดมา
ในราชสกุลจะละเสียไม่อุทิศกำลังความสามารถของตนให้แก่บ้านเมืองนั้นไม่ได้
เว้นเสียแต่จะไม่มีโอกาส เพราะเหตุนี้ส่วนตัวเธอจะเป็นนักเรียนไปเร่ร่อนก็ตาม
นักเรียนหลวงก็ตาม เมื่อกลับมาถ้าบ้านเมืองต้องการใช้จะปฏิเสธไม่ได้ ไม่มีอิสระ
เหมือนกับผู้อื่นซึ่งเขาไม่ได้เป็นเชื้อสายราชสกุล”¹⁵

อย่างไรก็ดี กติกาเช่นนี้ผ่อนคลายความเข้มงวดลงมากหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง เพราะ
นับตั้งแต่คณะราษฎรทำลายเงื่อนไขการคัดสรรชนชั้นอำนาจปกครองด้วยยึดเกณฑ์ทางชาติกำเนิด
การศึกษาเพื่อเป้าหมายการเข้ารับราชการของชนชั้นเจ้านายจึงลดความสำคัญลงในเชิงอัตวิสัย*
รวมทั้ง เมื่อชนชั้นเจ้านายเองก็จำเป็นต้องปรับวิถีดำรงอยู่ทางเศรษฐกิจหลังขาดรายได้จากระบบ
ราชการ การศึกษาด้านธุรกิจเพื่อเป้าหมายเสริมสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจในระบบทุนนิยมจึง
เสมือนเป็นกลไกการปรับตัวของชนชั้นเจ้านายทางหนึ่งเพื่อให้สอดคล้องต่อภาวะความเปลี่ยนแปลง
ตามยุคสมัย ซึ่งก็ไม่เฉพาะแต่ทุนปัจจัยการผลิตที่เจ้านายแสวงหาผ่านระบบการศึกษา จะส่งเสริม
ให้กิจกรรมการลงทุนของตนเองหรือครอบครัวมีประสิทธิภาพแสวงหาผลตอบแทนสูงขึ้นเท่านั้น**
หากยังปรากฏรูปการบางอย่างที่ขัดกับขนบความเชื่อ โดยทั่วไปว่าเจ้านายมีแต่ทรัพย์สินแต่ขาด
ความสามารถบริหารจัดการทรัพย์สิน ด้วยบุคคลในราชสกุลเจ้ากลุ่มหนึ่ง ได้พิสูจน์ความเป็นชนชั้น
นำทางธุรกิจ โดยสามารถนำองค์ความรู้ที่ศึกษามาไปใช้ต่อยอดจนก้าวขึ้นสู่ฐานะผู้บริหารสำคัญใน

15

เอกสารส่วนพระองค์ กรมดำรงฯ สาส์นพระญาติวงศ์ หม่อมเจ้าดิศภาณุวัตร ดิศกุล ในสายชล สัตยานุรักษ์, สมเด็จพระบรมราชดำรัสราชานุภาพ การสร้างอัตลักษณ์ เมืองไทย และชนชั้นของชาวสยาม (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 184.

*

เช่นหม่อมราชวงศ์ ถนัดศรี สวัสดิวัตน์ ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า “พ่อ (หม่อมเจ้าเฉลิมศรี สวัสดิวัตน์ – ผู้ศึกษา)อยาก
ให้เข้าทหาร แต่ในสมัยนั้นเป็นยุคที่เขาแอนตี้เจ้ากันแล้ว สกุตสวัสดิวัตน์ ผู้ใหญ่ในแผ่นดินยุคนั้นถือว่าเป็นผู้มีอิทธิพล ให้อยู่ใน
นี้ไม่ได้ต้องไปอยู่ข้างนอก เพราะขนาดเสด็จปู่ยังโดนเนรเทศให้ไปสิ้นที่ปิ้งเฉย ในปีพ.ศ. 2484-2485 พวกเราโดนปลดหมดทุก
คนไม่มีใครเหลือ จะเข้าโรงเรียนนายร้อย นายเรือ อะไรไม่ได้ทั้งนั้น ทั้งๆที่พ่อเป็นนักเรียนนายร้อยรุ่นเดียวกับจอมพลแปลก
พิบูลสงคราม และจอมพล ผิน ชุนหะวัน อย่างลืมน่าสมัยนั้นปู่ผมเป็นทั้งน้ำและพ่อตาของรัชกาลที่ 7 ...” ใน “ชีวิตที่เกินคำ
บรรยาย,” ผู้จัดการ 248 (พฤษภาคม 2547): 117.

**

“หม่อมหลวงภาสกรสันต์เรียนจบในปี 2529 งานแรกที่เขาได้เข้าไปช่วยพ่อ(หม่อมราชวงศ์ ถนัดศรี สวัสดิวัตน์ – ผู้
ศึกษา) คือศูนย์อาหารในมาบุญครอง ...จากนั้นก็ไปเรียนเอ็มบีเอด้านการเงินต่อที่ George Washington University กลับมาในปี
2534 จึงเริ่มทำงานอย่างจริงจังกับบริษัทประกัน โอลดิง บริษัท โฆษณาที่โด่งดังมากในสมัยนั้น ในตำแหน่งผู้จัดการฝ่ายบัญชี
และการเงิน แต่แล้วก็ต้องการทำงานที่ทำทายกว่า จึงไปสอบเข้าทำงานในบริษัทพรอคเตอร์ แอนด์แกมเบล ประเทศไทย (พี
แอนด์จี) ก่อนเข้าไปเป็นผู้จัดการทั่วไปในบริษัทธรณีพิพัฒนา ทำน้ำแร่ "ออร่า" ของวิวิศน์ เตชะ ไพบูลย์ ซึ่งคุณชายถนัดศรีเป็นผู้
ถือหุ้น 10 เปอร์เซ็นต์ โดยเป็นผู้วางแผนบุกเบิกการตลาดแบบถึงลูกถึงคน ในยุคแรกได้ตระเวนไปทำตลาดเองในเกือบทุก
จังหวัด จนปัจจุบัน ออร่าต้องผลิตตลอด 24 ชั่วโมง มีกำลังการผลิตหนึ่งหมื่นขวดต่อชั่วโมง ยอดขาย 200 กว่าล้านบาทต่อปี”
อรรถพร บันฑิตกุล, “ชีวิตที่เลือกแล้ว ม.ล.ภาสกรสันต์ สวัสดิวัตน์,” ผู้จัดการ 248 (พฤษภาคม 2547): 128-129.

องค์กรธุรกิจขนาดใหญ่ทั้งภายในและบริษัทข้ามชาติ เช่น หม่อมราชวงศ์ศุภศิษย์ ศิษกุล ดำรงตำแหน่งบริหารในบริษัทขนาดใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจบริการด้านการบินหลายองค์กร เช่น บริษัท บาลฟ์ (ให้บริการเชื้อเพลิงการบิน) หม่อมหลวงทองมฤฎ ทองใหญ่ ดำรงตำแหน่งบริหารในหลายองค์กรที่เน้นการลงทุนในตลาดหลักทรัพย์ เช่น ตำแหน่งกรรมการผู้จัดการฝ่ายค้าหลักทรัพย์ของบริษัทหลักทรัพย์ บล. ซีที คอร์ป (ประเทศไทย) ด้วยท่านได้กล่าวไว้ว่า “ในธุรกิจที่ผมทำนั้นส่วนใหญ่ทำธุรกรรมกับต่างชาติ ซึ่งเขาไม่สนใจสายสัมพันธ์หรือนามสกุล ว่าคุณจะเป็นทองใหญ่ หรือทองไม่ใหญ่”¹⁶

กล่าวโดยสังเขป หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง บุคคลในราชสกุลเจ้าจำนวนไม่น้อยสะสม ทั้งทุนที่ดิน เงินทุน และทุนประกอบการระดับหนึ่ง ได้จากการตั้งต้นแสวงหาบนฐานทรัพย์สินของครอบครัวที่สะสมไว้ตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ด้วยวิธีนำทรัพย์สินนั้นมาบริหารจัดการใหม่ให้สอดคล้องกับความหมายของทุน แต่วิธีการเช่นนี้ก็ไม่ใช่วิธีการแสวงหาทุนเพียงช่องทางเดียว เพราะบางครั้งกระบวนการแสวงหาทุนของเจ้านาย ก็มาจากแหล่งทรัพยากรภายนอก ดังจะกล่าวต่อไป

4.1.2 วิธีแสวงหาทุนทางเศรษฐกิจจากแหล่งทรัพยากรภายนอก

เท่าที่ผู้ศึกษาสืบค้นวิธีแสวงหาเงินทุนของชนชั้นเจ้านายทั้งในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์และหลังจากนั้น พบว่าเดิมทีในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แม้ธุรกิจการเงินการธนาคารจากกลุ่มทุนต่างชาติ และธนาคารที่ดำเนินงานโดยกลุ่มพ่อค้าชาวจีนจะก่อตั้งขึ้นในสยาม แต่ด้วยเจตนารมณ์การก่อตั้งธุรกิจการเงินการธนาคารทั้งสองกลุ่มก็มีจุดประสงค์เพื่อเป็นฐานการเงินสนับสนุนกิจการการค้าเฉพาะกลุ่มเป็นสำคัญ กรณีกลุ่มธนาคารสัญชาติตะวันตก เช่น ธนาคารชาเตอร์ ธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้ ธนาคารแห่งอินโดจีน ก็มักเน้นให้บริการกับกลุ่มพ่อค้าหรือบรรษัทการค้าต่างชาติที่ถือสัญชาติเดียวกัน ตามที่พรณี บัวเล็ก กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่องการค้าและการพัฒนาของนายทุนธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย 2475-2516 ความว่า

“บริษัทผู้ส่งสินค้าออกและสั่งสินค้าเข้ารายใหญ่ๆจะเป็นของอังกฤษอันได้แก่ บริษัท บอมเบย์บอม่า บริษัททอร์เนียวฯ บริษัทพวกนี้จะใช้บริการของธนาคารชาเตอร์ และธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้ มากกว่าจะใช้ธนาคารอื่น ส่วนธนาคารสยามกัมมาจล จะ

16

เจียรนีย์ อุตะมะ, เส้นทางชีวิตของ New CEO SCBS ม.ล.ทองมฤฎ ทองใหญ่ ซีอีโอคนใหม่ บล.ไทยพาณิชย์ (ออนไลน์), 9 ธันวาคม 2552. แหล่งที่มา www.stock2morrow.com

อยู่ในฐานะธนาคารสำรองที่บริษัทพวกนี้จะใช้บริการมากกว่าที่จะมุ่งใช้อย่างจริงจัง ส่วนธนาคารแห่งอินโดจีน บริษัทที่ติดต่อใช้บริการมักจะเป็นบริษัทของฝรั่งเศสเอง... เนื่องด้วยธนาคารสาขาเหล่านี้ มีความมุ่งหมายที่จะอำนวยความสะดวกทางด้านการค้าระหว่างประเทศเป็นสำคัญ ความสนใจของธนาคารจึงอยู่ที่การค้าระหว่างประเทศและการค้าเงินตราต่างประเทศเท่านั้น ธนาคารเหล่านี้มิได้สนใจที่จะรับฝากเงินหรือปล่อยเงินเชื่อให้กับคนไทย... ”¹⁷

อีกทั้งแม้ธนาคารต่างชาติเหล่านี้ จะไม่ได้ปฏิเสธที่จะให้บริการแก่คนไทยแต่ก็ตั้งเงื่อนไขอัตราดอกเบี้ยการกู้ยืมที่สูงกว่าคนต่างชาติอยู่มาก โดยในการจ่ายเงินกู้ยืม(เงินทดรอง) ธนาคารจะคิดดอกเบี้ยร้อยละ 6-7 สำหรับกรณีลูกค้าชาวตะวันตก ส่วนถ้าเป็นลูกค้าพื้นเมืองคิดดอกเบี้ยร้อยละ 12¹⁸

และกรณีธนาคารชาวจีน เช่น แบงก์จีนสยาม แบงก์มณฑลจำกัด และบางกอกซีทีบีแบงก์จำกัด ซึ่งก่อตั้งประมาณช่วงทศวรรษ 2450 ส่วนมากก็เป็นการดำเนินกิจกรรมการเงินโดยพ่อค้าชาวจีนกลุ่มหนึ่งที่ต้องการเพิ่มสภาพคล่องทางการเงินแก่ธุรกิจการค้าข้าวและธุรกิจโรงสีข้าวภายในกลุ่มตนเองเป็นหลัก จุดประสงค์ของการจัดตั้งธนาคารก็เพื่อกู้ยืมเงินกันเองระหว่างพ่อค้าที่เป็นกรรมการ¹⁹ เมื่อปรากฏเช่นนี้จึงตีความได้ว่าบทบาทของพระคลังข้างที่ที่เสมือนคล้ายกับธนาคารของชนชั้นเจ้านาย* ตามที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์เสนอไว้ว่า

“เจ้านายโดยทั่วไปซึ่งเป็นสายห่างออกมาจากพระราชโอรสและพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็มักคิดแสวงหารายได้โดยการ ใช้ทรัพย์สินที่

¹⁷ พรหม บัวเล็ก, “การเติบโตและการพัฒนาของนายทุนธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย 2475-2516,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 6,8.

¹⁸ สิริลักษณ์ (ศักดิ์เกรียงไกร) สัมภาษณ์, ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย พ.ศ. 2398-2453(กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2552), หน้า 135.

¹⁹ พรหม บัวเล็ก, “ลักษณะของนายทุนไทยช่วงระหว่าง พ.ศ. 2475-2482,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 67-68.

* “สมัยนั้นพระคลังข้างที่ยังมีสภาพเป็นคล้ายๆธนาคารของพระราชวงศ์ด้วย คือรับฝากเงินของเจ้านายต่างๆ แลรับจัดมรดกและและยังให้เจ้านายกู้เงินได้อีกด้วย...” นายหนหวย, ราชันผู้บิราศ เจ้าฟ้าประชาธิปก ภาคจบ(พระนคร: ไชยณรงค์, 2492), หน้า 99.

ได้รับพระราชทานมาแต่เดิม และบ้างก็กู้ยืมเงินจากพระคลังข้างที่เพื่อการลงทุน
ในทางเศรษฐกิจโดยตนเอง”²⁰

อย่างไรก็ตาม บทบาทและความสำคัญของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์หลังเปลี่ยนแปลงระบอบปกครอง อาจไม่ใช่แหล่งกู้ยืมเงินทุนของราชสกุลเจ้าที่สำคัญเพียงแหล่งเดียว อีกต่อไปแม้จะปรากฏการถวายอำนาจบริหารผลประโยชน์ในสำนักทรัพย์สินฯคืนกลับสู่พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์นับตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษ 2490* ทั้งนี้เนื่องด้วย (1) พิจารณาในแง่วิวัฒนาการของสำนักงานทรัพย์สินฯที่เริ่มปรับปรุงไปเป็นองค์กรแสวงหากำไรทางธุรกิจภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรี แนวทางการบริหารจัดการทรัพย์สินในสำนักทรัพย์สินฯ บางส่วนจึงจำเป็นต้องยึดหลักการตัดสินใจลงทุนบนฐานคิดความคุ้มค่าสูงสุด(หรือการลงทุนที่ก่อให้เกิดค่าเสียโอกาสต่ำสุด)เป็นตัวตั้ง จึงถือเป็นเรื่องปกติของหลักการทางธุรกิจ หากสำนักงานทรัพย์สินฯจะเลือกนำเงินไปใช้ลงทุนแสวงหากำไรด้วยวิธีการเข้าซื้อและร่วมหุ้นกับธุรกิจขนาดใหญ่ของกลุ่มทุนเอกชนที่ส่วนใหญ่คือตระกูลชาวจีน ภายหลังจากพิจารณาแล้วว่าโอกาสที่จะได้รับผลตอบแทนทางการลงทุนในรูปกำไร (profit) สูงกว่าการหาดอกเบี้ย (interest) จากการปล่อยเงินกู้ให้บรรดาบุคคลในราชสกุลวงศ์ต่างๆ หรือแม้แต่การดำเนินงานของธนาคารไทยพาณิชย์ซึ่งถือเป็นธนาคารพาณิชย์ที่สำนักงานทรัพย์สินฯเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ ก็ไม่ได้กำหนดเงื่อนไขสำหรับเชื้อพระวงศ์หรือบุคคลในราชสกุลเจ้าให้ถือเป็นบุคคลที่ได้รับสิทธิพิเศษทางการทำธุรกรรมการเงินกว่าบุคคลอื่นๆ ตัวอย่างเช่น กรณีการทำธุรกรรมการเงินของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ (ราชสกุลยุคล) กับธนาคารไทยพาณิชย์ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2521 ภายหลังจากทรงขอเปิดบัญชีที่ทรงขอเพิ่มวงเงินอีกจำนวนหนึ่ง พร้อมตกลงดอกเบี้ยกันร้อยละ 15 ต่อปี ทั้งนี้ เพื่อเป็นการประกันหนี้ให้น่าเชื่อถือ ทรง

²⁰ นรินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 (กรุงเทพฯ : ฟาเคียวกัน, 2553), หน้า 49.

* ภายหลังจากรัฐประหาร 2490 สมัยรัฐบาล นายควง อภัยวงศ์ “ความพยายามที่จะแก้ไข พ.ร.บ.จัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ก็ได้รับการสานต่อ โดยในวันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2491 ได้มีการอภิปรายร่าง พ.ร.บ. จัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2491 ในที่ประชุมวุฒิสภาสมัยวิสามัญ ...นอกจากนั้นยังได้แก้ไขบทบัญญัติบางประการเพื่อที่จะเป็นรากฐานให้แก่การฟื้นฟูอำนาจทางเศรษฐกิจของสถาบันกษัตริย์ต่อไป ร่างพ.ร.บ. ดังกล่าวยังคงกำหนดให้พระมหากษัตริย์มีอำนาจควบคุมการจัดหาผลประโยชน์จากทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์อย่างเต็มที่...การเปลี่ยนแปลงระเบียบการจัดการทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ในปี 2491 สอดคล้องกับความพยายามของฝ่ายนิยมเจ้าที่จะฟื้นฟูอำนาจของสถาบันกษัตริย์ในช่วงเวลานั้น...แม้ในช่วงระยะเวลาสามปีให้หลัง อำนาจทางการเมืองของสถาบันกษัตริย์ถูกลดทอนลง ทว่าในส่วนของพ.ร.บ.จัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2491 นั้นไม่ได้ถูกแก้ไขประการใด และบังคับใช้มาจวบจนกระทั่งปัจจุบัน” ภาวุธ เพ็ญพิชัย, “ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์คืออะไร? : พระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ในบริบททางประวัติศาสตร์,” ฟาเคียวกัน 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2551): 195-196, 198.

นำโฉนดที่ดิน ซอยสวนสุข แขวงสามเสนใน เขตบางซื่อ กับโฉนดที่ดินบ่อแก้ว ถนนมหานาค เขต พญาไท มาจำนองประกันเงินกู้ จุดนี้บ่งชี้ให้เห็นถึงการทำข้อตกลงทางการเงินบนฐานหลักประกัน ด้วยสินทรัพย์มิใช่สถานภาพความเป็นเชื้อพระวงศ์ ยิ่งไปกว่านั้น ภายหลังจากเกิดความคลาดเคลื่อน ในสัญญาการชำระหนี้ ท้ายที่สุด ธนาคารไทยพาณิชย์จึงได้ตัดสินใจยื่นฟ้องหม่อมไฉไล ยุคล ผู้จัดการมรดกของพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ จนเป็นคดีความที่ต่อสู้กันยาวนานถึง 10 ปี²¹ และ (2) พิจารณาในแง่วิวัฒนาการของกลุ่มธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย จากงานศึกษา ของเกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรมชี้ให้เห็นว่า ตลาดการลงทุนภาคธุรกิจการเงินการธนาคารใน ประเทศขยายตัวอย่างเห็นได้ชัดหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา

“ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สองนักธุรกิจหรือผู้ประกอบการของไทย ได้มองเห็น ความสำคัญของธุรกิจธนาคารพาณิชย์เพิ่มขึ้น ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง ได้มี การก่อตั้งธนาคารพาณิชย์ขึ้นมา 5 ธนาคาร... ในปี 2493 เมื่อรวมธนาคารพาณิชย์ของ ไทยที่ตั้งขึ้นใหม่ 5 ธนาคาร กับธนาคารที่ตั้งขึ้นในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สองอีก 5 ธนาคาร และที่ได้ตั้งขึ้นก่อนสงครามโลกครั้งที่สองอีก 5 ธนาคาร รวมธนาคาร พณิชย์ของไทยจะมีทั้งหมด 15 ธนาคาร... จำนวนธนาคารพาณิชย์ในปี 2493 ซึ่งเป็น จำนวนธนาคารที่ค่อนข้างมาก กล่าวคือ เมื่อรวมกับธนาคารพาณิชย์ของต่างชาติอีก 10 ธนาคาร ในขณะนั้นประเทศไทยมีธนาคารพาณิชย์ทั้งหมด 25 ธนาคาร...การแข่งขัน ทางด้านธุรกิจของธนาคารพาณิชย์ในสมัยนั้นนับว่ามีมากพอสมควร...”²²

บริบทการเติบโตของตลาดอุปทานการผลิตบริการภาคการเงิน ย่อมทำให้เจ้านายมีช่องทางแสวงหา เงินทุนจากองค์กรการเงินหลากหลายขึ้น โดยไม่จำเป็นต้องยึดติดกับธนาคารสักคิดด้วยตัวเอง (เช่นธนาคารไทยพาณิชย์) ตัวอย่างเช่น การหาแหล่งเงินทุนในบริษัทอุตสาหกรรมวิวัฒน์ของราช สกุลดิศกุล (กลุ่มผู้ลงทุนและกรรมการบริหารบริษัทหลัก)* ก็อาศัยแหล่งเงินทุนจาก ธนาคารกรุงไทย*

²¹ สรุปลความจากข้อมูลบางส่วนใน “หม่อมไฉไลจ่าย 5.5 ล.” *คมชัดลึก*(19 พฤษภาคม 2549): 12.

²² เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม, *วิวัฒนาการของระบบธนาคารพาณิชย์ไทย*(กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536), หน้า 24.

* อ้างอิงจากเอกสาร “ขอแจ้งการลงทุนที่สำคัญ (เพิ่มเติม)” วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2553 ของตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย เลขที่ 024/2553 ความบางส่วนว่า “รายละเอียดของบริษัท อุตสาหกรรมวิวัฒน์ จำกัดดำเนินธุรกิจ ผลิตและจำหน่าย ผลิตภัณฑ์น้ำมันพืช ภายใต้ชื่อทางการค้าและเครื่องหมายการค้าหลายเครื่องหมายการค้า เช่น น้ำมันที่ผลิตจากถั่วเหลือง หรือฝ้าย ยี่ห้อ "ทิพ" เป็นต้น รายชื่อกรรมการ 1. นางอินทรา ซาลีจันทร์ 2. หม่อมอรพินทร์ ดิศกุล ณ อยุธยา 3. หม่อมราชวงศ์ดำรงเดช

นอกจากกลุ่มทุนการเงินการธนาคารจะเป็นแหล่งระดมเงินทุนแก่เจ้านายแล้ว กลุ่มทุนอื่นๆก็ ยังถือเป็นแหล่งระดมเงินทุนสำคัญหากพิจารณาโดยอาศัยหน่วยธุรกิจที่เจ้านายลงทุนเป็นตัวตั้ง(การเพิ่มทุนทางธุรกิจ) กล่าวคือ เท่าที่ศึกษาบริบทความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างชนชั้นเจ้านายกับชนชั้นพ่อค้าชาวจีนในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พบว่า นอกจากบางกิจกรรมเช่น การก่อตั้งแบงก์สยามกัมมาจล หรือการก่อตั้งโรงงานผลิตปูนซิเมนต์ (ซึ่งก็เป็นการลงทุนร่วมระหว่างพ่อค้ากับพระคลังข้างที่มากกว่าการลงทุนส่วนตัวของเจ้านายในฐานะปัจเจก) โดยทั่วไปเจ้านายมักนิยมนำทรัพย์สินไม่ว่าจะเป็นเงิน ที่ดิน หรือสังหาริมทรัพย์ที่ดินเช่น โรงสี ไปปล่อยกู้หรือปล่อยเช่าแก่พ่อค้าชาวจีนเพื่อรับผลตอบแทนในรูปค่าเช่าหรือดอกเบี้ยมากกว่านำไปใช้ลงทุนกับพ่อค้าชาวจีนเพื่อร่วมกันแสวงหากำไร** วิธีปฏิบัติเช่นนี้ถือได้ว่า เจ้านายจัดอยู่ในสถานะแหล่งแสวงหาทุนสำหรับพ่อค้าชาวจีนมากกว่าการอาศัยพ่อค้าชาวจีนเป็นแหล่งแสวงหาทุน เพราะการมุ่งหาผลประโยชน์จากค่าเช่า(หรือดอกเบี้ย) ถือเป็นการมุ่งเอาแต่ค่าเสียโอกาสจากการยินยอมให้พ่อค้าอาศัยทรัพย์สินของตนไปใช้ลงทุนแสวงหากำไร หากใช้การระดมทุนจากพ่อค้าชาวจีน ใดๆก็ตาม นับตั้งแต่หลังพ.ศ. 2475 เป็นต้นมา วิถีความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเจ้ากับกลุ่มนายทุนอื่นๆจึงแปรเปลี่ยนไปในทิศทางการเชื่อเชิญและยอมรับคำเชิญให้เข้าร่วมลงทุนระหว่างกันมากขึ้น ดังบริษัท สยามประกันภัยที่ก่อตั้งในปี พ.ศ. 2481 (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นไทยประกันภัยในปีถัดมาตามการเปลี่ยนชื่อประเทศสยามเป็นไทยของรัฐบาล) ก็เป็นการร่วมก่อตั้งโดย เชื้อพระวงศ์

ดิศกุล 4. หม่อมราชวงศ์สุภาณี ดิศกุล 5. หม่อมราชวงศ์อรอนงค์ เทพาค 6. นายจิตตสร ปราโมช ณ อยุธยา 7. นายพงศ์พิณีจ อินทรทุด กลุ่มผู้ถือหุ้นรายใหญ่ 10 รายแรก ณ วันที่ 29 เมษายน 2552 1. หม่อมอรพินทร์ ดิศกุล ณ อยุธยา 65,569 หุ้น 2. กองทุนเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาระบบสถาบันการเงิน 10,000 หุ้น 3. คอมพิวเตอร์ ซิสเต็ม (โกลบอล) อินเตอร์เนชั่นแนล 6,900 หุ้น 4. บริษัท สยามพินิจ จำกัด 6,000 หุ้น 5. หม่อมราชวงศ์ดำรงเดช ดิศกุล 4,000 หุ้น...” ที่มา ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย

* อ้างอิงจากเอกสาร “ขอแจ้งการลงทุนที่สำคัญ” วันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2553 ของตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย เลขที่ 022/2553 ความบางส่วนว่า “บริษัทฯ (ทรัพย์ศรีไทย จำกัด (มหาชน)–ผู้ศึกษา) ได้ลงนามในฐานะ “ผู้ร่วมลงทุน” ในสัญญาการปรับปรุงโครงสร้างหนี้ ระหว่างบริษัท อุดสาหกรรมวิวัฒน์ จำกัด และธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน)...” ที่มา ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย

** เช่น กรณีความสัมพันธ์ระหว่างตระกูลลำซำกับเจ้านายเชื้อพระวงศ์ ปรากฏว่าพ่อค้าตระกูลลำซำต้องการทำกิจการโรงสีเพื่อชดเชยปัญหาธุรกิจป่าไม้ที่ตกต่ำลง ประมาณช่วงทศวรรษ 2460 ก็ได้ต้องการขอเช่าโรงสี เม่งหง ของพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ผ่านการร้องขอความช่วยเหลือไปยัง สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ตามจดหมายความว่า “ด้วยเวลานี้ข้าพระพุทธเจ้าไม่ใคร่มีภาระอะไรทำ เพราะป่าไม้ที่รัฐบาลอนุญาตให้ทำนั้นก็มิมีจำนวนน้อยนัก ไม่พอกับทุนรอนที่ได้ลงไป การใช้จ่ายเล่าก็มีรายจ่ายเพิ่มขึ้นทุกวัน ... เพื่อเป็นการค้าจุนกิจการของข้าพระพุทธเจ้าให้พอหากำไรได้บ้าง เรื่องนี้ข้าพระพุทธเจ้าไม่เห็นใครที่เป็นที่พึงใจ นอกจากได้ฝ่าพระบาทพระองค์เดียว เรื่องนี้ถ้าได้ฝ่าพระบาทจะทรงชุบเลี้ยงข้าพระพุทธเจ้าแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าก็คงเช่าโรงสีรายที่กล่าวนี้ได้สำเร็จ” ธนวัฒน์ ทรัพย์ไพบูลย์, ตำนานชีวิตเจ้าตัว 55 ตระกูลตั้งภาค 2(กรุงเทพฯ: เนชั่น ,2544),หน้า 31.

ข้าราชการขุนนาง และพ่อค้าในสมัยนั้น กระทั่งปัจจุบัน(ตามข้อมูลปี 2551) ทุนเจ้าก็ยังถือสัดส่วนผู้ถือหุ้นในบริษัท 10 อันดับแรก

ตาราง 4.1

รายชื่อผู้ถือหุ้นรายใหญ่ 10 อันดับแรกในบริษัท ไทยประกันภัย จำกัด (มหาชน) ในปีพ.ศ. 2551

ลำดับ	รายชื่อผู้ถือหุ้น	จำนวนหุ้น	เปอร์เซ็นต์
1	พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช	3,526,567	18.56
2	ธนาคารทหารไทย จำกัด (มหาชน)	2,456,064	12.93
3	นาย ไพสิฐ ตูจินดา	1,844,666	9.71
4	บริษัท สมอง ตูจินดา จำกัด	1,250,540	6.58
5	สำนักงานพระคลังข้างที่ บัญชี วัดพระศรีรัตนศาสดาราม	456,168	2.40
6	นางสาวพนิดา ตูจินดา	447,033	2.35
7	สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์	424,876	2.24
8	สำนักงานพระคลังข้างที่ บัญชีสมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี	309,504	1.63
9	นาย วรวิทย์ ไรจน์รพีชาดา	303,779	1.60
10	Citibank Nominees Singapore PTE LTD-OCBC LTD-S	298,320	1.57

ที่มา : รายงานประจำปี พ.ศ. 2550 บริษัท ไทยประกันภัย จำกัด (มหาชน)

บริษัทอาคเนย์ประกันภัยที่ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2489 ก็มีเจ้านายร่วมลงทุนสองพระองค์คือ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ ยุคล และ หม่อมเจ้า กมลีสาน ชุมพล* หรือการลงทุนทำธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ของราชสกุล สนิทวงศ์ นับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2500 ที่เริ่มต้นจากการลงทุนร่วมกับอีก 4 ตระกูลนักธุรกิจใหญ่ในนาม “กลุ่มเมืองทอง” ซึ่งต่อมาได้สรรหาพันธมิตรร่วมลงทุนเพิ่มเติม

* “บริษัท อาคเนย์ประกันภัย จำกัด ก่อตั้งเมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม 2489... โดยบรรดาผู้ริเริ่มก่อตั้งกิจการมีด้วยกัน 7 ท่าน คือ หลวงดำรงคุตติระ พระยาปริชานุศาสน์ นายรองสนิท โชติกเสถียร หม่อมเจ้ากมลีสาน ชุมพล พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ ยุคล นายพัพ ศรีกาญจนาและนายเทียน เหลียววรัทวงศ์ เริ่มต้นธุรกิจด้วยทุนจดทะเบียน 1 ล้านบาท...” แหล่งที่มา www.creditsiam.com

“ในขณะที่กลุ่มเมืองทอง ซึ่งประกอบไปด้วยผู้ถือหุ้นจาก 5 ตระกูลใหญ่คือ กลุ่มกาญจนพานิช กลุ่มมหาคำรงค์กุล กลุ่มสนิทวงศ์ ณ อุทยาน กลุ่มโกสิยกุล และกลุ่มวงศ์สงวน มีแนวความคิดที่จะพัฒนาที่ดิน ดังนั้น ในปี 2509 กลุ่มเมืองทองจึงร่วมทุนกับ ชวน รัตนรักษ์ และยรรยง ตั้งจิตนพ ตั้งบริษัทขึ้นเพื่อซื้อที่ดินในนามบริษัทรวมมิตรวิศวกรรม บริษัทสหกรุงเทพพัฒนา สินพรชัย บริษัทยูนิโก้ และบริษัทสยามประชาการ ... หมู่บ้านชลนิเวศน์เป็น โครงการพัฒนาที่ดินผืนแรกของกลุ่มเมืองทองในนามบริษัท สหกรุงเทพพัฒนา ซึ่งเริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี 2510 จนกระทั่งเปิดขายได้ในปี 2513 และในปีเดียวกันนี้เองที่บริษัทรวมมิตรวิศวกรรมมีโครงการที่จะพัฒนาที่ดินบริเวณริมบึงสีกัน ซึ่งเป็นที่ดินจำนวนกว่า 800 ไร่ ที่กลุ่มเมืองทองประมูลมาได้จากการรถไฟฯ ตั้งแต่ปี 2510-2511 ในราคาประมาณ 20 ล้านบาท...”²³

การณ์เช่นนี้มีใช้กิจกรรมแลกเปลี่ยนประโยชน์กับพ่อค้าบนเป้าหมายการปล่อยกู้/เช่าทรัพย์สิน หากแต่เป็นการนำทุนส่วนตนไปรวมกับทุนจากกลุ่มทุนอื่นๆ เพื่อเป้าหมายการร่วมกับแสวงหากผลกำไร ซึ่งแน่นอนว่า แม้ผลกำไรตอบแทนจากการลงทุนจะต้องจัดสรรปันส่วนตามสัดส่วนทุน (หุ้น) หากใช้ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของเจ้านายทั้งหมด แต่กระนั้น ด้วยปริมาณทุนที่ผนวกร่วมกัน ย่อมทำกระบวนการผลิตสินค้าและบริการสามารถปรับปรุงเทคโนโลยีทางการผลิตที่สูงขึ้นทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ กำไรและมูลค่าเพิ่มต่อทุนหรือต่อหุ้นที่เจ้านายถือครองก็ย่อมมีโอกาสสูงขึ้นตามไปด้วย ตัวอย่างเช่น การถือหุ้นในบริษัท อุตสาหกรรมไหมไทย (จิม ทอมป์สัน) ของราชสกุลยุคล* จากครั้งแรกของหุ้นที่มีมูลค่าต่อหุ้น 1000 บาท ณ เมื่อเริ่มก่อตั้งธุรกิจช่วงต้นทศวรรษ 2490 เพิ่มสูงเป็นหลายเท่าตัวในช่วงทศวรรษ 2510** ซึ่งก็ไม่น่าแปลกใจที่กรรมการบริหารในบริษัทรายหนึ่งได้กล่าวว่า “เวลานี้(ทศวรรษ 2530-ผู้ศึกษา) ราคาหุ้นของบริษัทก็ประมาณ 200 เท่าของราคาพาร์ 100 บาท ทำให้ไม่มีใครอยากจะได้หุ้นเลย”²⁴

²³ ศิริเพ็ญ กระตุกภัย, “ขุนเวสท์ เก่งกับเฮง,” ผู้จัดการรายเดือน 99 (ธันวาคม 2534): 156-157.

* ข้อมูลผู้ถือหุ้นใหญ่ในบริษัทอุตสาหกรรมไหมไทย (จิม ทอมป์สัน) ณ วันที่ 18 สิงหาคม 2533 อันดับ 4 ผู้ถือหุ้นในราชสกุลยุคล ประกอบด้วย หม่อมเจ้าปิยะ ยุคล ทรงถือ 8000 หุ้นหรือ 4.0 เปอร์เซ็นต์ หม่อมเจ้าหญิงหญิง ยุคล ทรงถือ 7200 หุ้นหรือ 3.6 เปอร์เซ็นต์ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ ทรงถือ 800 หุ้นหรือ 0.4 เปอร์เซ็นต์ ข้อมูลจาก สุปราณี คงนิรันดรสุข, “Cocoon War ในจิม ทอมป์สันไหมไทย,” ผู้จัดการ 86 (พฤศจิกายน 2533): 185.

** “ในอดีตเมื่อครั้งปี 2516 พระยาไชยศสมบัฒติซึ่งเป็นผู้ตรวจสอบบัญชีบริษัทได้เคยแจ้งว่า มูลค่าหุ้นจิม ทอมป์สันไหมไทยถ้าคำนวณจากเงินปันผลจะมีราคาประมาณ 6,000 – 7,000 บาท แต่ถ้าคำนวณเอาสินทรัพย์ของบริษัททั้งหมด จะมีมูลค่าถึงหุ้นละ 40,000 บาท โดยขณะนั้นราคาพาร์ของหุ้นตก 1,000 บาท” เรื่องเดียวกัน, 182.

²⁴ เรื่องเดียวกัน

ไม่เพียงเท่านั้น ความร่วมมือทางธุรกิจเพื่อแสวงหาผลกำไร ยังก่อให้เกิดความหมายใหม่ที่แตกต่างจากเดิมคือ ขณะที่จุดมุ่งหมายของการแสวงหาค่าเช่าหรือดอกเบี้ยจากพ่อค้าชาวจีน แทนทำให้เจ้านายไม่มีความจำเป็นใดๆที่จะต้องเข้าไปร่วมบริหารจัดการกระบวนการผลิตสินค้าและบริการที่ตั้งต้นจากฐานทรัพย์สินของตนเอง เพราะถือว่าตนเองได้จำหน่ายสิทธิการใช้ประโยชน์ในทรัพย์สินนั้นๆให้แก่พ่อค้าชาวจีนผ่านวิธีเช่าซื้อไปเรียบร้อยแล้ว การที่พ่อค้าใช้ทรัพย์สินที่เช่าซื้ออย่างไรและสามารถใช้แสวงหาผลกำไรได้มากน้อยเพียงไร จึงประหนึ่งถูกประเมินว่าเป็นอำนาจบริหารจัดการและผลตอบแทนที่ไม่เกี่ยวข้องกับตนเอง เพียงแต่ด้วยผลกำไรที่แสวงหาได้นั้น พ่อค้าจะต้องหักจ่ายคือกลับเป็นดอกเบี้ยหรือค่าเช่าตามสัญญาที่ตกลงกันไว้ หากแต่การลงทุนเพื่อแสวงหาค่าไร ทำให้เจ้านายไม่อาจปฏิเสธภาระการบริหารจัดการทุนอย่างก่อให้เกิดประสิทธิภาพการแข่งขันภายใต้พลวัตของตลาด เพราะถือว่าตนเองคือผู้มีส่วนได้เสียกับผลกำไรจากการลงทุนโดยตรง ดังนั้นเพื่อเสริมสร้างรากฐานการลงทุนให้มั่นคง หลักเกณฑ์แสวงหาพันธมิตรทางการลงทุนกับกลุ่มนายทุนอื่นๆ จึงมิได้มุ่งสรรหากลุ่มเป้าหมายที่ตอบโจทย์เฉพาะอำนาจทุนด้านทรัพย์สินเท่านั้น แต่ยังเป็นการพิจารณาร่วมกับเงื่อนไขทักษะความชำนาญทางการประกอบการข้อสังเกตคือ เจ้านายกลุ่มหนึ่งมักคัดสรรพันธมิตรทางการลงทุนที่เชื่อถือได้ว่าเป็นผู้ชำนาญการในธุรกิจนั้นๆ เช่น กรณีธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ ของราชสกุลศักดิ์เดช ภาณุพันธ์ เดิมโครงการพัฒนาที่ดินศูนย์กลางเศรษฐกิจขนาดใหญ่บริเวณราชดำริ ในนาม “รอยัลราชดำริ” ได้ร่วมทุนกับคุณหญิงศศิมา ศรีวิกรม์ ในสัดส่วน 50% แต่เมื่อคุณหญิงศศิมาต้องเจอกับ มรสุมลูกใหญ่ทางด้านธุรกิจจนมีปัญหาทางการเงิน ก็ได้มีการขอซื้อหุ้นทั้งหมดกลับคืนมาและขณะนี้ก็ได้ผู้ร่วมทุนใหม่แล้วเป็นนักลงทุนชาวอเมริกัน ที่เคยทำธุรกิจด้านเรียลเอสเตท²⁵

การเข้าสู่โลกธุรกิจของบุคคลในราชสกุลเจ้าผ่านการผสมผสานความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับตระกูลพ่อค้าเชื้อสายจีน

นอกจากการแลกเปลี่ยนทักษะการประกอบการจากกลุ่มทุนอื่นๆผ่านกระบวนการสร้างความสัมพันธ์ทางธุรกิจ การได้รับการส่งเสริมหรือสนับสนุนทักษะเชิงธุรกิจผ่านบุคคลหรือกลุ่มทุนอื่นๆผ่านกระบวนการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรม (การแต่งงานระหว่างราชสกุลเจ้ากับตระกูลจีน) ก็อาจเป็นอีกวิธีการหนึ่ง กล่าวคือ ยุคสมัยที่ระบบชนชั้นแบบศักดินายังคงให้คุณค่าเรื่องชาติกำเนิดเป็นเครื่องแบ่งชนชั้น(นำ)ทางสังคม ค่านิยมการแต่งงานระหว่างราชสกุลเจ้าด้วยกันถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติโดยถือว่าเป็นวิธีการรักษาเชื้อสายความเป็นเจ้ามิให้เจือจางลง กระทั่งช่วง

²⁵

“คุณหญิงมณีได้ผู้ร่วมทุนใหม่ สานต่อโครงการยักษ์ของตระกูล,” ผู้จัดการรายเดือน,30.

ปลายสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การผูกสร้างความสัมพันธ์ระหว่างราชสกุลวงศ์ก็ยังปรากฏให้เห็น เช่นการแต่งงานระหว่างสายราชสกุลของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธรรมาธิราชธาดา กับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ²⁶ ในงานเขียนของสันสนีย์ รวมถึงบันทึกของหม่อมเจ้าฤดีวรวรรณได้บรรยายไว้ตามลำดับว่า

“การมีคู่ครองเป็นเรื่องธรรมดาธรรมชาติ แต่การมีคู่ครองของชาววังแตกต่างจากชาวบ้าน คือที่เป็นชาววังชั้นสูงมีชนบประเพณีเฉพาะกลุ่ม มีฐานันดรศักดิ์บังคับบอญจนยากที่จะมีผู้ใดฟันฝ่ากฎข้อบังคับเหล่านั้นเข้าไปเพื่อเป็นคู่ครองได้”²⁷

และ

“ตลอดชีวิตฉัน (หม่อมเจ้าฤดีวรวรรณ-ผู้ศึกษา) ฉันได้เคยรู้จักคนสามมัญน้อยคนเหลือเกิน สมัยเป็นเด็กเคยรู้สึกตกใจมากเมื่อเสด็จพ่อประกาศหลักการที่เป็นประชาธิปไตยด้วยการตรัสว่า หากมีคนสามมัญที่มีการศึกษาศีมาขอพระธิดาคือใครองค์หนึ่งของท่านแต่งงานด้วยและคนทั้งสองมีความรักต่อกัน ท่านจะประทานอนุญาตให้ได้แต่งงานกัน ความคิดนั้นน่าเหลือเชื่อ ไม่น่าเป็นไปได้ และฉันไม่เคยมีความเชื่อถือในคำตรัสของเสด็จพ่ออย่างจริงจัง ท่านชายที่มีเชื้อพระวงศ์อาจมีหม่อมเป็นคนสามมัญได้ แต่สำหรับท่านหญิงจะอภิเษกสมรสกับคนสามมัญไม่ได้เป็นอันขาด”²⁸

ครั้งเมื่อคณะราษฎรได้จุดประกายแนวคิดเรื่องเสรีภาพและเสมอภาพตามครรลองของระบอบปกครองแบบประชาธิปไตยจนได้กลายเป็นค่านิยมทางสังคมแทนที่ระบบชั้นวรรณะแบบเจ้าขุนมูลนาย ประกอบกับแนวโน้มการก้าวขึ้นเป็นชนชั้นนำในสังคมของบรรดา พ่อค้า นายทุน นักธุรกิจ หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง ตามปรากฏในบันทึกของคุณหญิงมณี สิริวารสาร

“เพื่อนฝูงและคนที่อยู่ในสังคมเดียวกันกับเรา(หมายถึงตัวคุณหญิงมณี สิริวารสาร- ผู้ศึกษา) ได้เล่าให้พระองค์อาภัสและดิฉันฟังว่า หลังสงครามแล้ว สังคมผู้ศิชนชั้นสูงในเมืองไทยได้เปลี่ยนแปลงไป สมัยก่อนบรรดาเจ้านายและพวกขุนนางตระกูลเก่า

²⁶ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475, หน้า 51.

²⁷ สันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, หม่อมตติกระดาน(กรุงเทพฯ: มติชน,2551), หน้า178-179.

²⁸ หม่อมเจ้าหญิง ฤดีวรวรรณ, บันทึกท่านหญิง ม.จ. หญิงฤดีวรวรรณ,แปลโดย แก้วสุวรรณ(กรุงเทพฯ: ดับเบิลไดนา, 2541),หน้า 220.

เป็นผู้ที่มีอิทธิพล ทุกคนย่อมเกรงใจและเคารพนับถือ แต่มาบัดนี้ พวกที่มีบทบาทสำคัญและมีชื่อเสียงคือพวกพ่อค้าที่มีเลือดคนจีน เพราะแต่ละคนร่ำรวยมหาศาล เป็นเจ้าของธนาคาร บริษัทใหญ่ๆ กุมอำนาจทางเศรษฐกิจของประเทศ ทั้งที่แต่ก่อนคนในสังคมชั้นสูงมีความรังเกียจพวกที่มีเลือดจีน และคนจีนจริงๆก็ไม่กล้าออกหน้าออกตา ในงานสังคมหากไม่มีบรรดาศักดิ์หรือชื่อเสียงในวงราชการ ส่วนคนไทยแท้ที่มาจากตระกูลเก่าหรือขุนนางในอดีตต่างก็จกนลงทุกที และใช้ทุนเดิมกินเข้าเนื้อไปทุกวัน”²⁹

ยุคสมัยความเป็นสังคมซึ่งปรับเปลี่ยนไปนิยมวิถีดำเนินชีวิตบนฐานคิดแบบเสรีภาพส่วนปัจเจก อีกทั้งความที่ตระกูลพ่อค้าเองก็ดูเหมือนจะกลายเป็นชนชั้นนำอันเป็นที่ยอมรับโดยทั่วกันในสังคมหลังสมัยศักดินา(ซึ่งอาจทำให้ราชสกุลเจ้าเปลี่ยนนิยามการตีความคุณสมบัติของพ่อค้าว่าสมฐานะระหว่างกันและกันสูงขึ้น) จึงเชื่อได้ว่า คือปัจจัยที่ทำให้บุคคลรุ่นหลังในราชสกุลเจ้าบางส่วนตัดสินใจปลูกสร้างความสัมพันธ์เชิงเครือญาติกับตระกูลพ่อค้ามากกว่าจะยึดมั่นตามธรรมเนียมการแต่งงานแบบราชสำนักนิยม ตัวอย่างเช่น กรณีราชสกุลเทวกุลกับตระกูลลำซำ* ราชสกุลดิศกุลกับตระกูลสารสิน** ราชสกุลศักดิ์เดช ภาณุพันธ์กับตระกูลศรีกาญจนา*** หรือราชสกุลกิติยากรกับตระกูลจิราธิวัฒน์**** เป็นต้น

29 คุณหญิง มณี สิริวารสาร, *ชีวิตเหมือนฝัน*, หน้า 563.

* หม่อมราชวงศ์ ลำอานวรรณ เทวกุล สมรสกับ บัญชา ลำซำ : ตระกูลลำซำมีวิวัฒนาการทางธุรกิจจากการ ประกอบธุรกิจสัมปทานป่าไม้เป็นหลักในช่วงแรก ต่อมาได้มุ่งไปทำกิจการโรงสีข้าวขนาดใหญ่ ธุรกิจค่าน้ำตาล และกิจการประกันภัย กระทบทายาทรุ่นที่ 3 ภายใต้การนำโดย โชติ ลำซำ ได้ปรับทิศทางการลงทุนโดยเน้นที่ภาคบริการด้านการเงินเป็นรากฐานสำคัญ ดังเห็นได้จากการก่อตั้ง ธนาคารกสิกรไทย จำกัด รวมทั้งธุรกิจประกันภัยเช่น บริษัท เมืองไทยประกันชีวิต และบริษัท ลำซำประกันภัย จำกัด (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น บริษัทภัทรประกันภัย ในปี 2521

** หม่อมราชวงศ์ สุภาณี ดิศกุล สมรสกับ พรวุฒิ สารสิน: ตระกูล สารสิน มีลักษณะเป็นตระกูลกึ่งพ่อค้ากึ่งข้าราชการ มาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งในบทบาทพ่อค้านักธุรกิจ ถือเป็นตระกูลชาวจีนที่ประกอบกิจการหลายแขนงมาตั้งแต่ ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ไม่ว่าจะเป็นกิจการโรงสี การรับจ้างนองที่ดิน อีกทั้งร่วมเป็นกรรมการและร่วมลงทุนใน บริษัทปูนซิเมนต์ไทย และแบงก์สยามกัมมาจล หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ตระกูลนี้ได้ร่วมลงทุนกับกลุ่มทุนต่างๆ ในภาคธุรกิจแทบทุกแขนง เช่น ธุรกิจสินค้าประเภทเครื่องคัม (บริษัท ไทยน้ำทิพย์ จำกัด) ธุรกิจด้านอะไหล่รถยนต์ ธุรกิจด้านวัสดุอุปกรณ์ก่อสร้าง ธุรกิจพัฒนาที่ดิน เป็นต้น

*** หม่อมราชวงศ์ ทินศักดิ์ ศักดิ์เดช ภาณุพันธ์ สมรสกับ ศิริกาญจนา ศรีกาญจนา : ตระกูลศรีกาญจนา จัดเป็นอีกตระกูลหนึ่งที่สานความสัมพันธ์ทางธุรกิจกับเจ้านายมาตั้งแต่หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง ดังปรากฏจากการลงทุนจัดตั้ง บริษัทออคเนย์ ประกันภัย ในปี พ.ศ. 2489 (กล่าวได้ไว้ในอ้างอิงลำดับที่ 46) ซึ่งตระกูลดังกล่าวก็พัฒนาสัดส่วนผู้ถือหุ้นและอำนาจบริหารบริษัทมาอย่างต่อเนื่องหลายทศวรรษ

**** หม่อมหลวง สราลี กิติยากร สมรสกับ ชีรเดช จิราธิวัฒน์: ตระกูลจิราธิวัฒน์ สืบต้นสายตระกูลในไทยจาก นายเตียง จิราธิวัฒน์ (นี่เตียง แซ่เจ็ง) ธุรกิจของตระกูลเริ่มต้นจากการตั้งต้นทำร้านค้าขายสินค้าขนาดเล็ก กระทั่งหลังสิ้นสุด

สำหรับเจ้านายในบางราชสกุล การผนวกร่วมเป็นเครือญาติกับตระกูลพ่อค้าเชื้อสายจีน ถือเป็นปัจจัยด้านหนึ่ง ที่มีส่วนส่งเสริมให้ตนเองเข้าถึงโอกาสการเรียนรู้โลกทัศน์ทางธุรกิจ หรือโอกาสการได้รับกำลังสนับสนุนจากพ่อค้านักธุรกิจที่ผูกสัมพันธ์ทางเครือญาติด้วย ดังกรณี หม่อมราชวงศ์ปรีดิยาธร เทวกุล ซึ่งโดยพื้นฐานครอบครัวในราชสกุลเทวกุลแต่เดิม ผูกพันกับงานราชการ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมาโดยตลอด* ครั้งเมื่อพี่สาวของท่านหรือ หม่อมราชวงศ์ลำอางวรรณ เทวกุล แต่งงานกับบุคคลในตระกูลลำซ่า (บัญชา ลำซ่า) ความใกล้ชิดของหม่อมราชวงศ์ปรีดิยาธร เทวกุล กับบุคคลในเครือข่ายของตระกูลลำซ่าที่เพิ่มขึ้น** ทำให้ท่านได้รับการสนับสนุนทั้งการศึกษาในด้านเศรษฐกิจ และเข้าทำงานในธนาคารกสิกรไทยเป็นเวลากว่า 20 ปี นับตั้งแต่ พ.ศ. 2505 บทความในวารสารผู้จัดการ ฉบับเดือนมิถุนายน 2544 ได้ลงบทความเกี่ยวกับท่านไว้ดังนี้

“ชีวิตคุณชายอยู่คุณจะแตกต่างจากคนอื่น ๆ ถือได้ว่าเป็นคนแรกในราชสกุลที่เข้าสู่วงการธุรกิจ อาจจะเป็นไปได้ว่า พี่สาวของเขา ม.ร.ว.ลำอางวรรณเป็นภรรยาของบัญชา ลำซ่า บัญชาเป็นลูกชายคนโตของโชติ ลำซ่า บุคคลสำคัญในเจนเนอเรชั่นที่ 2 ของตระกูลลำซ่า...อิทธิพลซึ่งทางพี่สาว มีมากพอสมควร หลังจากจบการศึกษาจากโรงเรียนเซนต์คาเบรียล คุณชายอยู่ก็ตัดสินใจเข้าเรียนคณะเศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ในยุคที่ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เป็นคณบดี จากนั้นด้วยการเขียนหนังสือแนะนำอย่างดีของ ดร.ป๋วย ก็ทำให้เขาได้เรียน MBA ที่ Wharton School of Finance and Commerce, University of Pennsylvania ดูเหมือนจะเป็นนักเรียนทุนของธนาคารกสิกรไทยรุ่นแรกๆ เสียด้วย... เขาเริ่มทำงานที่ธนาคารกสิกรไทยครั้งแรก ในปี 2505 ด้วยความรู้ทางวิชาการและสายสัมพันธ์ทางต่างประเทศ คุณชายอยู่เหมาะสมกับ งานด้านต่างประเทศของ ธนาคาร เขาทำงานในสายงานดังกล่าวเป็นเวลายาวนานถึง 8 ปีเต็ม และใช้เวลาทำงานเพียง 14 ปี ก็เป็นกรรมการรองผู้จัดการใหญ่ เป็นคนหนุ่มมาแรง

สงครามโลกครั้งที่สอง จึงเริ่มดำเนินธุรกิจห้างสรรพสินค้าขึ้นในศึกแถวบริเวณสี่พระยา จากการขายเฉพาะหนังสือต่างประเทศ ได้ขยายไปเป็นสินค้าอื่นๆ ที่สั่งจากต่างประเทศ จนกลายเป็นจุดเริ่มต้นของการขายอาณาจักรห้างสรรพสินค้าครบวงจรขนาดใหญ่และธุรกิจการโรงแรมในปัจจุบัน

* ต้นราชสกุล เทวกุล คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระเทววงศ์วโรปกรณ์ ทรงถือเป็นเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศคนแรกในสมัยรัชกาลที่ 5

** ความสัมพันธ์ระหว่าง ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ กับหม่อมราชวงศ์ ปรีดิยาธร เทวกุล ก็มีตระกูลลำซ่าเป็นอีกสื่อกลางหนึ่ง ที่ช่วยประสาน กล่าวคือ พี่สาวของ ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ก็ได้แต่งงานกับกับบุคคลในตระกูลนี้ (โชติ ลำซ่า)

ที่สุดในการนี้ จนมีคนคาดหมายกันว่า เขาคือทายาทของ ธนาคารนี้อย่างแน่นอน
แม้ว่าจะเป็นคนนอกตระกูลลำชาคนแรกก็ตาม...”³⁰

สรุปได้ว่า กระบวนแสวงหาทุนทางเศรษฐกิจของเจ้านายหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง
ปรากฏลักษณะสำคัญ 2 วิธีทางคือ การแปลงสินทรัพย์ที่สะสมไว้ก่อนเปลี่ยนแปลงระบอบปกครอง
2475 ไปใช้เป็นทุนผลิตสินค้าและบริการต่างๆ และการปลูกสร้างความสัมพันธ์กับตระกูลพ่อค้า
ชาวจีน(หรือกลุ่มทุนอื่น) ผ่านการลงทุนทางธุรกิจบนเป้าหมายการร่วมมือแสวงหาผลกำไร รวมไปถึง
ถึง การปลูกสร้างความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติกับตระกูลพ่อค้าชาวจีน อย่างไรก็ตาม นอกจาก
มิติด้านกระบวนสะสมทุน จะเป็นภาพเคลื่อนไหวบังคับที่ริบความพยายามปรับตัวในระบบ
เศรษฐกิจทุนนิยมของชนชั้นเจ้านายแล้ว พฤติกรรมการนำทุนไปใช้ลงทุนในกิจการต่างๆ ที่ต่างไป
จากการมุ่งเก็บเกี่ยวค่าเช่า โดยเฉพาะค่าเช่าที่ดินสำหรับใช้เพื่อการผลิตสินค้าเกษตรเป็นหลัก ก็ถือเป็น
อีกหนึ่งภาพเคลื่อนไหวที่สะท้อนความพยายามปรับตัวทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านาย

4.2 วิวัฒนาการด้านการลงทุนทางธุรกิจของกลุ่มคนในราชสกุลเจ้า

ก่อนที่ผู้ศึกษาจะกล่าวถึง พฤติกรรมการลงทุนทางธุรกิจของบุคคลในราชสกุลเจ้าหลัง
สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา จะขอกล่าวย้อนกลับไปถึงลักษณะการทำธุรกิจของชนชั้น
เจ้านายในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์โดยสังเขป เพื่อชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ ในสมัย
สมบูรณาญาสิทธิราชย์แม้ชนชั้นเจ้านายจะถือเป็นสถาบันในสังคมสยามที่มีบทบาทสำคัญในฐานะ
กลุ่มนายทุนผู้ริเริ่มลงทุนประกอบกิจการต่างๆ ไปพร้อมกับนายทุนชาวตะวันตก และชาวจีนอพยพ
เช่น การลงทุนพัฒนาที่ดินขนาดใหญ่บริเวณทุ่งรังสิต การก่อตั้งแบงก์สยามกัมมาจล การก่อตั้ง
บริษัทปูนซิเมนต์ไทย การทำตลาดและห้องแถว แต่ถึงกระนั้น ปรากฏการณ์การลงทุนเหล่านี้ ก็
มิได้หมายความว่า ชนชั้นเจ้านายดำเนินกิจกรรมการลงทุนเฉกเช่นกระฎุมพีเชื้อสายจีนที่ส่วนใหญ่
อาศัยความเป็นอิสระจากพันธุการศักดินา(ที่สูงกว่าไพร่ทาส) เป็นเงื่อนไขผลักดันให้ต้องดิ้นรน
สะสมทุนและช่องทางการค้าการลงทุนจากกำลังความสามารถของตนเอง เพราะความที่ชนชั้น
ดังกล่าว(รวมถึงพระมหากษัตริย์) จำต้องประจำอยู่ในระบบราชการ (ซึ่งก็คือการเป็นชนชั้นที่ถูก
พันธุการไว้ในระบบศักดินาเฉกเช่นไพร่ทาสเพียงแต่เป็นการถูกร้อยรัดไว้ที่สถานะผู้ปกครอง
ไม่ใช่ผู้ถูกปกครอง) ทางออกของการลงทุนจึงมักอาศัยการฝากสินทรัพย์ให้พระคลังข้างที่เป็น

³⁰ วิจารณ์ แสงทองคำ, “ม.ร.ว. ปรีดิยาธร เทวกุล,” ผู้จัดการ 213 (มิถุนายน 2544): 52-54.

ตัวแทนบริหารผลประโยชน์เพื่อให้เกิดส่วนต่างเป็นสำคัญตามคำกล่าวของ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ดังนี้

“เมื่อกลุ่มเจ้านายได้รับพระราชทานทรัพย์สินทั้งที่เป็นที่ดินและเงินทองเป็นการถาวร กลุ่มเจ้านายก็สามารถนำเอาทรัพย์สินส่วนนั้นไปฝากกับพระคลังข้างที่เพื่อให้พระคลังข้างที่ดูแลและจัดการให้มีดอกผลขึ้นมาได้... พระคลังข้างที่จึงมีบทบาทสำคัญทั้งใน ส่วนของการดูแลทางทรัพย์สินของพระมหากษัตริย์รวมไปกับส่วนที่เป็นของสมาชิกกลุ่มเจ้านาย”³¹

ประเด็นนี้เองที่กลายเป็นจุดสังเกตตั้งต้นว่า ทั้งที่วิวัฒนาการการลงทุนของสำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (ในฐานะองค์กรบริหารผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของราชสำนักที่พัฒนาคลี่คลายจากหน่วยงานพระคลังข้างที่) จะพัฒนาบทบาทการลงทุนทางธุรกิจไปในกิจการต่างๆที่หลากหลายตามกระแสการลงทุนเสรี^{32*} แต่หากภายใต้ขอบเขตกรอบอำนาจการลงทุนในสำนักงานทรัพย์สินฯ ที่กว้างออกไป กลับปรากฏเงื่อนไขคัดกรองกลุ่มผลประโยชน์ในราชสำนักที่เชื่อได้น่าจะแคลง โดยเฉพาะอาจมุ่งจำกัดที่พระราชวงศ์สายราชสกุลมหิดลเป็นหลัก ด้วยผู้ศึกษาตีความจากเนื้อหาบางส่วนในบทความเรื่อง “พระราชทรัพย์” ที่ชูชาน เจ. คันนิงแฮม เขียนไว้ดังนี้

“ขณะที่ไม่มีบุคคลภายนอกคนใดเลยที่จะแน่ใจได้ว่าพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใดบ้างที่ทรงได้รับผลประโยชน์จากรายได้ของสำนักงานทรัพย์สินฯ นอกจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ แต่ก็อาจคาดเดาได้น่าจะรวมถึงพระราชโอรสและพระราชธิดาทั้งสี่พระองค์ พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณและพระราชนัดดาทั้ง

³¹ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475, หน้า 48.

* “ในช่วงที่เศรษฐกิจขยายตัวในระดับสูงช่วงปี พ.ศ. 2503-2540 สำนักงานทรัพย์สินฯ ได้กระจายการลงทุนไปอย่างกว้างขวางตามสาขาเศรษฐกิจต่างๆ ทศวรรษ 2530 ประมาณว่าสำนักงานทรัพย์สินฯ ได้เข้าไปถือหุ้นโดยตรงของบริษัทต่างๆ มากกว่า 90 บริษัท ครอบคลุมในกิจการที่สำคัญ เช่น ปูนซีเมนต์ ธนาคารพาณิชย์ โรงแรม พลังงาน เหมืองแร่ อสังหาริมทรัพย์ ประกันภัย ประกันชีวิต ชิ้นส่วนรถยนต์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้ลงทุนโดยอ้อมในรูปของบริษัทในเครือบริษัทย่อยหรือบริษัทร่วมทุนด้วย พ.ศ. 2539/40 สำนักงานทรัพย์สินฯ ลงทุนในบริษัทต่างๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมทั้งสิ้นเกือบ 300 บริษัท และในจำนวนนี้ 43 บริษัทได้เข้าไปจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย” พอพันธ์ อุยยานนท์, “สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์กับบทบาทการลงทุนทางธุรกิจ,” ใน การต่อสู้ของทุนไทย การเมือง วัฒนธรรม เพื่อความอยู่รอด 2, ผาสุก พงษ์ไพจิตร บรรณาธิการ. (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549), หน้า 68.

ห้าพระองค์ที่อยู่ในเมืองไทย นอกนั้นก็อาจจะรวมถึงพระชายาพระองค์แรกและพระราชธิดาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช และพระนัดดาของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา”³³

คำถามคือ สำหรับราชสกุลเจ้าอื่นๆ อีกจำนวนมากที่ปลีกตัวออกจากการถือเอาสำนักงานทรัพย์สินฯ เป็นฐานอุดหนุนกิจกรรมการลงทุน (เช่นการถอนทรัพย์สินทั้งหมดออกจากพระคลังข้างที่ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ดังที่เสนอไว้ก่อนหน้านี้) วิธีการลงทุนของราชสกุลเจ้าส่วนนี้จึงหมายถึงจำต้องดำเนินการผ่านบทบาทนักลงทุนอิสระมากขึ้น ซึ่งความเป็นอิสระดังกล่าวนี้ได้พัฒนาคลี่คลายเชิงประจักษ์ทั้งในแง่ความหลากหลายเชิงรูปแบบของธุรกิจการลงทุนและกลไกการลงทุนอย่างไร นี่เป็นประเด็นที่ผู้ศึกษาพยายามสืบค้นต่อไป

4.2.1 การเปลี่ยนแปลงเชิงปริมาณ: ความหลากหลายทางการแสวงหาช่องทางการลงทุนทางธุรกิจภายใต้ระบบทุนนิยมเสรี

ถือเป็นเรื่องที่น่าสนใจได้โดยทั่วไปว่า ฐานการลงทุนของชนชั้นเจ้านายในสมัยศักดินา มักเกี่ยวพันกับที่ดินและค่าเช่าที่ดินเป็นสำคัญ ซึ่งผู้ศึกษาคงต้องกล่าวตั้งแต่ต้นว่า เงื่อนไขเช่นนี้แม้หลังสงครามโลกครั้งที่สองกระทั่งปัจจุบันก็ยังคงถือเป็นแนวทางการลงทุนที่ปฏิบัติสืบมาจนกระทั่งปัจจุบัน ในช่วงทศวรรษ 2490 หรือหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองไม่นานนัก เจ้านายบางราชสกุลยังคงเลือกช่องทางประกอบการตามแนวทางที่ไม่แตกต่างจากลักษณะนิยมก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองอยู่ เช่นการลงทุนทำตลาดให้เช่าจากที่ดินของตน เช่นที่ดินบริเวณปากคลองตลาดของราชสกุล จักรพงษ์ ก็ได้เปลี่ยนจากการให้โรงเรียนอำนวยการเข้านับตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2475 เพื่อนำมาพัฒนาทำตลาด ตามที่วารสาร GM Biz ฉบับเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2554 เสนอข้อมูลไว้ดังนี้

“ปี 2475 อำนวยการถึงกาลเปลี่ยนแปลงครั้งแรก โดยย้ายไปเช่าวังของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ บริเวณปากคลองตลาดในปัจจุบัน... จนเมื่อผู้ดูแลผลประโยชน์ของวังพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ เจริญจากพื้นที่คืนเพื่อนำไปทำตลาด จนมีเรื่องฟ้องร้องกัน... โรงเรียนอำนวยการจึงย้ายมาที่ทุ่งพญาไทในปี 2495...”³⁴

³³ ชูชาน เจ. คันนิงแฮม, “พระราชทรัพย์,” ฟ้าเดียวกัน 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2551): 204.

³⁴ รุจราดา วัฒนาโกศย์, “ยุคสมัยของอำนวยการ,” GM Biz 15 (กุมภาพันธ์ 2554): 27.

นอกจากที่ดินจะถูกพัฒนาไปเป็นตลาดให้เช่า การปล่อยเช่าที่ดินว่างเปล่าหรือการลงทุนทำ อสังหาริมทรัพย์บนที่ดินเพื่อปล่อยเช่า ก็ยังเป็นอีกแนวทางการประกอบธุรกิจที่สำคัญของเจ้านาย เพียงแต่ครั้งนี้ เจ้านายมักเลือกที่จะมุ่งใช้ประโยชน์ในที่ดินภายใต้กระแสการขยายตัวของตลาด การค้าการลงทุนในระบบอุตสาหกรรมการผลิตมากกว่าการลงทุนบนฐานการผลิตภาคเกษตรกรรม กล่าวคือ ความที่ชนชั้นเจ้านายเป็นผู้จับจองที่ดินบริเวณริมถนนสายต่างๆ ในกรุงเทพฯ ที่ตัดขึ้นใหม่ๆ จำนวนมากตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 (ทั้งที่ดินพระราชทานและซื้อเพิ่มเติม) ไม่ว่าจะย่านการค้าของชาว จีนในเขตสัมพันธวงศ์ (รวมทั้งเยาวราช) ย่านธุรกิจของพ่อค้าต่างชาติรวมถึงพ่อค้าชาวจีนบางส่วน ในเขต สีลม สาทร สุริวงส์ เจริญกรุง อีกทั้งบริเวณใกล้เคียงเช่น ถนนพญาไท เพชรบุรี ราชประสงค์ รวมถึงย่านที่พักอาศัยของข้าราชการบนเส้นถนนสุขุมวิท ตัวอย่างเช่น ที่ดินบริเวณแถบถนน เพชรบุรี ในวารสาร “ธุรกิจที่ดิน” ฉบับเดือนธันวาคม พ.ศ. 2526 ได้ชี้แจงไว้ดังนี้

“บริเวณถนนเพชรบุรีตรงซอยสมประสงค์ทั้งหมดนั้น ส่วนใหญ่เป็นของเจ้านายเก่า เช่น ตระกูลบริพัตร บริเวณที่ดินสร้างพันธทิพย์พลาซ่าขณะนี้ก็ยังเป็นของหม่อมเจ้า พันธุ์ทิพย์ ซึ่งมีอีกแปลงหนึ่งอยู่แถวกรุงเทพการบัญชี ที่ดินตรงโรงแรมเฟริส บริเวณ ซอยสมประสงค์ 1 ก็เป็นของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า ศิริรัตนบุษยง...”³⁵

หรือดังที่ หม่อมราชวงศ์ ปรียานันทนา รังสิต ได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการครอบครองที่ดินจำนวนมาก ของตระกูลรังสิตในซอยร่วมฤดี หรือที่ดินบริเวณเขตสาทร

“ภายหลังจากที่สมเด็จพระยาชัยนาทฯ สิ้นพระชนม์ มรดกทรัพย์ศฤงคารจึงถูก จัดสรรแบ่งเป็นส่วนๆ และวังวิฑูรย์ก็ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของ ม.จ.ปิยะรังสิต รังสิต พระโอรสพระองค์โต จนปัจจุบันอยู่ในความดูแลของพระนัดดา ม.ร.ว.ปรียานันทนา วิชาคนเล็กของ ม.จ.ปิยะรังสิต “หม่อมย่า” หม่อมเอติชาเบท รังสิต ณ อยุธยา ซึ่งเป็น ชาวเยอรมัน เป็นผู้จัดการมรดกของเสด็จปู่ และได้แบ่งมรดกอย่างยุติธรรมที่สุด ท่าน พ่อ (ม.จ.ปิยะรังสิต รังสิต) เป็นพระโอรสพระองค์โต จึงได้รับวังวิฑูรย์เป็นมรดก ส่วน ท่านอาสนิท (ม.จ.สนิทประยูรศักดิ์ รังสิต) กับท่านอาหญิงจารุลักษณีกัลยาณี รังสิต

³⁵ สเปกทิวเลเตอร์, “ถนนเพชรบุรีจะเป็นกินซ่าของเมืองไทย,” ธุรกิจที่ดิน 8 (ธันวาคม 2526): 35.

ได้บ้านและที่ดินขององค์เองที่ชอยร่วมฤดี แต่ก่อนชอยร่วมฤดีเกือบทั้งหมดเป็นที่ดิน
ของราชสกุลรังสิต..”³⁶

พัฒนาการความต้องการใช้ที่ดินเชิงธุรกิจในบริเวณเหล่านี้ที่เพิ่มสูงขึ้น ด้านหนึ่งยังผลให้ราคาที่ดิน
ปรับสูงขึ้นอย่างรวดเร็วเพียงรอบทศวรรษ (ดังเช่นตัวอย่างราคาประเมินที่ดินในกรุงเทพมหานคร
ช่วงทศวรรษ 2530 ตามตารางที่ 4.2)

ตารางที่ 4.2

เปรียบเทียบราคาประเมินที่ดินสูงสุด 10 อันดับแรกในเขตกรุงเทพมหานครระหว่างช่วงครึ่งแรก
และครึ่งหลังทศวรรษ 2530 (ราคาบาท: ตารางวา)

อันดับ	เขต	ราคาประเมินที่ดินสูงสุด ใหม่ พ.ศ. 2535-2538	ราคาประเมินที่ดินสูงสุด เดิม พ.ศ. 2531-2534	อัตราเพิ่ม%
1	บางรัก (ติดถนนสีลม และติดถนนรัชโยธิน)	500,000	400,000;450,000	25%;11.1%
2	สัมพันธวงศ์ (ถนน เยาวราช)	450,000	250,000	80%
3	พระนคร (ถนนไกรสีห์ ตลาดยอด)	350,000	200,000	75%
4	ปทุมวัน (ถนนพระราม ที่ 4)	350,000	ไม่ได้ระบุ	-
5	ป้อมปราบศัตรูพ่าย (ถนนเจริญกรุง)	300,000	ไม่ได้ระบุ	-
6	สาทร (ถนนสาทรใต้)	280,000	260,000	7.7%
7	คลองเตย (ถนนสุขุมวิท 3-นานาเหนือ)	270,000	100,000;72,000	170%; 275%
8	พระโขนง (ถนนสุขุมวิท)	250,000	75,000	233.3%

36

ม.ร.ว.ปรีชานันทนา รังสิต เปิดวังวิทย์ ศิลปะสถาปัตยกรรมดีเด่น(ออนไลน์). แหล่งที่มา

9	ราชเทวี (ถนนราชปรารภ)	250,000	120,000	108.3%
10	คลองสาน (ถนนพระเจ้าตากสิน)	200,000	ไม่ได้ระบุ	-

ที่มา : บริษัท อัลฟา รีเสิร์ช จำกัด, วิเคราะห์ราคาประเมินที่ดินทั่วประเทศไทย 2535-2538 (กรุงเทพฯ: ชีรพงศ์การพิมพ์, 2535), หน้า 136.

จนอาจเป็นแรงจูงใจให้เจ้านายบางส่วนดำเนินการขายที่ดินบางส่วนเพื่อมุ่งเอากำไรจากการแลกเปลี่ยนที่ตัวกรรมสิทธิ์ในที่ดิน โดยตรงจนทำให้ที่ดินบางส่วนเปลี่ยนมือไปสู่กลุ่มนักธุรกิจอื่นๆ หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ตามข้อมูลที่ปรากฏในวารสาร “ธุรกิจที่ดิน” ตามความดังนี้

“จะเห็นได้ว่าที่ดินแต่เดิมนั้น การถือครองมักจะอยู่ในมือของบรรดาเจ้า และการเปลี่ยนมือแต่เดิมเป็นรูปของการขาย...สภาพการณ์เปลี่ยนไป การถือครองที่ดินก็มีการเปลี่ยนมือมากขึ้น เนื่องจากการจัดสรรมรดกส่วนหนึ่งและมีการขายให้กับทางเอกชนส่วนหนึ่ง”³⁷

แต่สำหรับอีกด้านหนึ่ง ความที่ราคาขายที่ดินกับราคาเช่าที่ดินแปรผันไปในทิศทางเดียวกัน ก็ทำให้เจ้านายบางส่วนตระหนักเห็นโอกาสที่จะหาประโยชน์จากที่ดินโดยไม่ต้องเสียกรรมสิทธิ์ในที่ดินนั้นๆ ไป (แม้จะตัดสินใจขายที่ดินก็อาจมิใช่ทั้งหมด) ดังปรากฏว่า ที่ดินที่ยังคงตกเป็นกรรมสิทธิ์ของเจ้านาย มักปล่อยเช่าทั้งในรูปที่ดินว่างเปล่าเพื่อใช้ในเชิงพาณิชย์ ตัวอย่างเช่น ในวารสาร “ธุรกิจที่ดิน” ฉบับเดียวกันกับที่กล่าวถึงข้างต้นได้แจ้งข้อมูลไว้ว่า การสร้างศูนย์การค้าพันธุ์ทิพย์ พลาซ่า ผู้ลงทุนได้ทำข้อตกลงขอเช่าที่ดินของราชสกุลบริพัตรเป็นระยะเวลาสัญญา 30 ปี

“ในระยะปัจจุบัน (ช่วงทศวรรษ 2520- ผู้ศึกษา) โครงการศูนย์การค้าในย่านนี้เห็นจะมีอีกเพียง อมรินทร์พลาซ่า กับ พันธุ์ทิพย์พลาซ่า ซึ่งมีขนาดพื้นที่โครงการเท่ากัน

³⁷ สเปกทิวเลเตอร์, “ถนนเพชรบุรีจะเป็นกินซ่าของเมืองไทย” ใน อ้างแล้ว, หน้า 35.

พอดี คือราว 9 ไร่ หรือ 3,600 ตารางวา ที่สองโครงการ เป็นการเช่าพื้นที่ระยะยาว 30 ปี ... ส่วนพันธทิพย์พลาซ่า เช่าที่ดินจาก หม่อมเจ้า พันธุ์ทิพย์ บริพัตร เป็นระยะเวลา 30 ปีเช่นกัน”³⁸

อีกทั้งที่ดินของพระองค์เจ้า ศิริรัตนบุษบง ทั้งแปลงที่อยู่ในเขตเพชรบุรี(กว่า 2 ไร่) และแปลงที่อยู่ในเขตสัมพันธวงศ์ (กว่า 14 ไร่) เนื่องจากที่ดินมีราคาแพงขึ้นก็กลายเป็นการมีตัวแทนมาติดต่อขอเช่า แล้วเข้าไปพัฒนาเป็นอาคารแล้วเช่าแก่ผู้ประกอบการไป เช่น การดำเนินงานของบริษัทร่วมประสงค์ ที่เช่าที่ดินบางส่วนของพระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง มาจัดทำผลประโยชน์ คือที่ดิน 2 ไร่ ใกล้กรุงเทพมหานครเจริญวิทยาลัย ทำเป็นอาคารพาณิชย์ให้เช่า³⁹ และที่ดิน 14 ไร่ ของพระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง บริเวณวังนครเกษม ซึ่งเจ้าของยื่นยื่นไม่ขาย คงให้เช่า⁴⁰

อย่างไรก็ตาม ไม่เสมอไปที่เจ้านายจะจำกัดขอบเขตการใช้ประโยชน์จากที่ดินเฉพาะวิธีการปล่อยเช่าที่ดินว่างเปล่า ดังกรณีที่ดินของกรณีของราชสกุลรังสิต ที่ตัดสินใจลงทุนก่อสร้างอสังหาริมทรัพย์ในรูปอาคารพาณิชย์บนที่ดินของตนเองด้วยตนเองในช่วงทศวรรษ 2520 ตามที่ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต ความว่า

“ในปี พ.ศ. 2523 ทรงก่อตั้งบริษัท ป.รังสิต จำกัดขึ้น (หมายถึงหม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต-ผู้ศึกษา) ธุรกิจชิ้นสำคัญของบริษัท ป.รังสิต คือการจัดสร้างอาคารชุด 22 กรกฎาคม โดมเนียม ทรงมีจุดประสงค์ที่จะให้ผู้มีรายได้อ่อนกลางได้มีที่อยู่อาศัยในใจกลางเมือง... ท่านชายทรงควบคุมดูแลโครงการด้วยพระองค์เองอย่างใกล้ชิด ตั้งแต่สถาปนิกผู้เขียนแบบไปจนถึงผู้รับเหมาก่อสร้าง...”⁴¹

การลงทุนด้านอสังหาริมทรัพย์ด้วยตนเองยังปรากฏให้เห็นอีกหลายกรณี ที่แม้มิใช่การประกอบการเพื่อเป้าหมายจากการแสวงหากำไร แต่ก็เป็น การแสวงหากำไรจากการเพิ่มมูลค่าที่ดินให้มากกว่าการขายที่ดินว่างเปล่า เช่น การลงทุนทำธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ของราชสกุลศักดิ์เดช ฐานุพันธ์ในช่วงทศวรรษ 2530 ตามที่ปรากฏข้อมูลในวารสาร “ผู้จัดการรายเดือน” ดังนี้

38 “ศูนย์การค้าดอกเห็ดที่กำลังบานสะพรั่งกลางกรุง”, ธุรกิจที่ดิน, 1(พฤษภาคม 2526), หน้า 20.

39 สเปคกิวเลเตอร์, “ถนนเพชรบุรีจะเป็นกินซ่าของเมืองไทย,” ธุรกิจที่ดิน: 35.

40 “เลี้ยงทำเลเขาวราช,” ธุรกิจที่ดิน (พฤษภาคม 2527): 65.

41 หม่อมเจ้า ปิยะรังสิต รังสิต, อนุสรณ์ในงานเสด็จพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต ป.ช., ป.ม., ท.จ.ว. (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป, 2533), ไม่ระบุเลขหน้า.

“คุณหญิงมณียอมรับว่าท่านไม่มีหัวทางด้านธุรกิจ ดังนั้นหลังจากได้รับมรดกมาแล้วก็ไม่ได้มีการนำมาพัฒนา เพื่อให้รายได้งอกเงยไปมากกว่าการเก็บค่าเช่าตึกแถว และค่าเช่าที่ เพียงเดือนละไม่กี่หมื่นบาท แต่ต่อมาภายหลังเมื่อคุณหญิงมณีแต่งงานใหม่กับ นายแพทย์ ปชา สิริวรสาร ก็ได้มีความคิดที่จะพัฒนาที่ดิน ขึ้น โดยโครงการแรกก็คือการสร้างอาคารพาณิชย์สูง 7 ชั้นซึ่ง เป็นที่ดินในบริเวณบ้านบนถนนเพลินจิต ผลก็คือประสบความสำเร็จอย่างดี มีผู้เช่าจองเต็มทุกชั้นและใช้เวลาเพียง 2 ปีก็คืนทุนอีก 3 ปี ต่อมาอาคาร "สิริณี" ซึ่งเป็นโครงการที่ 2 ก็เกิดขึ้น คราวนี้ด้วยความมั่นใจก็เลยสร้างเป็นตึกสูงถึง 10 ชั้น และก็สามารรถประสบความสำเร็จเช่นเดียวกับโครงการแรก สามารถคืนทุนได้ภายในระยะเวลาประมาณ 2 ปีเช่นกัน”⁴²

และการลงทุนทำหมู่บ้านจัดสรรในบริเวณคลองรังสิต ของราชสกุล สนิทวงศ์ ในช่วงทศวรรษ 2540 ตามที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ ฐานเศรษฐกิจ ฉบับวันที่ 8-10 ธันวาคม พ.ศ. 2548 (กรณีนี้สะท้อนความเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด จากเดิมที่เจ้านายราชสกุลนี้จับจองที่ดินบริเวณดังกล่าวเพื่อปล่อยเช่าสำหรับผลิตสินค้าข้าวตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5)^{*}

“สำหรับแผนการลงทุนในปีหน้า (ช่วงปลายทศวรรษ 2540- ผู้ศึกษา) บริษัทฯ (บริษัทซื้อตรง กรุ๊ป - ผู้ศึกษา) อยู่ระหว่างการเจรจาขอซื้อที่ดิน จำนวน 60 ไร่ จากตระกูล "สนิทวงศ์ ณ อุทยา" ซึ่งอยู่ติดกับโครงการบ้านซื้อตรง รังสิต คลอง 3 เพื่อใช้พัฒนาโครงการต่อเนื่องต่อไป เนื่องจากจากบ้านซื้อตรง คลอง 3 คาดว่าจะปิดการขายได้ในกลางปีหน้า นี้ อย่างไรก็ดี มีความเป็นไปได้ที่จะเกิดการร่วมทุนในที่ดินแปลงดังกล่าวโดยจัดตั้งบริษัทร่วมทุนขึ้นมา ประกอบด้วยผู้ร่วมทุน 3 ฝ่าย คือตระกูลสนิทวงศ์ ณ อุทยา ซึ่งจะเป็นผู้ออกที่ดิน, บริษัท และผู้ปล่อยกู้โครงการคือวี-คอน คอร์ปอเรชั่น ... ทั้งนี้ที่ผ่านมา บริษัทเคยร่วมทุนกับตระกูลสนิทวงศ์ฯ มาแล้วในโครงการบ้านซื้อตรง คลอง 3 ในนาม บริษัทรังสิตพัฒนา จำกัด เนื่องจากตระกูลดังกล่าวเป็นเจ้าของที่ดินในย่านรังสิตคลอง 3 เกือบแทบทั้งหมด...”⁴³

42 “คุณหญิงมณีได้ผู้ร่วมทุนใหม่ สานต่อโครงการยักษ์ของตระกูล,” ผู้จัดการรายเดือน: 29.

* ศึกษาเพิ่มเติมจากบทที่ 3 หัวข้อ 3.3

43 “เปิดแผนซื้อตรงลุยศรีราชาขายบ้าน 2ล,” ฐานเศรษฐกิจ (8-10 ธันวาคม 2548): 41.

และเมื่อไม่นานมานี้ (ต้นทศวรรษ 2500) ราชสกุลศักดิ์เดช ภาณุพันธ์ ก็ได้ลงทุนอสังหาริมทรัพย์ ร่วมกับพันธมิตรราชสกุล ศิสกุล และตระกูลมาลินนท์ ภายใต้โครงการพัฒนาที่ดินบริเวณหัวชั้นขนาดใหญ่โดยประมาณมูลค่ากว่า 1,000 ล้านบาท

“ล่าสุดกลุ่มบริษัทมณียา ซึ่งมีประสบการณ์ในแวดวงอสังหาริมทรัพย์ทั้งในกรุงเทพฯ และที่หัวหิน เช่น โครงการเอสพลานาร์ด (Esplanade) ซึ่งตั้งอยู่ในหัวหิน ได้เปิดโครงการใหม่ภายใต้ชื่อ “มาลินู เขาเต่า หัวหิน” ภายใต้การบริหารงานของบริษัท เอ็มทะเล จำกัด มีทุนจดทะเบียน 270 ล้านบาท ทุนจดทะเบียนชำระแล้ว 229 ล้านบาท และมีบุคคลที่อยู่ในแวดวงธุรกิจหลากหลายเข้าร่วมถือหุ้นและบริหารโครงการใหม่ ได้แก่ ม.ร.ว.ดำรงศิศ ศิสกุล ผู้บริหารกลุ่มบริษัทมณียา (พรรคไทยรักไทย) นางศิริกาญจน์ ศักดิ์เดช ภาณุพันธ์ ณ อยุธยา รวมถึงกลุ่มทุนขนาดใหญ่อย่างตระกูลมาลินนท์ ได้แก่ นายประวิทย์และ“อ๋อง”วรวรรณ มาลินนท์ (บริหารสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3) เข้าร่วมเป็นผู้บริหารหลักของโครงการนี้ ทั้งนี้ โครงการมาลินู เขาเต่า หัวหิน จะพัฒนาบนเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่ มูลค่าโครงการรวม 1,280 ล้านบาท ...”⁴⁴

พิจารณาเชิงโครงสร้างการทำธุรกิจด้านที่ดินของเจ้านายก่อนและหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง แม้ทรัพยากรที่ดินจะยังคงถือเป็นตัวแปรผลิตซ้ำรายได้หลักของเจ้านายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แต่โดยเงื่อนไขการใช้ประโยชน์ ก็ดูเหมือนจะแตกต่างออกไปจากก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ชนชั้นเจ้านายมักใช้แสวงหารายได้จากค่าเช่าบนรากฐานความสัมพันธ์ทางการผลิตในภาคเกษตรกรรม ต่างจากหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองที่แนวโน้มการใช้ประโยชน์จากที่ดินมุ่งไปที่ การหา “ค่าเช่า” และ “กำไร” จากกิจกรรมทางเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมผลิตสินค้าและบริการ

ขณะที่ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับที่ดินหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองถือเป็นแนวโน้มการลงทุนสำคัญของบุคคลในราชสกุลเจ้า (ดังที่เสนอไว้ข้างต้น) การตัดสินใจลงทุนทางธุรกิจด้านอื่นๆ ก็ยังปรากฏให้เห็นอยู่ไม่น้อย ด้วยอาจเพราะ สภาวะตลาดเศรษฐกิจภายในประเทศที่เติบโตขึ้นหลังสงคราม มิได้จำกัดเฉพาะความต้องการบริโภคสินค้าบริการในที่ดินหรืออสังหาริมทรัพย์บนที่ดินเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการขยายตัวของตลาดอุปสงค์ในสินค้าบริการอื่นๆอีกเป็นจำนวนมาก ความที่มูลค่าส่วนเกินที่จัดสรรภายในตลาดประกอบไปด้วยกิจกรรมแลกเปลี่ยนสินค้าบริการที่หลากหลายนี้เอง การลงทุนของเจ้านายจึงปรากฏความพยายามรังสรรค์หน่วยการผลิตสินค้าบริการที่หลากหลาย

⁴⁴ “กลุ่มมณียา-มาลินนท์ลุยอสังหาฯ,” ผู้จัดการรายวัน (14 ธันวาคม 2550): 29.

หลายเช่นเดียวกัน ดังเช่น ก่อนที่หม่อมเจ้า ปิยะรังสิต รังสิต จะทรงทำธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ ก็ทรงลงทุนทำธุรกิจค้ารถยนต์นำเข้าไปในนามบริษัทประชาชนตรี ร่วมกับหม่อมเจ้าสนิทฯ รังสิต ประมาณกลางทศวรรษ 2490 ซึ่งท่านทั้งสองก็ทรงดำเนินกิจการด้วยตนเองตามปรากฏจากถ้อยความอีกส่วนหนึ่งในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต ดังนี้

“บริษัทที่ทรงก่อตั้งร่วมกับหม่อมเจ้าสนิทฯ คือ บริษัทประชาชนตรี จำกัด...เริ่มต้นด้วยทุนจดทะเบียน 3 ล้านบาท หม่อมเจ้าปิยะฯ ทรงดำรงตำแหน่งกรรมการผู้จัดการสำนักงานและอยู่ตั้งอยู่บริเวณวังไม้ หรือวังเก่าของเสด็จในกรมฯ พระบิดาที่ถนนหลวงเมื่อเริ่มต้นกิจการ การส่งรถยนต์เข้ามาจำหน่าย ขึ้นอยู่กับโควตาของกระทรวงพาณิชย์ รถโฟล์ค ซึ่งเป็นรถยนต์ใหม่จึงได้โควตาเป็นจำนวนน้อย กิจการของบริษัทเติบโตอย่างช้าๆแต่มั่นคง หม่อมเจ้าปิยะฯ ทรงควบคุมงานทุนแผนกด้วยพระองค์เอง...”⁴⁵

กรณีของราชสกุลดิศกุล ก็จัดเป็นอีกราชสกุลเจ้าหนึ่งที่พยายามดำเนินธุรกิจในหลายแขนง ไม่ว่าจะเป็นการลงทุนทำบริษัท อุตสาหกรรมวิวัฒน์ จำกัด* (มีราชสกุลสวัสดิวิวัฒน์เป็นผู้ถือหุ้นสัดส่วนน้อยคือจำนวน 500 หุ้น) ซึ่งดำเนินธุรกิจด้านผลิตภัณฑ์น้ำมันพืช รวมถึงธุรกิจด้านสื่อสารมวลชน ในชื่อบริษัท นวดิศ (ก่อนที่ทั้งสองบริษัทจะขายหุ้นเพิ่มให้กับกลุ่มทุนเอกชนอื่นๆ ไปภายหลังดังจะขยายความต่อไป) นอกจากนี้ ยังปรากฏความพยายามลงทุนในธุรกิจขนาดใหญ่ที่อาศัยกำลังทุนอย่างมากของเจ้านาย เช่นธุรกิจการธนาคาร และธุรกิจสายการบินพาณิชย์

สำหรับธุรกิจการธนาคาร ธนาคารที่ก่อตั้งโดยมีเจ้านายเชื้อพระวงศ์เป็นนายทุนสำคัญคือธนาคารไทยทนต์** (ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2492) ซึ่งเจ้านายผู้ร่วมลงทุนก่อตั้งได้แก่ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุมภฏพงษ์บริพัตร พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล หม่อมเจ้า วิวัฒน์ไชยไชยยันต์ หม่อมเจ้าอัจฉราฉวี เทวกุล และหม่อมเจ้าอุบลีสมาถ ชุมพล⁴⁶ อีกทั้ง หม่อมเจ้า วิวัฒน์ไชยไชยยันต์ ทรงทรงดำรงตำแหน่งประธานบริษัทคนแรก⁴⁷ ด้วยความที่ธนาคารดังกล่าวจัดตั้งด้วยทุน

45 หม่อมเจ้า ปิยะรังสิต รังสิต, อนุสรณ์ในงานเสด็จพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต ป.ช., ป.ม., ท.จ.ว., ไม่ระบุเลขหน้า.

* ดังเสนอไว้แล้วในอ้างอิงขยายความลำดับ ** หน้า 75.

** “ธนาคารไทยทนต์เป็นธนาคารที่มีผู้ก่อตั้งหลักเป็นกลุ่มศักดินา จะมีพ่อค่านักธุรกิจร่วมก่อตั้งและถือหุ้นเป็นส่วนน้อย แตกต่างไปจากธนาคารพาณิชย์ไทยแห่งอื่น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าหรือนักธุรกิจเชื้อสายจีน..” ชนินทร์ พิทยาวิวิธ, ประวัติและวิวัฒนาการธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย(กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ ,2551),หน้า234.

46 ธนวัฒน์ ทรัพย์ไพบุลย์, ตำนานชีวิตเจ้าสัว 55 ตระกูลดัง ภาค 2, หน้า 55.

47 เรื่องเดียวกัน

ของเจ้านายเป็นส่วนใหญ่ แนวทางดำเนินธุรกิจในยุคแรกจึงมุ่งไปในลักษณะการบริหารแบบอนุรักษนิยมที่อาจมีธนาคารไทยพาณิชย์ (ซึ่งถือเป็นธนาคารของกลุ่มทุนเจ้าขนาดใหญ่กว่า) เป็นแม่แบบสำคัญ ตามที่กรรมการบริหารธนาคารท่านหนึ่งได้ให้ข้อคิดเห็นไว้ในวารสาร “ผู้จัดการ” ฉบับเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2542 ว่า

“โครงสร้างผู้ถือหุ้นของธนาคารไทยท努 ที่มี “เจ้านายชั้นสูง” ถือหุ้นอย่างต่อเนื่องมายาวนาน ทำให้บุคลิกธนาคารแห่งนี้ดำเนินไปอย่างอนุรักษนิยม แตกต่างจากธนาคารอื่นๆ...นอกจากนี้ธนาคารไทยท努ยังยึดถือแบบการบริหารธนาคารพาณิชย์ไทย ดำเนินต่อเนื่องอย่างอนุรักษนิยม...”⁴⁸

กระทั่งรัฐบาลได้ส่งเสริมบรรยากาศการลงทุนภาคการเงินเสรีในช่วงทศวรรษ 2530 (นโยบายการเปิดเสรีทางการเงิน หรือ BIBF) จึงยังผลให้ตลาดแข่งขันในธุรกิจการเงินการธนาคารในประเทศเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว (จากอิทธิพลของเงินทุนที่หลั่งไหลจากภายนอก) จนเป็นเหตุให้ธนาคารไทยท努จำเป็นต้องปรับกลยุทธ์ทางธุรกิจด้วยมุ่งไปที่การระดมทุนจากกลุ่มทุนภายนอกถึงสองครั้งในช่วงเวลาไล่เลี่ยกัน คือในช่วงปลายทศวรรษ 2530 ได้ควบรวมกิจการกับ บง. เอกชนกิจ และตามมาด้วยการขายหุ้นให้กับ ธนาคาร ดีบีเอสแห่งสิงคโปร์ (Development Bank of Singapore) ในปี พ.ศ. 2540⁴⁹ หรือช่วงวิกฤตเศรษฐกิจต้มยำกุ้ง แต่นั่นก็ชี้ให้เห็นว่า กว่า 40 ปีของการดำเนินกิจการของธนาคารนับตั้งแต่เริ่มจดทะเบียน ทุนเจ้าก็ยังถือเป็นส่วนอำนาจทุนหลักที่ครอบงำกิจการของธนาคาร

สำหรับธุรกิจสายการบินพาณิชย์ ประมาณต้นทศวรรษ 2510 ได้เริ่มมีการให้บริการสายการบินพาณิชย์ควบคู่ไปกับบริษัทเดินอากาศไทย จำกัด และบริษัท การบินไทย จำกัด (ทั้งสองถือเป็นกิจการแบบรัฐวิสาหกิจ) ในนามบริษัท แอร์สยาม* โดยหากอ้างอิงจากหนังสือบริษัท เมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2519 ที่ชี้แจงสรุปการถือหุ้นของบริษัท เจ้านายผู้ถือหุ้นประกอบไปด้วย

⁴⁸ จิตติเมธ โภคชัย, “ธนาคารดีบีเอสไทยท努 ยังต้องปรับตัวอีกมาก,” ผู้จัดการ 194 (พฤศจิกายน 2542): 58.

⁴⁹ สรุปความจาก เรื่องเดียวกัน: 46.

* หากประเมินช่วงเวลาการก่อตั้งธุรกิจจากจุดเริ่มต้นการให้บริการ คือประมาณปี พ.ศ. 2510-2511 แต่หากประเมินจากการเริ่มต้นขออนุญาตจดทะเบียนบริษัทกับรัฐบาล คือประมาณ พ.ศ. 2507-2508 “...ประมาณต้นปี พ.ศ. 2507 พระองค์เจ้าวราชนาถวัชร ได้ทรงยื่นขอจดทะเบียนขนส่งสินค้าทางอากาศระหว่างประเทศต่อรัฐบาล จอมพล ถนอม กิตติขจร และในเวลาต่อมาที่ประชุมคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม ก็มีมติให้กระทรวงคมนาคมออกใบอนุญาตให้ทำการขนส่งสินค้าทางอากาศระหว่างประเทศได้...” จริญญา โยบรรงค์, แอร์สยามกับการเมือง(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ รุ่งเรืองรัตน์, 2519), หน้า 7.

“ก. เชื้อพระวงศ์... พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรานนท์ธวัช 331,820 หุ้น สมเด็จพระศรีนครินทร์บรมราชชนนี 20 หุ้น สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินี 1,000 หุ้น สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา 3,000 หุ้น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงสุทธสิริโสภา 50,000 หุ้น หม่อมเจ้าหญิงบุญจิราธร จุฑาธุช 20 หุ้น รวม 385,860 หุ้น”⁵⁰

ในระยะแรกของโครงสร้างอำนาจบริหารกิจการในบริษัท แอร์สยาม ก่อนที่จะเกิดภาวะขาดทุนจนต้องยุติการให้บริการระยะหนึ่งในปี พ.ศ. 2515 นั้น ดูเหมือนว่าฝ่ายเจ้านายโดยเฉพาะ พระองค์เจ้าวรานนท์ธวัช จะเป็นกำลังบริหารกิจการหลักของบริษัท กระทั่งภายหลังที่กิจการประสบภาวะวิกฤตทางธุรกิจอิทธิพลของพ่อค้าเชื้อสายจีนและตะวันตกจึงเริ่มกลายเป็นฝ่ายควบคุมกลไกบริหารหลักในบริษัท ตามเงื่อนไขการถือครองอำนาจทุนที่ระดมเข้าในบริษัทเพื่อแก้ปัญหาสภาพคล่องทางการเงินในขณะนั้นตามที่ จรัญ โยบรยงค์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “แอร์สยามกับการเมือง”ว่า

“เมื่อพฤษภาคม 2515 พระองค์เจ้าวรานนท์ธวัชถูกบังคับให้พ้นจากตำแหน่งบริหารในแอร์สยามโดยสิ้นเชิง พระองค์ได้รับความขมขื่นเป็นอย่างยิ่ง และได้ทรงตรัสต่อหน้านักธุรกิจการบินกลุ่มหนึ่งว่า มันเตะเจ้าออกและเอาเจ๊กมาแทน และยังทรงตรัสอีกว่า ถ้าไม่ติดเป็นเชื้อพระวงศ์เป็น ได้ยิ่งกันแน่”⁵¹

ก่อนเปลี่ยนแปลงระบอบปกครอง อาจประเมินคร่าวๆ ได้ว่า ใครคือผู้ผูกขาดการลงทุนประเภทใดในสังคมสยาม เช่น กิจการห้างสรรพสินค้ามักตกเป็นกิจการของชาวต่างชาติ กิจการโรงสีข้าวมักดำเนินการโดยพ่อค้าเชื้อสายจีน การจัดสรรที่ดินปลูกข้าวมักลงทุนโดยพระราชวงศ์และขุนนางศักดินา ครั้งหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในระยะแรกที่รัฐบาลผลักดันนโยบายเศรษฐกิจโดยรัฐขึ้นเป็นวาระแห่งชาติ บรรยากาศการลงทุนเสรีในประเทศ ก็ยังมีได้ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมเท่าไรนัก เมื่อรัฐบาลยังคงพยายามผูกขาดกิจการอุตสาหกรรมการค้าการผลิตขนาดใหญ่ไว้ที่อำนาจรัฐ กระทั่งรัฐบาลเริ่มผ่อนคลายนโยบายเศรษฐกิจโดยรัฐและเปลี่ยนถ่ายอำนาจการลงทุนไปสู่ภาคเอกชนภายหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง (หรือปรากฏชัดเจนต้นทศวรรษ 2500 เรื่อยมา) ภาคส่วนเอกชนจึงไม่เฉพาะได้กลายมาเป็นศูนย์กลางอำนาจครอบงำกิจกรรมการลงทุนในประเทศเท่านั้น แต่หากยังทำให้แต่ละหน่วยธุรกิจในประเทศ ประกอบไปด้วยการแข่งขันลงทุนจาก

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 76-77.

ภาคเอกชนที่หลากหลายมากขึ้น ตามกฎเกณฑ์ของระบบทุนนิยมเสรี ลักษณะการลงทุนในกิจการแต่ละประเภทจึงไม่อาจระบุได้ชัดเจนว่ามาจากกลุ่มทุนใดเป็นสำคัญ* ดังนั้น เมื่อเจ้านายมิได้ถูกกำหนดเงื่อนไขห้ามดำเนินการลงทุนในฐานะนักลงทุนเอกชน การตัดสินใจนำทุนในครอบครองไปใช้เพื่อการลงทุนใดๆ จึงถือเป็นสิทธิโดยชอบธรรมตามครรลองระบบเศรษฐกิจเสรี (ด้วยไม่จำเป็นต้องยึดติดกับการลงทุนที่สัมพันธ์กับที่ดินหรือค่าเช่าที่ดินเท่านั้น) เพียงแต่เมื่ออีกด้านหนึ่งของกติกาการลงทุนเสรีของไทย ได้ก่อให้เกิดภาวะความไม่สิ้นสุดของกระบวนการขยายขอบเขตการสะสมทุนขนาดใหญ่ (โลกาภิวัตน์ทุนนิยม) อันแทบไร้ซึ่งพรมแดนการจำกัดกรอบการใช้ทรัพยากรแบบรัฐชาติ ความพยายามบริหารจัดการธุรกิจให้สามารถแข่งขันแสวงหาผลตอบแทนภายในตลาดที่ประกอบไปด้วยคู่แข่งขนาดใหญ่ จึงถือเป็นเรื่องท้าทายไม่น้อยสำหรับเจ้านายผู้ซึ่งถือเป็นชนชั้นที่สะสมประสบการณ์ทางธุรกิจล้ำค่ากว่าพ่อค้าเชื้อสายจีนนับตั้งแต่สมัยศักดินา หรือการแข่งขันกลับกลุ่มทุนต่างชาติซึ่งถือครองอำนาจทุนสูงกว่า

4.2.2 การเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ: ความพยายามบริหารจัดการทุนให้เกิดประสิทธิภาพ ทางการแสวงหาผลตอบแทนสูงสุด ภายใต้พัฒนาการทุนนิยมไทย

ดูเหมือนว่า “ทักษะประกอบการ” เป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้กิจกรรมการลงทุนของเจ้านายบางส่วนตั้งอยู่บนพื้นฐานความบกพร่องทางการประเมินเงื่อนไขระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอยู่ไม่น้อย เพราะด้วยความที่เจ้านายนั้นๆ ไม่อาจคาดการณ์ได้อย่างแม่นยำว่า กำลังทุนที่ตนเองถือครอง อีกทั้งภาวะตลาดเศรษฐกิจในขณะนั้น พร้อมทั้งจะส่งเสริมให้เกิดการลงทุนอันนำมาความสามารถทางการผลิตผลตอบแทนส่วนเกินได้หรือไม่ การตัดสินใจลงทุนบนฐานองค์ความรู้ความเข้าใจระบบทุนนิยมที่หละหลวมเช่นนี้ จึงถือเป็นการลงทุนบนฐานความเสี่ยงที่จะประสบปัญหาขาดทุนอย่างยิ่ง ดังตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นชัดเจน คือ กรณีบริษัท แอร์สยาม ของพระองค์เจ้าวรานนท์รัช ที่ทรงตัดสินใจลงทุนทำธุรกิจการบินพาณิชย์ ซึ่งถือเป็นกิจการที่อาศัยทุนขนาดใหญ่ ปัญหาที่ตามมาคือ ทั้งที่บริษัทสามารถต่อรองให้รัฐบาลช่วยอำนวยความสะดวกทางธุรกิจจนสามารถได้รับอนุญาตให้บริษัทดำเนินกิจการ แม้ขณะนั้นกิจการการบินยังคงถือเป็นธุรกิจที่รัฐยังคงผูกขาดอยู่ แต่บริษัทก็ยัง ไม่อาจเริ่มให้บริการได้ทันที หากกลับต้องเตรียมการล่วงหน้าไปกว่า 4 ปีก่อนสายการบิน

* หรือในทางกลับกัน หากประเมินจากกลุ่มทุนใดกลุ่มทุนหนึ่ง ก็มีความสามารถระบุขอบเขตการลงทุนไปที่ภาคส่วนหนึ่งใดได้แน่ชัด เช่นกรณีการลงทุนของบริษัทในเครือเจริญโภคภัณฑ์ (ซี.พี.) ที่ดำเนินกิจการลงทุนขนาดใหญ่ทั้งด้านธุรกิจอุตสาหกรรมเกษตร และปศุสัตว์ อุตสาหกรรมบริการร้านค้าปลีกขนาดย่อย (ร้านค้าสะดวกซื้อ เซเว่น อีเลฟเว่น) การลงทุนอสังหาริมทรัพย์ รวมถึง การลงทุนในธุรกิจอุตสาหกรรมโทรคมนาคม

เที่ยวแรกจะเริ่มทำการ ในงานอีกเล่มหนึ่งของ จรัญ โยบรรยงก์ เรื่อง “แผนปฏิบัติการเพิ่ม โก้ 2 ของ แอร์สยาม” ซึ่งถือเป็นอีกงานที่วิพากษ์การดำเนินธุรกิจของบริษัทแอร์สยาม ได้เสนอข้อมูลไว้ดังนี้

“พล.อ.อ. บุญชู จันทรเบกษา ผู้บัญชาการทหารอากาศ ในฐานะประธาน คณะกรรมการของบริษัทการบินไทย (จำกัด) ได้เสนอความเห็นต่อ จอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี คัดค้านมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม 2512 สรุป ความว่า ในชั้นเดิม บริษัทการบินแอร์สยาม จำกัด ขอดำเนินการเพื่อการขนส่งพัสดุ ภัณฑ์ทางอากาศแต่เพียงอย่างเดียว ต่อมาขอรับคนโดยสารในช่วงที่บริษัทการบินไทย จำกัด มิได้ดำเนินการ ซึ่งคณะรัฐมนตรีก็ได้อนุญาตเพิ่มเติมให้ และต่อมาได้ขอรับคน โดยสารในช่วงที่บริษัทการบินไทย จำกัด ดำเนินบริการอยู่แล้วอีกด้วย อันเป็นการ กระทบกระเทือนต่อผลประโยชน์ของบริษัทการบินไทย จำกัด โดยตรง แต่ คณะรัฐมนตรีก็อนุญาตให้อีก ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า ตั้งแต่บริษัทการบินแอร์สยาม จำกัด ได้รับอนุญาตให้ดำเนินการบินมาเป็นเวลา 4 ปี ยังไม่ปรากฏว่ามีเครื่องบินหรือ ทำการบินเลย แต่ก็ไม่ถูกเพิกถอนใบอนุญาต กลับได้สิทธิเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทั้งยังมี แนวโน้มไปในทางจะโอนสิทธิให้บุคคล ที่สาม ทำเสียอีก”⁵²

ยิ่งไปกว่านั้นงานชิ้นเดียวกันยังชี้แจงว่า ระหว่างที่บริษัทประกอบการ หลายครั้งที่ปรากฏการ เปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกเที่ยวบิน โดยไม่มีเหตุอันควร

“การบินแอร์สยาม จำกัด ...อยากจะทำการบินไปที่ใดก็ขอ อยากจะหยุดทำการบินก็ หยุด เป็นการขอมาโดยมิได้คำนึงถึงขีดความสามารถของตนเองว่าสามารถดำเนินการ ได้เพียงใด ทั้งเครื่องบินที่ใช้ก็เป็นแบบต่างๆกัน แสดงว่าไม่มีการเตรียมการ หรือ วางแผนไว้ล่วงหน้าตามหลักการอันชอบด้วยเหตุผลของการประกอบธุรกิจอันเป็น สาธารณูปโภคระดับโลก”⁵³

ความบกพร่องด้านประสิทธิภาพการประกอบการของบริษัท (ที่อาจเป็นผลจากสถานะความ ไม่พร้อมทั้งเงินทุนและทุนประกอบการที่เพียงพอ) ไม่เพียงทำให้ในปี พ.ศ. 2515 บริษัทต้องยุติ

⁵² จรัญ โยบรรยงก์, แผนปฏิบัติการเพิ่ม โก้ 2 ของแอร์สยาม(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรณิการ์การพิมพ์, 2518), หน้า 44-45.

⁵³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

ให้บริการชั่วคราวเนื่องจากต้องแบกรับภาระขาดทุนสะสมมากกว่าสองร้อยล้านบาท* แต่ยังทำให้หลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องตั้งข้อสงสัยกันว่าพระองค์เจ้าวรานนท์ธวัช คือจำเลยที่ทำให้บริษัทไร้ประสิทธิภาพทางการบริหารองค์กร จนเป็นผลให้แม้พระองค์จะพยายามฟื้นฟูฐานะการเงิน แต่ด้วยฐานะความเชื่อถือนี้อย่างถึงที่สุดทำให้ทรงไม่สามารถแสวงหาแหล่งเงินทุนอุดหนุนได้** ท้ายที่สุด กระบวนปฏิรูปกลไกการเงินครั้งใหม่และการปรับปรุงความเชื่อถือนี้องค์กร จึงกลายเป็นอำนาจรับผิดชอบของพ่อค้าที่แสวงหาความร่วมมือกับกลุ่มทุนต่างชาติ ประเด็นนี้ จรัญ โยบรรยงก์ กล่าวไว้ว่า

“เครดิตของแอร์สยามในอดีตก่อนที่จะมีการปรับปรุงในปี 2515 ไม่เป็นที่เชื่อถือของวงการทั่วไป แต่หลังจากปี 2515 แล้วแอร์สยามได้รับความเชื่อถือจากทุกวงการ ทั้งในและนอกประเทศ ธนาคารพาณิชย์และบริษัทการบินต่างๆ เช่นธนาคารกรุงเทพ ธนาคารไทยพาณิชย์ และธนาคารมิตรชัย ล้วนแต่แสดงเจตจำนงให้เงินกู้แก่บริษัทการบินและผู้ให้เช่าเครื่องบินทั่วโลกต่างก็แสดงความจำนงจะให้บริษัทเช่าหรือซื้อเครื่องบิน...”⁵⁴

ดังที่ผู้ศึกษานำเสนอไว้ว่า หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมาวิธีการที่เจ้านายใช้เพื่อลดข้อจำกัดด้านเงินทุนและทุนประกอบการ(นอกจากการลงทุนซื้อบริการด้านการศึกษา) คือการมุ่งลงทุนผ่านกลไกการสร้างพันธมิตรทางการลงทุนร่วมกับกลุ่มทุนอื่นๆ โดยเฉพาะกับพ่อค้าเชื้อสายจีน มากกว่าการลงทุนเดี่ยว ซึ่งวิธีการนี้ ทั้ง บริษัทแอร์สยาม รวมทั้งอีกหลายธุรกิจที่เจ้านายลงทุน เช่น ธนาคารไทยท努 หรือการจัดตั้งบริษัท ประมวล คอมเมอร์เชียล จำกัด ของเจ้านายราชสกุล

* “แต่แล้วในที่สุด กลุ่มคณะบุคคลของบริษัทแอร์สยาม จำกัด ก็ต้องสิ้นพยศลงอย่างราบคาบ นั่นคือบริษัทฯ ต้องหยุดกิจการลงทันทีเมื่อวันที่ 15 มกราคม 2515 เนื่องจากขาดทุนสะสมรวมทั้งสิ้นถึง 219 ล้านบาท ซึ่งก็นับว่าเป็นบทเรียนที่เต็มไปด้วยความเจ็บปวดครวครวของคณะบุคคลที่ก่อตั้งชุดแรกในครั้งนั้น ส่วนบุคคลที่ได้รับความปวดร้าวอย่างแสนสาหัสในครั้งนั้นมากกว่าบุคคลอื่นๆ ในห้วงส่วนนั้น ก็เห็นจะได้แก่ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า วรานนท์ธวัช ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นบุคคลแรกในการเป็นผู้ริเริ่มสายการบินเอกชนแห่งนี้ ก็เกือบจะได้ต้องสิ้นเนื้อประดาตัว...” เรื่องเดียวกัน, หน้า 50-51.

** “พระองค์เจ้าวรานนท์ธวัช และนายวิระชัยฯ ได้เคยติดต่อกับ นายโรบิน โลห์ นายทุนใหญ่ชาวสิงคโปร์ เพื่อขอกู้เงิน แต่ถูกนายโรบิน โลห์ ตั้งเงื่อนไขข้อหนึ่งว่า ให้พระองค์เจ้าวรานนท์ธวัชออกจากบริษัทแอร์สยามโดยเด็ดขาด .. เนื่องจากเงื่อนไขที่นาย โรบิน โลห์ กำหนดไว้นั้นเข้มงวดมาก พระองค์เจ้าวรานนท์ธวัชไม่อาจปฏิบัติตามได้ การกู้เงินดังกล่าวจึงไม่ตกลงกัน” ถอดความบางส่วน จากเรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

⁵⁴ จรัญ โยบรรยงก์, แอร์สยามกับการเมือง, หน้า 46-47.

รังสิต ซึ่งเป็นอีกบริษัทที่ทำธุรกิจด้านยานยนต์หลังการปิดตัวของบริษัทประชาชนต์* ก็ถือปฏิบัติ แนวโน้มการลงทุนของบุคคลในราชสกุลเจ้าที่ส่วนใหญ่มักร่วมทุนกับพ่อค้าเชื้อสายจีน ตามที่ผู้ศึกษาอธิบายไว้ใน หัวข้อ 4.1.2 จึงไม่เพียงสะท้อนถึงมิตินิยมความพยายามปรับตัวในมิติการแสวงหาทุนเท่านั้น หากยังตีความได้ในฐานะ หลักการแสวงหาช่องทางการลงทุนจากกลุ่มทุนอื่นๆ สำหรับนำไปใช้เพื่อพัฒนาเทคโนโลยีทางการผลิตแบบอุตสาหกรรม รวมถึงเทคโนโลยีการจัดการบริหารสินค้าในระบบตลาดเพื่อวัตถุประสงค์ให้สินค้าบริการที่ผลิตขึ้นนั้นมีอำนาจต่อรองที่เหนือกว่าคู่แข่งในกลุ่มธุรกิจประเภทเดียวกัน แต่โดยทั้งนี้ทั้งนั้น บนเงื่อนไขความเป็นจริง ปรากฏว่า (1) มีใช้ทุนเจ้าที่เท่านั้นที่อาศัยวิธีสะสมทุนจากการแสวงหาพันธมิตรกับกลุ่มทุนอื่นๆ เพราะขณะเดียวกัน กระบวนแสวงหาพันธมิตรทางการลงทุน ระหว่างกลุ่มทุนพ่อค้าเชื้อสายจีนในประเทศด้วยกัน** รวมถึง การร่วมทุนระหว่างตระกูลพ่อค้าเชื้อสายจีนกับกลุ่มทุนต่างชาติ*** ก็เป็นยุทธศาสตร์ที่ปรากฏให้เห็นโดยทั่วไปในสังคมธุรกิจ ด้วยเหตุนี้ กระบวนแสวงหาพันธมิตรทางการลงทุน แม้จะหมายถึงเงื่อนไขที่ช่วยเพิ่มระดับทุนในหน่วยธุรกิจของเจ้านาย แต่ก็มิได้ถือหลักประกันใดๆ ว่าขนาดและประสิทธิภาพของทุนนั้นๆ จะถืออำนาจเหนือกว่าคู่แข่ง (เมื่อคู่แข่งก็มีอำนาจที่จะสะสมทุนในวิถีทางแบบเดียวกัน) และ (2) แม้เจ้านายจะเชื่อเชิญให้พ่อค้าเข้าร่วมลงทุน แต่ด้วยสัดส่วนการลงทุนที่ประกอบไปด้วยทุนฝ่ายเจ้าและทุนเอกชนอื่นๆ ก็ย่อมทำให้อำนาจบริหารจัดการธุรกิจนั้นๆ เผชิญกับปัญหาด้านเอกภาพการกำหนดนโยบายสำคัญๆ ขององค์กรอยู่มาก เช่น ผู้บริหารของธนาคารไทยทันทันหนึ่ง แสดงข้อคิดเห็นไว้ว่า

“ข้อดีของ โครงสร้างธนาคารแห่งนี้ที่ดำรงต่อเนื่องมากก็คือ อนุรักษ์นิยมและดำเนินกิจการตรงมาตรงไป แต่ข้อเสีย คือ ระบบธนาคารที่เต็มไปด้วยระบบราชการตามแบบฉบับ โครงสร้างกรรมการและผู้ถือหุ้นที่สืบทอดกันมายาวนาน...”⁵⁵

* ประมวลปี 2517 “เนื่องจากความไม่แน่นอนทางการเมืองทำให้ ต้องหยุดการประกอบรถยนต์ในประเทศ จากนั้น หม่อมเจ้าปิยะ รังสิต และหม่อมเจ้าสนิท รังสิต ได้ร่วมทุนกับ ครอบครัวยุโรปเพื่อผลิต และจัดตั้ง บริษัท ประมวล คอมเมอร์เชียล จำกัด ด้วยทุนจดทะเบียนรวม 20 ล้านบาท” แหล่งที่มา www.thaiyamyon.com

** เช่น การก่อตั้งธนาคารศรีนครของตระกูล เตชะ โพลชัย ในปี พ.ศ. 2493 ก็ร่วมทุนกับอีก 4 กลุ่มตระกูลพ่อค้าขนาดใหญ่คือ เอื้อวัฒนสกุล เศรษฐภักดี ศรีเพ็ญพุ่ม และชันช่อ

*** เช่นการร่วมทุนก่อตั้ง บริษัท อิตัลไทย อุตสาหกรรม ระหว่างนายแพทย์ ชัยยุทธ วรรณสูตร กับ มร.จิออร์จิโอ แบร์ ลิงเจียร์ นักลงทุนชาวอิตาลีใน ปีพ.ศ. 2489 การลงทุนก่อตั้งโรงงานผลิตแบตเตอรี่ บริษัท เนชั่นแนลไทย จำกัด ระหว่างตระกูล กาญจนจารี กับ บริษัท มัตสึชิมะของญี่ปุ่น ในปีพ.ศ. 2504 หรือการก่อตั้งบริษัท ไก่สดศรีไทย จำกัด ของตระกูลจันทรา นุกูล กับบริษัท คัน โทกุรุบุ และมิตซูบิชิ ของญี่ปุ่น เป็นต้น

⁵⁵ จูดีเมธ โภกชัย, “ธนาคารดีบีเอสไทยทันทัน ยังต้องปรับตัวอีกมาก,” ผู้จัดการ: 66.

เมื่อกระบวนการเคลื่อนไหวของทุนเสรีทั้งระบบเศรษฐกิจ (โดยเฉพาะเงินทุน) มิใช่เรื่องที่เจ้านายหรือแม้แต่ใครก็ตามจะเป็นผู้ควบคุมได้โดยเด็ดขาด ดังนั้น การที่เจ้านายจะสกัดกั้นมิให้เกิดคู่แข่งทางธุรกิจที่มีอำนาจต่อรองในระบบตลาดสูงกว่าจึงถือเป็นภาวะเชิงอุดมคติ นอกเสียจากว่าเจ้านายจะแสวงหาอำนาจทุนในระดับที่สามารถเอาชนะคู่แข่งทั้งหมดที่ซึ่งก็พยายามปรับตัวตลอดเวลา ซึ่งดูเหมือนว่า ความพยายามข้อนี้ปรากฏขึ้นในลักษณะส่วนกลับกัน คือแทนที่ทุนเจ้า (ไม่รวมทุนทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์) จะขยายอำนาจครอบงำกลุ่มทุนเอกชนอื่นๆ กลุ่มทุนเอกชนอื่นๆ กลับขยายอำนาจรุกกล้าทุนเข้ามาโดยตลอด ทั้งในรูปการซื้อกิจการทั้งหมด หรือการเพิ่มทุนอย่างต่อเนื่องจนนำไปสู่ระดับ การควบรวมกิจการ ตัวอย่างเช่น บริษัทแอร์สยามหลังปี พ.ศ. 2515 (ดังที่กล่าวไปแล้ว) การถอนตัวออกจากบริษัทประมวลคอมพิวเตอร์เชิลของราชสกุล รังสิตในปี พ.ศ.2519 (ธุรกิจด้านยานยนต์ที่ก่อตั้งร่วมกับตระกูล วิเศษภักดี ด้วยทุนเริ่มต้น 20 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2517)* การเพิ่มทุนของธนาคารไทยทุนอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ การเข้ามาถือหุ้นของ ปิ่น จักกะพาก (บง. เอกชนกิจ) ร้อยละ 5 ของธนาคาร กระทั่งการควบรวมกิจการกับธนาคาร ดีบีเอสแห่งสิงคโปร์ (ทุนสัญชาติสิงคโปร์จากเดิมที่เคยมีฐานะผู้ถือหุ้นสัดส่วนน้อยในธนาคาร)** หรือ การขายหุ้นจำนวนมากของบริษัทนวดิศ (ธุรกิจสื่อ) ให้กับบริษัท บีเอ็นที เอ็นเตอร์เทนเมนท์ จำกัด (มหาชน)*** และ อุตสาหกรรมวิวัฒน์ให้กับบริษัท ทรัพย์ศรีไทย จำกัด (มหาชน)**** ของราชสกุล ดิศกุล เป็นต้น

* “หลังจากที่สองผู้ร่วมก่อตั้ง (ราชสกุลรังสิต) ได้ถอนตัวจากการเป็นผู้ร่วมธุรกิจ ครอบครัวยุวิเศษภักดีได้ร่วมกันก่อตั้งบริษัทใหม่ในนาม บริษัท คอมพิวเตอร์เชิล มอเตอร์เวิร์ค จำกัด ขึ้น” แหล่งที่มา www.thaiarmyon.com

** จากเดิม ธนาคาร ดีบีเอส แห่งสิงคโปร์ เคยเป็นผู้ถือหุ้นของธนาคารไทยทุนในสัดส่วน 3.4 เปอร์เซ็นต์ เมื่อปี 2533 หลังวิกฤตเศรษฐกิจปีพ.ศ. 2540 ธนาคารดีบีเอสได้กลายเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ด้วยสัดส่วน 50.27% ของทุนจดทะเบียนทั้งหมด สรุปความบางส่วนจาก รุติเมธ โภคชัย, “ธนาคารดีบีเอสไทยทุน ยังต้องปรับตัวอีกมาก,” ผู้จัดการ: 46.

*** “บีเอ็นที รุกขยายธุรกิจสื่อครบวงจร เข้าลงทุน “นวดิศ” จำนวน 5 หมื่นหุ้น ราคาหุ้นละ 4,680 บาท รวม 234 ล้านบาท นายวิชัย เบญจพลพร ประธานเจ้าหน้าที่ฝ่ายการเงิน บริษัท บีเอ็นที เอ็นเตอร์เทนเมนท์ จำกัด (มหาชน) หรือ BNT กล่าวว่ที่ประชุมคณะกรรมการครั้งที่ 3/2549 มีมติให้ซื้อหุ้นสามัญของบริษัท นวดิศ จำกัด (นวดิศ หรือ Navadis) จากผู้ถือหุ้นเดิมจำนวนทั้งสิ้น 50,000 หุ้น ในราคาหุ้นละ 4,680 บาท คิดเป็นมูลค่ารวม 234 ล้านบาท ...ทั้งนี้ ผู้ถือหุ้นเดิมที่เสนอขายหุ้นประกอบด้วย หม่อมหลวงสานติดิศ ดิศกุล ...หม่อมหลวงดิศปนัดดา ดิศกุล ...”ใน “บีเอ็นทีฯ รุกธุรกิจสื่อครบวงจร เข้าลงทุนซื้อนวดิศ 5 หมื่นหุ้น,” ผู้จัดการรายวัน (1 มีนาคม 2549): 27.

**** ตามความบางส่วนในเอกสารเสนอตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย เลขที่ 022/2553 “บริษัท ทรัพย์ศรีไทย จำกัด (มหาชน) (“บริษัทฯ”) ขอเรียนแจ้งการลงทุนที่สำคัญ ดังต่อไปนี้ 1. บริษัทฯ ได้ลงนามในฐานะ “ผู้ร่วมลงทุน” ในสัญญาการปรับปรุงโครงสร้างหนี้ ระหว่างบริษัท อุตสาหกรรมวิวัฒน์ จำกัด และธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน) โดยบริษัทฯ จะเข้าลงทุนในบริษัทอุตสาหกรรมวิวัฒน์ จำกัด ในสัดส่วนร้อยละ 99.7 ของจำนวนหุ้นทั้งหมด ซึ่งบริษัทฯ คาดหมายว่าจะใช้เงินลงทุนทั้งสิ้นจำนวน 200 ล้านบาท...” ที่มา ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย

ขณะที่การลงทุนในธุรกิจต่างๆ ของเจ้านายมักประสบปัญหาตกเป็นรองกลุ่มทุนอื่นๆ ในธุรกิจเดียวกัน จนธุรกิจนั้นๆ มักคลี่คลายไปสู่การเข้าครอบครองจากนายทุนอื่นๆ ทั้งกลุ่มใหม่ที่เคยเป็นคู่แข่งและพันธมิตรเดิม การลงทุนด้านอสังหาริมทรัพย์ของเจ้านาย กลับปรากฏเงื่อนงำที่แตกต่างออกไป คือ ส่วนใหญ่เจ้านายมักสามารถพัฒนาโครงการลงทุนได้อย่างต่อเนื่อง* อีกทั้งยังคงเหมือนถือครองความเสี่ยงที่จะประสบปัญหาขาดทุนต่ำกว่า** ซึ่งโดยการประเมินของผู้ศึกษาพบว่า (1) อาจเพราะกิจกรรมการค้าการลงทุนที่เดิน จัดเป็นภาคการลงทุนทางเศรษฐกิจที่เจ้านายเชื่อพระวงศ์มีประสบการณ์มาตั้งแต่สมัยศักดินา การลงทุนด้านอสังหาริมทรัพย์จึงถือเป็นการลงทุนบนฐานประสบการณ์ทางการประกอบการที่สูงกว่าเมื่อเทียบกับภาคการลงทุนอื่นๆ อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอดังกล่าว อาจถูกโต้แย้งได้ว่าเป็นการเสนอพรรณนาที่ขัดแย้งกับข้อเสนอก่อนหน้าซึ่งผู้ศึกษาได้ชี้แจงไว้ว่า แม้เจ้านายจะลงทุนด้านที่ดินเป็นสำคัญแต่ก็มุ่งปรับจากการใช้ประโยชน์จากภาคการเกษตรไปเป็นภาคการผลิตในเชิงพาณิชย์ เงื่อนไขหรือบริบทการลงทุนที่เปลี่ยนแปลงจึงนำไปซึ่งไม่สามารถนำมาวิเคราะห์ร่วมกัน ดังนั้น อีกข้อเสนอสอดรับกว่าคือ (2) แม้ผลจากการเปิดเสรีทางการลงทุนของไทย จะทำให้บริบทความเคลื่อนไหวของทุนประเภท เงินทุน ทุนประกอบการ อีกทั้งกำลังแรงงาน ที่จัดสรรผ่านกลไกตลาด สามารถเอาชนะเงื่อนไขความมีจำกัดของทรัพยากรตามกติกาการแบ่งแยกกรรมสิทธิ์การใช้ทรัพยากรในระบบรัฐชาติได้ (เช่น เงินทุนต่างชาติก็สามารถเข้ามาลงทุนในประเทศได้เสรี หรือทุนแรงงานก็สามารถใช้แรงงานต่างด้าวจากประเทศเพื่อนบ้านที่มีราคาค่าแรงค่าจ้างที่ต่ำกว่าแรงงานในประเทศ) แต่ทุนที่ดินถือเป็นข้อยกเว้น เพราะถือเป็นทรัพยากรทางเศรษฐกิจที่ผูกติดกับพันธะกรรมแดนรัฐชาติอย่างเข้มงวด*** ยิ่งไปกว่านั้น ผลจากการหลั่งไหลของทุนเข้าสู่เขตศูนย์กลางทางธุรกิจภาคอุตสาหกรรม ก็ยิ่งส่งเสริมให้อุปสงค์ในที่ดินเขตเมืองปรับเปลี่ยนมูลค่าอย่างรวดเร็ว ในฐานะเป็นทุนที่คงความเสถียรด้านความมีจำกัด

* ตัวอย่างเช่น การลงทุนอสังหาริมทรัพย์ของราชสกุล ศักดิ์เดช ภาณุพันธ์ จากที่เริ่มต้นทำธุรกิจอาคารพาณิชย์ ในนามอาคารพาณิชย์แรกก็ได้ขยายผลไปสู่การลงทุนโครงการที่สอง และตามมาซึ่งการริเริ่มโครงการขนาดใหญ่ในบริเวณเดียวกันที่ประเมินงบประมาณกว่าพันล้านบาท หรือกรณีราชสกุล รังสิต การลงทุนด้านอสังหาริมทรัพย์จากสมัยหม่อมเจ้า ปิยะรังสิต รังสิต ก็ขยายผลต่อมาในทายาทรุ่นหลัง (หม่อมราชวงศ์ ปรีชนันทนา รังสิต)

** เช่นการปล่อยเช่าที่ดิน หากแม้กลุ่มทุนที่เช่าที่ดินจากเจ้านายจะประสบปัญหาขาดทุนจนไม่สามารถจ่ายค่าเช่าตามสัญญาที่ตกลงกันไว้ หรืออาจต้องยุติกิจการในที่สุด แต่นั่นก็มิได้ส่งผลให้เจ้านายต้องสูญอำนาจถือครองที่ดินนั้นๆ ไป

*** อีกทั้ง การที่ชาติตะวันตกจะเข้ายึดครองที่ดินในประเทศอื่นๆ (โดยเฉพาะภูมิภาคตะวันออก) ผ่านการแทรกแซงอำนาจอธิปไตยในประเทศนั้นๆ เพื่อใช้ที่ดินเป็นฐานการผลิตสำหรับสนองผลประโยชน์แก่ประเทศตนเองไม่ใช่พลเมืองท้องถิ่น เช่นปรากฏในยุคสมัยล่าอาณานิคมประมาณช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 ก็เป็นเรื่องที่ผ่านพ้นไปแล้วหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง

สูงสุด ด้วยเหตุนี้ การที่เจ้านายเป็นกลุ่มชนในสังคมไทยที่ถือครองที่ดินในเขตธุรกิจมาตั้งแต่ต้น จึงเท่ากับเป็นเงื่อนไขที่เอื้อประโยชน์แก่เจ้านายอยู่มาก เพราะแม้ทักษะประกอบการอาจตกเป็นรองกลุ่มนักธุรกิจพ่อค้า แต่ความได้เปรียบในฐานะผู้ถือครองที่ดินที่คงระดับค่าเช่ามหาศาล อีกทั้งยังมีจำกัด ก็สามารถทดแทนความเสียเปรียบดังกล่าวได้ เมื่อพื้นที่การแข่งขันถูกจำกัดด้วยเงื่อนไขเชิงปริมาณ ซ้ำบางครั้งพ่อค้าเองก็จำเป็นต้องพึ่งพาเจ้านายในธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ ดังกรณีการทำธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ในบริษัท ยูนิเวสต์ (ดำเนินกิจการด้านอสังหาริมทรัพย์ครบวงจร ไม่ว่าทั้งบ้านจัดสรร โรงแรม ศูนย์การค้า หรือสนามกอล์ฟ) ที่ราชสกุล สนธิวงศ์ร่วมทุนอยู่ ดังที่ศิริเพ็ญ กระตุกฤกษ์ ผู้เขียนบทความศึกษาแนวทางการลงทุนของบริษัท ยูนิเวสต์ ในวารสารผู้จัดการเสนอไว้

“ในส่วนของงานภาคปฏิบัติ...คนที่มีบทบาทสำคัญอีกคนหนึ่งคือ วัฒนศักดิ์ สนธิวงศ์ ณ อยุรยา ซึ่งดูแลด้านการเงิน รวมถึงด้านนโยบายหลายอย่าง อย่างเช่น โครงการใหม่ๆ ที่ดินใหม่ๆ วัฒนศักดิ์ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้รับผิดชอบในการหาที่ดินมา ทั้งนี้เป็นเพราะตระกูลสนธิวงศ์มีที่ดินมากทั้งที่มรดกและที่ของคนรู้จัก...”⁵⁶

ความน่าสนใจคือ เพราะเหตุใดหลังเปลี่ยนแปลงระบอบปกครอง 2475 ซึ่งมักถือโดยทั่วไปว่าเป็นจุดเปลี่ยนสังคมไทยครั้งสำคัญที่นำไปสู่กระบวนการปลดปล่อยทรัพยากรในแผ่นดินจากพันธนาการศักดินา กลับยังคงปรากฏวิถีผลิตซ้ำกรรมสิทธิ์การถือครองที่ดินจำนวนมากของชนชั้นศักดินาจนกระทั่งปัจจุบัน นั่นคือปัจจัยสนับสนุนให้เจ้านายสามารถดำเนินกิจกรรมการแสวงหามูลค่าส่วนเกินจากที่ดินอย่างต่อเนื่อง ทั้งที่ตามหลักการ ปัญหาการกระจุกตัวของทรัพยากรในระบบศักดินา (โดยชนชั้นปกครองหรือเจ้าที่ดิน) คือตัวแปรด้านเศรษฐกิจสำคัญขัดขวางพัฒนาการเข้าสู่สมัยอุตสาหกรรม ในบางประเทศที่เปลี่ยนผ่านเข้าสู่สมัยพัฒนาอุตสาหกรรมทั้งภายใต้ระบบเศรษฐกิจการเมืองแบบสังคมนิยม หรือทุนนิยมประชาธิปไตย* กระบวนล้มเลิกกติกการจัดสรรทรัพยากรภายใต้พันธนาการศักดินา (ที่ไม่เฉพาะการยับยั้งมิให้ชนชั้นศักดินาแสวงหาทรัพยากรเพิ่มเติม หากยังรวมถึงการเวนคืนทรัพยากรที่ชนชั้นศักดินาสะสมไว้) ได้ถือเป็นหลักการที่ชนชั้นนำการเปลี่ยนแปลงยึดปฏิบัติภายหลังสามารถควบคุมอำนาจปกครองแทนที่ชนชั้นปกครองเดิมได้***

⁵⁶ ศิริเพ็ญ กระตุกฤกษ์, “ยูนิเวสต์ เก่งกับเฮง,” ผู้จัดการรายเดือน: 175.

* เช่น ไชยเวียด และจีน

** เช่น ฝรั่งเศส

*** ดังกรณีเงื่อนไขการปฏิวัติล้มล้างอำนาจศักดินาของฝรั่งเศส ที่เกิดขึ้นในปีพ.ศ. 2332 ซึ่งความบางส่วนในงานของนักทฤษฎีที่อ้างอิงแนวคิดของบาร์ดิน มัวร์ เสนอไว้ว่า “การสลายอำนาจการเมืองของชนชั้นเจ้านายเจ้าที่ดินเป็นลักษณะสำคัญ

นอกจากนี้อีกประเด็นความสนใจประการหนึ่ง คือ กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจบนเส้นทางพัฒนาการทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีของไทย ภายใต้อำนาจการครอบงำจากกลไกการเมืองส่งเสริมหรือสนับสนุนต่อวิวัฒนาการการลงทุนด้านอสังหาริมทรัพย์ของเจ้านายอำนาจเมืองหรือไม่ อย่างไร ทั้งในมิติ พลวัตการกำหนดนโยบายที่สัมพันธ์กับการคุ้มครองระบบกรรมสิทธิ์เอกชน และ พลวัตกระบวนการกำหนดนโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรมการลงทุนเสรีในประเทศ

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่สุดของกระบวนการก้าวเข้าสู่ความทันสมัยในประเทศฝรั่งเศส และในฝรั่งเศสการสลายอำนาจทางการเมืองของชนชั้นเจ้านายเจ้าของที่ดินนี้เป็นการกระทำโดยการปฏิวัติ ใช้กำลัง ใช้ความรุนแรง มีการหลั่งเลือดและการจลาจล ไม่ใช่กระบวนการที่สันติ แรงผลักดันของหัตถกรและชนชั้นกรรมมาชีพในเมืองที่ปะทะกับแรงต้านของระบบเก่าอันเองที่ทำให้เกิดความรุนแรงขึ้นคือระบบเก่าของฝรั่งเศสอยู่ในลักษณะที่ว่า หากฝรั่งเศสจะเข้าสู่ระบบประชาธิปไตยได้ จะต้องเดินทางผ่านการปฏิวัติและการปฏิวัตินั้นมีลักษณะเป็นการปฏิวัติกรรมพี คือสลายพันธนาการฟิวดัลและกรรมสิทธิ์ในที่ดินของเจ้านาย...” จักรทิพย์ นาถสุภา , ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ(กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2536), หน้า 48.

กระบวนการคลี่คลายทางเศรษฐกิจของเจ้านายภายใต้พลวัตการกำหนดและบังคับใช้นโยบายเศรษฐกิจ
ของไทย หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

จากการศึกษาวรรณกรรม Social origins of dictatorship and democracy ของบาริงตัน มัวร์ (Barrington Moore) และอื่นๆที่เกี่ยวข้องในบทที่ 2 พบว่า ไม่ใช่ทุกกรณีที่เหตุการณ์ปฏิวัติล้มล้างระบบศักดินาในสังคมหนึ่งๆ ชนชั้นนำการเปลี่ยนแปลงจะต้องหมายถึงฝ่ายอำนาจต่อต้านชนชั้นศักดินา หรือเป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่สมัยอุตสาหกรรมอันก่อให้เกิดบริบทการทำลายล้างอำนาจถือครองทรัพยากรที่ชนชั้นศักดินาสะสมัไว้เสมอไป ดังประเทศเยอรมนี ญี่ปุ่น หรือแม้อังกฤษ ภายหลังจากโครงสร้างเศรษฐกิจในสังคมเคลื่อนเข้าสู่สมัยพัฒนาอุตสาหกรรมการผลิต ก็มีได้ปรากฏว่ารัฐบาลจะบังคับใช้อำนาจรัฐเวนคืนทรัพยากรจากเจ้าที่ดินศักดินาเพื่อนำไปให้ภาครัฐหรือภาคเอกชนใช้เป็นทุนก่อตั้งหน่วยการผลิตภาคอุตสาหกรรม ทั้งนี้เนื่องจาก (1) ในกรณีที่ชนชั้นศักดินาเป็นชนชั้นนำการเปลี่ยนแปลง (เช่นเยอรมัน และญี่ปุ่น) ความต่อเนื่องทางการผลิตซ้ำอำนาจการเมือง หรือหมายถึงการยังคงดำรงอยู่ในบทบาทสถานะศูนย์กลางอำนาจปกครองแห่งรัฐ ทำให้ชนชั้นดังกล่าวยังคงได้รับความชอบธรรมที่จะกำหนดกติกาทางเศรษฐกิจบนวิถีทางเพื่อรองรับหรือส่งเสริมผลประโยชน์และความต้องการทางเศรษฐกิจของตนได้* และ (2) ในกรณีที่ชนชั้นกรรมกรเป็นกำลังนำการเปลี่ยนแปลง แม้ฝ่ายศักดินาอาจจำต้องสูญเสียอำนาจปกครองให้กรรมกรเพื่อตอบสนองอุดมการณ์การเปลี่ยนประเทศไปสู่ทุนนิยมประชาธิปไตย แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น เมื่อหลักทุนนิยมเสรีให้ความสำคัญกับระบบกรรมสิทธิ์เอกชนอย่างมาก จึงเชื่อได้ว่า โดยแนวคิดของชนชั้นกรรมกรที่ก็ยังมีต้องการต่อสู้กับเจ้าที่ดินศักดินาเพื่อยึดทรัพย์สินหรือที่ดินเดิม เพราะนั่นเท่ากับเป็นการแสดงพฤติกรรมที่ขัดกับอุดมการณ์ความเคารพในระบบกรรมสิทธิ์เอกชนที่ชนชั้นดังกล่าวยึดถือ ตัวอย่างที่สอดคล้องกับข้อเสนอข้างต้น เช่นการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สมัยอุตสาหกรรมในอังกฤษที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เสนอไว้ดังนี้

* ลักษณะสำคัญที่สุดของระบบเศรษฐกิจและสังคมของเยอรมนีคือ การประนีประนอมระหว่างชนชั้นกรรมกรที่ซึ่งเกิดขึ้นใหม่จากการพัฒนาอุตสาหกรรมกับชนชั้นเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ (junkers) ซึ่งเป็นผู้ปกครองมาแต่เดิม ชนชั้นกรรมกรที่แม้ขึ้นมีอำนาจทางเศรษฐกิจ ก็ไม่อาจครองความเป็นเจ้าในทางการเมืองและวัฒนธรรมได้ สภาการณต่างจากในอังกฤษและในฝรั่งเศสที่ระบบกษัตริย์ถูกล้มเลิก และชนชั้นเจ้าที่ดินพิวคัลสูญเสียอำนาจ เยอรมนีจึงพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ระบบเศรษฐกิจและสังคมที่สืบเนื่องมาแต่เดิม ภายใตระบบกษัตริย์ราชวงศ์ Hohenzollern แห่งปรัสเซียที่พวกเจ้าของที่ดินเดิมครองอำนาจ ไม่ได้พัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ระบบประชาธิปไตย เป็นการก้าวเข้าสู่สมัยใหม่ด้วยการยังคงไว้ซึ่ง โครงสร้างสังคมแบบเดิม ญี่ปุ่นเป็นอีกประเทศหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายกับเยอรมนีนี้” ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2536), หน้า 20.

“ชนชั้นเจ้าที่ดินพบว่าพวกชนชั้นกระฎุมพีต้องการปรับปรุงระบบสังคมและการเมืองเพียงระดับหนึ่งเท่านั้น คือต้องการลดระบบเจ้านายลูกน้อง (patronage) และแทนที่ด้วยระบบแข่งขัน (competition) แต่ไม่ต้องการ ไปไกลถึงกับยกเลิกระบบกรรมสิทธิ์ (property) ตรงข้ามชนชั้นกระฎุมพีต้องการรักษาระบบกรรมสิทธิ์ได้อย่างแข็งขัน เช่นเดียวกับชนชั้นเจ้าที่ดิน เพราะพวกกระฎุมพีให้ความสำคัญสูงกับกรรมสิทธิ์เอกชนในปัจจุบัน (capital) ชนชั้นเจ้าที่ดินดับชนชั้นกระฎุมพีสามารถประนีประนอมกันได้ เพราะต่างก็ต้องการพิทักษ์ระบบกรรมสิทธิ์เอกชนในปัจจุบันการผลิต...”¹

ข้อสังเกตคือ สังคมส่วนใหญ่ที่ปรากฏเงื่อนไขการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคสมัยหลังศักดินาโดยมิได้อาศัยกำลังมวลชนเข้าร่วมนำการเปลี่ยนแปลง ความเป็นไปได้ที่ชนชั้นศักดินาจะยังคงรักษาสีทธิและผลประโยชน์ในทรัพยากรที่สะสมไว้จึงเป็น โอกาสที่เกิดได้สูงกว่าในสังคมที่อาศัยกำลังมวลชนร่วมปฏิบัติ ดังเช่นกรณีฝรั่งเศส (การเปลี่ยนผ่านจากรัฐศักดินาไปเป็นรัฐทุนนิยมประชาธิปไตย) โซเวียต และจีน (การเปลี่ยนผ่านจากรัฐศักดินาไปเป็นรัฐสังคมนิยม) ที่ซึ่งภายหลังความสำเร็จทางการปฏิวัติล้มล้างอำนาจศักดินาในทั้ง 3 ประเทศ กระบวนการบังคับเวนคืนทรัพยากรที่ชนชั้นปกครองสะสมไว้มาบริหารจัดการใหม่ถือเป็นเรื่องปฏิบัติที่บังเกิดเป็นรูปธรรม

จากกรอบความคิดเบื้องต้นนี้ เมื่อนำมาใช้วิเคราะห์เปรียบเทียบกับบริบทการเปลี่ยนแปลงระบอบปกครองของไทย พบว่า เป็นไปได้หรือไม่ที่กรณี 2475 ของไทยเป็นการเปลี่ยนแปลงจากเบื้องบน เพราะอย่างน้อยคณะราษฎรก็ถือเป็นข้าราชการศักดินาเดิมที่อาจเทียบเคียงกับซามูไรในญี่ปุ่น ชำนาญโน้มการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจหลังจากนั้นก็ปรากฏในลักษณะใกล้เคียงกับรูปแบบทุนนิยมโดยรัฐ เหล่านี้จึงน่าจะสอดคล้องกับการเข้าสู่สมัยใหม่แบบทุนนิยมฟาสซิสต์ที่วางอยู่บนหลักการคุ้มครองระบบกรรมสิทธิ์ของชนชั้นปกครองศักดินาเดิม อีกทั้งแม้คณะราษฎรจะแสดงความปรารถนาจะนำพามวลชนออกจากพันธนาการการถูกขูดรีดส่วนเกินจากชนชั้นปกครองศักดินา (ตามถ้อยแถลงในประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1) แต่นั่นก็เป็นรูปแบบการสร้างอำนาจมวลชนผ่านคณะราษฎรมากกว่ามวลชนโดยตรง กรณี 2475 จึงถือเป็นการยากที่จะวิเคราะห์สถานะของมวลชนในความหมายของฝ่ายอำนาจนำหรือมีส่วนร่วมทางการเปลี่ยนแปลง คำถามคือ แล้วประสิทธิผลการบังคับใช้อำนาจรัฐสลายความมั่งคั่งของชนชั้นปกครองศักดินาในกรณีสังคมไทยจะเกิดขึ้นได้มากน้อยเพียงไรหากปัจจัยการมีส่วนร่วมทางอำนาจของมวลชนมิได้ปรากฏอย่างชัดเจน

¹ จิตรทิพย์ นาคสุภา, ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ, หน้า 20.

5.1 วิวาทะระหว่างคณะราษฎรกับราชสำนักภายใต้กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจของประเทศ

อย่างไรก็ตาม คงไม่สามารถกล่าวได้ว่าอุดมการณ์การปฏิวัติเพื่อมวลชนโดยคณะราษฎรไร้ซึ่งความหมายในเชิงภาคปฏิบัติเสียทีเดียว เพราะ (1) นอกจากถ้อยแถลงในประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 จะเป็นเครื่องยืนยันเบื้องต้นว่า แม้คณะราษฎรจะประหนึ่งคือข้าราชการขุนนางเดิมในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ก็มีได้ต้องการเป็นตัวแทนผลิตซ้ำระบบการปกครองแบบศักดินาหรือปกป้องความชอบธรรมทางอำนาจของชนชั้นศักดินา โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ตลอดจนข้าราชการเจ้านายชั้นสูง* (2) คณะราษฎรเองก็ยังพิสูจน์จุดยืนความเป็นฝ่ายต่อต้านพลังอำนาจเก่า ดังเช่น ได้ดำเนินการควบคุมความเคลื่อนไหวของพระมหากษัตริย์รวมทั้งข้าราชการเจ้านายชั้นสูง การประกาศปลดเจ้านายจำนวนมากออกจากระบบการเมือง รวมทั้งการกำหนดมาตราในรัฐธรรมนูญว่าด้วยการระบบสถานะของกษัตริย์ให้อยู่เหนือการเมือง และห้ามเจ้านายระดับหม่อมเจ้าขึ้นไปเข้าดำรงตำแหน่งทางการเมือง ด้วยเหตุนี้ ถ้าวิถีจัดสรรอำนาจทางการเมืองที่คณะราษฎรปฏิรูปขึ้นใหม่แทบมิได้บ่งชี้ความพยายามประนีประนอมกับชนชั้นปกครองเดิม โดยเฉพาะกับฝ่ายราชสำนักเท่าไรนัก เบื้องต้นอาจประเมินอย่างคร่าวๆได้ว่า วิถีจัดสรรผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจก็น่าที่ดำเนินไปบนพื้นฐานความขัดแย้งระหว่างคณะราษฎรกับฝ่ายราชสำนักเช่น มิติทางการเมือง

ความวิตกกังวลว่ารัฐบาลใหม่จะดำเนินการยึดทรัพย์สินของตนเองนั้น เป็นเรื่องที่วิพากษ์อย่างกว้างขวางให้หมู่เจ้านายเจ้านายเชื้อพระวงศ์หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง เพราะไม่เพียงถ้อยแถลงสู่สาธารณะตามความในประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 จะเปิดเผยเจตนารมณ์ความเป็นปฏิปักษ์กับอภิสิทธิ์ความมั่งคั่งของชนชั้นสูงในราชสำนักของคณะราษฎรอย่างรุนแรง** แล้ว ยังปรากฏเหตุการณ์ที่รัฐบาลเข้ายึดวังของเจ้านายชั้นสูงบางพระองค์ เช่น วังบางขุนพรหม ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต หรือวังปารุสก์ ของพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ สำนักคิดว่าคณะราษฎรก่อการยึดอำนาจเพื่อเป้าหมายต้องการแทรกแซงระบบเศรษฐกิจของเจ้านายสะท้อนผ่านทรศนะของพลตรี หม่อมเจ้าวงศ์นิรชร เทวกุลว่า “เป็นชนชั้นต่ำทำการปฏิวัติก็เพื่อจะฉั่งเอาเงินเข้า”²

* สำหรับกรณีของไทย การพิจารณาบริบทความขัดแย้งระหว่างชนชั้นเดียวกันในสมัยสังคมศักดินาอันยังผลให้เกิดการแตกตัวออกเป็นชนชั้นย่อยที่ร้าวความขัดแย้งกันเองหลังสมัยศักดินา คือตัวแปรสำคัญอันจะทำให้มุมมองการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมืองไทยหลังพ.ศ. 2475 สอดคล้องกับข้อเท็จจริงยิ่งขึ้น

** ความที่บ่งชี้ประเด็นดังกล่าวอย่างชัดเจนในประกาศฉบับที่ 1 คือ เมื่อเราได้ยึดเงินที่พวกเจ้ารวบรวมไว้จากการทำนาบนหลังคนตั้งหลายร้อยล้านมาบำรุงประเทศขึ้นแล้ว ประเทศจะต้องเฟื่องฟูขึ้นเป็นแน่นอน

² ฉัฐพล ใจจริง, “กว่าปฏิวัติ-โค่นคณะราษฎร: การก่อตัวของระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” ฟ้าเดียวกัน 1 (มกราคม-มีนาคม 2551): 115.

ขณะที่ฝ่ายราชสำนักตกอยู่ในห้วงเวลาความหวาดระแวงต่อข่าวลือว่ารัฐบาลจะดำเนินมาตรการต่างๆ เพื่อเวนคืนทรัพย์สินที่ตนเองถือครองคือกลับแก้รัฐ ฝ่ายรัฐบาลก็ดูเหมือนจะสกัดกั้นข่าวลือนี้นี้ด้วยการออกมาแถลงการณ์จากรัฐบาลใหม่ว่าจะไม่มีการยึดทรัพย์สินใดๆ เกิดขึ้น แต่นั่นก็อาจทำให้ฝ่ายราชสำนักลดทอนความตึงเครียดลงเพียงระดับหนึ่งไม่ใช่ทั้งหมด เพราะเพียงไม่กี่เดือนนับจากรัฐบาลได้มอบหมายให้ นายปรีดี พนมยงค์ ร่างแผนการปฏิรูปนโยบายเศรษฐกิจแห่งชาติหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่นาน เค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดีจึงถูกนำเสนอเข้าพิจารณาความเห็นชอบในรัฐสภา ด้วยความที่เนื้อหาหลายส่วนในเค้าโครงการเศรษฐกิจ บ่งชี้ถึงบางประการที่มุ่งไปนทิศทางการปฏิรูปปัจจัยการผลิตในสังคมขึ้นใหม่ให้ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ* ย่อมสร้างความไม่พอใจแก่บรรดาเจ้านายผู้ถือครองที่ดินจำนวนมากอยู่ไม่น้อยเพราะหากหลักการเศรษฐกิจดังกล่าวถูกนำไปบังคับใช้ อำนาจการถือครองที่ดินของตนก็อาจต้องสั่นคลอนลงอย่างไม่ต้องสงสัย ซึ่งข้อเสนอของ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ในหนังสือ “ประวัติการเมืองไทย 2475-2500” กล่าวถึงกรณีเค้าโครงการเศรษฐกิจไว้ดังนี้

หากพิจารณาตามตัวอักษร แผนการเศรษฐกิจดังกล่าวก็เป็นเรื่องใหญ่โตมาก เพราะเป็นการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในการผลิตและปัจจัยการผลิตของคนทั้งชาติ และที่สำคัญที่สุดก็คือมีผลกระทบ โดยตรงและรุนแรงต่อเจ้าและขุนนางในระบอบเก่า ซึ่งมีจำนวนไม่น้อยที่มีพื้นฐานทางเศรษฐกิจจากการเป็นเจ้าของที่ดินจำนวนมาก...”³

* เช่นในหมวดที่ 5 วิธีซึ่งรัฐบาลจะหาที่ดิน แรงงาน เงินทุน บทที่ 1 การจัดหาที่ดิน ปรากฏเนื้อหาบางส่วนความว่า “เวลานี้ ที่ดินซึ่งทำการเพาะปลูกได้ตกอยู่ในมือของเอกชน นอกนั้นเป็นป่าที่จะต้องกันสร้าง ที่ดินซึ่งอยู่ในมือเอกชนในเวลานี้ ผลจากที่ดินนั้นย่อมได้แทบไม่คุ้มค่าใช้จ่ายและค่าอากรหรือดอกเบ็ญ เพราะชาวนาในเวลานี้แทบกล่าวได้ว่า 99% เป็นลูกหนี้เอาที่ดินไปจำนองหรือเป็นประกันต่อเจ้าหนี้ ฝ่ายเจ้าหนี้เองก็เก็บดอกเบ็ญหรือต้นทุนไม่ได้ หรือผู้ที่มิมาให้เช่า เช่นนาในทุ่งรังสิต เป็นต้น เจ้าของนาแทนที่จะเก็บค่าเช่าได้กลับจำต้องออกเงินเสียด่านา เป็นการขาดทุนย่อยยับกันไปไม่ว่าคนมีหรือคนจน เจ้าของนาส่วนมากประสงค์ขายนาแม้จะต้องขาดทุนบ้างหรือฝ่ายเจ้าหนี้ให้ชาวนายืมเงินก็อยากได้เงินของตนคืน การบังคับจำนองหรือเอาที่ดินออกขายทอดตลาดนั้น เวลานี้ราคาที่ดินก็ตกต่ำ ทั้งนี้เป็นผลจากการประกอบเศรษฐกิจ รัฐบาลต่างปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำ...เมื่อการเป็นเช่นนี้แล้ว ถ้ารัฐบาลจะซื้อที่ดินเหล่านั้นกลับคืนมา ก็เชื่อว่าชาวนาเจ้าของที่ดินผู้รับจำนองทั้งหลายคงจะยินดีมิใช่น้อย เพราะการที่ตนยังคงมีกรรมสิทธิ์อยู่ในที่ดิน หรือยังคงยึดที่ดินไว้เป็นประกันมีแต่จะขาดทุนอย่างเดียว...” ปรีดี พนมยงค์, *เค้าโครงการเศรษฐกิจ* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิเด็ก, 2542), หน้า 16-17.

³ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *ประวัติการเมืองไทย 2475-2500* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2544), หน้า 138.

ดังนั้น แม้จะไม่พบว่ามีเจ้านายพระองค์ใดออกมาต่อต้านเค้าโครงการเศรษฐกิจด้วยอ้างเหตุผลความ ต้องการรักษาผลประโยชน์ส่วนตัวอย่างตรงไปตรงมา แต่ก็ปรากฏความเคลื่อนไหวจากฝ่ายราช สำนักโดยเฉพาะรัชกาลที่ 7 เพื่อยับยั้งมิให้เค้าโครงการเศรษฐกิจพัฒนาไปสู่กระบวนการบังคับใช้ทาง กฎหมาย กล่าวคือ รัชกาลที่ 7 ได้เสนอพระบรมราชวินิจฉัยฉบับหนึ่งอันมีข้อความโดยรวมที่มุ่ง ประเด็นว่าด้วยการโต้แย้งแนวความคิดในเค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดีหรือที่รู้จักภายหลังใน นาม “สมุดปกขาว”^{*} ซึ่งโดยธรรมชาติของผู้ศึกษา พระบรมราชวินิจฉัยของรัชกาลที่ 7 ฉบับนี้ กลายเป็นเครื่องมือสำคัญอันสามารถยับยั้งมิให้เค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดีบรรลุผลไปสู่การ บังคับใช้ได้ก็เพราะทรงได้รับการร่วมมือจากกลุ่มข้าราชการขุนนางเก่าที่คณะราษฎรผนึกไว้ใน ชนชั้นปกครองใหม่ เป็นตัวแทนนำความในพระบรมราชวินิจฉัยของพระองค์เข้าเสนอในที่ประชุม รัฐสภา**

ผู้นำข้าราชการขุนนางสำคัญในที่นี้ คือ พระยามโนปกรณ โนติชิตา *** ผู้ดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรีซึ่งได้เปิดประเด็นโจมตีเค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดีในวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2476 ด้วยนำพระบรมราชวินิจฉัยของรัชกาลที่ 7 มาเสนอต่อที่ประชุม พระบรมราชวินิจฉัยนั้นดู เหมือนเป็นการปิดการโต้แย้งทั้งหมด⁴ นายปรีดี พนมยงค์ ต้องประกาศออกจากตำแหน่งรัฐมนตรี ในที่ประชุม อีกทั้งในเดือนถัดมา เพื่อเป็นการยุติกิจกรรมความเคลื่อนไหวทางการเมืองในรัฐสภาที่ เกี่ยวข้องกับประเด็นเค้าโครงการเศรษฐกิจ พระยามโนปกรณ⁴ จึงทำการใช้อำนาจนอกกติกา

* “ในระหว่างที่หลวงประดิษฐฯและภรรยาใช้ชีวิตอยู่ต่างแดน ฝ่ายขุนนางเก่าได้ตีพิมพ์ สมุดปกขาว ซึ่งก็คือ พระบรมราชวินิจฉัยของรัชกาลที่ 7 ออกเผยแพร่โจมตี สมุดปกเหลือง ของหลวงประดิษฐฯ ข้อสังเกตที่น่าจำคือ สมุดปกขาว ได้โต้แย้ง สมุดปกเหลือง ในเกือบทุกประเด็น รวมทั้งเรื่องที่ว่าด้วยการจัดตั้งธนาคารแห่งชาติ ยกเว้นเรื่องเดียวที่ สมุดปกขาว เห็นด้วย คือ การออกสลากกินแบ่ง...” เนื้อหาบางส่วนจากคำนำใน ปรีดี พนมยงค์, เค้าโครงการเศรษฐกิจ, ไม่ระบุเลขหน้า.

** เมื่อรัฐธรรมนูญกำหนดให้พระมหากษัตริย์ทรงอยู่เหนือการเมือง จึงยังผลให้รัชกาลที่ 7 ทรงจำเป็นต้องใช้อำนาจ ผ่านการแสวงหาตัวแทนอำนาจในกลไกรัฐสภา มากกว่าที่จะทรงพยายามแทรกแซงกลไกทำงานของรัฐสภาโดยการใช้พระราช อำนาจทางตรง เพราะจะถือเป็นการขัดรัฐธรรมนูญอันถือเป็นกติกาปกครองสูงสุดของรัฐหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง

*** ด้วยพิจารณาพื้นเพเดิมของพระยามโนฯ ถือเป็นผู้มีความสัมพันธ์ที่ดีกับฝ่ายราชสำนักมาตั้งแต่สมัย สมบูรณาญาสิทธิราชย์ ตามข้อเสนอของ ธำรงศักดิ์ ที่กล่าวว่า “สำหรับความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์ การที่พระยามโน ปกรณโนติชิตา ได้รับการพิจารณาว่าสนิทสนมกับพระปกเกล้าฯ ก็ดูจะไม่เกินความจริง กล่าวคือ ในด้านตัวพระยามโนปกรณฯเอง การที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการองคมนตรีสภาตั้งแต่ชุดแรก พ.ศ. 2470 ซึ่งเป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ...การคัดเลือกบุคคลให้เป็นกรรมการองคมนตรี 40 คนนั้นไม่เพียงแต่จะได้รับการพิจารณาก่อนการจากกลุ่มอภิ รับมนตรีหรือเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ ว่าเป็นบุคคลที่ไว้วางใจได้เท่านั้น แต่ต้องเป็นบุคคลที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯทรงรู้จักด้วย...” ธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, “รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2534), หน้า 247.

⁴ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ประวัติการเมืองไทย 2475-2500, หน้า 140.

รัฐธรรมนูญปีประชุมรัฐสภาและจัดตั้งคณะบริหารชุดใหม่ หรือถือเป็นการรัฐประหารครั้งแรก ภายหลังเปลี่ยนแปลงระบอบปกครองไทย เชื่อได้ว่า ความไม่เห็นชอบตามหลักการเศรษฐกิจในเค้าโครงการเศรษฐกิจของฝ่ายราชสำนักเป็นตัวแปรสำคัญที่นำไปสู่เหตุการณ์รัฐประหารพ.ศ. 2476 ตามข้อเสนอของ ญัฐพล ใจจริง ในบทความ “คว่ำปฏิวัติ- โคนคณะราษฎร: การก่อตัวของระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข”

“ในวันปีใหม่ของสยามเดือน เม.ย. 2476 พระปกเกล้าฯทรงร่วมมือกับนายกรัฐมนตรี กษัตริย์นิยมทำการต่อต้านการปฏิวัติ 2475 ด้วยมาตรการทางกฎหมายที่นอก รัฐธรรมนูญออก พระราชกฤษฎีกาให้ปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรและจัดตั้ง คณะรัฐมนตรีใหม่ ซึ่งนับเป็นการรัฐประหารยึดอำนาจจากสภาผู้แทนฯและงดการใช้ รัฐธรรมนูญ มีผลให้เค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์ ปีกซ้ายของ คณะราษฎร ไม่สามารถเข้าสู่กระบวนการพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรได้ เนื่องจาก แผนเศรษฐกิจฉบับดังกล่าวมุ่งเปลี่ยนแปลง โครงสร้างการถือครองที่ดินและกำหนดให้ รัฐเข้าประกอบการทางเศรษฐกิจ ...แผนเศรษฐกิจนี้สร้างความวิตกกังวลให้แก่ พระปกเกล้าฯ กลุ่มกษัตริย์นิยม และเจ้าที่ดินอย่างยิ่ง”⁵

นอกเหนือจากกรณีเค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์ ความพยายามผลักดันกลไก บังคับใช้กฎหมายเพื่อลดทอนสถานะการกระจุกตัวของทรัพยากรในฝ่ายราชสำนักของรัฐบาล คณะราษฎร (หลังจากสามารถทำรัฐประหารยึดอำนาจคืนจากฝ่ายพระยามโนปกรณซ์ในเดือน มิถุนายน พ.ศ. 2476) ยังปรากฏให้เห็นในกรณีอื่น เช่น กระบวนผลักดันใช้พระราชบัญญัติอากร มฤคกและการรับมฤคก พ.ศ. 2476 และการบังคับใช้พระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่าย พระมหากษัตริย์ พ.ศ. 2479

การกำหนดใช้พระราชบัญญัติทั้งสอง สามารถยืนยันได้ดีว่าฝ่ายคณะราษฎรเองก็มีขมขุดิ ความพยายามแสวงหาช่องทางใช้อำนาจรัฐเข้าแทรกแซงทรัพยากรที่ฝ่ายราชสำนักสะสมไว้ตั้งแต่ สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในกรณีพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฯ พ.ศ. 2479 (รวมไปถึง ฉบับแก้ไข พ.ศ. 2484) ก่อนข้างชัดเจนอยู่แล้วว่าความในตัวบทกฎหมายดังกล่าวมุ่งที่จะลดพระ ราชอำนาจการบริหารจัดการทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ของกษัตริย์ลงและให้กระทรวงการคลัง เข้าไปทำหน้าที่แทน ดังนั้นแม้เนื้อหาในพระราชบัญญัติฉบับพ.ศ. 2479 จะทำให้รัฐบาลประสบ

⁵ ญัฐพล ใจจริง, “คว่ำปฏิวัติ- โคนคณะราษฎร: การก่อตัวของระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ;” ฟ้าเดียวกัน: 115.

ปัญหาความไม่ชัดเจนที่จะแยกว่าทรัพย์สินส่วนใดถือเป็นส่วนพระมหากษัตริย์และส่วนใดถือเป็นทรัพย์สินส่วนพระองค์อย่างเด็ดขาด แต่ผลลัพธ์จากการบังคับใช้กฎหมายฉบับนี้ทำให้รัฐบาลสามารถบั่นทอนเสถียรภาพทางการเงินของพระมหากษัตริย์* อีกทั้งยังสามารถโอนถ่ายทรัพย์สินพระมหากษัตริย์บางส่วนไปใช้เพื่อกิจการของรัฐและสาธารณประโยชน์ได้ไม่น้อย**

และสำหรับพระราชบัญญัติอากรมรดก เชื่อได้ว่า เป้าหมายซ่อนเร้นของการผลักดันกฎหมายดังกล่าว คือความต้องการบั่นทอนอำนาจการถือครองทรัพย์สินของฝ่ายเจ้าด้วยอาศัยระบบภาษีอากรดังที่ ปรากฏ กลิ่นฟุ้ง ตีความว่า

“คำอภิปรายของนายปรีดีแสดงให้เห็นว่าเป้าหมายของภาษีมรดกคือการดึงทรัพย์สินจากคนรวย เพื่อลดช่องว่างทางเศรษฐกิจ หรือ สมานฐานะระหว่างคนมั่งมีกับคนจน น่าสนใจว่า เมื่อพูดถึงกลุ่มคนที่ กล่าวได้ว่าอ้วนบ้างแล้ว หรือ พวกที่มีมากมาย ปรีดีคิดถึงใคร”⁶

ถึงกระนั้น กระบวนกำหนดกฎหมายว่าด้วยการจัดเก็บอากรมรดกฯ มิได้เป็นไปอย่างราบรื่นนัก ด้วยแม้รัชกาลที่ 7 ทรงแสดงท่าทียอมรับต่อหลักการจัดเก็บอากรมรดก แต่ก็ทรงพยายามที่จะให้รัฐบาลเพิ่มบัญญัติว่าจะยกเว้นทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (คนละส่วนกับทรัพย์สินส่วนพระองค์) ให้อยู่นอกกรอบอำนาจบังคับใช้พระราชบัญญัติอากรมรดกและการรับมรดก พ.ศ. 2476

* โดยหนังสือที่ราชเลขานุการในพระองค์ส่งถึงเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 กันยายน 2481 ก็ได้ปรากฏความรู้สึกดังกล่าวไว้หลังจากที่คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทราบการตีความของกฤษฎีกาแล้ว ได้ลงมติในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า เมื่อได้ความเช่นนี้ รู้สึกหนักใจว่า จะไม่มีสิ่งใดควบคุมกระทรวงการคลังในการจับจ่ายทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์อย่างใดเลย อาจเป็นผลเสียแก่พระมหากษัตริย์ได้อย่างมาก พระมหากษัตริย์จะไม่ทรงทราบแน่นอนเลยว่า ทรงมีรายได้ประจำปีประมาณซักเท่าใด...” ภารุณ เพ็ญพาศ์พ, “ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์คืออะไร? พระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ในบริบททางประวัติศาสตร์,” ฟ้าเดียวกัน 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2551): 185. สถานะทางการเงินของพระมหากษัตริย์ที่ถูกจำกัดเช่นนี้ ผู้ศึกษายังสามารถขยายความต่อไปว่า เป็นเงื่อนไขอันส่งผลกระทบต่อทางการเงินในทิศทางเดียวกันกับเจ้านายเชื้อพระวงศ์จำนวนมาก ด้วยเหตุผลที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงไม่อยู่ในฐานะทางการเงินที่มีเสถียรภาพเพียงพอจะจ่ายเงินปีแก่พระราชวงศ์ให้ครบจำนวนตามที่เคยสืบปฏิบัติมา ประเด็นนี้ได้เสนอไว้แล้วในบทศึกษาที่ 3

** เช่น รัฐบาลผันเงินจากทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์จำนวน 20,000 บาท ไปให้กระทรวงกลาโหมใช้ช่วยเหลือด้านที่อยู่อาศัยและส่งเสริมอาชีพให้ราษฎร การโอนเรือประเภทต่างๆ รวมทั้งอาวุธเช่นปืน และดาบ ไปให้กระทรวงกลาโหม ใช้ในงานราชการ เป็นต้น สรุปความจาก เรื่องเดียวกัน: 186.

⁶ ปรากฏ กลิ่นฟุ้ง, “เก็บภาษีมรดกในประเทศไทย: ความเป็นมาของการตราพระราชบัญญัติอากรมรดกและการรับมรดก พุทธศักราช 2476,” ฟ้าเดียวกัน 1 (มกราคม-มีนาคม 2550): 115.

กรณีนี้แม้รัฐบาลจะไม่ยินยอมปฏิบัติตามพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ 7 แต่ภายหลังทรงสละราชสมบัติ รัฐบาลก็ได้มีมติเห็นชอบให้อนุมัติ ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการยกเว้นภาษีอากรอันเกี่ยวแก่ทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พ.ศ. 2477 เพื่อบังคับใช้เป็นกฎหมาย อย่างไรก็ตาม ความจำยอมละเว้นใช้มาตรการทางภาษีอากรเพื่อแทรกแซงความมั่งคั่งจากกษัตริย์ ไม่ได้หมายความว่ารัฐบาลตัดสินใจยุติมาตรการแทรกแซงระบบเศรษฐกิจของราชสำนักผ่านกลไกกฎหมาย เพราะในระยะถัดมา รัฐบาลก็ได้รังสรรค์กฎหมายจำกัดพระราชอำนาจด้านการบริหารจัดการผลประโยชน์ในทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ของพระมหากษัตริย์ขึ้น ซึ่งก็คือ การบังคับใช้พระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พ.ศ. 2479 ความน่าจะเป็นจึงมีอยู่ว่า การออกพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ ถือเป็นตัวแทนของความไม่ย่อท้อของรัฐบาล(คณะราษฎร) ที่จะสลายอภิสิทธิ์ทางเศรษฐกิจของฝ่ายราชสำนักให้มากที่สุด

ระหว่างช่วงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองหลังจบปีกระทั่งสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง จึงประหนึ่งคือช่วงเวลาที่รัฐบาล(คณะราษฎร)สามารถควบคุมกลไกอำนาจรัฐธรรมาภิบาลให้ผลิตมาตรการบนทุนฐานะทางการเงินของฝ่ายราชสำนักได้อย่างค่อนข้างชัดเจน หากแต่ความชัดเจนที่เวลานี้กลับดำรงอยู่ได้เพียงชั่วคราว กระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุด ทั้งพระราชบัญญัติอากรมรดกฯ ได้ถูกยกเลิกในพ.ศ. 2486* และพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฯ พ.ศ. 2479 และ พ.ศ. 2484 ก็ถูกปรับปรุงแก้ไขขึ้นใหม่ในปีพ.ศ. 2491 โดยมีนัยสำคัญคือการถวายนามพระราชอำนาจ**

เป็นที่น่าสังเกตว่า ช่วงเวลาที่รัฐเปลี่ยนแปลงมาตรการบังคับใช้กฎหมายทั้งสองฉบับ แทบเสมอหรือใกล้เคียงกับช่วงเวลาที่ยานาการเมืองของฝ่ายอนุรักษนิยมฟื้นตัวขึ้น จึงหวนเวลาที่สอดคล้องเช่นนี้จึงน่าจะบ่งชี้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างกันและกัน (อย่างน้อยก็ในระดับหนึ่ง) ดังอธิบายได้ว่า ภายหลังจาก พ.ศ. 2475 การแสดงออกทางการเมือง(เพื่อต่อต้านรัฐบาลคณะราษฎร)จากฝ่ายราชสำนักมักเป็นการใช้อำนาจที่ประกอบไปด้วยกำลังจากข้าราชการขุนนางฝ่ายอนุรักษนิยมผู้ยังคงยึด

* “เกือบ 10 ปีต่อมาพระราชบัญญัติอากรมรดกและการรับมรดก พุทธศักราช 2476 ถูกยกเลิกด้วยการตราพระราชบัญญัติยกเลิกพระราชบัญญัติอากรมรดกและการรับมรดก พุทธศักราช 2476 พุทธศักราช 2486 ” เรื่องเดียวกัน: 129.

** พระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สิน พ.ศ. 2491 เป็นผลผลิตทางกฎหมายที่ต่อเนื่องมาจากร่างพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2490 ที่ได้ “แก้ไขมาตรา 5 และ 6 ในพ.ร.บ. จัดระเบียบทรัพย์สินฯ พ.ศ. 2479 โดยจะยกเลิกอำนาจของกระทรวงการคลังในการควบคุมทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และให้พระมหากษัตริย์แต่งตั้งกรรมการคณะหนึ่งขึ้นมาทำหน้าที่แทน พร้อมทั้งพระมหากษัตริย์ยังมีพระราชอำนาจในการปลดคณะกรรมการดังกล่าวเมื่อใดก็ได้” ภาสกร เพ็ญพาย์, “ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์คืออะไร? พระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ในบริบททางประวัติศาสตร์,” ฟ้าเดียวกัน :

มันในระบบคุณค่าต่อสถาบันกษัตริย์ในฐานะสถาบันทางการเมืองการปกครองของไทย และเพื่อให้สถาบันดังกล่าวดำรงไว้ซึ่งความมั่นคงทางการเมือง ความมั่นคงทางเศรษฐกิจก็เป็นเงื่อนไขที่จำเป็นต้องสอดคล้องกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ ความที่คณะราษฎรตัดสินใจอาศัยข้าราชการเดิมในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (ทั้งส่วนใหญ่ของข้าราชการรับดับได้บังคับบัญชาและบางส่วนของข้าราชการขุนนางระดับสูง) เป็นกำลังสนับสนุนการทำงานของกลไกราชการที่ตนเองช่วงชิงมาได้ตั้งแต่ต้น แม้ทางหนึ่งจะเท่ากับเป็นวิธีอันส่งเสริมให้กลไกรัฐสภาพภายใต้กติกาการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญสัมฤทธิ์ผลไปสู่การทำงานอย่างเป็นรูปธรรม^{*} แต่อีกทางหนึ่ง เมื่อคณะราษฎรมิอาจประเมินว่าถึงที่สุดแล้ว ข้าราชการศักดินาในระบบราชการ(ทั้งข้าราชการประจำและการเมือง) หลังสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ สกัดค่านิยมแบบกษัตริย์นิยมออกจากสำนักคิดได้มากนักน้อยเพียงไร รูปการจึงกลับกลายเป็นว่า ขุนนางศักดินากลุ่มดังกล่าวแสดงท่าทีใช้อำนาจซึ่งคณะราษฎรจัดสรรให้ เข้าต่อต้านอุดมการณ์ความต้องการขจัดอภิสิทธิ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองของชนชั้นศักดินามากกว่าใช้เพื่อสนับสนุนอุดมการณ์ของคณะราษฎร (การต่อต้านเค้าโครงการเศรษฐกิจจนตามมาซึ่งการรัฐประหาร โดยฝ่ายพระยามโนปกรณซ์ เป็นจุดเริ่มต้นที่สะท้อนปัญหาดังกล่าวได้ชัด)

“ค่านิยมแบบกษัตริย์นิยม” ที่ยังคงตกค้างอยู่ในกลไกราชการหลังเข้าสู่สมัยปกครองระบอบรัฐธรรมนูญของไทย สำหรับผู้ศึกษาจึงถือได้ว่าเป็นพลังด้านอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจการเมืองของคณะราษฎรที่ทรงอำนาจยิ่งกว่าอิทธิพลของเจ้านายหรือพระมหากษัตริย์โดยตรง ด้วยเหตุผลว่าระบบคุณค่าหรือค่านิยม มิใช่พลังที่คณะราษฎรจะลบทิ้งได้โดยสมบูรณ์ผ่านการบังคับใช้อำนาจรัฐทั้งในรูปมาตรการทางกฎหมายและไม่ใช่มติหมาย กลับกันยิ่งคณะราษฎรพยายามเพิ่มระดับความเข้มงวดทางการควบคุมฝ่ายราชสำนักและข้าราชการฝ่ายอนุรักษนิยมด้วยกลไกอำนาจกฎหมายมากเท่าไร กระบวนปลูกเร้าจิตสำนึกแบบกษัตริย์นิยมในบรรดาข้าราชการฝ่ายอนุรักษนิยมก็ดูเหมือนทวีความเข้มข้นขึ้น ตัวอย่างที่สำคัญได้แก่ กรณีการตัดสินใจโทษกลุ่มคนที่ร่วมในเหตุการณ์ กบฏบวรเดช ด้วยการตัดสินประหารชีวิตและจำคุกผู้เกี่ยวข้องกับกรณีกบฏบวรเดชจำนวนมาก (ในที่นี้

* “ด้วยบุคคลมีความสำคัญมากยิ่งขึ้นที่จะทำให้ระบอบปกครองใหม่เดินหน้าต่อไปหรือล้มลง ดังนั้น การคัดเลือกบุคคลที่มีความคิดเห็นสอดคล้องกับคณะผู้เปลี่ยนระบอบการปกครองหรือคณะราษฎรว่าเห็นพ้องต้องกันที่ประเทศจะต้องมี รัฐธรรมนูญ และยกเลิกพระราชอำนาจสิทธิ์ขาดของพระมหากษัตริย์ย่อมเป็นสิ่งจำเป็น ดังจะเห็นได้ว่าองค์ประกอบของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้น 40 ในจำนวนทั้งหมด 70 คนเป็น ชั้นผู้น้อย หรือ คนรุ่นหนุ่ม และเกือบทั้งหมดของส่วนนี้เป็นสมาชิกคณะราษฎร นั้นหมายความว่า คณะราษฎรหวังว่าจะควบคุมการดำเนินงานของฝ่ายบริหารจากสภาผู้แทนราษฎร ในขณะที่สมาชิกสภาส่วนที่เหลือซึ่งคัดเลือกมาจากข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ กล่าวได้ว่าคณะราษฎรนั้นก็น่าจะค่อนข้างไว้วางใจว่าเป็นบุคคลที่มีความรู้และยอมรับได้กับการที่ประเทศปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญ แต่สำหรับบุคคลที่จะเป็นหัวหน้ารัฐบาลหรือประธานคณะกรรมการราษฎร จะต้องพิจารณาคัดเลือกบุคคลด้วยเหตุผลอื่นๆประกอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านความสัมพันธ์หรือการรับรองรัฐบาลระบอบใหม่จากต่างประเทศ และในด้านความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์” ธีรศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, “รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476”, หน้า 241.

ประกอบไปด้วยเจ้านายหลายพระองค์) แต่นั่นก็ไม่ใช่วิธีการยับยั้งกระบวนการผลิตซ้ำการเผยแพร่ค่านิยมดังกล่าวลงได้ดังที่ ฌ็อง-โพล ใจจริง กล่าวไว้ดังนี้

“ผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานจำนวนมากถูกคณะราษฎรจับกุมกว่า 600 คน ถูกตัดสินลงโทษ 250 คน ถูกปลดจากราชการ 117 คน ต่อมาเมื่อพวกเขาถูกคุมขัง พวกเขาได้รวมตัวกันอีกครั้งและเรียกกลุ่มของตนเองว่า ชวนำเงินแท้ โดยถือเอาสินน้ำเงินซึ่งเป็นสีของกษัตริย์เป็นธงแห่งความหวัง พวกเขาได้ออกหนังสือพิมพ์ นำเงินแท้ ที่เขียนขึ้นด้วยมือเพื่อเป็นสื่อกลางระหว่างกัน เนื้อหาภายในมุ่งวิจารณ์การปฏิวัติ 2475 อย่างรุนแรง หนังสือพิมพ์นี้ถูกเผยแพร่อย่างลับๆ ในเรือนจำและต่อมาถูกเผยแพร่สู่เครือข่ายภายนอกเรือนจำด้วยการซุกซ่อนกับร่างกายของญาติที่มาเยี่ยมพวกเขา ไม่แต่เท่านั้นพวกเขายังมีเพลง True Blue เป็นเพลงปลุกใจของกลุ่มด้วย เพลงนี้ได้แพร่หลายอย่างรวดเร็ว แม้ว่าต่อมาการติดต่อผ่านหนังสือพิมพ์จะถูกระงับ แต่พวกเขายังยืนยันว่าบทเพลงแห่งอุดมการณ์ยังคงกึกก้องในหัวใจของนักโทษชาวนำเงินแท้ทุกคน”⁷

ยิ่งไปกว่านั้น ขณะที่คณะราษฎรตกอยู่ในสถานะกำลังต่อต้านฝ่ายราชสำนักอย่างโดดเดี่ยวหรือก็คือขาดการกำลังสนับสนุนอย่างจริงจังจากชั้นทางสังคมอื่นๆ ทั้งกระฎุมพีและมวลชน บริบทความขัดแย้งภายในคณะราษฎรเอง โดยเฉพาะหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง ก็ดูเหมือนจะเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่กลับกลายเป็นเงื่อนไขเกื้อกูลให้ฝ่ายอนุรักษนิยมฟื้นคืนสู่อำนาจขึ้นมาอีกครั้งในระดับที่สามารถเข้าไปมีบทบาทกำหนดกฎหมายพื้นฐานทางเศรษฐกิจ(และการเมือง)ของฝ่ายราชสำนัก พลวัตการฟื้นตัวทางอำนาจ เริ่มจากครั้งที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม (นายกรัฐมนตรีขณะนั้น) ประกาศให้ไทยเข้าร่วมสงครามกับฝ่ายอักษะระหว่างช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง จนเป็นเหตุให้นายปรีดี ผู้ไม่เห็นชอบที่จะให้ไทยเข้าร่วมสงครามกับฝ่ายอักษะประสานความร่วมมือเฉพาะกิจกับกำลังฝ่ายอนุรักษนิยมบางส่วนเพื่อจัดตั้งกำลังต่อต้านรัฐบาลและญี่ปุ่น ในนาม “ขบวนการเสรีไทย” ความร่วมมือดังกล่าวมีส่วนให้ภายหลังสิ้นสุดสงคราม รัฐบาลภายใต้การนำของนายปรีดีแสดงท่าทีประนีประนอมกับราชสำนักและฝ่ายอนุรักษนิยม เช่นการถวายพระเกียรติคืนแก่รัชกาลที่ 7 การถวายทรัพย์สินที่ยึดจากรัชกาลที่ 7 คือแก่พระนางเจ้ารำไพพรรณี หรือการปล่อยนักโทษการเมืองที่ถูกคุมขังจากเหตุการณ์กบฏบวรเดชจนนำไปสู่การจัดตั้งพรรคการเมืองนิยมเจ้าในเวลาต่อมา เช่น พรรคประชาธิปไตย ที่ก่อตั้งจากกลุ่มนิยมเจ้าดังข้อเสนอของ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ

⁷ ฌ็อง-โพล ใจจริง, “คำว่าปฏิวัติ- โคนคณะราษฎร: การก่อตัวของระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข,” ฟ้าเดียวกัน: 122-123.

“หลังจาก พ.ศ. 2487 เมื่อรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม หมดอำนาจลง รัฐบาลปรีดี พนมยงค์ นั้นประนีประนอมปล่อยนักโทษการเมือง ทำให้พลังฝ่ายนิยมเจ้านั้นจะเริ่มฟื้นตัว ในที่สุดปี พ.ศ. 2489 กลุ่มอนุรักษนิยมพวกนิยมเจ้าพวกขุนนางเก่าได้ร่วมกันตั้ง พรรคการเมืองขึ้นมาพรรคหนึ่ง... พรรคการเมืองนี้มีชื่อว่าพรรคประชาธิปไตย มีนายควงอภัยวงศ์ เป็นหัวหน้าพรรค ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เป็นรองหัวหน้าพรรค แล้วก็ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นเลขาธิการ และท่านเลขาฯเป็นคนที่ประกาศตัวว่าเป็น royalist หรือเป็นพวกคณะเจ้า ไม่ใช่คณะราษฎรตัวจริง”⁸

อย่างไรก็ตาม บรรยากาศการประนีประนอมเช่นนี้ ก็ปรากฏอยู่ไม่นานนัก เพราะถึงที่สุดแล้ว ปมขัดแย้งระหว่างนายปรีดีกับฝ่ายนิยมเจ้าที่ก่อตัวมาตั้งแต่ครั้งเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็มีได้จะเลือนหายได้โดยทันที แนวโน้มการโจมตีรัฐบาลนายปรีดีจากฝ่ายอนุรักษนิยมเริ่มทวีความรุนแรงขึ้น และถึงที่สุดเมื่อฝ่ายอนุรักษนิยมอาศัยเหตุการณ์การสวรรคตอย่างกะทันหันของรัชการที่ 8 ในเดือนมิถุนายน พ.ศ.2489 เป็นข้ออ้างนำไปสู่การสนับสนุนให้เกิดรัฐประหารล้มล้างรัฐบาลในเวลาต่อมา (พ.ศ. 2490) และก็เช่นเดียวกัน การรัฐประหารล้มล้างอำนาจรัฐบาลฝ่ายนายปรีดี ที่เกิดจากความร่วมมือเฉพาะกิจระหว่างฝ่ายทหาร* กับฝ่ายอนุรักษนิยม ในระยะแรกหลังการรัฐประหาร จึงปรากฏบรรยากาศการประนีประนอมทางการเมืองภายในขึ้น เช่น การที่จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ปล่อยให้ฝ่ายอนุรักษนิยมคัดสรรบุคคลในคณะรัฐบาลอย่างอิสระ ตามที่สุทธาชัย ยิ้มประเสริฐ เสนอไว้ในงานเรื่อง “แผนชิงชาติไทยว่าด้วยรัฐและการต่อต้านรัฐ สมัยจอมพลป. พิบูลสงครามครั้งที่สอง พ.ศ. 2491-2500” ว่า

“อีกด้านหนึ่ง การที่คณะรัฐประหารเชื่อเชิญให้นายควง อภัยวงศ์มาเป็นนายกรัฐมนตรี ได้สะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือกันระหว่างพลังอนุรักษนิยมและคณะรัฐประหาร ซึ่งมีบทบาทสำคัญคนละด้านในการล้มล้างรัฐบาลพลเรือนของ พล.ร.ต.ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ ดังนั้น ในระยะเฉพาะหน้าที่ระบอบรัฐประหารยังไม่มั่นคงนี้ ความร่วมมือร่วมใจซึ่งกันและกันจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่สุด เพื่อป้องกันการรื้อฟื้นอำนาจของฝ่ายปรีดี พนม

⁸ สุทธาชัย ยิ้มประเสริฐ, “เริ่มแรกประชาธิปไตยแบบไทย: รัฐประหาร 2490 และปฏิวัติ 2500/2501,” ใน *หนึ่งศตวรรษ: รัฐธรรมนูญและรัฐประหารกับการเมืองสยามประเทศไทย จากกบฏ ร.ศ. 130 ถึงรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 หรือประชาธิปไตยกับอำนาจชาติไทย*, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ. (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2552), หน้า 72-73.

* ผู้นำการรัฐบาลที่สำคัญ เช่น พลโท ผิน ชุณหะวัณ พันเอก สฤษดิ์ ธนะรัชต์ พันเอก กาจ กางสงคราม เป็นต้น ขศที่ระบอบคือขศที่ดำรงในขณะนั้น ภายหลังคณะรัฐประหารได้เชิญจอมพล ป.พิบูลสงครามเข้าร่วมในคณะ

ยงค์ ดังนั้นคณะรัฐประหารจึงได้ปล่อยให้ควง อภัยวงศ์ มีอำนาจอย่างเต็มที่ในการตั้งคณะรัฐบาลชุดใหม่ขึ้นบริหารประเทศเป็นการชั่วคราว เพราะถึงแม้ควงจะเอารายชื่อรัฐมนตรีชุดใหม่มาให้พิจารณา จอมพล ป.พิบูลสงครามก็ปฏิเสธ และปล่อยให้ผ่านไป ตามที่ฝ่ายควง อภัยวงศ์ กำหนดไว้”⁹

ซึ่งก็คาดเดาได้เช่นเดียวกันว่า การที่จอมพล ป. พิบูลสงครามตัดสินใจจำหน่ายพื้นที่อำนาจทางการเมืองให้ฝ่ายอนุรักษนิยม ได้กลายเป็นช่องทางให้ฝ่ายดังกล่าวเร่งรัดปรับแก้ระบบกฎหมายต่างๆ เพื่อเป้าหมายการฟื้นฟูฐานะทางเศรษฐกิจการเมืองของราชสำนัก ดังสอดคล้องกับ การเป็นช่วงเวลาที่สอดคล้องกับการปรับแก้พระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฯ ในช่วงต้นทศวรรษ 2490

ความที่แต่ละฝ่ายในคณะราษฎร ไม่อาจผนึกอำนาจการเมืองเป็นกลุ่มเอกภาพเดียวกันได้ ช่อมทำให้จังหวะเวลาที่แต่ละฝ่ายสลับเปลี่ยนขึ้นมาดำรงตำแหน่งรัฐบาลต่างก็ประสบข้อบกพร่องทางการถือครองอำนาจอย่างมีเสถียรภาพ จนเป็นเหตุจูงใจที่จะจัดสรรอำนาจส่วนหนึ่งให้ฝ่ายอนุรักษนิยม อันก่อให้เกิดชนวนให้ฝ่ายดังกล่าวสามารถเข้าแทรกแซงกลไกการกำหนดกฎหมายที่ขัดต่ออุดมการณ์ทางเศรษฐกิจของคณะราษฎร อย่างไรก็ตาม ทั้งที่เชื่อได้ว่าทั้งฝ่ายนายปรีดี และจอมพล ป.พิบูลสงคราม ต่างก็ไม่ปรารถนาที่จะบิดเบือนอุดมการณ์ต่อต้านอภิสิทธิ์ทางเศรษฐกิจการเมืองของราชสำนักและหันไปฝักใฝ่กานนิยมแบบกษัตริย์นิยม ดังปรากฏว่าถึงที่สุด จอมพล ป.พิบูลสงครามก็เข้าดำเนินการทำรัฐประหารรัฐบาลนิยมเจ้า และยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับนิยมเจ้า (2489) แต่โดยกระนั้น ผลพวงจากการหวนกลับคืนสู่อำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามสมัยที่สอง ก็ได้ดำเนินการฟื้นฟู ทั้งพระราชบัญญัติอากรมรดกฯ และยกเลิกพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฯ พ.ศ. 2491 เพื่อหวนกลับไปใช้ฉบับ พ.ศ. 2479 แต่ประการใด ประเด็นนี้กล่าวไว้ในบทความเรื่อง “ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์คืออะไร? พระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ในบริบททางประวัติศาสตร์” ของภาวุธ เพ็ญพาณิชย์

“ระยะเวลาสามปีให้หลัง (นับจากพ.ศ. 2492- ผู้ศึกษา) ฝ่ายทหารนำโดยจอมพล ป.พิบูลสงครามจะทำการรัฐประหารอีกครั้ง ส่งผลให้อำนาจการเมืองของสถาบันกษัตริย์ถูกลดทอนลง และรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2495 ไม่ได้ให้อำนาจกษัตริย์ในการครอบงำรัฐสภา โดยพระมหากษัตริย์ไม่มีสิทธิ์ที่จะแต่งตั้งสมาชิกวุฒิสภาอีกต่อไป ทว่าในส่วน

9

สุราชัย ยิ้มประเสริฐ, แผนชิงชาติไทย ว่าด้วยรัฐและการต่อต้านรัฐ สมัยจอมพลป. พิบูลสงครามครั้งที่สอง พ.ศ. 2491-2500(กรุงเทพฯ: 6 ตุลาράลึก, 2550), หน้า 105.

พ.ร.บ. จัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2491 นั้นไม่ได้ถูกแก้ไขประการใด และบังคับใช้มาจวบจนกระทั่งปัจจุบัน”¹⁰

นอกจากอิทธิพลของระบบศักดินาที่ซ่อนเร้นภายในกลไกบริหารงานราชการแผ่นดิน จะเป็นตัวแปรจำกัดประสิทธิภาพการบังคับใช้อำนาจรัฐเข้าสลายอภิสิทธิ์การถือครองทรัพย์สินของฝ่ายราชสำนักให้สัมฤทธิ์ผล ภาวะการทำงานต่อเนื่องของกลไกรวมศูนย์อำนาจปกครองไว้ที่กลุ่มข้าราชการหลังพ.ศ. 2475 ก็เป็นอีกสาเหตุที่ทำให้ฝ่ายกระบวนกำหนดนโยบายเศรษฐกิจของรัฐไม่อาจก้าวข้ามการตกเป็นเครื่องมือปกป้องผลประโยชน์ส่วนตัวของฝ่ายปกครองผู้ซึ่งจำนวนไม่น้อยเก็บเกี่ยวความมั่งคั่งในรูปแบบสิทธิเอกชนได้ทั้งก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองและระหว่างระยะแรกของการปกครองภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญ ตัวอย่างสำคัญได้แก่ ช่วงวาระสุดท้ายของคณะราษฎรที่สามารถดำรงฐานะชนชั้นนำทางการเมือง รัฐบาลจอมพลป. พิบูลสงครามได้ออกกฎหมายปฏิรูปที่ดิน พ.ศ. 2497 ที่สอดคล้องกับวิถีทางทุนนิยมโดยรัฐโดยกำหนดข้อจำกัดการถือครองที่ดินส่วนเอกชนตามหมวดที่ 3 การกำหนดสิทธิในที่ดิน มาตรา 34*

“นับตั้งแต่วันที่ประมวลกฎหมายนี้ใช้บังคับ (ตามพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 ระบุว่า บังคับใช้เป็นกฎหมายตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2497- ผู้ศึกษา) บุคคลจะมีสิทธิในที่ดินได้ดังต่อไปนี้ (1) ที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ไม่เกิน 50 ไร่ (2) ที่ดินเพื่ออุตสาหกรรม ไม่เกิน 10 ไร่ (3) ที่ดินเพื่อพาณิชยกรรม ไม่เกิน 5 ไร่ (4) ที่ดินเพื่ออยู่อาศัย ไม่เกิน 5 ไร่ ทั้งนี้เว้นแต่จะมีบทบัญญัติเป็นอย่างอื่นในประมวลกฎหมายนี้”¹¹

10 การุต เพ็ญพาศย์, “ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์คืออะไร? พระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ในบริบททางประวัติศาสตร์,” ฟ้าเดียวกัน: 198.

* มาตราดังกล่าวถูกยกเลิกไปในปี พ.ศ. 2502 ตามประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 49 ความว่า “โดยที่เห็นว่าบทบัญญัติในประมวลกฎหมายที่ดิน ซึ่งบัญญัติสิทธิของบุคคลในการถือกรรมสิทธิ์ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย เกษตรกรรม อุตสาหกรรม และพาณิชยกรรม โดยให้ถือได้เพียงจำนวนเนื้อที่ดินที่กำหนดไว้ ผู้ใดจะถือกรรมสิทธิ์เกินไปกว่ามีได้นั้น เป็นการจำกัดโดยไม่สมควร และเป็นเหตุพ้องความเจริญก้าวหน้าในทางเกษตรกรรม อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และส่งผลให้เสียหายแก่การเศรษฐกิจของประเทศ จึงสมควรที่จะยกเลิกข้อจำกัดนี้เสีย...หัวหน้าคณะปฏิวัติจึงมีคำสั่งให้ยกเลิก มาตรา 34 ถึงมาตรา 49 และมาตรา 97 อนุมาตรา (5) แห่งประมวลกฎหมายที่ดินทั้งนี้นับแต่บัดนี้เป็นต้นไป”

11 ประมวลกฎหมายที่ดิน การทำพินัยกรรมและวิธีร่างสัญญา, หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พระยาบริหารนิติธรรม (ชั้น ธรรมสโรช)(พระนคร: โรงพิมพ์ศรีหงส์, 2507), หน้า14-15.

แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น บัญญัติตามมาตรา 34 ก็แทบมิได้มีผลบังคับใช้ครอบคลุมผู้ถือสิทธิครอบครองที่ดิน ก่อนหน้าประกาศใช้กฎหมาย ตามมาตราที่ 36 ความว่า

“การกำหนดสิทธิในที่ดินตามมาตรา 34 มิให้กระทบกระเทือนแก่ผู้มีสิทธิในที่ดินอยู่
แล้วก่อนวันที่ประมวลกฎหมายนี้ใช้บังคับ...”¹²

การสร้างกฎหมายแก้ปัญหาคกรกระดูกตัวของทรัพยากรที่ดินของภาคเอกชนแต่กลับละเว้นที่จะ
แก้ไขปัญหาคกรจากต้นตอปัญหาหรือผู้ที่สะสมที่ดินจำนวนมากไว้ก่อนหน้าบังคับใช้กฎหมาย หาก
ไม่ใช่ว่ารัฐบาลบกพร่องทางความสามารถประเมินปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจไม่ตรง
ประเด็น ก็เป็นไปได้ว่า นี่ก็จะเป็นความชาญฉลาดทางการใช้กฎหมายเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของ
ตนเอง ซึ่งไม่เฉพาะชนชั้นปกครองใหม่จะไม่เสียประโยชน์จากกฎหมายฉบับนี้ แต่ชนชั้นปกครอง
เก่าโดยเฉพาะเจ้านายผู้ซึ่งส่วนใหญ่สะสมที่ดินมาตั้งแต่ครั้งก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็จะเป็น
อีกกลุ่มหนึ่งที่เข้าข่ายไม่เสียประโยชน์เช่นกัน

กว่า 2 ทศวรรษหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองไทย แม้ฝ่ายราชสำนักจะต้องเผชิญกับสภาวะ
ความผันผวนและความไม่มั่นคงในระบบกรรมสิทธิ์ส่วนตัวโดยตลอด แต่ก็ยังคงรักษากรรมสิทธิ์
ในทรัพย์สินส่วนใหญ่ไว้ได้ กระทั่งแรงตึงเครียดระหว่างรัฐบาลเผด็จการทหารกับราชสำนักเมื่อ
เข้าสู่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผ่อนคลายลงด้วยการสร้างยุคสมัยของความปรองดองทางการเมือง
ระหว่างฝ่ายรัฐบาลทหารกับฝ่ายราชสำนัก* ปัญหาความหวาดระแวงของฝ่ายราชสำนักที่จะถูก
รัฐบาลสรรหามาตรการแทรกแซงกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของตนจึงคลี่คลายลง

5.2 พัฒนาการทุนนิยมไทยหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง : การก้าวกระโดดของอุปสงค์ความ ต้องการที่ดินในภาคธุรกิจ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

* “กลุ่มผู้นำทางการเมืองซึ่งเข้ามามีอำนาจเพราะรัฐประหาร พ.ศ. 2500 ได้พร้อมใจกันถวายพระราชอำนาจแก่
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมากยิ่งขึ้น ข้อเท็จจริงที่ว่า จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และประภาสมาจากคนรุ่นต่างกับจอมพล ป.
และว่าบุคคลเหล่านี้ได้รับการศึกษาและอบรมมาในประเทศไทยทั้งหมด จึงเป็นการง่ายที่บุคคลเหล่านี้จะปรับตัวให้เข้ากันได้
ง่ายกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้นำเหล่านี้ไม่ได้เชื่อว่าเป็นผู้เกลียดชังเจ้าและไม่ได้ร่วมมือในการโค่นราชบัลลังก์...” ทักษิ
ณเฉลิมเดโช, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ(กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์,
2548), หน้า 354.

กระทั่งสังคมไทยพลัดเข้าสู่สมัยปกครองภายใต้อำนาจรัฐบาลทหารคณะจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นับตั้งแต่การรัฐประหารพ.ศ. 2500 เป็นต้นมา นโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมที่คณะราษฎรพยายามปลูกสร้างมาตลอดปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ก็ได้ยุติบทบาทครอบงำโครงสร้างเศรษฐกิจไทยลงตามข้อเสนอของ รังสรรค์ ธนพรพันธุ์ ในงานเรื่อง “กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย บทวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง พ.ศ. 2475-2530”

“การรัฐประหารในปี 2500 ไม่เพียงแต่จะทำให้จอมพล ป.พิบูลสงคราม และกลุ่มชอยราชครูสิ้นอำนาจเท่านั้น หากยังหมายถึงการจบสิ้นของนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมอีกด้วย...”¹³

ขณะที่งานชิ้นเดียวกันของ รังสรรค์ ธนพรพันธุ์ ก็ได้เสนอต่อไปว่า กติกาเศรษฐกิจรูปแบบใหม่หลังสิ้นยุคนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมที่รัฐบาลพยายามปลูกสร้างขึ้นภายใต้พันธะข้อตกลงร่วมกับสหรัฐอเมริกา และธนาคารโลก* ก็คือการผลักดันให้เส้นทางเศรษฐกิจไทยดำเนินไปตามกระแสของระบบทุนนิยมเสรี

“การณั้ได้ปรากฏชัดตั้งแต่หลังการรัฐประหารปี พ.ศ. 2501 ซึ่งจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้วว่า เส้นทางการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจไทย เส้นทางใหม่เป็นเส้นทางเศรษฐกิจเสรีนิยม ตลอดช่วงเวลาระหว่างปี 2500-2515 เป็นช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์อเมริกันสามารถเข้ามามีบทบาทและอิทธิพลในกระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทยอย่างมาก”¹⁴

¹³ รังสรรค์ ธนพรพันธุ์, กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย บทวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง พ.ศ. 2475-2530(กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2546), หน้า 49.

* ปี พ.ศ. 2502 ธนาคารโลกได้ส่งคณะสำรวจเข้ามาประเมินสภาพเศรษฐกิจไทยเป็นครั้งที่สอง และจัดทำรายงานชื่อ A Public Development Program for Thailand ...ผู้จัดทำรายงานแนะนำให้รัฐบาลทำให้รัฐวิสาหกิจมีขนาดเล็กลง สนับสนุนหัตถอุตสาหกรรมที่เอกชนเป็นเจ้าของ และแนะนำให้ตั้งองค์การที่อยู่ใต้คณะกรรมการชุดเล็ก ๆ ซึ่งเรียกว่า สภาพัฒนาการแห่งชาติ ทำการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ...” สร้อยมาส รุ่งมณี, “การเปลี่ยนแปลงบทบาทของทุนอเมริกันต่อเศรษฐกิจการเมืองไทยระหว่าง ปี พ.ศ. 2501-2533,” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548, หน้า 44.

¹⁴ รังสรรค์ ธนพรพันธุ์, กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย บทวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง พ.ศ. 2475-2530, หน้า 49.

กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมที่ถือเป็นมรดกที่จอมพล สฤษดิ์และสหรัฐอเมริกาทิ้งไว้ให้รัฐบาลคณะต่อมา ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจระดับมหภาคอย่างมีนัยที่ชัดเจนขึ้น 2 ประการสำคัญคือ (1) สามารถทำให้ภาคเอกชน (ทั้งในและนอกประเทศ) ก้าวขึ้นสู่บทบาทศูนย์กลางอำนาจขับเคลื่อนกิจกรรมทางเศรษฐกิจในประเทศแทนภาครัฐ และ (2) สามารถทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจอันเป็นฐานแสวงหาความมั่งคั่งส่วนใหญ่ในแผ่นดินเคลื่อนย้ายจากภาคการเกษตรไปสู่นอกภาคการเกษตร (ทั้งกิจกรรมลงทุนผลิตสินค้าและบริการในพลังการผลิตแบบอุตสาหกรรม) ในบทความเรื่อง “โลกาภิวัตน์กับสังคมเศรษฐกิจไทย” โดยรังสรรค์ ธนพรพันธุ์ กล่าวไว้ดังนี้

“กระแสโลกาภิวัตน์มีส่วนช่วยเร่งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตของระบบเศรษฐกิจไทย ความสำคัญของภาคเกษตรกรรมจะลดลงไปอีกมาก ในขณะที่ภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการมีความสำคัญมากขึ้น รูปแบบการผลิตกำลังปรับเปลี่ยนจากการผลิตที่ใช้แรงงานเข้มข้น (labour intensive production) ไปสู่การผลิตที่ใช้ทุนเข้มข้น (capital – intensive production) และอาจก้าวสู่การผลิตที่ใช้ความรู้เข้มข้น (knowledge-intensive production) ในที่สุด”¹⁵

สำหรับในประเด็นแรก พิจารณาต่อเนื่องได้ว่า การที่ภาคเอกชน(ทั้งในและนอกประเทศ)ได้รับอิสระทางการประกอบการทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นจากรัฐบาล มีส่วนเกื้อหนุนอย่างมากให้หน่วยการผลิตสินค้าบริการบนกรอบการใช้พลังการผลิตแบบอุตสาหกรรมในประเทศขยายตัวอย่างรวดเร็วสาเหตุหนึ่งก็ด้วยสัดส่วนพื้นที่การลงทุนอุตสาหกรรมหลักที่เคยถูกสงวนไว้ที่ภาครัฐถูกจัดสรรใหม่ให้เป็นพื้นที่ส่วนใหญ่สำหรับภาคเอกชน ย่อมเป็นประโยชน์ให้บริบทความต้องการลงทุนที่ไร้ขีดจำกัดของชนชั้นนายทุนในเชิงอุดมคติกับช่องทางการลงทุนเชิงประจักษ์ประสานเข้าหากันมากขึ้น อย่างไรก็ตามบริบทที่เริ่มสอดรับกันนี้ ก็อาจมิใช่เงื่อนไขทั้งหมดอันนำไปสู่ผลผลิตการเติบโตของอุตสาหกรรมการผลิต หากนายทุน(โดยเฉพาะภายใน)ไม่สามารถแสวงหาตลาดทุนราคาถูกและตลาดระบายสินค้าที่ผลิตขึ้นได้ ซึ่งความท้าทายดังกล่าวนี้ภาครัฐได้พยายามที่จะช่วยเหลือผ่านการกำหนดมาตรการต่างๆเท่าที่กระทำได้ เช่น ต้นทศวรรษ 2500 รัฐบาลปฏิรูปโครงสร้างภาษีสินค้านำเข้าอันสามารถอุดหนุนภาคอุตสาหกรรมในประเทศจากทั้งการปกป้องตลาดบริโลก

¹⁵ รังสรรค์ ธนพรพันธุ์, “โลกาภิวัตน์กับสังคมเศรษฐกิจไทย,” ใน *โลกาภิวัตน์กับสังคมเศรษฐกิจไทย*, สังคิต พิริยะรังสรรค์และผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ. (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 65-66.

ภายในประเทศและการลดต้นทุนการผลิตในส่วนเครื่องจักรนำเข้า* รวมทั้ง การกำหนดค่าธรรมเนียมนการส่งออกข้าว (ค่าพรีเมียม) ในอัตราสูงเพื่อลดราคาข้าวในประเทศ เพื่อจำกัดค่าครองชีพของแรงงานในเมืองให้คงเพดานขั้นต่ำที่สุดอันจะไม่กระทบไปสู่การเพิ่มต้นทุนค่าจ้างแรงงานในภาคอุตสาหกรรม แน่แน่นอนว่าระหว่างกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมเสรี การแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจของภาคเอกชนจากภาครัฐเพื่อต่อรองส่วนแบ่งผลประโยชน์ที่เอกชนแสวงหาได้ยังคงผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะวัฒนธรรมการปันผลตอบแทนหรือผลประโยชน์บางส่วนที่นายทุนจ่ายให้รัฐบาลและระบบราชการเพื่อแลกเปลี่ยนกับการอำนวยความสะดวกทางธุรกิจ แต่หากเทียบกับผลได้เสียที่หน่วยการผลิตภาคเกษตรได้รับจากกระบวนการกำหนดนโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรมจากรัฐบาล โดยเฉพาะกรณีการกำหนดค่าธรรมเนียมการส่งออกข้าวอันเป็นเหตุให้ชาวนาไม่สามารถขายข้าวในราคาที่ควรจะได้รับตามราคาตลาดโลก อีกทั้งรัฐก็ฝังงบประมาณไปใช้เพื่อส่งเสริมภาคการเกษตรในสัดส่วนไม่มากนัก

ด้วยเหตุนี้ จึงอธิบายที่มาของปรากฏการณ์ข้อ 2 โดยสังเขปได้ว่า ปัจจัยหนึ่งที่กระตุ้นให้แนวโน้มเศรษฐกิจภาคเกษตรปรับลดความสำคัญลง ก็เนื่องจากทั้งแกนอำนาจทุนและอำนาจรัฐภายในสังคมไทยเห็นพ้องต้องกันที่จะร่วมมือสร้างยุคสมัยอุตสาหกรรมภายใต้กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจที่มีผลให้เกิดการพัฒนาที่ไม่สมดุล (*Unbalanced Growth*) ด้วยการโอนย้ายทรัพยากรจากภาคเกษตรกรรมและชนบทไปสู่ภาคอุตสาหกรรมเมือง และส่งเสริมให้เกิดการเติบโตขึ้นในภาคอุตสาหกรรมและเมือง ในขณะที่สร้างแรงกดดันให้ภาคเกษตรกรรมและชนบทหดตัวลงเรื่อย ๆ¹⁶

พัฒนาการที่ไม่สมดุล จึงเป็นคำจำกัดความโครงสร้างเศรษฐกิจสมัยใหม่ของไทย ที่ตีความได้มากกว่าหนึ่งชุดความคิด กล่าวคือ (1) ความไม่สมดุลในความหมาย สถานะการกระจุกตัวของทรัพยากรหรือปัจจัยการผลิต และมูลค่าส่วนเกินในภาคอุตสาหกรรมการผลิต และ (2) สถานะการกระจุกตัวของทรัพยากรหรือปัจจัยการผลิตและมูลค่าส่วนเกินในเขตเมือง โดยเฉพาะกรุงเทพฯ (พิจารณาโดยมุ่งใช้มิติเชิงพื้นที่ที่แสวงบริบทความเหลื่อมล้ำ) ซึ่งโดยทัศนะของผู้ศึกษา การตีความ

* “ภายใต้นโยบายใหม่ของรัฐบาลที่ต้องการสนับสนุนภาคอุตสาหกรรมให้ขยายตัวมากขึ้น โครงสร้างภาษีนำเข้าที่เป็นอยู่ในขณะนั้นก็คือ อัตราภาษีจะสูงสำหรับสินค้าอุปโภคบริโภค แต่จะต่ำสำหรับสินค้าทุนและปัจจัยการผลิต...ยิ่งไปกว่านั้น การยกเว้นภาษีนำเข้าสำหรับสินค้าบางชนิดที่อยู่ภายใต้ นโยบายส่งเสริมการลงทุนก็ยิ่งทำให้อัตราภาษีระหว่างสินค้าทุน สินค้าปัจจัยการผลิต สินค้าประเภทชิ้นส่วน และสินค้าอุปโภคบริโภคห่างกันมากขึ้นไปอีก มีผลให้เกิดการคุ้มครองการผลิตสินค้าอุปโภคบริโภคภายในประเทศ” ศาสตราจารย์ไพจิตร และคริส เบเกอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ (เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม, 2546), หน้า 159.

¹⁶ ยุคดิ มุกดาวิจิตร, อ่านวัฒนธรรมชุมชน วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน (กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน, 2548), หน้า 70.

ทั้งสองแบบสามารถจัดรวมเป็นชุดความคิดเดียวกันได้ โดยอาศัยการกำหนดนิยามใหม่ คือ “สำหรับสังคมไทย การพัฒนาเข้าสู่สมัยอุตสาหกรรมคือกระบวนการทำให้ประเทศเข้าสู่สมัยใหม่ ภายใต้การกำหนดศูนย์กลางควบคุมกลไกเศรษฐกิจของทั้งประเทศในลักษณะเมืองเดี่ยวนั้นก็คือ กรุงเทพมหานคร” กรุงเทพฯ จึงไม่ใช่แค่พื้นที่ในมิติ “ศูนย์กลางควบคุมกลไกบริหารราชการของรัฐ” หากยังเป็น “ศูนย์กลางควบคุมกลไกเศรษฐกิจของรัฐ” ไปพร้อมกัน ลักษณะเช่นนี้อุปมานได้ว่า ขณะที่ภาคอุตสาหกรรมการผลิตขยายอิทธิพลครอบงำกลไกจัดสรรทรัพยากรและมูลค่าส่วนเกิน ปริมาณมหาศาลในประเทศ (อย่างไม่จำกัดสัญชาติ) ปริมาณตลาดไหลเวียนของทรัพยากรและมูลค่าส่วนเกินดังกล่าวกลับจำกัดขอบเขตเคลื่อนไหวภายใต้พื้นที่กรุงเทพฯ เป็นหลัก

การกล่าวเช่นนี้ สอดรับกับปรากฏการณ์ความเจริญของกรุงเทพฯ อย่างก้าวกระโดดจาก “เมือง” (city) ไปเป็น “มหานคร” (metropolis) ในช่วงไม่กี่ทศวรรษ ด้วยอาจอาศัยพลวัตการขยายตัวของกำลังแรงงานภาคอุตสาหกรรมทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ* ในเขตกรุงเทพฯ เป็นตัวบ่งภาพขยายตัวของระบบเศรษฐกิจนอกภาคการเกษตรในเขตกรุงเทพฯ ได้ เนื่องจาก แรงงานจัดเป็นตัวแปรสำคัญต่อทั้งภาคอุปทานการผลิต(ในฐานะปัจจัยการผลิต)และภาคอุปสงค์การผลิต(ในฐานะกำลังบริโภค)

สำหรับด้านอุปทาน เมื่อระดับความต้องการกำลังแรงงานแปรผันไปในทิศทางเดียวกันกับสัดส่วนความต้องการลงทุนผลิตสินค้าบริการนอกภาคเกษตร ดังนั้น จากแนวโน้มการอพยพย้ายถิ่น (ทั้งชั่วคราวและประจำ) ของแรงงานภาคการเกษตรในเขตภูมิภาคเข้าสู่กรุงเทพฯ ที่เพิ่มสูงขึ้นและเป็นไปอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นข้อบ่งถึงสภาพที่ไม่หยุดนิ่งของกิจกรรมการลงทุนภายในกรุงเทพฯ ตามปรากฏในงานเรื่อง “โศกนาฏกรรมสยาม การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่” ของ วอลเดน เบลโลและคณะ

“ในช่วง 2528-2537 จำนวนคนงานและลูกจ้างเพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 113 คือจาก 3.2 ล้านคนเป็น 6.8 ล้านคน... ส่วนใหญ่ก็เนื่องมาจากการไหลเข้ามาของเงินทุนต่างประเทศ การกระตุ้นเศรษฐกิจภายในประเทศให้มีความเติบโต...การขยายตัวของชนชั้นแรงงานในประเทศไทยนั้นส่วนใหญ่ยังคงกระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพฯ ทำให้กรุงเทพฯ กลายเป็นศูนย์กลางสำคัญของภาคอุตสาหกรรมจากการขับเคลื่อนของทุน

* ผู้ศึกษาหมายถึง การเพิ่มขึ้นของแรงงานคอปกขาว และแรงงานฝีมือ

ต่างประเทศ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นภาคที่เงินที่สุกกลายเป็นแหล่งแรงงานใหม่...”¹⁷

และสำหรับด้านอุปสงค์ แม้รัฐบาลจะมุ่งกำหนดนโยบายพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก แต่ก็ไม่อาจละเลยความสำคัญของตลาดบริโภคภายในประเทศได้ โดยเฉพาะเมื่อกรุงเทพฯ ได้กลายเป็นแหล่งรวมกำลังแรงงานไว้อย่างหนาแน่น ย่อมเท่ากับว่า พื้นที่ดังกล่าวได้กลายเป็นฐานตลาดบริโภคสินค้าและบริการที่คงอำนาจซื้อไม่น้อยไปกว่าอำนาจการผลิต ซึ่งอำนาจซื้ออาจปรากฏได้ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ (หรือความสามารถเข้าถึงรายได้ที่สูงกว่าภาคการเกษตรตามตารางประกอบ 5.1) ลักษณะเช่นนี้ ย่อมเป็นไปได้ว่า จำนวนธุรกิจไม่น้อยที่ลงทุนเพื่อรองรับตลาดบริโภคในประเทศโดยเฉพาะในกรุงเทพฯ และหนึ่งในนั้นน่าจะมี “ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์”รวมอยู่ด้วย

ตาราง 5.1

ตารางรายได้ต่อคนของประชากรในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร ปี พ.ศ. 2527-2531

ปี	ภาคการเกษตร	นอกภาคการเกษตร	ส่วนรายได้
2527	5,224	43,643	1: 8.34
2528	5,012	44,605	1: 8.90
2529	5,278	47,160	1: 8.94
2530	5,727	62,273	1: 9.13
2531	5,082	60,177	1: 8.50

หมายเหตุ : หน่วย บาท

ที่มา : วิชัย หิรัญวงศ์, การค้าที่ดิน(เอกสารประกอบการสัมมนา ทิศทางเศรษฐกิจไทยปี 2534 โดยสมาคมเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 22 พฤศจิกายน 2533), หน้า 17.

ในฐานะที่กรุงเทพฯ หนึ่งเป็นตลาดทุนและตลาดบริโภคอันทรงพลังที่สุดในประเทศที่ดิฉันในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะในเขตศูนย์กลางทางธุรกิจซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตและสินค้า* จึงย่อมเป็น

17

วอลเดน เบลโล, เซียร์ คันนิงแฮม และ ลี เค็ง ปอห์, โศกนาฏกรรมสยาม การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่, แปลโดย สุรนุช ชงศิลา(กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกลด์คิมทอง, 2542), หน้า 121-122.

ที่ต้องการของนักลงทุนทั้งในภาคอสังหาริมทรัพย์และนอกภาคอสังหาริมทรัพย์ สำหรับในแง่อุปสงค์ความต้องการใช้ประโยชน์ที่ดินในฐานะต้นทุนการผลิตสินค้าบริการภาคอุตสาหกรรมโดยรวม อภิปรายได้ว่า สถานะการเติบโตของอุตสาหกรรมการผลิตเป็นปัจจัยหนึ่งที่กระตุ้นให้ระดับความต้องการที่ดินเพิ่มสูงขึ้นในทิศทางที่สอดคล้อง ดังที่ วิชัย หิรัญวงศ์ วิเคราะห์ไว้ในหนังสือชื่อ “ธุรกิจที่ดิน”

“นับตั้งแต่ปลายปี 2529 เป็นต้นมาเศรษฐกิจของประเทศได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วและในเกณฑ์สูงต่อเนื่อง... โดยมีภาคการส่งออกและการลงทุนเป็นแกนนำในการกระตุ้นเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการลงทุนภาคเอกชนที่ขยายตัวมากขึ้นเป็นการลงทุนทั้งเพื่อสร้างโรงงานใหม่และลงทุนเพื่อขยายกำลังการผลิตเพื่อสนองอุปสงค์ที่เพิ่มขึ้นสูง ทั้งจากในประเทศและต่างประเทศ ทั้งนี้พิจารณาได้จากมูลค่าเงินลงทุนของกิจการที่ได้รับอนุญาตให้ตั้งจากกระทรวงอุตสาหกรรม และกิจการที่ได้รับอนุมัติและรับบัตรส่งเสริมลงทุนเพิ่มขึ้นสูงในช่วง 2 ปีที่ผ่านมา ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้มีความต้องการใช้ที่ดินเพิ่มมากขึ้น...”¹⁸

และสำหรับแนวโน้มการขยายตัวของกิจกรรมการลงทุนด้านอสังหาริมทรัพย์ที่เพิ่มสูงขึ้น (ตารางประกอบที่ 5.2) ยังเป็นการชัดเจนว่าย่อมกระตุ้นระดับอุปสงค์ความต้องการใช้ประโยชน์ที่ดินเช่นเดียวกัน โดยใน โศกนาฏกรรมสยาม การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่ ก็ได้วิเคราะห์ประเด็นนี้ได้อย่างน่าสนใจ

“ผู้เชี่ยวชาญท่านหนึ่งได้กล่าวว่า ด้วยการพัฒนาที่ดินทุกรูปแบบ การก่อสร้าง วัสดุเพื่อการก่อสร้าง การจ้างงาน การกักขัง ค่าธรรมเนียมทางกฎหมาย และกิจกรรมการให้บริการทางการเงินอื่นๆเหล่านี้ ทั้งหมดรวมกันเข้าเป็นร้อยละ 30-50 ของการเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศต่อปีตั้งแต่ปี 2531 การลงทุนที่เกี่ยวข้องกับที่ดินมีประมาณการไว้ว่ามีมากถึงร้อยละ 50 ของการลงทุนทั้งหมด มูลค่าที่ดินนั้นสูงกว่าที่ดินในตัวเมืองของรัฐแคลิฟอร์เนียเสียอีก...เนื่องจากเป็นที่รู้กันว่ากรุงเทพฯเป็นพื้นที่

* นอกจากเงินทุน ที่ดินคือทรัพยากรที่สามารถเป็นทั้งปัจจัยการผลิต และสินค้าได้โดยตัวมันเอง จึงเท่ากับว่า ทั้งภาคการผลิตและภาคการบริโภคต่างก็ถือความต้องการที่ดินทั้งสองฝ่าย ต่างจากปัจจัยการผลิตบางประเภทเช่น ทุนเครื่องจักร ที่ไร้ความต้องการสำหรับผู้บริโภค

¹⁸ วิชัย หิรัญวงศ์, การค้าที่ดิน, หน้า 10.

ที่มีความเติบโตที่สุดในทวีปเอเชียในตอนปลายทศวรรษ 1980 (พ.ศ. 2523-2532) สำหรับนักเลี้ยงโชค”¹⁹

ตาราง 5.2

สรุปผลการออกใบอนุญาตให้ทำการจัดสรรที่ดิน ตั้งแต่ พ.ศ. 2517-2533

ปี	จำนวนใบอนุญาต (ราย)	ปี	จำนวนใบอนุญาต (ราย)
2517	2	2526	97
2518	2	2527	171
2519	-	2528	221
2520	-	2529	252
2521	2	2530	431
2522	-	2531	579
2523	-	2532	610
2524	-	2533	712
2525	22	รวม	3,101

ที่มา: กรมที่ดิน ใน วิเชียร รัตนะพิระพงศ์, “ธุรกิจที่ดินกับความมั่นคงของชาติ,” (เอกสารวิจัยส่วนบุคคล หลักสูตร การป้องกันราชอาณาจักรภาครัฐร่วมเอกชน รุ่นที่ 3 วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร 2533-2534), หน้า 35.

ดังนั้น แม้ผู้ศึกษาจะละเลย “ความต้องการเทียม” หรือธุรกิจการเก็งกำไรจากการค้าที่ดินอันไม่ก่อให้เกิดกิจกรรมการผลิตที่แท้จริง แต่ด้วยความต้องการที่ดินในภาคการผลิตสินค้าบริการที่ขยายตัว ก็น่าจะเพียงพอแก่การเป็นเงื่อนไขกระตุ้นให้ที่ดินในเมืองทวีความขาดแคลนขึ้น จนเป็นสาเหตุให้ราคาตลาดซื้อเช่าที่ดินในเมืองปรับเพิ่มอย่างรวดเร็ว

ราคาตลาดที่ดินและอุปสงค์ความต้องการสินค้าบริการที่เกี่ยวข้องกับที่ดินซึ่งเปลี่ยนแปลงในเชิงก้าวหน้า ทางหนึ่งทำให้นายทุนอุตสาหกรรมกลุ่มหนึ่ง(ที่ไม่ได้สะสมที่ดินมาตั้งแต่ต้นหรือในช่วงที่ราคาที่ดินยังไม่สูงนัก) ต้องแบกภาระต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าทุนที่ดินที่ใช้ประกอบธุรกิจแสวงหาจากการเช่า ขณะที่อีกทางหนึ่ง ผู้ที่สามารถสะสมที่ดินไว้ตั้งแต่ต้น อัน

¹⁹

วอลเดน เบลโล, เชียร์ คันนิงแฮม และ ลี เค็ง ปอห์, โศกนาฏกรรมสยาม การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่, หน้า 41-42.

รวมไปถึงเจ้าที่ดินศักดินาไม่น้อยที่ถือครองที่ดินในกรุงเทพฯและปริมณฑลใกล้เคียง (เช่นที่ดินบริเวณทุ่งรังสิต) จำนวนมากครั้งก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พังจึงเป็นผู้ได้ประโยชน์หากตัดสินใจดำเนินการใช้ประโยชน์จากที่ดินที่ตนถือสิทธิ์ครอบครองให้สอดคล้องกับ “ความหมายของทุนทางเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรม” ตัวอย่างที่ดินศักดินาที่สามารถปฏิรูปศักยภาพการใช้ที่ดินเพื่อผลิตผลตอบแทนสูงสุดตามพัฒนาการเศรษฐกิจสมัยใหม่ คือ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ด้วยไม่เฉพาะมุ่งบริหารที่ดินหลายแปลงในเขตธุรกิจในลักษณะการหาหรือใช้ประโยชน์บนกิจกรรมการลงทุนนอกภาคการเกษตร ตามที่พอพันธ์ อูยยานนท์ ศึกษาไว้ในบทความเรื่องสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์กับบทบาทการลงทุนทางธุรกิจ

“ทศวรรษ 2500 และ 2520 สำนักงานทรัพย์สินฯ นำที่ดินในย่านท่าเลทองมาให้โรงแรมชั้นนำต่างๆ เข้าเพื่อประกอบธุรกิจ ทั้งโรงแรมที่สำนักงานทรัพย์สินฯเข้าไปถือหุ้น เช่นดุสิตธานี ราชดำริ รอยัลลอร์ดคิด บางกอกอินเตอร์คอนติเนนตัล รีเจนส์ คอนเมืองอินเตอร์เนชันแนล โอเรียนเต็ล รวมทั้งในกลางทศวรรษ 2520 ได้มีการพัฒนาที่อยู่อาศัยและอาคารพาณิชย์ที่ตั้งบนที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินฯ...ต้นทศวรรษที่ 2530 ที่เศรษฐกิจกำลัง บูม อย่างขนาดใหญ่สำนักงานทรัพย์สินฯ มีโครงการพัฒนาที่ดินที่มีศักยภาพสูงเพิ่มเพื่อรายได้จำนวนมากทั้งในรูปของธุรกิจอาคารเช่า ศูนย์กลางการค้าและการเงินโดยการร่วมทุนกับบริษัทอื่นๆ หรือการให้สัมปทานที่สำคัญ อาทิ โครงการอาคารชีกโก้ (สินอุตสาหกรรม) โครงการสร้างตึกเสริมมิตรทาวเวอร์ โครงการสามยอด โครงการเทพประทาน โครงการตลาดเจริญผล โครงการพัฒนาที่จอดรถบริเวณบางกอกบazaar นอกจากนี้ สำนักงานทรัพย์สินฯ ได้ลงทุนสร้างอาคารสินธร ถนนวิฑู เพื่อให้เอกชนได้เช่าทำธุรกิจ รวมทั้งการนำเอาที่ดินบริเวณราชประสงค์นำมาใช้ประโยชน์และเพิ่มมูลค่าทางธุรกิจโดยการให้กลุ่มธุรกิจของตระกูลเดอะ ไซปูลย์เช่าเพื่อทำโครงการเวลด์เทรค เซ็นเตอร์ (ปัจจุบันเปลี่ยนพันธมิตรผู้เช่าไปเป็นตระกูล จิราธิวัฒน์ และเป็นปรับปรุงโครงการไปเป็น เซ็นทรัล เวิลด์- ผู้ศึกษา) สำนักงานทรัพย์สินฯ ได้เป็นผู้ให้เช่าที่ดินแก่หน่วยราชการ รัฐวิสาหกิจ ประชาชนทั่วไป ในย่านที่สำคัญคือพญาไท เจริญผล เขาวราช แพร่งสรรพศาสตร์ ถนนพระอาทิตย์ เป็นต้น”²⁰

20

พอพันธ์ อูยยานนท์ “สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์กับบทบาทการลงทุนทางธุรกิจ,” ใน การต่อสู้ของทุนไทย การเมือง วัฒนธรรม เพื่อความอยู่รอด 2, ผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549), หน้า 64-65.

หากยังรู้จักการใช้ปรับเงื่อนไขผลตอบแทนจากการลงทุนให้สอดคล้องกับราคาตลาดที่เปลี่ยนแปลงตามข้อเสนอของพอพันธ์ อูยานนท์ ในงานชิ้นเดียวกัน และข้อมูลส่วนหนึ่งในบทความ โลกทรัพย์สินแห่งราชวงศ์ไทย ที่เขียนโดยผู้สื่อข่าว เอเชียนเซนติเนล ตามลำดับ

“ในอดีตรายได้จากการเก็บค่าเช่าและรายได้จากการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์อยู่ในระดับที่ต่ำมาก ซึ่งไม่สอดคล้องกับค่าเสียโอกาสของที่ดินและการขยายตัวทางเศรษฐกิจของเมือง โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ การปรับบทบาทสำคัญในการลงทุนด้านที่ดินคือ การเพิ่มค่าเช่าให้ใกล้เคียงราคาตลาดมากที่สุด โดยเฉพาะที่ดินเพื่อการพาณิชย์หรือผู้เช่ารายใหญ่ รวมถึงหน่วยราชการและรัฐวิสาหกิจ...”²¹

และ

“ในปี 2546 สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์มีรายได้ถึง 4 พันล้านบาท ซึ่งในจำนวนนี้ประมาณ 1,700 ล้านบาทได้มาจากการขึ้นค่าเช่า โดยทะลุเป้า 1,000 ล้านบาทที่จिरาย อิศรางกูร ณ อยุธยา ผู้อำนวยการสำนักงานทรัพย์สินฯ ได้ตั้งไว้เมื่อ 4 ปีก่อน”²²

โครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองไทยที่ดำเนินหลังพ.ศ. 2475 แม้จะปรากฏการแบ่งช่วงระยะเวลาออกเป็นสมัยทุนนิยมเผด็จการ และตามมาซึ่งสมัยทุนนิยมประชาธิปไตยอันยังคงถือเป็นรูปแบบที่สังคมไทยยึดถือในปัจจุบัน แต่โดยนัยความแตกต่างแห่งกระบวนกำหนดนโยบายเศรษฐกิจระหว่างทั้งสองยุคสมัยคงจตุรร่วมเดียวกัน คือ รัฐแทบไม่สามารถปลดปล่อยทรัพยากรทางเศรษฐกิจที่ชนชั้นศักดินาสะสมไว้ตลอดระยะเวลาที่กลไกจัดสรรทรัพยากรของรัฐถูกพันนาการด้วยอำนาจศักดินาได้ ดังนั้น ยิ่งเมื่อ กติกาการเคารพในระบบกรรมสิทธิ์เอกชน และ นโยบายการผลักดันประเทศไปสู่สมัยพัฒนาอุตสาหกรรมด้วยไม่จำกัดพรมแดนอำนาจการลงทุนเฉพาะนายทุนภายในชาติ (หากแต่กลับโอบล้อมทุนให้กระจุกตัวไว้ในเขตเมือง) คือเป้าหมายนำไปสู่ความเจริญทางเศรษฐกิจของชาติที่ซึ่งรัฐบาลแทบทุกสมัยหลังสิ้นสุดอำนาจปกครองโดยคณะราษฎรเห็นพ้องต้องกัน จึงทำให้ไม่เพียงศักดินาเจ้าที่ดิน พึงได้รับ “ความมั่นคง” ทางการผลิตซ้ำอำนาจครอบครองทรัพย์สิน แต่ยังทำให้ศักดินาเจ้าที่ดิน เห็นถึง “โอกาสแสวงหาความมั่งคั่งจากทรัพย์สิน โดยเฉพาะที่ดินที่ยังตกเป็นกรรมสิทธิ์โดยชอบธรรมของตน”

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 107.

²² ผู้สื่อข่าว เอเชียนเซนติเนล, “โลกทรัพย์สินแห่งราชวงศ์ไทย,” ฟ้าเดียวกัน 2 (เมษายน- มิถุนายน 2550): 108.

5.3 พลวัตการเมืองไทยนับตั้งแต่พ.ศ. 2490 : ปัจจัยร่วมที่สนับสนุนการฟื้นตัวทางเศรษฐกิจของฝ่ายราชสำนัก

หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง ฝ่ายราชสำนักมีแนวโน้มที่สามารถเพิ่มบทบาทในระบบการเมืองไทย กล่าวคือ นับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2480 เกิดการประนีประนอมทางการเมืองระหว่างฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์ และฝ่ายราชสำนัก อีกทั้งเกิดการยกเลิกมาตราที่ 11 ว่าด้วยการห้ามเจ้านายชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปเข้าดำรงตำแหน่งทางการเมือง ตามรัฐธรรมนูญพ.ศ. 2475 ซึ่งเหล่านี้ก็เป็นเหตุให้เชื้อพระวงศ์หลายท่านเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง ตามที่สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ กล่าวไว้ในงานเรื่อง “แผนชิงชาติไทย ว่าด้วยรัฐและการต่อต้านรัฐ สมัยจอมพลป. พิบูลสงครามครั้งที่สอง พ.ศ. 2491-2500” ความว่า

“โอกาสทางการเมืองที่เปิด และการยกเลิกมาตราที่ 11 แห่งรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2475 ได้ทำให้เชื้อพระวงศ์หลายพระองค์ได้มีโอกาสก้าวเข้ามามีบทบาททางการเมืองมากขึ้น นับแต่ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรีแล้ว ในการเลือกตั้งที่จังหวัดพระนคร วันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2489 ม.ร.ว. กิจกฤติ ปราโมช ก็ลงสมัครและได้รับเลือกเป็น ส.ส.เข้าสู่สภา ซึ่งนับเป็นเชื้อพระวงศ์คนแรกสุดที่ได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภา นับตั้งแต่พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ต่อมาในการเลือกตั้งวันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2489 ม.ร.ว. กิ่งสมัครและได้รับเลือกตั้งเป็น ส.ส. จากพระนครเช่นกัน ส่วนม.จ. สกลวรรณกร วรธรรม กิ่งสมัครในเขตพระนคร แต่ไม่ได้รับเลือกตั้ง อีกคนหนึ่งคือ ม.จ. นนทียาวัด สวัสดิวัตน์ กิ่งสมัครและได้รับเลือกตั้งจากชลบุรี และต่อมาก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีในรัฐบาล พล.ร.ต. ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์...”²³

กระทั่งหลังเกิดการรัฐประหาร วันที่ 8 พฤศจิกายน 2490 ทั้งเจ้าและนักการเมืองฝ่ายนิยมเจ้าก็ยังทวีบทบาททางการเมืองไปสู่กลไกอำนาจฝ่ายนิติบัญญัติ ด้วยการถือเสียงส่วนใหญ่ในสภาร่างรัฐธรรมนูญ เมื่อ พ.ศ. 2491 ดังสุธาชัย ยิ้มประเสริฐ กล่าวไว้ในงานชิ้นเดียวกัน ดังนี้

²³ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, แผนชิงชาติไทย ว่าด้วยรัฐและการต่อต้านรัฐ สมัยจอมพลป. พิบูลสงครามครั้งที่สอง พ.ศ. 2491-2500, หน้า 226.

“สภาวรัฐธรรมนูญชุดนี้ได้ชี้ให้เห็นชัยชนะอย่างชัดเจนของพรรคประชาธิปัตย์ เพราะในจำนวนสมาชิก 40 คนนี้ เป็นฝ่ายประชาธิปัตย์ถึง 22 คน เกินครึ่งของสภา ส่วนอีก 12 คนเป็นฝ่ายขุนนางเก่าและเชื้อพระวงศ์ที่มีทัศนคติใกล้เคียงกับประชาธิปัตย์ สภานี้จึงมีบุคคลฝ่ายอื่นอยู่เพียง 6 คน...”²⁴

การฟื้นฟูฐานะทางการเมืองของฝ่ายราชสำนักในช่วงทศวรรษ 2490 นอกจากสามารถพิจารณาที่บทบาทของนักการเมืองฝ่ายนิยมเจ้าทางตรงแล้ว ยังพิจารณาได้จากความมั่นคงทางอำนาจของคณะราษฎร โดยเฉพาะของ จอมพล.ป. พิบูลสงคราม ที่เริ่มสั่นคลอนลงในสมัยที่ท่านดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีครั้งที่สอง กล่าวคือ ถึงแม้จอมพล.ป. จะพยายามแทรกแซงและเกณฑ์สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรให้เป็นพวกมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ด้วยการติดสินบนและหวานล่อม ซึ่งก็เป็นอีกเงื่อนไขที่ทำให้เกิดรัฐประหารเงียบ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2494 จนตามมาซึ่งการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับเดิม พ.ศ. 2475 แทนรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2492 ของนายควง อภัยวงศ์²⁵ แต่การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีครั้งนี้ แตกต่างจากครั้งแรกอย่างมาก เพราะจอมพล.ป. ก็ต้องเผชิญกับความไม่มั่นคงทางสถานะผู้นำของตน จากทั้งในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยเฉพาะกับสหรัฐอเมริกา ซึ่งท่านก็ต้องพยายามปลูกสร้างความสัมพันธ์อันดี และในแง่ภายในประเทศที่ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม จอมพล.ป. พิบูลสงคราม ก็ได้ถ่ายอำนาจให้พันเอกสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้ซึ่งเป็นทหารรุ่นหนุ่มที่มีส่วนร่วมในคณะรัฐประหาร 2490 เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนถึงพ.ศ. 2497 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็ก้าวขึ้นเป็นผู้นำสำคัญในกองทัพ ดังที่ ทักซ์ เกลิมเตียร์น กล่าวไว้ดังนี้

“จอมพลสฤษดิ์มีอิสระเต็มที่ที่จะสร้างกองทัพภักให้เป็นไปตามที่ตนเห็นเหมาะสม จอมพลสฤษดิ์ยังสามารถเลือกเอาบริวารของตนเข้ามาดำรงตำแหน่งที่มีความรับผิดชอบ...เนื่องจากจอมพลผินม้วยอยู่อยู่กับธุรกิจการค้า กิจการภายในของกองทัพภักจึงตกอยู่ในมือของจอมพลสฤษดิ์มากขึ้น ซึ่งในปี พ.ศ. 2497 ก็มีอำนาจควบคุมอย่างเต็มที่”²⁶

สภาวะความไม่มั่นคงทางอำนาจการเมือง ของจอมพล.ป. พิบูลสงคราม เมื่อเปรียบเทียบกับดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสมัยที่หนึ่ง ด้านหนึ่งผู้ศึกษาเห็นว่า อย่างน้อยก็เป็นปัญหาที่ทำให้จอมพล.ป.

24 เรื่องเดียวกัน, หน้า 232.

25 ทักซ์ เกลิมเตียร์น, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ, หน้า 87.

26 เรื่องเดียวกัน, หน้า 115-116.

พิบูลสงคราม จะบังคับใช้อำนาจรัฐเพื่อการใดการหนึ่งสำหรับต่อต้านราชสำนักและฝ่ายอนุรักษนิยมมากขึ้น เพราะตนเองก็ไม่ใช่ผู้ควบคุมกำลังข้าราชการประจำและการเมืองได้เด็ดขาดเช่นแต่ก่อน จนเมื่อเกิดการรัฐประหาร พ.ศ. 2500 และครั้งต่อๆมา ทั้งที่สถาบันทหารจะคงดำรงอยู่ในฐานะศูนย์กลางอำนาจปกครองแผ่นดินต่อไป แต่ความเปลี่ยนแปลงคือ ผู้นำมีทัศนคติต่อสถาบันกษัตริย์ตลอดจนราชสำนักในทิศทางส่งเสริมความมั่นคงของรัฐและรัฐบาล มากกว่ามีทัศนคติต่อสถาบันว่าเป็นฝ่ายต่อต้านความมั่นคงเช่นจอมพลป.พิบูลสงคราม (หรือแม้แต่ นายปรีดี พนมยงค์ ผู้นำฝ่ายพลเรือน) ดังนั้น เมื่อสถาบันฯ คือตัวแทนด้านความมั่นคงของรัฐ รัฐบาลเองก็ต้องส่งเสริมให้สถาบันมีความมั่นคงในแผ่นดินทั้งทางการเมืองการปกครองและทางเศรษฐกิจขึ้นด้วย สำหรับทางการเมืองหลังจากขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในพ.ศ. 2502 จอมพลสฤษดิ์ได้ดำเนินการหลายประการเพื่อยกย่องสถาบันพระมหากษัตริย์ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงวันชาติมาเป็นวันที่ 5 ธันวาคม .. การกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ให้ทรงดำรงตำแหน่งพันเอกพิเศษของกรมทหารราบที่ 21²⁷ เหล่านี้เป็นต้น และที่สำคัญที่สุดคือ ได้เกิดการออกกฎหมายหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ในสมัย พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ อันยังคงบังคับใช้ตราจนปัจจุบัน

สำหรับทางเศรษฐกิจ ผู้ศึกษาเห็นว่าเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเดียวกันกับการเมือง และมีการส่งเสริมซึ่งกันและกันในระดับหนึ่ง เนื่องด้วย กิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับราชสำนัก ย่อมถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งในเรื่องพระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ ความจึงมีอยู่ว่า ประเด็นที่ (1) การตรวจสอบกลไกเศรษฐกิจของสถาบันกษัตริย์จากทั้งภาคราชการและนอกภาคราชการอย่างเปิดเผย อาจถือเป็นเรื่องที่ขัดต่อความมั่นคงของสถาบันกษัตริย์ โดยเฉพาะสามารถถูกตีความได้ว่าเป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ประเด็นที่ (2) คือเมื่อกลไกราชการ สถาบันการเมือง ยึดหลัก “กษัตริย์” ไว้เป็นศูนย์กลางของแผ่นดินตามระบอบ ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ดังนั้นการที่สถาบันต่างๆของรัฐจะอุดหนุนหรืออำนวยความสะดวกในกิจการต่างๆ รวมทั้งเรื่องเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับสถาบันฯ จึงเป็นสิ่งที่สอดคล้องไปตามโครงสร้างการเมืองไทยที่ให้ความเคารพต่อสถาบันฯ ต่างจากหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองระยะแรก ที่รัฐบาล(คณะราษฎร) กลับเป็นผู้นำการบั่นทอนฐานะทางเศรษฐกิจของกษัตริย์และพระราชวงศ์

27

สิทธิพล เจริญรัฐติกาล, “สถาบันพระมหากษัตริย์กับนโยบายต่างประเทศของไทยในยุคสงครามเย็น,” ฟ้าเดียวกัน

4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2551): 163.

บทที่ 6

บทสรุป

กระบวนการปฏิรูประบบบริหารแผ่นดินแบบรวมศูนย์อำนาจในสมัยรัชกาลที่ 5 ไม่เฉพาะส่งผลให้พระมหากษัตริย์ทรงควบคุมกลไกการเมืองได้เข้มงวดขึ้นเท่านั้น แต่ในแง่พระราชอำนาจทางเศรษฐกิจ ก็ได้เพิ่มขึ้นเช่นเดียวกัน เนื่องด้วยกษัตริย์ได้ใช้ข้าราชการที่ทรงแต่งตั้งไปเป็นผู้จัดเก็บภาษีอากรทั่วทั้งแผ่นดินทดแทนระบบประมวลภาษีโดยเจ้าภาษีนายอากรจนเป็นผลให้ปริมาณรายได้แผ่นดินที่ส่วนกลางจัดเก็บได้ปรับสูงขึ้น พระราชอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของพระมหากษัตริย์ที่เปลี่ยนไปเช่นนี้ มีส่วนสัมพันธ์กับชนชั้นเจ้านายอย่างมาก กล่าวคือ ขณะที่พระมหากษัตริย์ทรงประสงค์ใช้เจ้านายเชื้อพระวงศ์ผู้มีความใกล้ชิดกับพระองค์ทางชาติกำเนิดเข้าช่วยบริหารงานราชการสำคัญๆ พระองค์ก็ทรงตอบแทนค่าความเป็นข้าราชการด้วยวิธีพระราชทานสินทรัพย์ต่างๆ ในรูปเงินปีและเงินเดือนราชการ ด้วยเหตุนี้ ตลอดสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์การที่ชนชั้นเจ้านายแวดล้อมอยู่ดำรงตำแหน่งข้าราชการ(ระดับสูง) จึงมิใช่เพียงเรื่องชีวิตว่าเจ้านายคือชนชั้นผู้กุมอำนาจการเมืองในแผ่นดินรองจากพระมหากษัตริย์เท่านั้น หากยังหมายถึงข้อบ่งชี้ความสามารถแสวงหารายได้จากระบบเงินพระราชทาน นอกจากนี้ หลักการจัดสรรทรัพยากรในระบบศักดินา ยังกำหนดให้พระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานที่ดินจำนวนที่เหมาะสมกับบรรดาศักดิ์ความเป็นเจ้านายเชื้อพระวงศ์ เจ้านายเชื้อพระวงศ์ส่วนใหญ่จึงมักถือสิทธิ์ครอบครองที่ดินจำนวนมากในรูปทรัพย์สินส่วนตัว ซึ่งโดยทั่วไปหากต้องการใช้ที่ดินเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เจ้านายส่วนใหญ่ก็มักว่าจ้างหรือปล่อยให้ชาวนาไ้ที่ดินอาศัยที่ดินของตนทำการผลิตมากกว่าเป็นผู้ดำเนินการผลิตด้วยกำลังตน เหล่านี้เป็นเหตุให้กล่าวได้ว่า รายได้พื้นฐานของชนชั้นเจ้านายก่อนพ.ศ. 2475 ผูกพันกับหลักการสำคัญ 2 ส่วน คือระบบรายได้จากเงินพระราชทาน และระบบรายได้จากค่าเช่าที่ดินภายใต้โครงสร้างการผลิตภาคเกษตรกรรม

กระทั่งคณะราษฎรก่อการเปลี่ยนแปลงระบอบปกครองไปสู่สมัยรัฐธรรมนูญ ในปี พ.ศ. 2475 กระบวนศักดิ์ก้นกลไกการบริหารประเทศภายใต้วิถีสมบูรณาญาสิทธิจึงถูกขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง คณะราษฎรสามารถจำกัดสิทธิทางการเมืองของฝ่ายราชสำนักผ่านการบังคับใช้กฎหมายต่างๆ ทั้งหลายระดับกฎหมายและหลายมาตรการเช่น การปลดข้าราชการเจ้านายออกจากตำแหน่งที่ดำรงอยู่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง การกำหนดให้พระมหากษัตริย์ทรงอยู่เหนือการเมือง กำหนดห้ามเจ้านายระดับหม่อมเจ้าขึ้นไปดำรงตำแหน่งทางการเมือง โดยผิวเผินวิธีการดังกล่าวอาจดูเหมือนเป็นการมุ่งผลจำกัดเฉพาะอำนาจการเมืองของราชสำนักภายใต้ระบอบปกครองใหม่ แต่โดยข้อเท็จจริงนั้น มิติทางเศรษฐกิจก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่ฝ่ายราชสำนักถูกบั่นทอนไม่น้อยไปกว่ากัน ด้วยเพราะฝ่ายราชสำนัก เมื่อถูกช่วงชิงอำนาจการเมืองการปกครอง การจะควบคุมกลไกการเงินการ

คลังของรัฐย่อมไม่อยู่ในฐานะที่จะกระทำได้ แน่แน่นอนว่ายอมทำให้กระบวนผันงบประมาณแผ่นดินไปใช้เป็นเงินปีและเงินเดือนราชการตามเดิมจึงสูญไป

อย่างไรก็ดี การจะกล่าวว่าฝ่ายราชสำนักสูญเสียอำนาจการเมืองอย่างสิ้นเชิงคงไม่ถูกต้องเสียทีเดียว เมื่อพลังตกค้างแบบศักดินาจากทั้งราชสำนักเองข้าราชการขุนนางนิยมเจ้าได้พยายามร่วมมือต่อต้านรัฐบาลคณะราษฎรจนสามารถดำเนินการแทรกแซงกิจกรรมการเมืองการปกครองได้ในระดับหนึ่ง พลวัตความผันผวนของระบบการเมืองไทยกว่า 2 ทศวรรษหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง แม้จะมีได้ยังผลให้รัฐไทยหวนกลับไปสู่พันธนาการการปกครองแบบเก่า แต่ก็ทำให้รัฐไม่อาจสลายอำนาจการถือครองทรัพย์สินที่ฝ่ายราชสำนักสะสมไว้ได้โดดเด่นขาดที่ที่เรื่องดังกล่าวเคยถูกคณะราษฎรประกาศไว้ว่าเป็นพันธกิจที่จะต้องกำจัดให้สิ้นซากครั้งเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อสิ้นสุดยุคอำนาจคณะราษฎร หรือเข้าสู่ทศวรรษ 2500 รัฐบาลไม่ว่าสมัยใดก็แทบมิได้พยายามสานต่ออุดมการณ์คณะราษฎรอีกเลย ประกอบกับความพอดีกับการปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจไปสู่วิถีนิยมเสรี ทั้งความปรองดองระหว่างรัฐบาลและราชสำนัก รวมทั้งความเข้มงวดทางการยึดมั่นในระบบกรรมสิทธิ์เอกชน จึงเป็นหลักประกันให้กระบวนผลิตซ้ำอำนาจถือครองทรัพย์สินของเจ้านายที่สะสมไว้ตั้งแต่สมัยศักดินาทำงานต่อไป

โดยกระนั้นก็ตาม เฉพาะกลไกผลิตซ้ำอำนาจถือครองทรัพย์สิน อาจไม่ใช่ข้อได้เปรียบโดยสมบูรณ์ที่จะสรุปได้ทันทีว่า ชนชั้นเจ้านายยังคงดำรงอยู่ในบทบาทชนชั้นนำทางเศรษฐกิจในระบบทุนนิยมเสรีได้ทั้งที่สูญเสียสิทธิผูกขาดอำนาจการเมือง เพราะพิจารณาในทางหนึ่ง รายได้หลักจาก “ค่าเช่าที่ดินจากชาวนา” อาจทำงานต่อไปเพราะเป็นรายได้ที่ขึ้นตรงกับทรัพย์สินส่วนตัว แต่นั่นก็ไม่ใช่ฐานรายได้ทั้งหมดที่เจ้านายเคยแสวงหาได้ ด้วยต้องไม่ลืมว่า ระบบเงินพระราชทาน ก็เป็นอีกแหล่งรายได้สำคัญเช่นกัน ชำรายได้จาก “ค่าเช่าที่ดินจากชาวนา” ก็อาจเก็บได้บ้างไม่ได้อันเนื่องมาจากความไม่แน่นอนทางการผลิตสินค้าข้าวที่แปรปรวนจากทั้งราคาตลาดโลก และปัจจัยธรรมชาติ ดังนั้นเอาชนะสถานะความเสื่อมถอยทางเศรษฐกิจเมื่อเทียบกับสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เจ้านายบางส่วนจึงตระหนักที่จะปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ โดยการถอยออกจากพันธนาการการยึดมั่นในวิถีชีวิตเพื่อรับราชการและผันตัวไปเป็นชนชั้นนายทุนอิสระเฉกเช่นพ่อค้าเชื้อสายจีน

การปลดปล่อยตัวเองออกจากพันธนาการศักดินา เป็นการง่ายขึ้นสำหรับเจ้านายด้วยถือเป็นยุคสมัยที่ปฏิเสฐวัฒนธรรมการคัดสรรข้าราชการ โดยเงื่อนไขชาติกำเนิด แต่ตัวแปรที่ยากกว่าคือ การปรับฐานะไปเป็น นายทุนอิสระ ภายใต้งเงื่อนไขความสามารถแสวงหาความได้เปรียบทางการค้าการลงทุนในระบบตลาดแข่งขันเสรี เพราะประสบการณ์ที่เจ้านายสะสมไว้มาโดยตลอด คือความชำนาญในทักษะการทำงานในระบบราชการ ไม่ใช่ความชำนาญทางการค้าการลงทุนเสมอเหมือน

พ่อค้าเชื้อสายจีน ดังนั้น ความหมายของ “ชนชั้นนายทุนอิสระ” ในที่นี้มีใช้สถานะที่เจ้านายจะเลือกเป็นได้บนอำนาจความต้องการในเชิงนามธรรม แต่ต้องปลูกสร้างอย่างเป็นรูปธรรมเชิงประจักษ์ ซึ่งเท่าที่ผู้ศึกษาค้นพบจากการศึกษาในครั้งนี้ ปรากฏว่า เจ้านายกลุ่มหนึ่งจะใช้วิธีการสร้างพันธมิตรทางการลงทุนทำธุรกิจร่วมกับกลุ่มทุนพ่อค้าเอกชนอื่นๆ ซึ่งเท่ากับเป็นการอาศัยกำลังประกอบการของผู้ซึ่งชำนาญทางเศรษฐกิจกว่ามาพัฒนาขีดความสามารถทางการแสวงหาผลตอบแทนให้ทุนของตน ซึ่งนั่นก็เป็นวิถีปฏิบัติที่คล้ายคลึงกับวิถีปฏิบัติของทุนศักดินาระหว่างสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่หากสกัดหาบริบทความแตกต่างให้ลึกลงไป ก็อาจพบว่า ถึงที่สุดแล้ว แนวโน้มการลงทุนร่วมระหว่างทุนศักดินากับทุนพ่อค้าที่เปิดเผยในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นทุนของชนชั้นเจ้านายมากเพียงไร หรือสัดส่วนแทบทั้งหมดปรากฏในรูปทุนพระมหากษัตริย์ที่แสดงผ่านบทบาทการลงทุนของพระคลังข้างที่ ทางกลับกัน สัดส่วนที่ไม่มากนักของกิจกรรมการลงทุนในส่วนทุนส่วนตัวของเจ้านายเอง (เมื่อเทียบกับเจ้านายทั้งหมดทั้งฝ่ายในและฝ่ายหน้า) ก็มักนิยมฝากทรัพย์สินให้พระคลังข้างที่บริหารจัดการให้เกิดผลตอบแทน ซึ่งนั่นหมายถึง บริบทความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจระหว่างเจ้านายกับพ่อค้าแทบมิได้ประสานกันโดยตรง

นอกจากกระบวนการสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับพ่อค้าที่ชิดใกล้มากขึ้น เจอนไขการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจระหว่างกันและกันก็ดูเหมือนจะแตกต่างออกไป กล่าวคือ ขณะที่แต่ก่อน เป้าหมายของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ทางธุรกิจ เจ้านายมักยึดมั่นที่จะหา “ค่าเช่า” จากการปล่อยให้พ่อค้าเช่าทรัพย์สินของตนไปลงทุนทำกิจการ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ แม้เจ้านายส่วนใหญ่จะมีโรงสีเป็นของตนเอง แต่ก็นิยมปล่อยเช่าแก่ชาวจีน ต่างจากรูปแบบการลงทุนสมัยใหม่ที่ผู้ศึกษาค้นคว้า แนวโน้มการลงทุนร่วมกันระหว่างทุนเจ้าและทุนพ่อค้าเอกชนในหลายหลากธุรกิจเป็นการร่วมมือกันแสวงหา “กำไร”

นัยของการมุ่งลงทุนเพื่อหากำไร อาจตีความได้ว่า เป็นประสงค์ที่เจ้านายต้องการนำตัวเองลงไปมีส่วนร่วมในอำนาจประกอบการมากขึ้น ด้วยเหตุผลคือ ขณะที่พื้นฐาน ค่าเช่า ทำให้เจ้านายแทบไม่มีความจำเป็นที่จะเข้าไปสู่กระบวนการประกอบกิจการในธุรกิจ เพราะได้ตกลงเรียกเก็บผลตอบแทนในขั้นตอนกิจกรรมการแลกเปลี่ยนสินทรัพย์ไปเป็นทุนให้ผู้อื่นยืมใช้ไปแล้ว ระหว่างขั้นตอนการผลิตสินค้าบริการกระทั่งสิ้นสุดที่การแลกเปลี่ยนในตลาดที่จำเป็นต้องใช้ทักษะประกอบการจึงตกเป็นภาระของผู้เช่าทุน หรือพ่อค่านั่นเอง (กรณีนี้อาจไม่แตกต่างจากการให้ชาวนาเช่าที่ดินทำกิน ผู้ที่มีประสบการณ์การทำงานก็คือชาวนาไม่ใช่เจ้าที่ดิน) หากแต่การมุ่งผลตอบแทนไปที่กำไร ทำให้ประสิทธิภาพระหว่างกระบวนการผลิต กระทั่งความสามารถขายสินค้าบริการที่ผลิตจากทุนที่เจ้าลงไปนั้น เป็นผลได้ผลเสียกับเจ้านายผู้ลงทุนโดยตรง เมื่อเป็นเช่นนี้ การพยายามที่จะรู้เท่าทันวิธีบริหารจัดการในระบบธุรกิจ จึงถือเป็นความจำเป็นที่เจ้านายไม่อาจปฏิเสธได้หากยึดคติความ

ต้องการลงทุนเพื่อแสวงหาผลกำไรสูงสุดเป็นที่ตั้ง หลายวิธีการสะสมทักษะประกอบการทางธุรกิจที่ผู้ศึกษาเสนอไว้ เช่น การลงทุนซื้อบริการทางการศึกษา เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น บางครั้ง ความพยายามแสดงบทบาท ผู้ประกอบการ ยังปรากฏชัดเจน จากการลงทุนทำธุรกิจโดยไม่พึงพาหรือแสวงหากลุ่มทุนอื่นเข้าเป็นพันธมิตร (หรือไม่เช่นนั้นสัดส่วนหุ้นหลักก็เป็นฝ่ายทุนเจ้า) ตัวอย่างเช่น กรณีการลงทุนอสังหาริมทรัพย์ของราชสกุล รั้งสิต ราชสกุล ศักดิ์เดชน์ ภาณุพันธุ์ และหากไม่ยึดติดกับประสิทธิผลความสำเร็จทางการประกอบธุรกิจจนเกินไป กรณี บริษัท แอร์สยาม ก็เป็นตัวอย่างความปรารถนาจะเป็นนักธุรกิจของเจ้าเป็นอย่างดี

ถึงกระนั้น ก็ไม่ใช่ว่า “ค่าเช่าโดยเฉพาะค่าเช่าที่ดิน” จะหยุดเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจสำหรับเจ้านายลง กลับกัน ค่าเช่าที่ดิน ยังถือเป็นวิถีแสวงหารายได้ที่ทำงานอย่างต่อเนื่อง เพียงแต่ ปรับบริบทใหม่จากเดิมที่อาจมุ่งแสวงหาค่าเช่าบนฐานกิจกรรมการผลิตภาคเกษตรกรรม ไปสู่ฐานกิจกรรมการผลิตสินค้าบริการภาคอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรม อันเป็นฐานการผลิตที่เร่งปฏิริยาอัตราค่าเช่าที่ดินให้ปรับสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องตามพลวัตการเติบโตของโครงสร้างภาคอุตสาหกรรมในประเทศ และก็เป็นที่คาดเดาได้ว่า เจ้านายก็ใช้ประโยชน์จาก “ราคาตลาดที่ดิน” ที่เปลี่ยนแปลงเป็นอำนาจเก็บเกี่ยวความมั่งคั่งได้ไม่น้อย

โดยสังเขปของบทสรุปว่าด้วยการปรับตัวทางเศรษฐกิจหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองของชนชั้นเจ้านายหลัง พ.ศ. 2475 ในงานชิ้นนี้ คือ การล่มสลายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามใน พ.ศ. 2475 ประกอบกับผลของการคลี่คลายไปสู่สมัยใหม่ของไทยตามวิถีเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีหลังความล่มสลายผ่านไปกว่า 2 ทศวรรษ เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชนชั้นเจ้าที่ดินศักดินาแสดงบทบาททางเศรษฐกิจที่เริ่มคล้ายคลึงกับชนชั้นกระฎุมพีในสังคมไทย (ซึ่งกรณีนี้ในอังกฤษเกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16) ถึงกระนั้น วิถีชีวิตแบบกระฎุมพีที่ผสมผสานกับวิถีชีวิตของเจ้านายและบุคคลในราชสกุลเจ้า ก็มีได้เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันอย่างทันทีทันใดหลังสิ้นสุดสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หากแต่เป็นการเปลี่ยนผ่านอย่างค่อยเป็นค่อยไป เนื่องจาก อิทธิพลจากปัจจัยหลายด้าน ไม่ว่าจะปัจจัยภายในชนชั้นเจ้านายเอง ที่ถูกโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองแบบศักดินาพันนาการไว้รอบด้านทั้งในมิติเศรษฐกิจ การเมือง และสำนักคิดค่านิยม จนไม่อาจสลัดทิ้งได้อย่างเด็ดขาดไปพร้อมกับการสลายตัวของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รวมทั้งปัจจัยแวดล้อมหรือในช่วงเวลาที่คณะราษฎรเข้าครอบงำระบอบอำนาจรัฐ ก็ไม่ใช่สมัยที่ “ความมั่งคั่ง” จะมีความประสงค์ที่จะแสวงหามากนัก ในขณะที่ยังคงไว้ซึ่ง “ความมั่นคง” ทั้งทางทรัพย์สิน และวิถีชีวิตทางการเมือง จนเมื่อผ่านพ้นยุคสมัยคณะราษฎร เมื่อเจ้านายเริ่มรู้สึกมั่นคงขึ้น ความมั่งคั่งจึงเริ่มกลายเป็นตัววิถีชีวิตของเจ้านายสูงขึ้น ประกอบกับ “สถาบันกษัตริย์” และ “ราชสำนัก” เริ่มฟื้นคืนอำนาจภายใต้โครงสร้างการเมืองนับตั้งแต่รัฐประหาร 2490 และยังปรากฏชัดเจนหลังทศวรรษ

2500 เรื่อยมา เจ้าหน้าที่พระราชวงศ์จำนวนหนึ่งจึงเริ่มแสวงหาโอกาสทางการค้า การลงทุนต่างๆ มากไปกว่าก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยมีกลไกอำนาจรัฐเป็นภาคส่วนสนับสนุนสำคัญ แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่าถึงทั้งหมดของเจ้าและบุคคลในราชสกุลเจ้า เนื่องจากอีกจำนวนไม่น้อยก็ยังคงยึดมั่นที่จะประกอบอาชีพข้าราชการของแผ่นดิน และเข้ารับใช้พระมหากษัตริย์ หรือบางส่วนก็ไม่สามารถก้าวขึ้นสู่บทบาทนายทุนได้เพราะขาดแคลนทุนทรัพย์

ข้อเสนอแนะส่งท้าย

ด้วยงานศึกษานี้ เนื้อหาโดยรวมจัดเป็นการอธิบายและวิเคราะห์พลวัตความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ (และการเมือง) ในระดับจุลภาค (micro) ที่ซึ่งอาจเป็นบนสะท้อนเชื่อมโยงไปสู่การใช้อภิบายปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจไทยในเชิงนโยบาย (macro) ได้บ้างว่า การที่รัฐบาลคณะราษฎรแทบไม่สามารถทำลายระบบกรรมสิทธิ์แบบศักดินาได้ รวมทั้งผลจากมาตรการคุ้มครองระบบกรรมสิทธิ์เอกชนอย่างเข้มงวดที่รัฐบาลสมัยต่อมายึดมั่น (พิจารณามาตรการทางอ้อมเช่นความล้มเหลวของสังคมไทยที่ไม่สามารถผลักดันมาตรการภาษีมรดกให้ถูกนำมาบังคับใช้ใหม่) บ่งให้เห็นว่า สถานะการกระจุกตัวของทรัพยากรไว้ที่ชนกลุ่มน้อยทางสังคม เป็นสถานะที่คงความเสถียรไปพร้อมกับความเสถียรของรากการทำงานของกลไกราชการแบบรวมศูนย์อำนาจที่ฝังตัวมาอย่างยาวนานในสังคมไทยทั้งที่ชนชั้นนายทุนจะสามารถกำจัดรูปแบบการผูกขาดอำนาจการเมืองโดยชนชั้นข้าราชการได้ก็ตามที่ การที่ชนชั้นการเมืองไทยมักผูกขาดพื้นที่อำนาจไว้เฉพาะข้าราชการการเมืองและนายทุน (แต่กลับแทบไม่มีมวลชนในพื้นที่อำนาจการเมืองในระบบ) จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ผู้ถืออำนาจกำหนดคดีในรัฐธรรมนูญจะต่อต้านการบังคับใช้นโยบายเศรษฐกิจอันขัดต่อผลประโยชน์ของตนเอง ตลอดกระบวนการคลี่คลายทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยที่ประจักษ์ให้เห็นความเข้มแข็งของนโยบายปกป้องกรรมสิทธิ์เอกชนมาตั้งแต่หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงไม่เฉพาะเป็นเครื่องยืนยัน ความได้เปรียบทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านาย หรืออาจรวมถึงนายทุนและข้าราชการการเมืองและประจำบางกลุ่มที่ตกค้างมาสู่การณปัจจุบัน แต่ยังเป็นเครื่องยืนยันความเป็นผู้เสียเปรียบของราษฎรส่วนใหญ่(ชาวนาและกรรมกร)ที่ประหนึ่งคือชนชั้นไร้บทบาทอื่นๆ นอกจากกำลังแรงงานของตนเองมาตลอดสมัยศักดินาและทุนนิยม

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กลุ่มมณีนยา-มาลินนท์อุยอสังหาฯ. ผู้จัดการรายวัน (14 ธันวาคม 2550): 29.
- กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมมากร. ในวังแก้ว. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2545, 2548.
- เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม. วิวัฒนาการของระบบธนาคารพาณิชย์ไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536.
- เกียรติชัย พงษ์พานิชย์. ปฏิวัติ 2475. พระนคร : แพร์พิทยา, 2514.
- คุณหญิงมณีได้ผู้ร่วมทุนใหม่สานต่อโครงการยักษ์ของตระกูล. ผู้จัดการรายเดือน 188 (พฤษภาคม 2542): 29.
- จรัญ โยบรรยงศ์. แผนปฏิบัติการเพิ่มกำไร 2 ของแอร์สยาม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรรมธิการพิมพ์, 2518.
- จรัญ โยบรรยงศ์. แอร์สยามกับการเมือง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2519.
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4. กรุงเทพฯ: มุลนิธิโตโยต้าประเทศไทยร่วมกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548.
- จี. วิลเลียม สกินเนอร์. สังคมจีนในไทย. แปลโดย พรรณี นัตรพลรัักษ์ และคนอื่นๆ. กรุงเทพฯ : มุลนิธิโตโยต้าร่วมกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน และพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปมากับ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิญาณวโรรส. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2540.
- จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า. เกิดวังปารุสก์ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: ริเวอร์ บุ๊คส์, 2547.
- เจมส์ ซี อินแกรม. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย 1850-1970. แปลโดย ชุศรี มณีพลุทธ์และคนอื่นๆ. กรุงเทพฯ: มุลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, 2552.
- เจียรนัย อุดมะมะ. เส้นทางชีวิตของ New CEO SCBS ม.ล.ทองมกุฏ ทองใหญ่ ซีอีโอคนใหม่บล.ไทยพาณิชย์ (ออนไลน์). 2552. แหล่งที่มา: www.stock2morrow.com (2553, พฤศจิกายน 12)
- นัทรทิพย์ นาดสุภา. การแสวงหาระบบเศรษฐกิจใหม่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทย. ใน นัทรทิพย์ นาดสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2485, หน้า 551-562. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ร่วมกับมูลนิธิโครงการตำรา

- สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527.
- นัทรทิพย์ นาดสุภา. ประวัติศาสตร์การปฏิบัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2536.
- ชนินทร์ พิทยาวิวิช. ประวัติและวิวัฒนาการธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: อักษรโสภณ, 2551.
- ชวลิต วายุภักตร์. การปฏิรูปเศรษฐกิจในประเทศไทย พ.ศ. 2475-2485, วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัย แผนกวิชาเศรษฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ประวัติการเมืองไทย 2475-2500. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2544.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ ชำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. ปฏิวัติ 2475. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2547.
- ชีวิตที่เกินคำบรรยาย. ผู้จัดการรายเดือน 248 (พฤษภาคม 2547): 117.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ชัดติยา วรรณสุด. เอกสารการเมืองการปกครองไทย พ.ศ. 2417-2477. กรุงเทพฯ: สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2532.
- ชามูเอล เจ. สมิต. จดหมายเหตุสยามไสมย เล่มที่ 1 จ.ศ. 1244 และเล่มที่ 2 จ.ศ. 1245. กรุงเทพฯ: สมาคมกิจวัฒนธรรม, 2548.
- ชามูเอล เจ. สมิต. จดหมายเหตุสยามไสมย เล่มที่ 3 จ.ศ. 1246. กรุงเทพฯ: สมาคมกิจวัฒนธรรม, 2549.
- ชูชาน เจ. คันนิงแฮม. พระราชทรัพย์. ไฟ่เดียวกัน 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2551): 202-207.
- ญาดา ประภาพันธุ์. ระบบเจ้าภีณายอากรสมัยกรุงเทพฯ ยุคต้น. กรุงเทพฯ: พันธกิจ, 2548.
- ฐิติเมธ โภคชัย. ธนาคารดีบีเอสไทยทนุยังต้องปรับตัวอีกมาก. ผู้จัดการ 194 (พฤศจิกายน 2542): 58.
- ณัฐพล ใจจริง. คำว่าปฏิวัติ-โค่นคณะราษฎร: การก่อตัวของระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข. ไฟ่เดียวกัน 1 (มกราคม- มีนาคม 2551): 104-144.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. ถึงหญิงใหญ่ ปลายพระหัตถ์ สมเด็จพระเจ้าดำรงราชานุภาพ ประทาน ม.จ. จงจิตรถนอม ดิศกุล พระธิดาพระองค์ใหญ่. พระนคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ร่วมกับสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2508.
- เดช บุนนาค. การปกครองระบบเทศบาลของประเทศไทย พ.ศ. 2435-2458. แปลโดย ภรณ์กาญจนันธุ์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.
- ถวัลย์มงคล โสณกุล, หม่อมราชวงศ์. หนังสืออนุสรณ์งานศพ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้ว, 2534.
- แถมสุข นุ่มนนท์. ละครการเมือง 24 มิถุนายน 2475. กรุงเทพฯ: หอรัตนชัยการพิมพ์, 2545.

ทรัพย์ศรีไทย, บริษัท. เอกสารเสนอตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยเรื่องขอแจ้งการลงทุนที่สำคัญ
เลขที่ 022/2553, 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553.

ทรัพย์ศรีไทย, บริษัท. เอกสารเสนอตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยเรื่องขอแจ้งการลงทุนที่สำคัญ
(เพิ่มเติม) เลขที่ 024/2553, 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553.

ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. การเมืองระบบพ็อบอุปลั๊กแบบเผด็จการ. กรุงเทพฯ: มุลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548.

ไทยประกันภัย, บริษัท. รายงานผู้ถือหุ้นสามัญประจำปี พ.ศ. 2550.

ชนวัฒน์ ทรัพย์ไพบูลย์. 55 ตระกูลดัง ภาค 1. กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯธุรกิจ, 2543.

ชนวัฒน์ ทรัพย์ไพบูลย์. ตำนานชีวิตเจ้าสัว 55 ตระกูลดัง ภาค 2. กรุงเทพฯ: เนชั่น, 2544.

ธีรศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475. กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน, 2553.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475. กรุงเทพฯ:
ฟาเดียวกัน, 2546.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. วัฒนธรรมกรรมพิทักษ์บรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดี
ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525.

ปีเอ็นทีรุทธุรกิจสื่อครบวงจรเข้าลงทุนซื้อนิวติศ 5 หมื่นหุ้น. ผู้จัดการรายวัน (1 มีนาคม 2549):
27.

เบนจามิน เอ. บัทสัน. อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม. แปลโดย พรรณงาม เก้าธรรมสาร
และคนอื่นๆ. กรุงเทพฯ: มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2547.

ประมวลกฎหมายที่ดินการทำพินัยกรรมและวิธีร่างสัญญา. ใน หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทาน
เพลิงศพ พระยาบริหารนิติธรรม(ชื่น ธรรมสโรช), หน้า 14-17. พระนคร: โรงพิมพ์ศรี
หงส์, 2507.

ปราการ กลิ่นฟุ้ง. เก็บภาษีมรดกในประเทศไทย: ความเป็นมาของการตราพระราชบัญญัติอากร
มรดกและการรับมรดก พุทธศักราช 2476. ฟาเดียวกัน 1 (มกราคม-มีนาคม 2550): 112-
129.

ปรามินทร์ เครือทอง. สะกดรอย จิม ทอมป์สัน ราชาไหมไทย หรือสายลับ. ศิลปวัฒนธรรม 255
(มกราคม 2544):57.

ปิยะรังสิต รังสิต, หม่อมเจ้า. หนังสืออนุสรณ์งานศพ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป, 2533.

- ปรีดี พนมยงค์. เค้าโครงการเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ: มุลินธิเด็ก, 2542.
- เปิดแผนซื้อตรงลุยศรีราชาขายบ้าน2ล. ฐานเศรษฐกิจ (8-10 ธันวาคม 2548): 41.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์. เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม, 2546.
- พรณี บัวเล็ก. การเติบโตและการพัฒนาของนายทุนธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย 2475-2516, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- พรณี บัวเล็ก. ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2457-2482, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- พรเพ็ญ สันตระกูล. การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2453-68, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.
- พอพันธ์ อูยานนท์. สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์กับบทบาทการลงทุนทางธุรกิจ, ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร, การต่อสู้ของทุนไทย การเมือง วัฒนธรรม เพื่อความอยู่รอด 2, หน้า 41-132. กรุงเทพฯ: มติชน, 2549.
- พิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอกรมหมื่น. อัตตชีวประวัติพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ดีธรรมา, 2517.
- พูนพิศมัย ดิสกุล, หม่อมเจ้า. สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น. กรุงเทพฯ: คลังสมอง, 2534.
- พูนพิศมัย ดิสกุล, หม่อมเจ้า. สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น ประวัติศาสตร์เปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475. กรุงเทพฯ: มติชน, 2551.
- พูนพิศมัย ดิสกุล, หม่อมเจ้า. สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็นภาคจบ. กรุงเทพฯ: มติชน, 2551.
- ภารุต เพ็ญพ่าย. ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์คืออะไร? : พระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ในบริบททางประวัติศาสตร์. ฟ้าเดียวกัน 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2551): 195-196.
- มณี สิริวารสาร. ชีวิตเหมือนฝัน. กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์, 2544.
- ยาสุกิจ ยาตาบ. บันทึกของทูตญี่ปุ่นผู้เห็นเหตุการณ์ปฏิวัติ 2475 การปฏิวัติและการเปลี่ยนแปลงในประเทศไทย. แปลโดย เออิจิ มูราชิม่า และคนอื่นๆ. กรุงเทพฯ: มติชน, 2550.
- ยิ่งศักดิ์ อิศระเสนา, หม่อมหลวง. ประวัติเจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์. ใน ประวัติเจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์ พระยาภิรมย์ภักดี และประวัติโรงเบียร์ ไชยชนะตาในชีวิตที่พอใจ. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2506.

- ยุคติ มุกดาวิจิตร. อ่านวัฒนธรรมชุมชน วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน, 2548.
- รวีสา. หม่อมราชวงศ์ ปรีณันทนา รังสิต. สกุลไทย 2426 (เมษายน 2544): 46.
- รุจรรดา วัฒนาโกศัย. ยุคสมัยของอำนาจศิลป์.GM BiZ 15 (กุมภาพันธ์ 2554): 27.
- รังสรรค์ ชนะพรพันธุ์. โลกาภิวัตน์กับสังคมเศรษฐกิจไทย. ในสังคีต พิริยะรังสรรค์และผาสุก พงษ์ไพจิตร, โลกาภิวัตน์กับสังคมเศรษฐกิจไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมืองคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- รังสรรค์ ชนะพรพันธุ์. กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย บทวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง พ.ศ. 2475-2530. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2546.
- รำไพพรรณ, สมเด็จพระนางเจ้า. พระราชบันทึกทรงเล่า. ใน เบื้องแรกประชาธิปไตย บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475 -2500, หน้า 15. กรุงเทพฯ: สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, 2516.
- ฤดีวรรณ, หม่อมเจ้า. บันทึกท่านหญิง ม.จ. หญิงฤดีวรรณ. กรุงเทพฯ: ดับเบิลเดย์, 2541.
- เส็งท่าเลเขวราช. ธุรกิจที่ดิน 2 (พฤษภาคม 2527): 65.
- ว.ช. ประสงค์. ประวัติกรมสรรพากรฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: กรุงเทพการพิมพ์, 2514.
- วอลเดน เบลโล, เชียร์ คันนิงแฮม และ ลี เค็ง ปอห์. โศกนาฏกรรมสยาม การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่. แปลโดย สุรนุช ชงศิตา. กรุงเทพฯ: มุลนิธิโกมลคีมทอง, 2542.
- วิชัย หิรัญวงศ์. การค้าที่ดิน. กรุงเทพฯ: สมาคมเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.
- วิมลพรรณ ปัทมวิชัย. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพฯ 1984, 2547.
- วิมลพรรณ ปัทมวิชัย. สารสินสวามีภักดี. กรุงเทพฯ: กายมารุต, 2543.
- วิรัตน์ แสงทองคำ. ม.ร.ว. ปรีดิยาทร เทวกุล. ผู้จัดการ 213 (มิถุนายน 2544): 52-54.
- วิเชียร รัตนะพิระพงศ์. ธุรกิจที่ดินกับความมั่นคงของชาติ. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, 2534.
- คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. ลูกท่านหลานเธอที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จในราชสำนัก. กรุงเทพฯ: มติชน, 2552.
- คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. หอมติดกระดาน. กรุงเทพฯ: มติชน, 2551.
- ศิริเพ็ญ กระตุกฤกษ์. ยูนิเวสท์ เก่งกับเฮง. ผู้จัดการรายเดือน 99 (ธันวาคม 2534): 156-157.

- ศูนย์การค้าดอกเห็ดที่กำลังบานสะพรั่งกลางกรุง. ธุรกิจที่ดิน 1(พฤษภาคม 2526):20.
- ส. ตูดยานนท์. กระทรวงกับเสนาบดี ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึง รัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2435-2475และตรา
ประจำตำแหน่ง.เชียงราย: โรงพิมพ์ บริษัทเชียงรายรุ่งโรจน์,2544.
- สมถวิล ลีลาสุวัฒน์. จุดเปลี่ยนแห่งทศวรรษ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์. ไฟาเดียวกัน 2
(เมษายน-มิถุนายน 2550):129.
- สมภพ มานะรังสรรค์.แนวโน้มพัฒนาการเศรษฐกิจไทยในช่วงก่อนและหลังการปฏิรูปการปกครอง
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่
งานวิจัยฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- สมศักดิ์ เจริญธีรสกุล. ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง.กรุงเทพฯ: 6 ตุลาคมีก, 2544.
- สมศักดิ์ เจริญธีรสกุล. สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์คืออะไร. ไฟาเดียวกัน 1(มกราคม-
มีนาคม 2549):67-91.
- สร้อยมาศ รุ่งมณี. การเปลี่ยนแปลงบทบาทของทุนอเมริกันต่อเศรษฐกิจการเมืองไทยระหว่างปี
พ.ศ. 2501-2533,วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง
คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2548.
- สายชล สัตยานุรักษ์. สมเด็จพระยาเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ การสร้างอัตลักษณ์เมืองไทยและชนชั้นของ
ชาวสยาม.กรุงเทพฯ: มติชน, 2546.
- สิทธิพล เครือรัฐติกาล. สถาบันพระมหากษัตริย์กับนโยบายต่างประเทศของไทยในยุคสงครามเย็น.
ไฟาเดียวกัน 4 (ตุลาคม- ธันวาคม 2551):156-174.
- สุทธาดา เลขไวฑูรย์. การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2525.
- สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ. เริ่มแรกประชาธิปไตยแบบไทย: รัฐประหาร 2490 และปฏิวัติ 2500/2501.
ใน ชาลววิทย์ เกษตรศิริ, หนึ่งศตวรรษ: รัฐธรรมนูญและรัฐประหารกับการเมืองสยาม
ประเทศไทย จากกบฏ ร.ศ.130 ถึงรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 หรือประชาธิปไตยกับ
อำมาตยาธิปไตย,หน้า 65-99. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์,2552.
- สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ. แผนชิงชาติไทย ว่าด้วยรัฐและการต่อต้านรัฐ สมัยจอมพลป. พิบูลสงครามครั้งที่
ที่สอง พ.ศ. 2491-2500.กรุงเทพฯ: 6 ตุลาคมีก.
- สุปราณี คงนิรันดรสุข. Cocoon War ในจิม ทอมป์สันใหม่ไทย.ผู้จัดการ 86 (พฤศจิกายน 2533):

สุภา ศิริमानนท์. คำบรรยายแคปิตะลิสม์ บทวิเคราะห์ระบบสังคมเศรษฐกิจแห่งสหรัฐอเมริกา.

กรุงเทพฯ: ศยาม บริษัทเคล็ดไทย, 2536.

สังคิต พิริยะรังสรรค์. ทุนนิยมขุนนางไทย พ.ศ. 2475-2503. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2526.

ตัณชัย สุวังบุตร. เลนินกับการสร้างรัฐสังคมนิยมโซเวียต. กรุงเทพฯ: ศักดิโสภาคการพิมพ์, 2553.

เสกสรร ประเสริฐกุล. การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2548.

เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 45 กฎหมาย พ.ศ. 2475. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นิติเวช, 2483.

เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 50 ภาค 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นิติเวช, 2480.

หนหวย, ราชันผู้นิราศ เจ้าฟ้าประชาธิปก ภาควจ.พระนคร: ไชยณรงค์, 2492.

หม่อมไฉไลจ่าย 5.5 ล. คมชัดลึก (19 พฤษภาคม 2549): 12.

อรรถิพย์ เทสศิริ. การถือครองที่ดินในประเทศไทย พ.ศ. 2444-2475 : ศึกษาเฉพาะกรณีมณฑล

กรุงเทพฯ, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

อรรถจักร สัตยานุรักษ์. การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 – พ.ศ. 2475.

กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

อรรถวรรณ บัณฑิตกุล. ชีวิตที่เลือกแล้ว ม.ล.ภาสันต์ สวัสดิวัตน์. ผู้จัดการ 248 (พฤษภาคม 2547):

128-129.

อัลฟา รีเสิร์ช, บริษัท. วิเคราะห์ราคาประเมินที่ดินทั่วประเทศไทย 2535-2538. กรุงเทพฯ: ซีรฟงศ์การพิมพ์, 2535.

เอ็ดวิน โอ โรเซาเออร์. ญี่ปุ่น. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2524.

เอเซียเซนติเนล. โกคทริพย์แห่งราชวงศ์ไทย. ไฟเดียวกัน 2 (เมษายน- มิถุนายน 2550): 108.

สู นิตยสาร.ม.ร.ว.ปรียานันทนา รังสิต เปิดวังวิฑู ศิลปะสถาปัตยกรรมดีเด่น(ออนไลน์). 2553

แหล่งที่มา:http://www.whoweeklymagazine.com/hobbies_content_detail.php?t=diy&t1=hobbies&id=51 (2554, มกราคม 11)

ภาษาอังกฤษ

Moore, Jr, B. Social origins of dictatorship and democracy : lord and peasant in the making of the

modern world .Boston: Beacon Press, 1993.

Raff,D. A history of Germany: from the medieval empire to the present, by Bruce Little .Oxford:
Berg,1988.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นาย อรรถวิท เจริญเวียงเวชกิจ เกิดวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2526 สำเร็จการศึกษาปริญญาตรี สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2547 และเข้าศึกษาต่อ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2550 ประวัติการทำงาน ระหว่างเดือน มีนาคม- เมษายน พ.ศ. 2547 ได้ทำงานศึกษาชุมชนในฐานะผู้เรียนรู้กระบวนการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ หมู่บ้านชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ที่อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2548 ดำรงตำแหน่งเจ้าหน้าที่ ฝ่ายทรัพยากรบุคคลแผนกสรรหา บริษัท ซี.พี. เซเว่นอีเลฟเว่น จำกัด (มหาชน) สำหรับผลงาน วิชาการที่ตีพิมพ์เผยแพร่ คือ บทความวิจัยหัวข้อเรื่องเดียวกันกับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ซึ่งตีพิมพ์ใน เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ มหาวิทยาลัยรังสิต 5 เมษายน พ.ศ. 2554

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย